

88-3

417

ZENTA MAURĪŅA

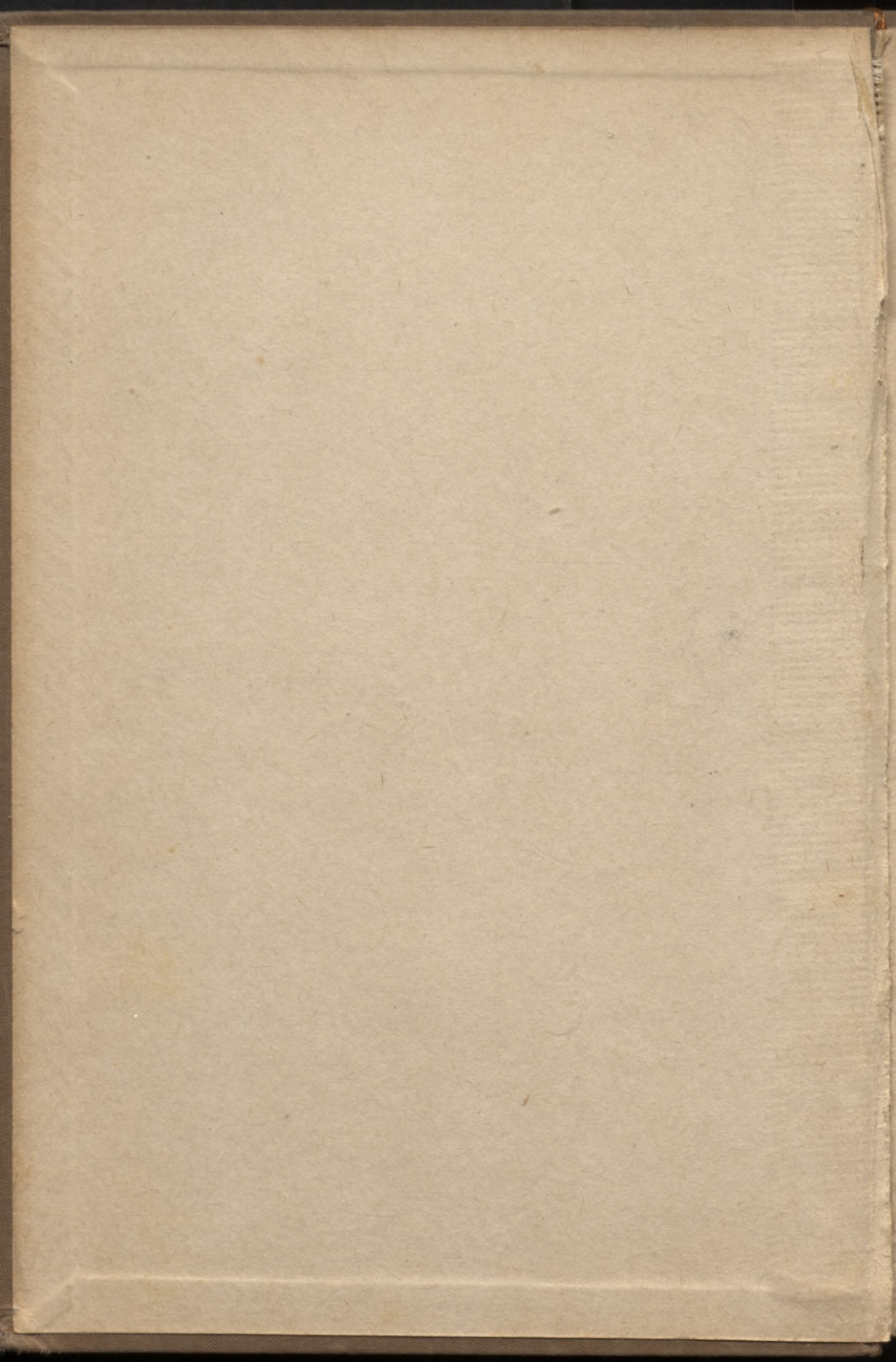
GRĀMATA

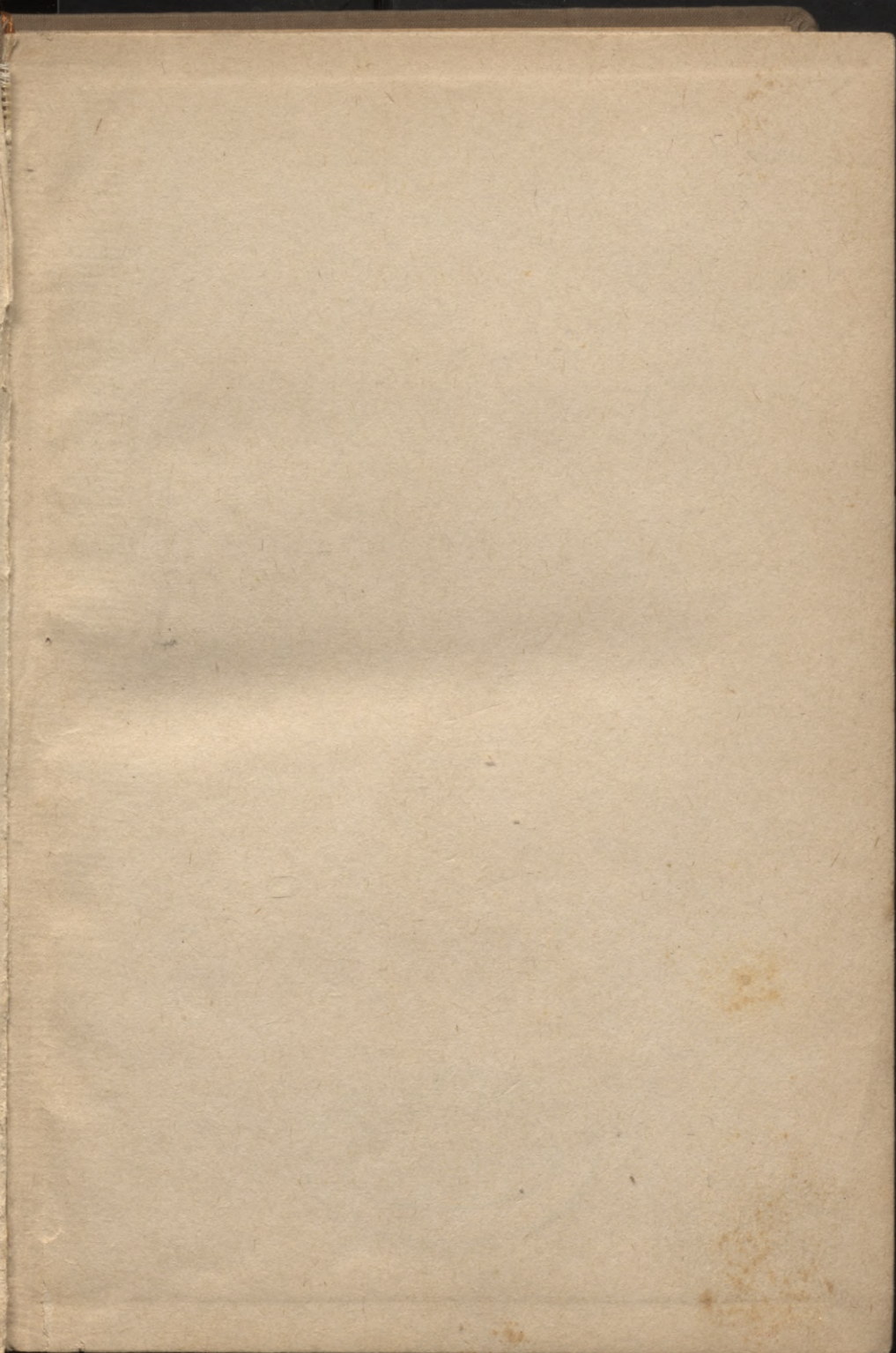
PAR

CILVĒKIEM

UN

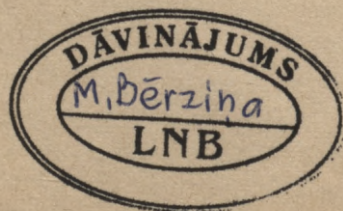
LIETĀM

217073

L₁B

L 88-3
M. Eglite 417

L
821

Zenta Mauriņa

Grāmata par cilvēkiem un lietām

2. iespiedums.

1 9 3 8

Valtera un Rapas akc. sab. apgāds

0302049476

**Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA**

Valtera un Rapas
akc. sab. grāmatspiestuve
Rīgā, Brīvības ielā 129/133

leskaņa

Šeit nav sakopotas nejaušas piezīmes un atmiņas, šai grāmatā esmu sanesusi būvakmeņus tai lielajai katedrālei, kuŗu ceļu kopš apziņīgi dzīvoju, un kuŗas vārds ir Cilvēks. Šeit sakopotas pārdomas par to, kas dziļi skāris dvēseli un ko nevar aizmirst.

Ir dzīvnieki, cilvēks un Dievs, tā esmu mācījusies skolas grāmatās. Bet dzīves grāmatā es mācījos, ka ir būtnes, kas pārkāpušas robežas, un tās stāv vidū starp cilvēku un Dievu, viņu gaita ir vieglāka, viņu runa klusāka un viņu smaidā — kosmisks spēks. Tās ir tās būtnes, kas izraisa prieku. Ar viņām kopā mostas apslēpti spēki, aizsalusi iekšiene atkūst un sāk skanēt kā mežs pavasara vējos. Ap viņām ir viegls gaiss kā tas, ko ieelpo, uzkāpjot augstos kalnos. Ja šie cilvēki nekā sevišķa arī nesaka, tad tomēr, aizejot no viņiem šķiet, ka esam saņēmuši Ziemsvētku dāvanu.

Un ir cilvēki, kas tuvāki dzīvniekiem nekā sev pašiem. Kad viņi ienāk istabā, ir smagi

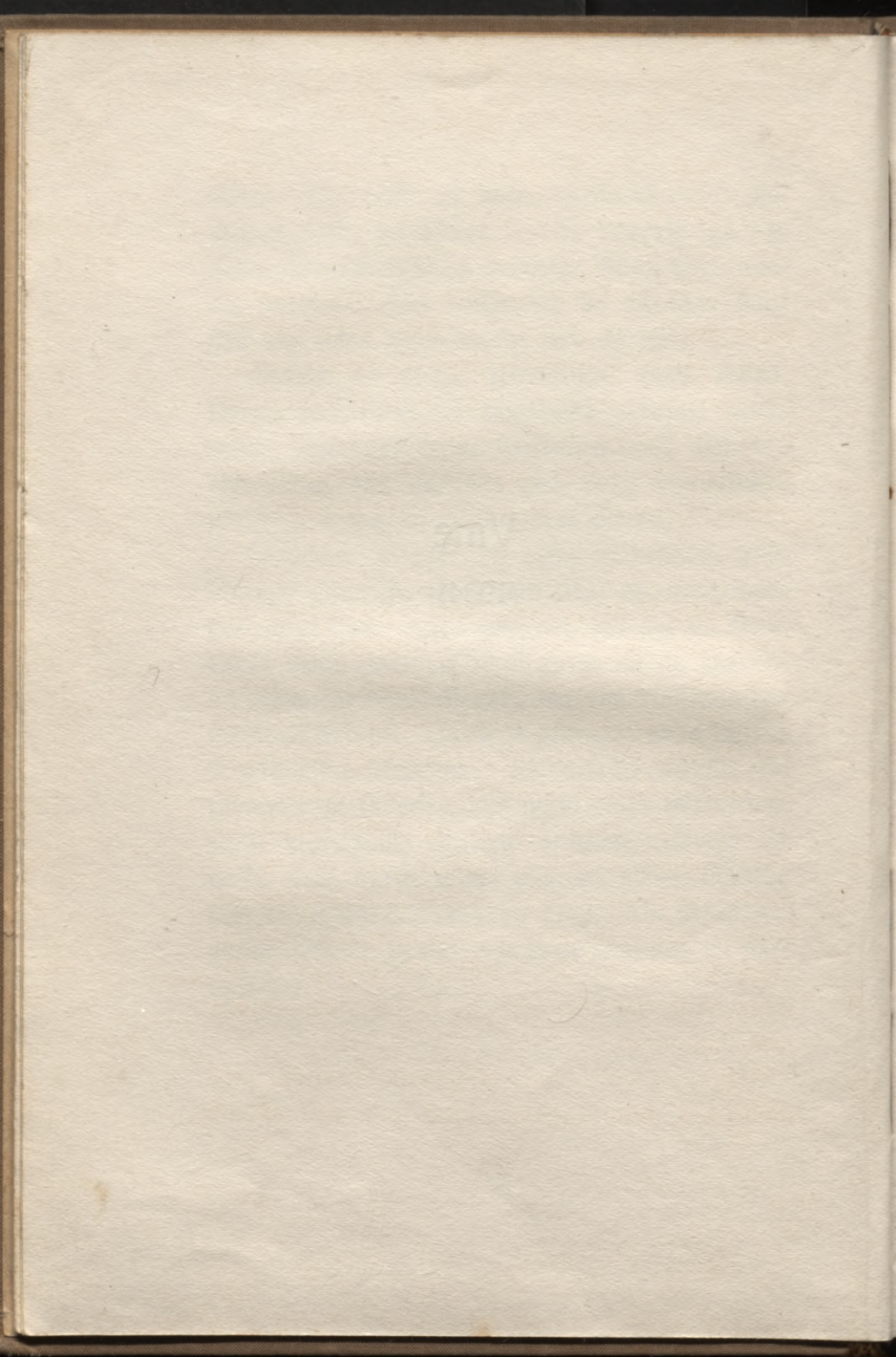
elpot. Viņi runā, un katrs vārds kā svins pie-
skaņas mūsu locekļiem, — tik bezprieģiga top
sirds. Ar viņiem kopā smagāki jūtam savu mie-
sas smagmi, mēs baidāmies šo cilvēku, kaut
gan viņi nekā ļauna mums nav darījuši.

Daudz es esmu aprīnojusi savā mūžā.
Daudz bagātības un skaistuma turėjusi savās
rokās, pateicīgi esmu uzņėjusi sevī dienvidu
starojumu, bet dārgāks par visu, vizmaināks
par visu ir tas, ko cilvēks man devis.

Daudzus attēlus es esmu sakrājusi savu
Draugu galerijā, un ne jau tikai no tiem, kam
personīgi esmu roku sniegusi, bet arī no tiem,
kuŗus esmu pazinusi tikai garā, un ne jau visi
no viņiem ir bijuši dižgari, bet visi viņi man pa-
līdzējuši dzīvot. Un tā šī grāmata savā būtībā
ir pateicības dziesma. Es dzirdu atbalsi no
tuvienes un tālienes, kas manī raisa pārlicību,
ka ir neredzama draugu draudze, cilvēki ar
plašu sirdi, kuŗus saista pilnības alkas, tieksme
pilnveidot dzīvi iekšēji un ārēji. Un šī apziņa
palīdz izturēt, jo dzīve ir kaut kas, kas iet pāri
spēkiem.

Vine

(1934)

Kas ir ceļošanas saldums? Ceļojot nav ne nākotnes, ne pagātnes. Ir tikai kvēlojošā tagadne, grieķu kaiross. Ir tikai skatīšanās prieks. Zūd dzīves smagums. Var citur neiespējamo: viegli dot, viegli ņemt, viegli paiet gaŗām. Nekas nepieder, nekas nesaista. Nav atmiņu lie-tuvēna, kas izsūc prieku no katras šūniņas.

* * *

Pilsēta ir dzīvs organisms. Kas pilsētā uz-turas vienu nakti, vienu dienu, izdrāžas tai cauri gīda vai — Dievs nedod! — ekskursantu pava-dībā, zina no viņas tikpat daudz, kā tas, kas grib izprast cilvēku, turot rokā viņa pasi, sko-las un augstskolas apliecību. Lai iejustos pilsē-tas dvēselē, klusi jāklejo pa ielām nakti un dienu, saules svelmē un lietū, un tad pilsēta no-metīs stereotipo, visām Vakareuropas pilsētām kopīgo masku un atklās noslēpumaino, vienrei-zīgo skaistumu. Jā, pilsētai jāpieiet kā cilvē-kam, lēnīgi un pazemīgi, ar ticību viņā apslēp-tam daiļumam.

Izkāpjot vēlā nakts stundā no vagona, pir-mais, kas mani saņēma Vīnē, bija neizsakāmi

maigais, viegli smaržīgais, sausais, drusku vējainais gaiss. Nosalusi, izmirkusi Latvijas novembrīgajā ziemā, es dzēru šo gaisu kāriem malkiem. Vēlāk es zināju: Vīnei ir firziņu smarža. Mīkstie firziņi — visvīniskākie augļi. Atturīgi saldi un sulīgi, vissmalkākās krāsu atēnās: dzeltāns, oranžs, rožains, sarkans, violets, ar vieglām, tikko tveramām pūkām.

Nakti es sapņoju par dziedošo, smiekliem piešalkoto Vīni, bet no rīta pirmais, ko es pie namdurvīm ieraudzīju, bija ubags: jauns, glīts puisis ar izdēdējušiem vaigiem spēlē vijoli, acīm lūgdams dāvanu. Drusku tālāk meitene, skolas vecumā, rociņas salikusi, kaut ko vienmuļīgi murmina. Uz ielas stūra stāv vecs leijerkastnieks; viņā ieskatījusies, es nosarkstu, pati lāgā nezinādama kādēļ. Varbūt tas tikai šeit, šai iecirknī, lepnākās ielās nomācēji skati izzudīs — tā es sevi mierinu.

Mēs pārkam biļetes greznajā operā, un turpat — Kärtnerstrasse — mūs apstādina baiss sauciens: „*Opfert ein paar Groschen für den Lumpenstand!*“ Jauneklis ar nelabi spīdošām acīm piedāvā kurpju saites. Lupatu šķira — šo vārdu es pirmo reizi dzirdēju Vīnē. Policija, laikam gan ieskatījusi cīņas veltīgumu, nevajāja lūdzējus. Pie krāšņajiem Belvedera

pilsvārtiem uz ceļiem noņemusies sieviete stiepj mums pretī rokas, kas sen jau zaudējušas cilvēka roku izskatu. Ieejot 18. gadsimtenī celtajā augšējā Belvederā, kas līdz 1918. gadam bijis ķeizarkās ģimenes mitekļis, sirds netīksmē saņņaudzas: kam vajadzīgs viss šis izšķērdīgi vizuļojošais zelts, kamīni, spoguļi pārdabīgā lielumā, baltais, sarkanais un melnais marmors? Monarchi, kas „izsūca tautu“, sen jau ir gāzti, bet nabadzība atlīdusi līdz pašiem pils vārtiem. Pamazītnēji mēs pierodam pie dāvanu lūdzejjiem, kas ir kā no Kētes Kolvices zīmējumu mapes iznākuši, bet vēl pēdējā dienā, kad es jau pilnīgi biju iekļāvusies Vīnes ritmā, man divi skati neizdzēšami iegriezās atmiņā. Es biju nopirkusi binokli, dažus soļus tālāk no veikala mani uzrunāja kāds izbadējis, sirms, inteliģenta izskata kungs. „Ak, kādēļ jūs nopirkāt binokli veikalā! Būtu jūs labāk paņēmuši manu binokli. Es būtu atdevis par 20, es atdošu par 15 šiliniem. Veikalā jūs, droši vien, esat samaksājuši divreiz tik.“ Un tīri vai raudādams, viņš drebošām rokām iztin greznu pērlenes binokli no kabatas lakatiņa: „Es pats sen jau vairs neēju uz operu. Man nevajag...“ *Marienhelferstrasse*, kur tumsā zaigo reklāmas puķes, solīdamas visu, kas vien par naudu dabūjams, es

pēdējā vakarā meklēju Delakruā gleznoto Šopēna portretu. Viņu es nedabūju, bet no visas ielas visspilgtāk atmiņā palika pusmūža vīrs ar lielu plakātu uz krūtīm: „Es esmu izsalcis. Dodiet man gabaliņu maizes vai darbu.“

Kad jūs ar vīniešiem par to runājat, viņu sejas satumst: „Zaudētais karš, revolūcija un pēdējā grūtā ziema . . .“ Mūsu pansijas saimnieks tipisks vīnietis: jautrs resnvēderis ar neatvairāmu laipnību un mūzikālu balsi, stāsta, ka strādājot katru darbu un krājot naudu, lai varētu izceļot uz ziemeļiem, vislabāk uz Zviedriju. „Jūs neizturēsiet tur ziemeļos,“ es saku, „jūs pārāk karsti mīlat savu skaisto dzimteni.“ Omuļīgais smaidis viņa apaļajā sejā zūd: „Pašreiz katram vīnietim ir vieni svārki, bet ja diviem vīniešiem būs vieni svārki, tad tos izlietos, lai pakārtos.“

Neaprakstāma ir vīniešu grāciņozā laipnība, arī grūtie laiki to nav spējuši iznīcināt. Smaidīgi laipna un uzmanīga pret katru veltījumu ir ne tikai garīgā aristokratija, bet arī ierēdņi, sevišķi dzelzceļa ierēdņi, kārtībnieki, tirgotāji, pārdevēji, fiziska darba strādnieki, bērni. Šī laipnība apbur kā firziņu gais. Šo laipnību gribēju iesaiņot un lielos blāķos aizsūtīt uz dzim-

teni, bet baidīdamās, ka to uzskatīs par augsti mītojamu luksa preci, es atturējos.

Par vīniešu laipnību varētu stāstīt daudz piemēru. Ja vīnietis ierauga jūs stāvam ar pilsētas plānu rokā, viņš neaicināts piesteidzas klāt, paskaidro, kur tā un tā iela, tas un tas laukums atrodas, un gaiši smaidīdams aiziet, it kā būtu saņēmis Ziemsvētku dāvanu. Paskaidrotājs parasti vēl pārlicinās, vai jūs viņu sapratuši: acīm viņš jūs pavada, un, ja jūs ejat nepareizā virzienā, viņš steigšus dodas jums pakal. Arī bērni šai ziņā apbrīnojami apķērīgi.

Ja jūs vīnietim gribat izdarīt sevišķi lielu prieku, tad slavējiet viņa dzimteni. Braucot uz Tiroles kalniem, mēs trešā klasē sēdējām kopā ar diviem vīniešiem: labsirdīgu sārtaidzi komersantu un nervōzu, pasaules karā kontūzētu apdrošināšanas biedrības inspektoru. Pirmais karā bija zaudējis visu savu kapitālu, otrs — jau sirmgalvis — savu veselību, bet kā bērni viņi atkal un atkal gribēja dzirdēt mūsu slavas dziesmu Vīnei. Kad es ieminējos par dzelzceļu ierēdņu un apkalpotāju laipnību, sirmgalvja acis iemirdzējās: „*Höchste Kultur*“ — viņš teica. Savu ērto vietu pie loga viņš man atdeva sacīdams: „Ja kāds Vīni mīl, es tā dēļ esmu ar mieru visu ceļu pat kājās nostāvēt.“ Kad viņš

bija uzzinājis, uz kuŗu Tiroles pilsētiņu mēs braucam, viņa nervozā seja apskaidrojās: „*Ein Paradies!*“, un labsirdīgais komersants vieglā irōnijā piemetināja: „*Paradies Nr. 17,*“ jo nervozais jau daudzas citas Tiroles vietas bija nosaucis par paradīzi, bet viņš nepadevās tik viegli un agresīvi jautāja ceļa biedram, vai tad tas nedomājot, ka minētā pilsētiņa tiešām esot dimants Austrijas kronī? Uz to labsirdīgais komersants pilnā pārlicībā atbildēja: „Rubīns!“ Un nu viņi atkal abi bija viens prāti. Katru dzimtenei izteikto uzslavu viņi uztvēra kā personīgu komplimentu, kas paaugstināja viņu lab sajūtu un ierosināja viņus uz jaunām laipnībām. —

Vīne ir rožu un strūklaku pilsēta. Laikam gan nevienā citā pilsētā nav tik daudz rožu: rožu laukumi, rožu sienas, rožu vārti. Un ne tikai pilsētas centrā. Tālu aizklejojusi līdz Donavas kanālim, pēkšņi atkal jutu šo silto smaržu: tās ir sarkanās rozes, tās smaržo pēc laimes. Vesels laukums. Un pāri rozēm zied liepas, medaini saldas, sāpīgi saldas, gluži kā dzimtenē. Iebraucot Vīnē, viņas mūs saņēma un, mums aizbraucot — nobirdināja ziedus. Pāri liepām mīksti vilņainā melōdiskā līnijā aizvijas kalni, kas Vīni ieslēdz no trim pusēm. Pāri kalniem

veņas debess, tik zila un glāsaina, kāda tā dzimtenē tikai divas trīs reizes gadā. Ielas stūros pārdod augļus, katram sava krāsa, katram sava smarža. Tur ir sešas plūmju šķirnes, dažas tik lielas kā dzimtenes āboli, un melnie ķirši spīd kā vīniešu acis, bet pārāki par visiem ir firziķi ar savu samtaino vaigu viegli nodzēšamo pūku. Dārzos zied strūklakas, ūdens architektūras vibrējošās krāsās. Gaismas un kustības rotaļa. Mūžīgā kustībā esošā cilvēka gara skaistākais simbols. Tvirtas un vieglas reizē, šķīstas un stingras, tās saulē viz, tumsā gaismo un katram garāmgājējam jau no tālienes sniedz savu veldzi. Aprīnojami, kā Vīnē prot strūklakas un pieminekļus iekomponēt attiecīgā apkārtņē. Ne-tālu no universitātes ir divas, viena pretī otrai, aiz viņām paceļas lieli, tumši, gandrīz melni koki, bet baseina pakāje apstādīta sarkanām puķu liesmām, skats uz gotisko, no zemes smagmes atbrīvoto rātsnamu nav aizklāts, un pirms jūsu acis vēl aizmirsušas putojošā ūdens trauksmaino zīmējumu, jūs jau ieraugāt abus smailos, tikai vertikālām līnijām veidotos Votīvbaznīcas torņus. Ausīs vēl irdz ūdens čala, bet pretī jau dūc baznīcas zvani. Un dienasvidū kaut kur starp auto sirēnām ietrīsas lakstīgalas gaviles. Nevienu kaķi es netiku Vīnē redzējusi, bet toties

daudz putnu. Mūsu pansija atradās netālu no pilsētas centra, un trijos no rīta putni dārzā tik skaņi dziedāja, ka logs bij jāaizver.

Tikai Vīnē varēja rasties Šūberta dziesma, romantiskā dziesma par *excellence*; no Vīnes, par spīti visām neveiksmēm, nevarēja šķirties Gluks, Bēthovens, Brāmss, un Mocarta dzirkstošā grācija citā zemē nemaz nav domājama. Nupat, sakarā ar Richarda Štrausa 70. dzimšanas dienu (11. jūnijā), Vīnē sarīkoja lieliskas svētku spēles. Kaut gan Richards Štrauss nav vīnietis (Štrauss dzimis Mūnchenē), bet Vīne, sekojot savām mūzikālajām tradīcijām, Nāves un apskaidrošanas komponistu, kas pats sevi uzskata par Mocarta skolnieku, pieskaitījusi savai saimei: viņu iecēla par Vīnes goda pilsoni, viņam dāvāja greznu vasarnīcu Belvedera dārzā, daudzus gadus viņš bijis Vīnes operas direktors un galvenais diriģents, vairāki viņa darbi savu pirmuzvedumu piedzīvojuši Vīnē.

Štrausu Vīnē saistīja arī draudzība ar Hofmanstālu, visrepresentatīvāko Austrijas dzejnieku († 1929. g.). Daudzi teksti Štrausa operām ir Hofmanstāla sacerēti: *Elektra*, *Der Rosenkavalier*, *Die Frau ohne Schatten*, *Arabella*, *Ariadne auf Naxos*, *Die ägyptische Helena*. Ļoti interesanta ir arī nupat izdotā dzejnieka un

komponista vēstuli apmaiņa. Richarda Štrausa mūzikas intelektuālisms radniecīgs Hofmanstālam, arī viņš nepazīna saprāta nekontrolētas jūtas. Tikai Hofmanstāls, aristokrāts ar diplomāta ārieni, romantiskāks un elegiskāks par Štrausu. Viņa smalkās, mūzikālās dzejās visbiežāk atkārtotais motīvs: viss aizslīd un izirst ne tikai nāvē, bet jau dzīvē. Nekā paliekama nav:

*„Das ist ein Ding, das keiner voll aussinnt,
Und viel zu grauenvoll, als dass man klage:
Dass alles gleitet und vorüberrinnt.“*)*

Hofmanstāla labākais darbs — psiholoģiskais viencēliens „*Der Tor und der Tod*“. Vēsaiss, sevī noslēgtais Klaudio savā pēdējā dzīves stundā nevar mirt. Dzīvi viņš bija vērojis zināmā attālumā, nekad nebija ieaudies dienas notikumos, un pēdējā stundā neteiktie vārdi, neizjustās jūtas, nesniegtie glāsti nedod viņam miera. Nāves dziesmai skanot, viņš saprot, ka visu mūžu bijis mātes, līgavas, drauga parādnieks. Aizverot Hofmanstāla smalko grāmatīņu, zinām: cilvēka grēks bieži slēpjas darītā darbā, izsacītā vārdā, bet vēl daudz biežāki ne-

*) Tā ir pārāk skumja lieta, lai to izdomātu līdz beigām un pārāk baiga, lai par to žēlotos: viss aizslīd un aiztek garām.

darītā darbā, nesacītā vārdā. Skumjāka par nāvi ir nedzīvotā dzīve.

Štrausa elegantā Belvedera vasarnīca tagad pamesta un tukša. Komponists uz svētku spēlēm nav ieradies: pārāk sasprindzinātas, pārāk naidīgas ir attiecības starp Vāciju un Austriju.

Uz afišu stabiem acīs duŗas divi milzīgi plakāti: viens aicina uz svētku spēlēm operā, otrs — piedraud nāves sodu visiem nemiera musinātājiem, spridzināmo vielu glabātājiem. Es saraujos. Svētku prieks novīst. Kā tādā baisi draudīgā noskaņā iespējamās svētku spēles? Bet tad es apzinos: šeit esmu tikai svešiniece, rīt parīt aizbraukšu, un tā tomēr nopērku dārgo biļeti. Laikam gan šai ziņā neviena zeme nav tik dēmonatiska kā Latvija: pie mums māksla pieejama visiem. Svētku programmas centrā ir Vāgnera Nibelungu gredzens un Štrausa piecas operas: Arabella, Roŗu kavalieris, Sieviete bez ēnas, Ēģiptes Helena un Elektra. Vīnieŗi seviŗki iemīlējuŗi Roŗu kavalieri, ko varbūt vēl varētu saprast, bet pavisam dīvainā liekas sajūsmā par Arabellu. Neizprotami, ka liels komponists un liels dzejnieks varējuŗi sarakstīt tādu tukŗgabalu, kur zīmīgākās vietas atrodas uz banālītātes robeŗas! Galvenais diriŗents ir vīnieŗu dievinātais, kultūrāli apvaldītais Kle-

menss Krauss, no dziedātājiem jāatzīmē Taubers, Lote Lēmane, kas ar visu savu būtni apbuŗoŗi pauŗ Vīnes īpatnību: skumīgo grāciju (*wehmütige Anmut*), kā arī pārvarīgā Brünhilde — Annija Kōnecne no Berlīnes valsts operas. Viņas drāmatiski pilnskanīgā spēle atgādina mūsu Brechmani-Štengeli. Vāgnera operas uzved bez saīsinājumiem, izrāde sākas septiņos un beidzas divpadsmitos. Nams ir izpārdots. Publika seko ar aizrūtu elpu, lielākai daļai teksta grāmatīņas ar vadmotīviem, daudziem partitūras rokā (Rīgā neparasts skats), bet starpbrīŗos viņi ēd savas sviestmaizes, un tas ŗķiet necieŗami plēbējiski. Vāgnera operu dekorācijas kosmiski vienkārŗas, bez raibumiem un vizuļiem. Reŗija nekur nemēŗina glaimot masas gaumei. Kam patīk balagāni, lai iet uz Prāteru, opera — svēta vieta. Ar zināmu gandarījumu var konstatēt, ka Rīgā mūsu labākie uzvedumi (piem., Parsifāls) būtiski nav zemāk vērtējami, protams, par tik pirmŗķirīgu orķestri un tik nevainojamiem sōlistiem atliek tikai sapņot.

Ātri ŗi pilsēta sveŗinieku ierauj savā ritmā. Kā var justies sveŗs starp cilvēkiem, kas, neraugoties uz grūto saimniecisko stāvokli, pērk dārgas operas biļetes, kas piecas stundas bez pagu-

ruma seko nopietnai mūzikai, kā var justies svešs starp cilvēkiem, kas mūsu paviršības un bezdvēseles laikmetā vēl spēj raudāt Fidelio izrādē un saviem māksliniekiem sarīko tik vētrainas ovācijas?

Pašam pilsētas plānam kaut kas melodisks, ielas iet koncentriskiem apliem, un vidū stāv vecais, 13. gadsimtenī celtais Stefāna doms, Parīzes Notre Dame tuvākais īstinieks. Kas vērojis viņa smailos torņus, atceras: „Kāds kaislums dziļš bij jums uz augšu dzīties . . .“ Vīnieši šo katedrāli vienkārši sauc: *der alte Steffel*. Un tiešām, šo baznīcu var iemīlēt kā cilvēku, kā dižu draugu. Vienalga, no kuŗas puses jūs iejāt Vīnē, vecais Steffelis jūs sveicina, un apmaldījušies jūs vispirms meklējat viņu, jo pie viņa pakājes satek visi ceļi:

„Un tad es sapratu pēkšņi,
Cik veltīgs ir tas,
Pēc kā esmu centies.“

Visiem un vienmēr vecais Steffelis veŗ savas smagās durvis, un viņa mistiskā pustumsā es atradu mieru: „Vēsa dvaša dvēs'lē lido.“ Mocītājas šaubas, iekšēja saraustība saplok: sirds sastop sevi. Aiz durvīm paliek pilsēta ar savu raibo ņirbu, ar elektriskiem zvaniem un elektri-

zēto dzīvi. Šeit tāds klusums, ka dzird tikai pašas sirds pukstienus. Tumšajā galvenā altāra telpā noslēpumaini zaigo Pestītāja krusts. Katrai loga rūtij sava krāsa, savs zīmējums. Atmiņā sevišķi palika divas rūtis: viena violeta kā madonnas mēteļa odere, šķiet — tur saplūdušas visu pavasaŗu samtainās vijolītes, lai mierinātu cilvēka sirdsdedzi. Un pretējā logā — rubīnu lāsēm pildīta rūts, jeb tur sakrājušās lāses no visiem neredzamiem ērkšķu vainagiem, ar kuriem cilvēki nākuši šai baznīcā? Priestera nav. Klusu lūdzēji nometas ceļos, aizdedz sveces, noliek ziedus, vainadziņus un sāpes pie Marijas kājām. Pāri mazajam altārim, zem rubīnu rūts es lasu tik labi pazīstamos vārdus: „*O vos omnes, qui transit per viam, attendite et vidite si est dolor sicut dolor meus.*“ — Katru trešdienu Stefāna domā svētrunu saka dižmeistari: Palestrina, Bachs, Mocarts, Bēthovens. Lielie cietēji runā, mazie cietēji klausās, un katrs aiziet mājās ar aizdedzinātu sveci iekšienē. No viena tāda koncerta, vēlā vakara stundā atgriežoties, mēs skaitījām iemīļotos vārdus:

„Dun domu zvani,
Raud ilgu flautas.
Apstājies, ceļinieķ, klausies:
Tava vētrainā dzīve

Skaidra un vienkārša atskan,
Tavs nelaimju mūžs,
Tik mirdzošs un viegls!
Melodijas
Gaišiem soļiem staigā
Mūzikas klosteros svētos.“

Cik polifona ir garīgi izsmalcināta Sudrabkalna dzeja! Tais dienās biju šķirstījusi jaunākās franču un vācu antoloģijas: mūsu lirika droši var nostāties līdzās Vakareiropas jaunākajai dzejai.

Vīnē nav grūti atrast meklēto. Tur jau stāv abi valšu karaļi: Johans Štrauss un Lanners, tik smaidīgi un laimīgi, kā var būt vienīgi tie, kas nejūtas vieni un zina, ka prieku ap sevi raisījuši. Ap viņiem puslokā veidots žogs, kur bareljefā deļo veci un jauni vīnieši, tik liksmi un izteiksmīgi grāciōzi, ka pat Šopenhauers zaudētu savu pesimismu, ja kādu brīdi šeit apstātos starp rozēm un tumšiem kokiem. Vai tas nav tas pats Lannera valsis, ko Turgeņevs ņēmis par motīvu savam dzejolim prōzā: *„Как хороши, как свежи были розы в моем саду. Как я молил осенние морозы не трогать их холодной рукой!“*

Un otrs Johana Štrausa pieminēklis — tautas dārzā, kur viņš, jauns un lunkans, ar vijoli

rokā, pats aizrautīgi spēlē savu valsī, un ap viņu vijas un mijas dejotāju pulks. Efeju stīgas tumst, spilgtkrāsainas puķes smaržo, zem rai-bām saulsargu sēnēm tauta dzer vīnu un alu. Bērni kliegdami iet rotaļās, drusku tālāk spīd Donavas kanālis, un visus apvij un vieno firziķu maigais gaiss.

Mazā Fichtegasse, kas nogriežas no Ringa, aizved pie Bēthovena. Pilsētas centrs un to-mēr nomale. Te neiet tramvajs, autobuss, arī privātas mašīnas tikai reti aizbrauc garām. Puķu šeit nav. Ko arī ar šīm liegām būtnēm ie-sāktu gigants? Pēcfonā milzīgi koki un ap lie-lo laukumu dzīvžogs. Satumsis un smags viņš sēž, atbrīvotais Prometejs pie kājām. Kuplos matus izjaucis vējš, visa figūra sprieguma pilna. Laukums ir tukšs, tikai liels putns garāmlidojot nes vakara sveicienu. „Mana valsts ir gaisā,“ tā viņš pats reiz rakstījis Francim Brunsvikam, un kādā citā vēstulē: „Garīguma valsts man vismīļākā, tā arī augstāka par visām monarchi-jām.“ — Mēs ņemam mašīnu un aizbraucam uz Grincingu, kur Bēthovens tik labprāt kavējies. Cauri braucot Heiligenštatei, atdun 1802. gadā šeit rakstītie vārdi: „Nesalaužams ir mans lē-mums izturēt līdz beigām, kamēr nepielūdzamām parcēm labpatiksies pārgriezt manu dzī-

vības pavedienu... Ak cilvēki, apdomājiet, cik ļoti jūs man pāri izdarījuši, un izmisuma piemeklētais lai sevi mierina, ka manī atradis sev līdzīgu... Visvarenais Dievs! ak, dāvā man kaut vienu tīra prieka dienu..." Bet šos dobjos izmisuma saucienus pārskan otrās simfōnijas līksmības un jaunības šalkas.

Nav lielāka spēka par to, kad sāpju šaustītais atver priekam savu sirdi, jo: prieks ir dzīves jēga un zemes smagmes iznīcinātājs. Bet to mēs parasti saprotam tikai tad, kad spēju priecāties jau esam zaudējuši. Prieks bez sāpju stīgojuma ir pūka, kas aizlido pēdas neatstādama. Prieks, kas liesmo sāpēm spītēdams, ir brīnumzvaigzne, neizdziesošs ceļa rādītājs. Viņš, kas šeit rakstījis savu testāmentu, mums kā mantojumu atstājis šo gaismu. Svēta, svēta ir šī vieta. Es paceļu acis, pretī man rēgojas izkārtne milzīgiem burtiem: *Eroika-Garage*. Un drusku tālāk: *Eroika-Café*.—

Uz Bēthovena mūžīgo dusas vietu mēs aiz ejam kājām. Apmēram 10 klm. no mūsu pan sijas atrodas Centrālie kapi. Kā visi Vīnes dārzi arī šis mūžīgā miera dārzs veidots lielām līnijām, plašiem vilcieniem. Tā vesela pasaule par sevi. Un atsevišķa sala šai pasaulē — mū ziķu stūris. Tur dus Hugo Volfs, un kas arī

viņa biogrāfiju nezina, no kapa akmens veidojuma saprot: viņu glāstījusi salda melodija, viņu vajājis ārprāts. Šo akmenī iecirsto skatu nevar aizmirst. Tur ir Brāmss ar savu lielo bārdu un smago problēmatiku. Domās nogrimis viņš raugās biežā grāmatā. Mocarta kaps ir nezināms, bet arī viņam šeit sava piemiņas vieta. Un tur — tur dus viņš. Lielākais dižgars. Uz pelēkā cementētā kapa noliktas svaigas rozes, visapkārt aug dzīvības koku žogs. Pelēkā obeliskā saritinājusies čūska, virs tās lido taurenītis. Klusums. Bet savādi, šai skaistajā vietā es nejutu nekā no viņa gara. Šurp viņu atveda, kad viņš vairs nebija viņš pats. Vai tur Heiligenštatā viņš nebija tuvāks? Un vistuvāks, visdzīvāks Fidelio izrādē? Izzūdāmība un mūžība. Kas atrisinās mīklu?

Donava ir zila tikai Orlova spēlētā valsī un Vīnes zēnu koŗa dziesmā. Visos citos gadījumos mūsu Daugava daudz zilāka. Un arī lieliskāka savā tēraudainā, plašā vēsumā. Donavas ūdens ir olīvzaļš un duļķains. Arī Donavas tilti nav skaisti. Bet es mīlu visus tiltus, tos, kas vieno upes krastus, kā arī saprašanās tiltus, kas ved no atsevišķa cilvēka uz cilvēku, bet visvairāk kultūrtiltus — dižgarus, kas saista tāli stāvošas tautas, viņi cieši balstās savā zemē,

bet gara acīm tver pretējo krastu un no grāmatām ceļ tiltu, pa kuŗu viena tauta pie otras var nākt ciemā. Vīnē tāds kultūras tilts ir sirmā rakstniece Helēne Richtere. Viņa ir dzimusi un uzaugusi Vīnē, viņas iekšējā struktūra, viņas dzīves stils, viņas māja ir vīniska, bet viņas mūža darbs — angļu romantisma vēsture. Bez tam vēl atsevišķas monografijas par Šelliju, Baironu, Bernhardu, Šo Šēkspīru u. c. Savu tuvumu Vīnes kultūrai viņa apliecinājusi darbos par teātri: *Unser Burgtheater, Kainz, Joseph Lewinsky, Fünfzig Jahre Wiener Kunst und Kultur* u. c. Helēne Richtere ir gudra un atturīga literātūras un kultūras vēsturniece ar milzīgu erudīciju. Viņa atturas no personīgiem spriedumiem (vārds „es“ viņas grāmatās nav sastopams), bet viņas tēli zīmēti ar lielu plasticitāti. Jūtu izplūdumus viņa nepazīst, viņas emōcionālitate ir vēsa, mazliet irōniskā intelekta iegrozota. Tikpat garīgi rosīga, bet dzīvāka un sirsnīgāka ir viņas māsa, plaši iecienītā romāņu lingviste Elīze Richtere, Vīnes ūniversitātes profesore, pirmā sieviete, kas guvusi tiesību immatrikulēties par pilntiesīgu studentu Vīnes ūniversitātē, un arī pirmā sieviete visā Austrijā un Vācijā, kas sev iekarojusi profesūru un katedru. Bet nekāda asuma, nekāda

rūgtuma viņā nav. Stalta, grāciōza, savu balto matu starojumā viņa stāsta, ka, ejot uz doktor-eksāmenu, sevī jutusi kādu melōdiju skanam un tikai vēlāk aptvērusi, ka tas motīvs no Bēthovena devītās: „*Fröhlich wie ein Held zum Siegen.*“ Tas arī palicis viņas vadmotīvs visam mūžam.*) Abas māsas ir neprecējušās un brīnišķā saskaņā dzīvo savā kokiem un puķēm aizaugušā vecpatriciešu mājā, kur katra lieta un vieta pauž nobriedušu, vecu kultūru. Atmiņā sevišķi palicis mazs svētbrīdis, kad zeltainā sestdienas pēcpusdienā Helēne Richtere baltā tērpā piecēlās no sava krēsla un mirdzošām acīm teica: „Un tagad es jums rādīšu savus bērnus, kurus jūs jau vairākkārt laipni pieminējāt.“ Un viņa iznes verandā, kur mēs sēdējām, savas grāmatas greznos izdevumos. Tā laikam Grakchu māte izvedusi savus dēlus. Maza ēna pārslīd pār rakstnieces seju: „Bet mans sāpju bērns ir Kītss. Pēdējā laikā interese par viņu atplaukusi. Tikai tagad viņu sāk saprast. Mans manuskripts gatavs, bet izdevējs sakarā ar pēdējo laiku notikumiem atteicās izdot tik lielu darbu.“ — Es vēroju viņas izteiksmīgo seju un domāju

*) Skat. „Führende Frauen Europas“, von Elga Kern, Verlag Reinhardt.

matām. Nevaru pievienoties viņa spriedumiem, jo ne vienmēr psihiskās, individuālās īpatnības atkarīgas no ģeografiskām robežām, bet viņa asprātīgie slēdzieni ierosina domu, ka varētu sarakstīt tādu latviešu literatūras vēsturi: sagrupēt atsevišķi piebaldzēnus, zemgaļus, lejas-kurzemniekus u. t. t. Iznāktu diezgan zīmīgi un — patvaļīgi. Lietpratēji ieteic Kocha lekcijas: „*Vom Expressionismus bis zur Gegenwart.*“ Šo profesoru studenti tik ļoti cienī, ka, viņam ienākot auditorijā, lielākā daļa pieceļas kājās. Kochs kā vienu no lielākiem pēcekspressionisma rakstniekiem atzīmē Hermani Štēru un nokritizē abus brāļus Mannus. Tomasa Manna pēdējais darbs esot „*Zauberberg*“, jo par Jāzepa romānu kā par mākslas darbu nevarot runāt, tur viss pārāk samākslots. Heinrichs Manns, kas sevi labprāt dēvē nevis par vācieti, bet eiropieti, esot neciešams. Arvienu viņš mēģinājis būt laikmeta paudējs („*Die Armen*“, „*Der Untergang*“), bet devis tikai sakropļotas perspektīvas. Vienā ziņā viņš gan raksturīgs sava laika pārstāvis: viņš raksta nevis ar sirdi, bet galvu, viņš gribētu būt ideālists, bet ir ideologs, gribētu būt dzejnieks, bet ir tikai civīlizācijas literāts. Prof. Kochs ieteic saviem klausītājiem la-

sīt un pārlasīt Hermani Hessi, kas esot paties
dzejnieks un savā sirdī nesot Hölderlina mūziku.

Nevarētu teikt, ka Vīnes universitātes stu-
denti ļoti atšķirtos no mūsējiem. Tikai ģērbu-
šies viņi ir vienkāršāki, studentus bieži redz bez
kravatēm, vienkāršos sporta kreklos. Nāk kā
uz darba laboratoriju. Ja uzmanīgāk ieskatās,
tad pārsteidz lielais skaits nogurušu, nomocītu
seju. Nepatīkami aizkaŗ, ka studenti starpbri-
žos līdz pēdējam mirklim ēd savas maizītes.
Mūsu studenti — es nedomāju, ka viņiem būtu
vairāk laika — šai ziņā aristokratiskāki. Ienāk
audītorijā ar cepurēm un mēteļiem, kuŗus nomet
kaut kur sev līdzās. Prof. Nādlers savu mēteli
un cepuri vienkārši pakaŗ uz tāfeles. Mēs ne-
varējām lāgā iejusties Vīnes universitātē. Jau
pie galvenās ieejas stāv divi sargi, kas pārbauda
ne tikai matrikulas, bet arī portfeļus — vai nav
revolveŗa, vai nav spridzināmu vielu. Korido-
ros deŗūrē apbruņoti kārtībnieki pilnā kaujas
gatavībā. Nē, kur *alma mater* tiek militāri ap-
sargāta, kur par viņas drošību negādā viņas pa-
šas dēli un meitas, tur viņu iemīlot nevar.

Apmeklējot gleznu galeriju — *Kunsthistori-
sches Museum* — es sapratu, ka dažas gleznas
var iemīlēt kā cilvēkus. Grūti šķirties no asto-
ņām vienā istabā sakopotām Rembranta glez-

nām. Brūnā krāsa — Špenglers viņu tik pareizi nosaucis par pasaules izjūtas krāsu — plūst no visām pusēm iesarkanos, dzeltānos, violetos toņos. Vai kaut kur nesmaržo cheiranthus cheiri? Dziedošais zēns — par viņu man jau Rīgā stāstīja un teica, tā esot iekšķīga dziedāšana. Tad Rembranta māte un divi pašportreti — 60 reizes viņš pats sevi gleznojis. Vīnes divi pašportreti viņu ierindo lielos antrōpologos: no nezināmās tumsas iznirst cilvēks, un nevis viņa āriene ir gleznota, bet meklējumos nogurusi un satvirtināta dvēsele. Gara apoteoze ir Rembranta pēdējie, ciešanās šķīstītie darbi, tā ir pārjutekliska pasaule, nevis ēteriskās sfairās safantazēta, bet cilvēka pretrunu un mokpilnā iekšienē izaugusi. Kā tas iespējams, ka Dostojevskis nav pazinis Rembrantu? Rakstot Latvijā lietainā dienā šīs piezīmes, starp tumšiem mākoņiem izlaužas žilbinoša gaisma — tā mirdzēja Violantas mati Palmas Vekio gleznā.

Modernā gleznu galerijā mēs jutāmies kā mājās. Jā, māksla ir laikmeta zīmogota, un šī ir mūsu laikmeta valoda. To mēs saprotam bez katalogiem un mākslas vēstures studijām, tur ir tas, ko mēs jūtam, un tā, kā mēs jūtam, krāsās un līnijās izteikts. Drausmi patiesais Egger-Lincs. Van Gogs. Hodlers. Slevogts. Kokoška.

Un dārzā mans neaizmirstamais draugs, kas mani pat sapnī apciemoja — Hanaka veidotais Pēdējais cilvēks: pāri bezdibenim pārlicies, savā bronzā sastindzis, viņš neskatās ne uz Rodēna Ievu, ne uz Renuāra Veneru, ne arī uz briestošiem firziķiem. — Kas paliks no šiem tēliem un gleznām pāri pēc 100, 200 gadiem? Vai laudis ies vienaldzīgi garām un teiks: sveši, lieki, gaļlaicīgi, kā mēs to darijām tukši lieliskajā Barokmūzejā. Strindbergs Luvru ir nosaucis par mēslu bedri. Es zinu, ka Strindbergs pārspilē, bet ja Barokmūzejā un augšējā Belvederā liesmotu ugunsgrēks, es nesaceltu trauksmi, — lai sadeg visi šie Trogeru un Strundenorfu bezjēdzīgi apkrautie tēli plandošās drēbēs, ar matiem kā karogiem. Lai sadeg viss šis apzeltītais tukšums. Nav mākslas, kas svešāka latvju sirdij, mūsu tagadnei. Nav mums pat atbilstoša vārda franču „pompe“, „pompeux“, vācu „Prunk“, „prunkhaft“, jo nav arī tādas izjūtas. Skaists Belvederā ir dārzs, milzīgais gaisa rezervuārs pilsētas centrā ar koku mūriem, zaru spraišļiem un platiem vientuļiem ceļiem. Tur var staigāt stundām ilgi un nesaņemt neviena cilvēka. Lieliskāks un iespaidīgāks savā simfōniskā kompozīcijā ir otrs baroka dārzs Šonbrunnā — katrs tālskats, bet arī katrs

sīkums rūpīgi aplēsts. Viszilākā un svelmainākā vasaras pusdienā mēs staigājām alejās, vēsās, zaļgani tumšās, kā veca klostera ailēs, un, kad pēkšņi iznācām uzkalniņa laukumā, kur saules šaltis un debesu zilgme ar visu varu mums gāzās virsū, bet pie kājām vieglā dūmākā smaidīja Vīne, mēs apreibām.

Kas sintetiski grib izbaudīt visu Vīnes burvību, tam vasaras vakarā jāuzkāpj Leopoldkalnā. Parafrazējot Stendāla vārdus: kam nejauši vēl ir sirds un kreklis, lai pārdod kreklu un aizbrauc uz Leopoldkalnu. Kad sienāži trina savus spārnus un kalnu nogāzē nopļautais siens, sakrauts gubās, smaržoja gluži kā dzimtenē, mēs sēdējām Leopoldkalnā pie rožu krūma, citējām:

Plašums! Plašums! Kā tas krūtis sāv
Neizjaustām, aizmūžīgām jūtām:
Dievs pa vaļāvīksni lejup kāpj
Sērst pie zemes daiļuma un kļūdām,

un klausījāmieš Pastorāles pirmuzvedumu, kā to šeit Bēthovens klausījies priekš vairāk kā simts gadiem. Un kā apburta ezera dzelmē vieglos miglas plīvuros gulēja Vīne ar saviem smailajiem torņiem, olīvzaļo Donavas lentu un plašajiem vīna dārziem. Kad, tumsai metoties, debess uzbrauca Greizie rati ar saviem nospodri-

nātajiem gaismekļiem, pilsētā ritmiskās virknēs aizdegās elektriskās zvaigznes, apliecinādamas, ka šeit Lielais Radītājs pārzemes sfairās un mazais radītājs zemes virsū strādā dievišķā sašķaņā.

* *
*

Kā to var izturēt — dzīvot un zināt, ka ir vēl tik daudz skaistu, nestaigātu ceļu, kas ved kalnā? Bīstami ir ģeografijas atlantu ņemt rokā un vērot vilcienu un auto ceļus, jo grūti tad ir atgriezties vienmēr tai pašā vietā.

Stāstīt par kalniem var tikai tam, kas pats tur ir bijis, vai nu faktiski vai ilgu sapņos. Kalnu virsotņu pārdzīvojums ir vārdos tikpat netverams kā Bēthovena simfōnijas. Cilvēku, kas nespēj atšķirt polku no sonātas, jūs nekad neizjautāsīt par Vāgnera operām. Tāpat arī tam, kas visu mūžu inertī nodzīvojis plakanā līdzenumā, nav nozīmes stāstīt par kalnāju gaisu. Svarīgāks nekā faktiskā kalnā kāpšana ir psihiskais nostādījums. Ir divējādi cilvēki: līdzenuma cilvēki un kalna kāpēji. Fricis Bārda pirmos tik zīmīgi nosaucis par pīļu dīķa dvēselēm un otros par kalnavota dvēselēm. Pīļu dīķa dvēsele jeb līdzenuma cilvēks, kaut arī būtu

uzkāpis Monblānā, būtiski nekā nepārdzīvos. Nav taču nozīmes nedzirdīgam spēlēt IX simfōniju, un dvēselē kurlie daudz biežāki sastopami un daudz vairāk nožēlojami nekā tie, kam fizisks defekts. Kalnu pārdzīvojumu sapratīs tikai tie, kas līdz ar Poruku jautā: „Kas zemes virsū cilvēkam liek tik šaurās formās dzīvot?“ Poruks Alpos nav bijis, bet, kalnavota dvēsele būdams, vienā no savām skaistākām dzejām saka:

„Tur kalnu galotnēs, man šķiet,
Var tālu redzēt, augsti justies:
Jel kāp, varbūt kāds tevīm teiks,
Kāpēc tu dzīvo, kāpēc kusties.“

Un cik īpatnēji viņš sniegainu kalnu gāli salīdzina ar aci, kas tūkstošus mīlējusi. Ja braucam uz svešu zemi un gribam gūt tuvāku kontaktu, tad jāiemācās turienes valoda. Tā man bija jāiemācās kalnu valoda. Kad es pirmo reizi braucu caur Tiroles Alpiem — *via Wien-Insbruk* — man likās, ap mani runā brīnumaini daiļskanīgu, bet nesaprotamu valodu. Es uz tveru vienu otru vārdu, jā pat frazi, bet jēgu apercepēt nevaru. Mans ceļabiedrs, kas jau agrāk šai apgabalā ceļojis, man izskaidro, cik augsta šī kalnu grēda, ka tas tur neesot mākonis, bet sniegs un tas tur kalnu strauts ar dzidru

un ledaini aukstu ūdeni smaragda zaļumā. Vagonā ir spiedīgs un piesmacis gaiss. Es klausos un skatos. Kalni tik tuvu pienāk vagona logam, ka, šķiet, vajadzētu tikai izstiept roku, lai viņus sasniegtu. Tālumā viņi izskatījās kā pārāk melodramatiski uzstādītas kulises, bet tuvumā uztrauc un baisina. Tur kalna galotne sapinusies mākoņos, jeb tas atkal būs sniegs? Un kā tas iespējams, ka sniegs tādā svelmainā karstumā neizkūst? Es atceros dabaszinātniski ģeografiskos izskaidrojumus, bet tie nepārlicina. Un kad braucam cauri gaŗam tunelīm — elektrība bija sabojājusies — trulā, nedzīvā tumsa veļas virsū un spieŗ kā akmens. Nē, es ŗo valodu vēļ nesaproŗu.

Kitzbühel. Mazā pilsēŗina ar 4000 iedzīvotājiem un četrām katoļu baznīcām maigi piegļaudusies varenim kalniem. No ielas uz ielu ŗur tur ved kāŗtuves. Zemnieku māju jumŗi ir lieli, akmeņiem noslodzŗti. Visām mājām, arī viesnīcām, nesimetriski logi miniatūrformātā un — tieksme greznoties. Slēŗi ar sirds izgriezumiem, balkoni, puŗu dārzi, gandrŗz pie visiem logiem kastēs iestādŗtas puŗes. Pilsēŗina klusa, tukŗa. Kalnu iedzīvotāji nāk pretŗ smagā, lēnā gaitā, nagļām kaltiem zābakiem, biezās vilnas zeķēs. Vŗrieŗi — parastajā tirolieŗu apŗērbā,

vertikāli iespraustā spalva pie cepures viņu lepnums, pat arī maziem, ratiņos vizināmiem bērniem tāda spalva. Un ja daba nav pietiekami nokrāsojusi šo tiroliešu iecienīto greznumu, tad ņem palīgā mākslīgus līdzekļus. Sieviešu nacionālais ģērbs pārāk neērts darbam un to valkā tikai svētkos. Tā bija Pēterā un Pāvila diena, kad mēs atbraucām, un toreiz mēs redzējām tirolietes staigājam melnos, gaŗos tērpos ar lielu, spilgtu — zaļu, sarkanu vai dzeltānu — zīda priekšautu. Melnā, spīdīgā cepure (ar lakatiņiem tur pat ubadzes nestaigā) atgādina vīriešu cilindru. Pakausī piestiprinātā platā, melnā zīda lenta nokarājas līdz papēžiem. Tādā uzvalkā tikai lēni un svinīgi var kustēties. Visi pretimnācēji — arī bērni — sveicina nopietnā balsī, nepakustinādami galvu: „*Grüss Gott!*“ Spoži tīrajā pansijā, kas ierīkota piecdesmit gultām, mēs esam vienīgie viesi; gaidītie firsti un grāfi no visām pasaules malām nav ieradušies. Ārzemnieki galvenām kārtām braucot tikai ziemā, kad varot slēpēt. Tagad tiroliešiem, kas dzīvo no ceļotājiem, esot grūti laiki, bet gan jau Dievs zināšot, kā novērst no cilvēkiem šo laikam pelnīto sodu.

Nakti es nevaru gulēt. Kalnu upe čalo un guldz. Es aizsedzu galvu ar segu, bet nelīdz.

Šalkas kāpj pa logu iekšā. Ir divi strauti, tagad es tos skaidri atšķirū: viens ar drūmāku, otrs ar sudrabaināku skaņu. Melōdija un pavadijums. Kas tā par dziesmu? Tā kā dzirdēta. Neatvairāma, neatlaidīga, vienmēr tā pati: kas ir, tas ir bijis un mūžīgi būs. Nav gala, nav sākuma. Mūžīgs ir ritms — —. Man grūti nākas iekļauties šās dziesmas taktī. Miega vietā spurainas domas atlaižas uz manas gultas. Baznīcas pulkstenis sit katru ceturtdaļstundu. Tikko viens beidzis, otrs sāk. Dobji zvani nakts klusumā dun: esi modrs, vēro dzīves lielo gaitu, nenicini mazas lietas. — Šai naktī pie manis atnāca doma, ko galīgi izpratu tikai aizbraucot, kad kalnu strauti un baznīcas zvani vairs netraucēja miega, bet mierināja kā drauga lielā un drošā roka: kas gul, tas grēko. Jāstrādā augstspriegumā. Katrs pats ir atbildīgs par savu dzīvi. Bet — lielā nenovēršamība jāpieņem pazemīgi, cienīgi.

Tikko gaisma svīda, es paskatījos pa logu: vai lielie kalni arvien vēl stāv kā sargi ap mūsu mazo māju? Jā, tur aizvijas mīksta kalnu grēda ar rudzu druvām un egļu mežiem, un tur vieglā miglā piramidveidīgie četri veči aizkūpinājuši savas pīpes, viņi sanākuši uz apspriedi, viņu galvas ir kailas, ne mežs, ne druva tās ne-

sedz. Un ziemeļu vakaros stāv visuvarenais Mežonīgais Keizars ar savu septiņrobaino vainagu. Īsts monarchs, savrupnieks, nekā kopēja viņam nav ar pārējiem kalniem. Kad visi citi miglas aizsegti, viņa baltais, kailais dolomits zaigo zilgani un oranži, šur tur iemirdzas Renuāra rožainie toņi. Un tais stundās, kad pārējie kalni zilst saulē, viņš aizklāj savu seju sudrabotiem plīvuriem. Reizēm viņš izskatās kā Rericha zilo gleznu oriģināls. Tad atkal ir stundas, kur viņš tik tumši violets, ka tikai viņa varenā siluete saskatāma pret gaišajām debesīm. Tādās dienās turienes iedzīvotāji mūs biedināja: „*Geh'n Sie heut' nit weit, der Kaiser macht 'n finst' res G'sicht.*“

Jā, un tā es iesāku mācīties Mežonīgā Keizara valsts valodu. Mēs klīdām apkārt agros rītos, kad kalnu gari vēl nebija paspējuši novākt miglas priekškarus, kas slēpa to, ko cilvēka acs nedrīkst redzēt, mēs klīdām pusdienas stundā, kad mūsu ziemeļnieku acīm likās, ka Lielais Režisors uzstādījis pārāk spilgtu prožektoru, un kalnu strauti mums čalodami klīda līdz, vēl pavairodami gaismas vizmu; zelta pēcpusdienās, kas tik ātri pārvērtās vakarā: tikko saule nogrima aiz kalna, aukstums izlīda no aizām. Mēs klīdām mēlnās nakts stundās, kad maizīgi

smaržoja nobrieduši rudzi un zālē un gaisā mirdzēja lieli, spārnoti jāntārpiņi. Mēs braucām pa Melno ezeru, kur nereāli šūpojās teiksmaini lielas baltās ūdens rozes, un ar roku skārām Mežonīgā Keizara drēbju vīles atspīdumu. Mēs gribējām arī aizbraukt ciemā pie Lielā Venecieša, kuŗa sniega rota tik izšķērdīgi vizuļoja pret debess zilgmi. Ceļš nelikās tāļš, bet šoferis neticīgi pasmaidīja: vai kungi arī aizmaksāšot par 40 km tālo braucienu, bez tam, lai sasniegtu Venecieša pakāji, vēl jāejot kājām 8 stundas. — Mēs skatījāmies, kā svešos dārzos briest vīnogas, zied rozes un savādi lieli, tumšvioleti ziedi, kuŗu vārdu esmu aizmirsusi, vijas ap vārtiem. Atgriežoties mājās agri vai vēlu, mēs ceļmalā vienmēr sastapām kādu simtgadīgu vecenīti. Neviena zoba viņai vairs nebija mutē, un acis bija gluži iztecējušas, bet tik laipni viņa katru reizi mūs sveicināja, savu mūžīgo zeķi adīdama: *Grüss Gott!* Un balkonā, pāri līliju dārzam, sēdēja mūķene ar baltu, savādi sakārtotu lakatu: izskatījās, it kā gulbis būtu nolaidies uz viņas galvas. Vienmēr viņa sēdēja kā sastingusi, rokas salikusi klēpī, lūkojās uz līlijām. Un manā sirdī iesmeldzās: kādēļ arī es nevaru būt mūķene? Ceļmalā es noglāstu sveša bērna gaišo galviņu un ilgāk kavējos pie dārza, kur

zied delfinijas, zilas, it kā pati dienvidu debess zilgme viņām būtu aizdevusi savu krāsu. Bet es atceros: arī dzimtenē kādā dārzā zied gluži tādas delfinijas. Tur trūkst kalnu aplodes, tur brīvi vēji staigā no apvāršņa līdz apvāršnim, bet sapņos tur melodijas vijas, un dziesma skan skaistāka kā jebkur pasaulē. Pie delfiniju dārza es apstājos un klusi sveicinu: „Tev kalpot bija mans prieks.“

Ceļmalā mēs vērojam daudzas svētbildes un tēlus. Kā nemākulīgas bērnu rokas veidotas visas šīs Marijas ar Jēzus bērnu, Sebastjāns u. c. Katram tēlam ir savs pantiņš, neveikls, vientiesīgs, kā, piem.:

*„So manches wunde, müde Herz
Fand bei dir Linderung in Leid und Schmerz.
Vertrauensvoll komm' ich zu dir,
O Maria, hilf du auch mir.“*

Bet visur jūtama autora sirsnība. Un vainadziņi, vienkāršas lauku puķes, piespraustas zīmītes ar lūgumiem un lūgšanām liecina, cik tiešā tuvumā ar Dievmāti dzīvo tauta.

Mēs kāpjam akmeņainā kalnā skatīt Plīvuru ūdenskritumu. No 20 m gluži vertikālas sienas gāžas zemē baltās dzirkstīs saputotais ūdens. Rūc un vird, mirdz un spīd. Es dzeņu no šā

ūdens. Auksts kā ledus. Tas tādēļ, ka tas nākot no mūžīgiem sniegiem kalnājos — paskaidro ceļa biedrs. Vai mūžība ir tik auksta? Tad es negribu mūžības. Alkšņi un smagas melnas egles sastājušās ap ūdenskritumu, it kā ar nodomu radīdami kontrastu viņa plīvurainajam baltumam. Un tālāk, kur ūdenskritums pāriet strautā, guļ akmeņi visdažādākās krāsās un formās. Gluži kā cilvēki. Jo ir trejādi cilvēku tipi attiecībā pret dzīves strautu. Pirmie līdzinās tam lielajam akmenim, kas apaudzis biežām, zaļām sūnām. Silti un mīksti ir viņam. Un omulīgi un mīksti ir arī tam, kas viņam tuvojas. Un tad šie šķautņainie savrupnieki — kas viņiem pieskaņas, tam roka skrambās. Ne sūna, ne smilga viņu tuvumā neaug — pārāk askētiskā apkārtnē tās iznīkst. Un trešie — skalojas kalnu strautā. Viņi ir tik gludi un spīdīgi, ka ir bauda viņiem pieskarties. Jaunu vēsti tie dzird ikkatru brīdī, miera viņiem nav nekad, bet miers bez miegainības tikai dieviem dāvināts.

Un pēdīgi, kad esam iemācījušies ne tikai Mežonīgā Keizara valsts valodas abc, bet protam jau patstāvīgi lasīt vienu otru sarežģītāku rakstu, uzbraucam ar gaisakābeļa vilcienu Hānekamā (2000 m). Mazs vagonis, kas uzkārts dzelzs virvē — pakājes un virostnes vieno-

tājā — šūpodamies gaisā traucas augšup. Kādam braucējam paliek nelabi: mūsu vārdus viņš lāgā nesaprot, ausis gluži aizkritušas. Pārāk pēkšņa atmosfēras spiediena maiņa. Mēs slīdam pāri baznīcu torņiem un egļu galotnēm. Lielais Melnais ezers pārvēršas tumšā pelkē. Divdesmit piecās minūtēs esam augšā. „No tāles aizšalc lieli vēji.“ Kaili akmeņi, šur tur mazi zāļu laukumi un retā Alpu roze. Cilvēki, nami, dārzi, druvas, meži palika apakšā. Tuvais tapa tālš, un tālais — tik tuvs. Glītā un niecīgā, cilvēka radītā pilsētiņa ar saviem trim baznīcas torņiem šķiet sauļā paņemama un aiznesama. Un tikai drusku tālāk — bet mēs zinām, tie ir 10 klm. — otra, gluži līdzīga pilsētiņa. Bet vareni un mūžīgi ir Dieva radītie kalni, šķiet, ja tie tikai drusku sniegā pakustētos, no mājām, pilsētiņām nepaliktu ne vēsts. Pa kreisi Mežonīgais Keizars pilnā ornātā viz sniega rotā, šad tad ēna — jeb tā ir smaga doma — slīd pār viņa balto pieri. Tumst violetais mētelis, un oranža ģērbs krāšņāks kā jebkad. Zemākie kalni ar egļu mežiem izskatās kā apsūnojuši akmeņi. Bet kas ir ar mūsu pilsētiņu? Vai tā izmirusi? Neviena cilvēka, neviena automobiļa mēs neredzam. Viss guļ tik nekustīgi tur lejā: mēs esam pacēlušies tik augstu, ka atsevišķu

cilvēku vairs saskatīt nevar. Zilais debess jumols kā svētkiem spodrināts. Gaiss kā no stikla. Saules stari duļ un dedzina, bet vējš ir ledaini auksts. Neviena cilvēka, neviena dzīvnieka balss šo kalngalu neaizsniedz. Baisi un skaisti. Vai es neesmu jau reiz šai tvirtajā pasaulē dzīvojuši? Tik tuva tā man šķiet. Varbūt priekšeksistencē? — Ak, nē. Nav jau nemaz tādas priekšeksistences. Un ja arī būtu — mana individuālā apziņa ar viņu nesaistās. Bet es taču pazīstu šo aso gaisu, tvirto sauli, lielo vientulību, ... Un tad pēkšņi es zinu: tā ir Raiņa pasaule:

„Ver plaši savu sirdi visu saņemt,
Še tiks tev veldzēt visas tavas sāpes.“

Viņa darbos dveš šis gaiss, bet visasāk tas Galā un Sākumā, kā arī Jāzepā:

„Tur stāva klints — tur Dina, tur es kāpšu ...
Ne nievāt pasauli, tik viņu saprast ...
Es nākšu saskaņā ar visumu.
Es savu spozmu vienošu ar sauli.“

Jā, tikai augstos kalnos, saules tiešā tuvumā varēja rasties Raiņa dzeja. No tālienes viņš redzēja un sveicināja dzimteni, un pasaules vientulība bija viņa vienīgais draugs:

„Visos mūžos viens, no visiem šķirts —
Vienmēr viens un pats.

Tad vientuļāks kļūsi tu dzīvē un garā,
Ne drauga, ne biedra, auksti vēji pūtīs,
Un tālais ceļš tev tik nemieru sūtīs.“

Un nu atlido kā putni Raiņa spīguļojošie aforismi, jeb tās ir kristalla drupas, kas raisās no Mežonīgā Ķeizara, vai arī atmiņas no tās dienas, kas pārāk liela, lai to tvertu vārdos.

„Nekad tu nebiji tā runājis

Kā šodien . . .

Tā kalns tin miglā savu lielumu.“

Un tālāk: „Es biju debess jums un pacēlos divpadsmit kalniem pāri.“ Vai arī: „Pāri par dzīvi būs augt, pāri par likteni stāt.“ Raiņa vārdi gūst jaunu satvaru, un katrs ir it kā šās dienas izpaudums:

„Iekš viņa saule spīd, bet aukstiem stariem,

No tāles vien viņš redz un ārpus dzīves.“

Nekad vēl es Raini neesmu jutusi tik tuvu. Šķiet, pēc ilgiem gadiem man atkal reiz ir atļauts pie viņa ciemoties, pie viņa, kas manās rokās reiz ielika sauli, un viss tas, ko es agrāk esmu sapratusi, bija tikai viņa drēbju vīle. Mana seja un rokas sāp no dūrēja saules skata, bet es reibstu Raiņa tāles skurbumā:

„No ilgu slāpēm — atkal un atkal dzer,
Ar katru malku — vairāk un vairāk slāps,
Un nevar atdzert dziļā dvēsele
Topošās pasaules dienas dailē.“

Vilcienā braucot, atceļā no Tiroles, es atva-
dījos no katra strauta un kalna: sāpēm viņi de-
vuši veldzi, raisījuši jaunas domas, un nav jau
daudz tādu draugu pasaulē. Tagad es zināju,
ka šie milži lielumu pārvērš mazumā un mazo
ierauj pasaules plašumā. Tagad es arī sapratu
viņu valodu un klusuciešanu: vēro dzīvi ne pēc
sevis, skaties mūsu augstumā. Mežonīgais Ķei-
zars mūs pavadīja 35 kilometrus, un, kad viņa
sudraboti sirmā galva pēdējo reizi ielūkojās va-
gona logā, vasaras dziesma šķita aizsaldēta:
manā sirdī tapa tumši kā tunelī, tumši kā toreiz,
kad Rainis aizgāja.

Mēs, līdzenuma bērni, reibstam augstos kal-
nājos.

* *
*

Saulei rietot, es Tiroles kalnos apbrīnoju
balto līliju dārzu, kur mūki melnos tērpos klusi
strādāja. Ziedu baltums nereāli vizēja vakara
saulē, un smarža uztrauca un vilināja, tik ne-
saskanīga tā likās ar līliju jaunavīgo formu un
krāsu.

„Jūs priecina mūsu lilijas,“ teica kalsnējs, vecs mūks. „Bet agrāk tās bija vēl krāšņākas un baltākas. Tas bija toreiz, kad pie mums vēl dzīvoja Maigais Mūks. — Vai jūs gribat dzirdēt stāstu par Maigo Mūku?“

Es lūdzu viņu stāstīt; viņš apsēdās akmens solā, liliju vidū un, vakara zvaniem zvanot, lēni, nesteigdamies stāstīja:

„Mūkam, kas bija dievbijīgāks nekā mēs visi, bija arī savs vārds, bet tas jau sen aizmirsts, jo no pasaules viņš aizgāja jaunības dienās, no pasaules, kur katru lietu sauc noteiktā vārdā. Bet, kur katrai lietai savs vārds, tur dvēsele drīzi zūd. Kad mūsu Mūkam jautāja vārdu, viņš klusēja, kā vienmēr klusēja, kad viņam jautāja to, ko viņš gribēja aizmirst. Un tā klosterī viņu sauca par Maigo Mūku.

Katram mūkam bez savas galvenās nodarbības — dievišķā pielūgsmē sevi skaidrot — ir vēl kāds darbs, ko viņš strādā, lai slavētu Dievu to Kungu, mūsu Radītāju. Maigais Mūks bija dārznieks, un jums jāzina, ka vienīgi dārzā strādātais darbs raisa prieku, kas nekad nesāpina.

Maigais Mūks bija smalks dārznieks, jo skaitumu viņš mīlēja tikpat kvēli kā Madonnu. No visām dārza būtnēm lilijas viņam bija vistuvā-

kās, jo balts ar melnu labi sader. (Es aizmirsu pateikt, ka Mūkam bija tumšas acis — atraitnītes vasarīgā dobē). Līlijas viņam bija vistuvākās, jo maigs ar cietu labi sader. Maigs ar cietu? — jūs nesaprašanā jautājat, līliju kopējs taču bija maigs un viņu sauca par Maigo Mūku. Jā, tā viņu uzrunāja tie, kas spēj cauri čaulai saskatīt kodolu, kas putnu redzot, dzird jau viņa dziesmu, un cilvēku uzlūkojot, zina viņa sirdi — vecie klostera iemītnieki tādi mēdz būt, jo viņi sevi aizmirsuši un, kas sevi aizmirst. saredz citus.

Maigam Mūkam bija cieta, raupja čaula, tā atgādināja korallus jūras dzelmē — tik rūpīgi tā bija darināta, ilgos gados tvirtināta. Nevienš viņa iekšienē nevarēja iekļūt. Kādēļ viņš bija nācis klosterī? Nevienš to nezināja. Viņa cieta čaulu pazina visi, viņa maigumu — tikai draugi.

Viņš gāja no sētas uz sētu, remdēdams ļaužu sāpes. Katra asara, ko viņš ar savu lielo un spēcīgo roku, brūno dārznieka roku, bija noslaucījis, pārvērtās līlijā viņa dārzā.

Kādai mātei bija nomiris vienīgais dēls: viņš, nevarēdams panest tumsu sevī, melnā augusta naktī bija aizgājis no dzīves, ne no viena, pat no mātes, neatvadījies. Māte raudāja tik daudz, ka viņas asaru sāls sāka sirdi pār-

vērst akmenī. Viņa redzēja tikai savu sāpi, viņa neredzēja, ka arī citiem sāp. Maigais Mūks apsēdās pie mātes un no melniem un baltiem taustiņiem izvilināja visas tās dziesmas, ko aizgājušais bija sacerējis. Tad māte vairs neraudāja, jo viņai likās, ka nevis Maigais Mūks pie viņas atnācis, bet aizgājušais dēls, kuŗu viņa nekad vēl nebija jutusi tik tuvu un kuŗu nekad vēl nebija tik labi sapratusi.

Kāda vecīte gulēja uz gultas jau desmit gadus. Visi, pat nāve, viņu bija aizmirsuši. Maigais Mūks ienāca pie viņas ar pavasara dziesmu dvēselē. Tā bija dziesma bez vārdiem, bet slimā sirmgalve to saprata — ilga vienpatība viņas ausi bija padarījusi dzirdīgu. Un viņai likās, ka drīzi viņa basām kājām staigās pa rasotu pļavu un plūks puķes vainagam. Maigais Mūks savu brūno, sastrādāto roku, kur bija aizķērusies puķu un saules smarža, uzlika vecītei uz galvas, un vecīte darīja to, ko gadiem ilgi nebija darījusi — viņa pasmaidīja.

Pie Maigā Mūka nāca sievietes, slaidas un jaunas kā aprīļa rīti, bagātas un kuplas kā ābeles rudenī. Viņa klusais smaids ielīksmoja sievietes, bet kad tās aicināja sev līdz, viņš, galvu kratīdams, teica: „Man cits ceļš jāstaigā. Lai svētīts jūsu daiļums un jaunība!“

Nāca sievietes, tīksmīgi skaistas kā sarkanas rozes vasaras dienvidū, un sievietes dziļās domās nogrimušas kā tumši rudens vakari. Maigā Mūka klusais smaids plaucināja sieviešu skaistumu, spārnoja viņu domas. Viņš tās pavadīja kādu gabalu, bet ceļa jūtīs teica: „Man cits ceļš jāstaigā. Lai svētīts jūsu skaistums un gudrība!“ Un aizgāja neatskatīdamies.

„Kādēļ jūs kļūvāt mūks?“ jautāja reiz visdrošākā no sievietēm.

Un viņš atjautāja: „Vai tad es esmu mūks? Es redzu un mīlu visu pasaules daiļumu, vai tad tādi ir mūki?“

„Jūs nekā nepaturat sev . . .“

„Kādēļ ir jāpatur? Es priecājos par visu.“

„Jūs priecājaties un atraidāt, bet atraidīt ir grēks.“

„Kādēļ grēks?“

„Atraidītam sirdī iedurās ērkšķis. Un kā lai ar ērkšķi dzīvo?“

Mūks neatbildēja. Sievietes izstiepto roku viņš nepamanīja un atgriezās klosterī pie savām līlijām.

Tā pagāja daudzi gadi. Mūsu līlijas bija slavenas visā pasaulē. Tad Maigais Mūks, kāda savāda nemiera dzīts, aizklīda svešā malā. Tur līlijas neplauka. Ļauni ļaudis izrāva sīpoliņus,

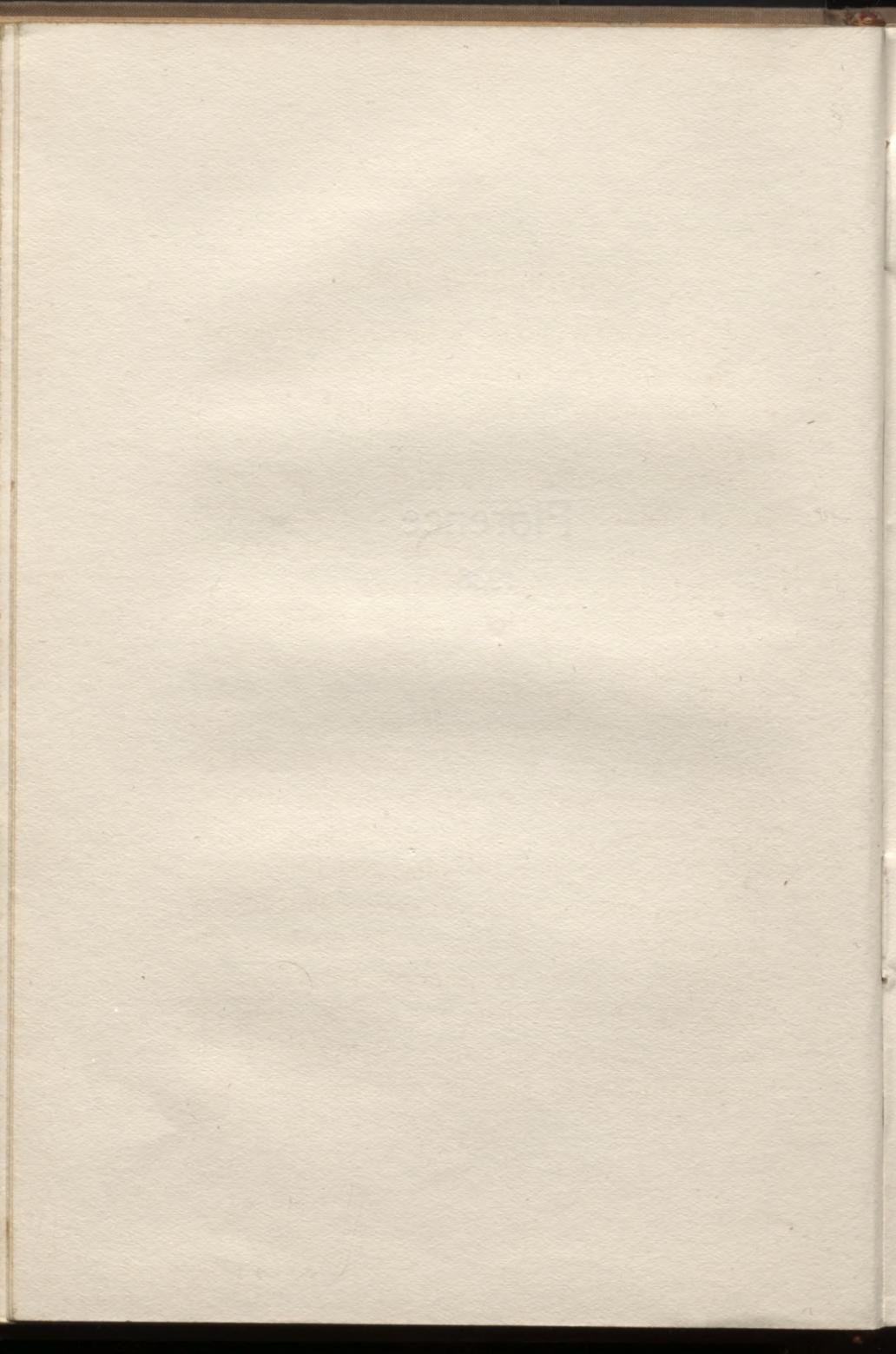
ļauņā salna nomaitāja vārgos dīglus, jo liela ir ļaunuma vara pasaulē, un pat tādi kā Maigais Mūks ir nespēcīgi pret to. Maigais Mūks gaužām noskuma, jo puķes, jūtīgas, klusas un pateicīgas, viņam bija tuvākas par cilvēkiem.

Bez līlijām viņš nevarēja dzīvot, un, kad tās vairs neplauka viņa koptos dārzos, viņš saceļēja par tām dziesmas. Es neesmu dzirdējis viņu dziedam, mēs visi ļoti gaidām viņu atgriežamies mūsu klosterī. Vēl viņš klīst kaut kur tālumā, bet man daudz stāstīts par viņa dziedāšanu. Ja viņš iegriežas kādā mājā un apsēžas uz sliekšņa, lai dziedātu savu dziesmu, ļaudīm liekas, ka baznīcā iezvana svētvakaru. Viņi met darbam mieru, un maigi spārni skar arī rupjāko vīru. Un kad viņa dziesma apklususi — gaisā lidinās līliju smarža, tā man stāstīja tie, kas dzirdējuši viņu dziedam . . .“

Melnā nakts nolaidās pār klostera dārzu, bet līlijas balti uzliesmoja, sāpīgi aicinādamas projām. Vai vecais mūks šo teiku bija stāstījis, jeb dzimtenes vējš to bija atnesis kā sveicienu no tā, kas skaidrības ilgodamies savā dārzā dēstī līlijas, bet nekad neredz tās uzdziedam.

Florence

1936

Neatminamā mīkla

Katrai svešai pilsētai es tuvojos satrauksmē. Ja jūs kādreiz esat gatavojušies satikšanās dienai ar vismīļāko cilvēku, ko sapņiem esat vainagojuši, tad pazīstat to brīdi, kuņā bailes un salda smeldze pilda visu sirdi: vai gaidāmais sniegs gaidīto? Tā es tuvojos Florencei. Trīs skaistākās pilsētas, ko cilvēka gars ir cēlis un radījis, ir Rīga, Vīne un Florence.

Leģendām ir apvīta šī skaistā pilsēta, tāpat kā leģendām apvīti lieli cilvēki un kā mēs leģendām apvijam vismīļāko.

Es braucu no Vīnes caur Klagenfurtu, Travīzu, Venēciju — tieši bez apstāšanās uz Florenci. Vīnē, gluži kā priekš diviem gadiem, mani apbūra šis maigais liepziedu gaiss, šī maigā, manai sirdij tuvā tauta. Netaisna ir varbūt mana mīlestība, bet vai katra mīlestība nav netaisna? Tikai saprāts — kārtībnieks jūtu chaosā — rāda ceļu, katram pēc kārtas un likumiem. Ja cilvēka roka arī nevar likt saulei apdzist un mēnesim apstāties, tad tomēr var likt smagajam dzelzs putnam pacelties pret sauli

un dzelzs zirgam sašķelt telpu nakts tumsā. Cilvēka gars, pret iznīcību cīnīdamies, savu vietu sev kosma izplatījumā iekarojams, nav ar ticību pārstatījis kalnus, bet gan ar dzelzs spēku izurbies tiem cauri. Braucot mani moka neatminama mīkla: kā šis pats varenais, gudrais cilvēka gars, kas liek stīgām skanēt, kā neviena dabas stīga vēl nav skanējusi, kas liek vārdu veidojumiem plaukt, smaržīgākiem par visām puķēm, kā šis pats cilvēka gars var izgudrot nāves gāzi, lai visu to, ko viņš ir cēlis, iznīcinātu? No kurienes viņš ņēmis mēfistofelisko vārdu: „Alles, was besteht, ist wert, dass es zugrunde geht“ — vai velns tas bija, kas to sludināja? Bet arī radītājs liek visam iznīkt, pat tai radībai, ko radīja sestā dienā, darbdienu virkni noslēdzot, arī tai viņš liek bojā iet — un pārāk bieži priekšlaicīgi. Varbūt tādēļ viņa sejā dusmas, kā to pauž Mikel-Andželo freska Siksta kapellā. Vai tādēļ viņš nikns pret citiem, ka pats savas iznīcības saplosīts? Kā cilvēka galvā, kas skaistāka par visām eņģeļu galvām, ir radusies negantā iznīcināšanas doma?

Vīnē es šoreiz paliku tikai īsu diennakti. Es sēdēju pie loga. Dziļi apakšā dunēja pilsēta. Es ieklausījos šai steidzīgi karstajā dziesmā, kuŗu tik ļoti mīlu. Tā neļauj apstāties un pat

naktī miegu sarauj īsās stundās. Tur Votivbaznīcas tornis, tur vecais Stefelis un laipnā kafejnīca spilgtrāsainiem krēsliem. Tur ļaudis vēl nogurušām, rūpju pilnām sejām prot smaidīt un pateikt laipnu vārdu. Un tas ir labi, ka viņi steidzas, jo drīzi vien visus mūs gaida lielais Nekas. Vīne, mana vismīlā Vīne, neviena sāpīga atmiņa mani nesaista ar tevi. Miglainā augusta dienā es agrā rīta stundā pa svešu ceļu braucu uz dienvidiem. Es mīlu visus svešus ceļus un no veciem tos, ko esmu staigājusi kopā ar tevi, mans Leopoldkalna draugs; ezeri un kalni, ko esam kopā skatījuši, ir skaistāki par tiem, kas izslavēti gīdos. Vai tas tādēļ, ka tu mani vedi tikai augšupceļu, vai arī tādēļ, ka tas, ko mēs skatījām kopā, vienmēr skāra neiespējamības robežu?

Viegli raisās doma, braucot svešu ceļu, jo atmiņas tur vēl nav kaisījušas ērkšķus. Reiz tu man stāstīji savu sapni: „Pasaule gāja bojā. Bija gaiša, auksta nakts. Mēness nāca arvien tuvāk zemei. Es zināju, kad viņa mala pieskaršies zemei, tad tā sadrups putekļos. Es nomeotos ceļos. Ne drausmu, ne bailu manī nebija. Es tikai lūdzu: kaut es paturētu apziņu līdz pēdējam mirklim, kaut es varētu redzēt un saprast, kā viss notiek. Arvien tuvāk nāca mē-

ness, arvienu spraigākas tapa gaidas. Jau dzirdēju dārdam mēnesi, kas vēlās arvien tuvāk, un manī bija tikai viena doma — kaut es pats neaizietu bojā, pirms mēness uzveļas zemei —.“ Braucot es domāju par šo sapni un man bija tā, it kā es pati to būtu sapņojusi, bet varbūt es viņu dzīvoju — tik tuva man tava pasaule.

Es skatos pa vilciena logu. Labi vērot, ka visur tāpat ar, ecē, novāc augļus — tas saista un nomierina. Milzīgi kalni ierobežo ceļu no abām pusēm, nopietnā draudzībā vienodami cilvēku ar debesīm. Aiz Neuštates pusstundas laikā ir divpadsmit tuneļu. Bet gādīgi aizdegtās lampiņas ziņo, ka tas tikai tunelis, ka tumsa beigsies, ka cilvēka gaišais prāts ir atradis izeju. Labība salikta tik dīvainos torņos, it kā kalni šeit būtu mācījuši cilvēkus katrā darbā ielikt augšuptieksmi; pie dzelzceļa sarga mājiņas zied rudbekijas un blondas un brunetas saules puķes. Vai tās atnākušas no Baltā nama dārza, lai man grūtāki būtu aizbraukt? Kam aizbraukt ir grūti, tam viegli atgriezties, bet es negribu vēl domāt par savu atgriešanās dienu.

Knitelfeld. Klagenfurt. Welden am Wörtersee. Uz krasta paceļas trīs kalnu grēdas, cita par citu augstāka, un visaugstākā zilgani

aizplīvurojusies. Es domāju par dižgariem, kuru baznīcās ilgi esmu dzīvojusi. Arī tur ir tā: jo augstāks kāds, jo atturīgāks un kautrāks. Zied virši, gluži kā manā dzimtenē, bet es nevaru Emīlam Dārziņam novīt vainadziņu, kā to esmu darījusi katru rudeni, kad mēs Baltā namā klusi salasījāmies, lai tiešāki justu viņa tuvumu liktenīgā augusta naktī. Vecā Dārziņa Māte, no manis atvadīdamās, mani svētīja un iedeva līdzī laimes dālderī — jaunu, spožu pieclatgabalu. Tā ir vienīgā latviešu nauda, ko neesmu izmainījusi ārzemju valūtā, un to jau arī izmainīt nevarēja. To vedīšu līdz visās savās gaitās. Vai es Dārziņa māti vēl sastapšu, kad atgriezīšos dzimtenē? Vai varēšu viņai vēl pastāstīt, ka viņas laimes dālderis mani sargājis, un ka es šai ceļojumā esmu saņēmusi tik daudz, ka gadi būs vajadzīgi, lai to aptvertu.

Florences daile

Florence ir kvatročento pilsēta. Citās Itālijas pilsētās ceļotājs sastop veselu vēsturisku epochu virkni, kas reizēm viena otru noliedz un nomāc, kā tas, piemēram, Romā un Venecijā. Bet Florencē viss cits ir ievads, nojausma un atblāzma — kvatročento paliek valdnieks, Florences atmosfēra, kas apņem visu šai pilsētā esošo. Lai aptvertu kvatročento, nepietiek ar domu un smadzeņu darbību vien, tāpat kā ar to nepietiek, lai aptvertu dzīvu cilvēku. Šai atmosfērā ir jādzīvo, jāklejo pa ielām, jāvēro māju dzegas, jāiet uz agrām mišām, jāskatās saules rietā, stāvot uz kāda veca Arno tilta. Kvatročento cilvēks mīlēja zemi, šo zemi un viņas likumus. Šo zemi viņš uzvarēja, viņai tas kalpoja. Kvatročento saturs ir dzīve šai pasaulē. Mēs pārāk bieži zemes virsū jūtamies kā ceļinieki viesnīcā, kuņģā, neapmierināti ar saimnieku, neuzticīgi iekārtotajiem uz dažām dienām. „Bet kvatročento laikmetā florentietis šai dzīvē jutās kā dzimtā muižā . . .“ saka Muratovs.*)

*) П. Муратов, Образы Италии I. II. III. 1924.

Man bieži liekas, ka no visām mākslām cilvēks vismazāk vērības piegriež dzīves mākslai. Cilvēku cilts ir tik veca, bet arvienu vēl cilvēki nav iemācījušies dzīvot: to, ko var pārveidot, nepārveido, un to, ko nevar pārgrozīt, par to velti žēlojas, paši nemanīdami, ka ar tādu rīcību pazemo paši sevi. Arvien vēl pārāk daudz gaida no Dieva un pārāk maz apzinās, cik daudz jāveic paša spēkiem. Visu sagaidīt no Dieva man vienmēr licies vai nu kā slinkums, kā gara trulums vai arī kā nekrietnība. Ja cilvēks veiks visu, ko pats var veikt, tad Dievs priecāsies par pasauli, kas izaugusi Dieva un cilvēka sadarbībā. Tāda pasaule izauga kvatročento laikmetā, šī pasaule nebija plaša, tā sākās un beidzās Florencē. Tā bija jaunā Roma un jaunās Atēnas, „templis un darbnīca, Dieva izraudzīta un iemīļota vieta.“ Sešpadsmitā gadsimtenī māksla bija galvenā florentieša nodarbība. Lai radītu to, kas tagad veido Florences seju, bija vajadzīga vesela mākslinieku rase. Kvatročento cilvēks visu dzīvi pārvērta mākslā — pat mīlestību un tirdzniecību. Un šai norobežotajā, skaisti iekārtotajā pasaulē atsevišķajam cilvēkam bija liela nozīme. Nekur kvatročento Florencē mēs neredzam garlaicīgu baru, vienmuļu, drūmu. Te katram cilvēkam ir sava

seja, savs ģērbs un sava doma. Nekur cilvēks nav tikai tūkstoš skudrām līdzīga skudra.

Tādēļ florentiešu doma tik ilgi palikusi dzīva un dzīvinātāja, ka tā dzima un attīstījās mākslinieciskā apvalkā. Iegūt atziņu par pasauli florentietis nevarēja abstraktā, pelēkā schēmā, viņam bija nepieciešams uzskatāms tēls. „Atzīt un izzināt florentietim bija tāda pati nepieciešamība, kā remdināt izsalkumu un slāpes, šīs alkas radās kopā ar pirmo dzīvības elpu un atņemt to nevarēja ne nabadzīgas jaunības posts, ne trūcīga izglītība, ne darbdienas raupjā īstenība.“ (Muratovs, I, 215). Ja tas zīmējas uz visiem kvatrocento florentiešiem, tad pilnā mērā to piepildījis nākamā laikmeta cilvēks, visu zinātais Lionardo da Vinči. Leģenda vēsti — un leģendas par lieliem vīriem reizēm zīmīgākas nekā vēstures fakti — ka viņš bijis tik skaists, ka visskumjākais tapa priecīgs, viņā skatoties. Kā princis no noslēpumainās pasaku zemes viņš staigā Florences ielās: blondos matos — melna barete, ap pleciem — rožaina zīda apmetnis; bet viņa asā prāta asmens lāsmoja vēsajās, zilajās acīs. Viņš sevī apvienoja Florences maigo, smaržaino sapņainību — Fra Andželiko līniju — ar vistvirtāko vīrišķības spēku — Donatello līniju, kā to nepārprotami pasaka viņa pašpor-

treja Uficijās un kā to tik lieliski tēlojis Merežkovskis savā romānā. Atcerēsmies tikai pašu sākumu: Savanorolla runā baznīcā, un viņa vārdi krīt kā akmeņi uz lūdžēju galvām, visi šausmās nometušies ceļos, tikai viens vienīgs cilvēks stāv pīlāram pieslējies, vēsi smaidot viņš zīmē Savanorollas karikatūru. Tas bija Lionardo.

Botičelli es iemīlēju, kad vēl nebiju redzējusi nevienu viņa gleznu reprodukciju, bet tikai lasījusi Akurātera dzejoli:

„Kā Botičelli glezna
Bij gaiši mati jums,
Un tikai vienreiz tikās
Šai laikā skati mums,
Bet diena tika pilna
Kā dievu biķeris.
Vai līdz ar rudens lapām
Viņš zemē izlijis?“

Toreiz man likās, ka Botičelli gleznas ir pilnas tā smeldzīgā skaistuma, kas raksturīgs dažām Akurātera dzejām un arī pavasarīgi maigajām rudens dienām. Tad 1923. gadā nāca prof. Šveinfurta lekcijas universitātē, uz kurām jau nie studenti gāja kā uz svētkiem. Un kad prof. Šveinfurts rādīja Botičelli gleznu projekcijas,

man viņa Marijas likās kā Veneras, kas zaudēto mīlas saldmi nespēj aizmirst, tad atkal kā bailpilnas stirnas, kuŗu acīs spogulojas eglēs paslēpti meža ezeri. Šais lekcijās es iecerēju braucieni uz Florenci. Varbūt tas ir lielākais, ko skolotājs saviem skolniekiem var dot: bezgalīgi skaistā nojausmu un ilgas — pārkāpt šaurajai ikdienai. Manas ilgas pēc Botičelli, kas tik skumji stāsta gaišas pasakas, vēl kāpināja viņa „illūstrācijas“ Dievišķai Komēdijai; šie zīmējumi pēc savas būtības gan nav illūstrācijas, bet dailes gaišreģa patstāvīgas vīzijas. Botičelli mīlējis vārdu mākslu, viņš daudz bija lasījis, bet dzejnieku darbi viņam bija svarīgi nevis kā temas, bet tikai kā iedvesmes aizdedzinātāji. Botičelli nemaz nebija spējīgs citu domas atkārtot saviem vārdiem, viņš vienmēr gleznoja tikai savu domu. Un tad Heidelbergā 1929. gadā es lasīju Valtera Patera eseju*) par Botičelli. Tā ir grāmata bez illūstrācijām, bet es redzēju visas gleznas, par kuŗām Paters runā. Šī grāmata mani savādi uztrauca, un es zināju, ka neatradīšu miera, pirms nebūšu bijusi Botičelli pilsētā. Un viņa būtību vēl padziļināja Muratovs, mans labākais ceļvedis Itālijas dienās.

*) W. Pater — The Renaissance.

Viņā (Botičelli) dzīvo mūsu doma, mūsu izjūta un mūsu iztēle. Viņa nemierīgā dvēsele pazaudējusi vienkāršo pasaules harmoniju, tāpat kā mēs to esam zaudējuši, un viņa dvēsele tikpat bezcerīgi klīdusi aukstajās zvaigžņu telpās.“ (Muratovs, I, 238). Botičelli es iemīloju kā gleznotāju, ko zeme vairs neapmierina un kas aizmirsis vienkāršo bērna lūgšanu, debess vārtu vērēju. Muratova grāmatā es lasīju, ka Veneras piedzimšana ir ne tikai visskaistākā Botičelli glezna, bet skaistākā no visām pasaules gleznām vispār. Un es domāju: kā gan tas būs, kad es šo skaistāko pasaules gleznu pati savām acīm redzēšu; ka tas tā būs, par to es nešaubījos. Un kad es beidzot 1936. gadā biju Oficijās tai istabā, kas pārvērsta viņa templī, es zināju tikai vienu vārdu: „*Magnificat anima mea Dominum*“.

Botičelli sevī nes augstākā skaistuma pielūgsmi, bet arī spēju sadedzināt to, ko pielūdz. Tas, ko mēs Florencē pārdzīvojām, kā vārdos neizsakāmu skaistumu, ir izteikts Botičelli gleznās. Par viņa dzīvi mēs maz zinām. Nav pat uzglabājušās ziņas, kāda ir bijusi tā sieviete, ko mīlējis šis mīlestības burvis. Bet mēs gan zinām, kā viņš mīlējis: arī vissaldākam brīdim bija piejauktas atvadas vērmeles. Savās gleznās

viņš iebūris Džuliano Mediči un Simonetas tēlu. Stāsts par abiem šiem mīlētājiem ir kā stāsts no Dantes Dievišķās poēmas. Simoneta atbrauca uz Florenci kopā ar savu vīru, Marko Vespuči, 1469. gadā, un mira dilonī aprīlī, 1476. gadā. Viņa mīlēja Džuliano Mediči, ko divus gadus pēc viņas nāves uzpirkts slepkava nogalināja kādā Florences baznīcā. Kad Simoneta atbrauca uz Florenci, Botičelli bija tikai kādus divdesmit piecus gadus vecs, un, kamēr risinājās īsais, kvēlais Simonetas un Džuliano mīlestības stāsts, Botičelli uzgleznoja savas labākās gleznas. Venerā un Marsā, kas vairāk atgādina Kristu nekā kara dievu, mēs redzam nogurušo Simonetu un Džuliano, gan lāgā nezinādami, kas viņus gurdina, vai tā ir pavasara tveice, vai mīlas īsais brīdis, vai arī zemes saldaiss grēks. Simonetas seja saskatāma daudzās Botičelli gleznās — iegarena galva, lielas, skumjas acis, smagi acuplakstiņi, augstas, šauras uzacis, pastrups deguns, pilnīgas bērnišķīgas lūpas. Vai tā ir madonna, kas nojauš Kristus ciešanas? Vai arī sieviete, kas atteicas no visumijā? Tumšu stundu ēna ir arī viņa zaļgani krēslainajās pavasara gleznās; visur sāpīgs smaids, nemierīgs skats izdzēš robežu starp sāpi un prieku. Viņa gleznotie tēli tik viegli iet pa zemi, ka neatstāj

pēdu. Viņš vienmēr runā par nāvi, bet viņa rudenī ir pavasara skurbinātāja smarža.

* *
*

Dzidrā rudens dienā mēs aizejam pāri *Ponte Caraia* uz mazo baznīcu *Maria del Carmine*. Brankači kapellā ir labi vērot Mazačo, šo Džoto mantinieku, kas viens no pirmiem uzdrīkstējās cilvēkam pieiet kā pašvērtībai, un tādēļ es viņu esmu iemīlējusi. Viņa vienkāršība un tiešums spēcina. Es mīlu viņa aizturēto spēku, viņa veidotās sejas vēl nepauž spilgtu individuālītāti, viņš visu vienkāršo, dod tikai vispārīgas līnijas, lielisku sintezi; skaidra kompozīcija bija viņa galvenais mērķis. Karmines baznīcas freskās nav gandrīz nekāda fona, nav tur putnu un zvēru, nav tur dekorācijas, kas aizvilinātu uzmanību no cilvēka. Ievas un Ādama izdzīšana no paradīzes. Ādamam ir kauns, Ievu pārņem izmisums. Tie bija pirmie cilvēki, un ar šīm jūtām — kaunu un izmisumu — nabaga cilvēkam bija jādzīvo divi tūkstoši gadu. Vazari stāsta, ka uz šo kapellu nākuši mācīties kādi divdesmit pieci viņam zināmi gleznotāji, viņu vidū „dievišķais Mikel-Andželo“, Rafaēls, Gir-

landjo, Andrea del Sarto. Bet kas saskaitīs visus tos, kas nākuši pēc tiem?

Pēteris Cietumā. Pats Mazačo to tikai sācis gleznot, viņam bija tikai 27 gadi, kad viņam jau bija jāaiziet no šīs dzīves, un viņa fresku pa-beidza Lippi. Pēteris bezgala skumjš. Vai līdz ar vecumu nāk skumjas? Vai līdz ar ve-cumu nevajadzētu nākt apskaidrotībai? Turpat baznīcā sēž vecs mūks un skaita lūgsnu, un arī viņa vecā seja ir skumju izvagota. Turpat arī lielā freska „Nerons notiesā Pēteri“ — nežē-lība, izvirtība Nerona sejā. Viņa tuvumā kāds romietis cietām, šaurām lūpām un ērgļa degunu. Man šķiet, es viņu pazīstu, es viņa pēcnācējus bieži esmu sastapusi, jo viņa neiznikstošās cilts vārds ir — Nežēlība.

Izejot ārā no šīs skarbās un kailās nepabeig-tās baznīcas šķiet, dzīve uzmācas pārāk strau-jiem, raibiem vilņiem.

Uz laukuma baznīcas priekšā ir militāra pa-rāde. Spoži svētki, kā gandrīz katru dienu Flo-rencē. Ubagi sēž uz baznīcas pakāpieniem. Ielas pārdevēji izkļiedz augļus un kastaņus. Resns mūks ar svētulīgu seju kāri vēro miesnieku, kas aplicis sev ap kaklu auklā savērtus sīkus putni-ņus. Mazs bērns izstiepis roku, apnicīgi vien-muļā balsī lūdz dāvanu. Viņam blakus stāv

sirma angliete nevainojamā ielas uzvalkā, un neviens vaibsts viņas sejā neizpauž, kam viņa simpatizē.

Dzīve iet steidzīgā gaitā. Dzīve? Bet kas tad ir dzīve? Spēks pats par sevi, kas sagrauj cilvēkus, jeb spēks, kas izaug no cilvēka un ir labs vai ļauns, atkarībā no paša cilvēka? Nevienāds ir tas, kas cilvēkiem ir dots, nevienādas nastas viņiem uzliktas un — kas tas drausmākais — nevienāda saprāta gaisma viņiem dota.

Stendāls gleznu bagātību Itālijā ir izskaidrojis ar daudzām saulainām, dzidrām dienām. Tās it kā piespiedušas itālieti dzīvot acīm, bet otrs lielais ceļotājs — Siaress, kad pēdējā laika notikumi viņu atskurbināja no Itālijas kaislības, ir teicis: plēbēji ir kā bērni, uz viņiem var runāt tikai pavēlēm, pasakām un bildītēm.

* *
*

Devītā septembrī es aizgāju uz San Marko klosteri. Ja sirds ir ļauna, skaudīga un rūgta — un vai visiem sirds reizumis nav tāda, — tad jāaiziet uz San Marko klosteri, visklusāko vietu Florences centrā. Kolonnu ejas ieslēdz dārzu un strūklaku vidū un sagatavo nācēju uz Fra Andželiko gleznām, kas visu šo klosteri pār-

vērtušas par viņa svētnīcu. Viņš radījis sapņu tēlus, un viņā bija dzīvs leģendas liriskais spēks, viņš varētu būt latvietis un Skalbes gara radiņieks. Viņa gleznās pārtrūkst saites, kas cilvēku sien pie zemes, arī tas, kas racionālisma žņaugos visvairāk mocījies, šeit kopā ar viņu bērnišķīgi tic atpestīšanai. Saule, zeme, kalni, dārzi, zvaigznes, putni un cilvēki ir draugi. Viņa svētcerīgo gleznu krāsas un līnijas pauž maigu liriku. Šai klosterī mīt tikai Fra Andželiko un klusums, cita nekā tur nav. Tam, kas tic, nav ne šausmu, ne moku. Debess visur zila, dzidra, eņģeļiem tik dzeltāni zelta spārni kā visskaistākās sievietes mati. Nav vairs dzīves, paliek tikai dzīves vīzija. Eņģeļa vēstījums Marijai — tā ir kā bērnu pasaciņa: pazemīgā Marija laimē apmulsusi, dārzā viz balti ziedi, jeb tās Lūcijas Garūtas mūzikas baltās anemones? Kur Fra Andželiko tik daudz skaistu eņģeļu redzējis? Eņģeļu galviņas, jaunu iesvētāmu meiteņu sejas ieslēdz gleznu. Visur zied puķes. Markus klosterī pat Golgatas aina, Kristus noņemšana no krusta, zaudējusi savas šausmas. Kristus it kā sapņo. Viņa seja smalka. Krustu apskauj Magdalena, un viņas zeltainie mati, mīksti un glaudīgi, plīvo kā dzīvi. Ap krustu sapulcējies diezgan daudz ļaužu, bet zāle nav nomīta. Jā,

šie cilvēki iet tik viegliem soļiem, ka pat puķi nesamin, te piepildījušies vārdi: „Lai zemei sāpes nav, kad manas kājas to min.“ Vai arī glezna „Kristus glorificē savu māti“. Abiem ir brīnišķīgi sirmzili tērpi. Tādas ir Florences debesis īso krēslas mirkli pēc saules rieta, šo īso mirkli pirms tumsas iestāšanās. Marija ir tik jauna, it kā Kristus māsa, bet kas Dievu dzemdē, tam gadi un varbūt arī sāpes aizsmaržo gaŗām kā ziedi. Visu Mariju Marija ir Marija Pastarā tiesā. Sirmzilganā plīvurā viņa sevī uzņēmusi visu pazemību un zvaigžņotību. Kas īsteni ir pazemība, to es sapratu, skatoties šai gleznā. Fra Andželiko gleznojis arī bērnu apkaušanu, bet tā savā teātrālībā iznākusi ļoti naīva. Moku ainas gleznojot, viņš esot raudājis, bet viņa asaras mocībām nav piešķīrušas dzīvību, jo viņš pats šim zvēriskumam nav ticējis. Toties Kristus piedzimšana aizkustina ar savu poētisko reālismu. Kristusbērns nolikts uz kailas zemes. Tur viņš gul, zelta stariem apstārots. Kūtī — govs, ēzelis pie siles. To agrākie gleznotāji, baidīdamies reālisma, nebija uzdrīkstējušies gleznot, bet Fra Andželiko, tāpat kā mūsu Skalbem, viss ir poēzijas apdvests.

Gleznas apskatījusi, es ilgi sēžu klusajā klostera pagalmā. Kur es jau esmu redzējusi šīs

maigi liriskās krāsas? Tad pēkšņi es atceros. Reiz dzimtenē es visu pēcpusdienu sēdēju pār-
liekusies pār filozofisku grāmatu. Pēkšņi uz
nedzīvām lapām kaut kas dzīvi, viegli rožaini
ievizmojās. Es pacēlu galvu — pie austruma
debesīm rietā atblāzma. Viegli gaišā, zīda fonā
— rožaini sprogaini mākonīši. Es atstāju grā-
matu neaizvērtu un izgāju pretim vakara vār-
tiem. Dienas grūtums bija atkritis, domu mezglis
risa. Vēl smaržoja liepas un siens. Dienā bija
lijš, un plīvuraina migla viegli cēlās no ūpām.
Viss gaiss rožaini vizuļoja, tas tik labi saderēja
ar dzeltāno medus smaržu, blāvi zaļām, no-
plautām ūpām un zilām, dzidri izmazgātām
debesīm. Arī vēl nenoplauti nobrieduši rudzi
rožaini blāzmoja. Un es nekad vēl nebiju zi-
nājusi, ka rožainā krāsa tā sader ar zilu, zilu un
pelēku. Rožainā, kam saules rietā svētcerīgs
zelta vanadziņš.

* * *

*

Vakara tumsā es braucu mājās no pasta. Un
pēkšņi bija jāapstājas, kā pēkšņi jāapstājas, kad
svešā vietā negaidot sastop mīļu un tuvu, bet
daudzprasīgu cilvēku — Orsanmikele. Tur Do-
natello cirstie tēli stāv nišās. Donatello zināja,

ka dzīve ir cīņa, viņš, kas nepazīna noguruma, bija tik cēls, ka maku pilnu ar naudu mēdza pakārt pie ārdurvīm, lai katrs, kam būtu vajadzīgs, varētu paņemt cik tam vajadzīgs un nejustos piespiests pateikties. Donatello svētā Pēterī tāda cieta noteiktība — debesīs ielaist tikai to, kas to pelnījis.

Giberti statujas var pazīt pēc klusās un smalkās kontemplācijas. Šķiet, viņa Matejs un svētais Jānis saka: „Uz iekšieni ved noslēpumainais ceļš.“

Katru dienu ceļš mani ved gar Džoto torni, es mīlu šā torņa rožainos, zilgani zaļganos, tikko tveramos toņus agrā rītā un spilgtā saules gaismā, bet visvairāk naktī, kad tornis mirdzošā baltumā staro pret vijolišu debesīm. Katru reizi garāmejojot es viņu esmu sveicinājusi. Viņš bija tas, kas pirmā tikšanās brīdī iznīcināja visas šaubas un ceļojuma nogurumu. Likās, viņa dēļ vien būtu vērts no Rīgas kaut kājām šurpu atceļot. Daudz pēc tam vēl cilvēku rokas ir cēlušas, šīs rokas, kuņģam tāds spēks un tāda vara, bet skaistākas celtnes par zemnieka Džoto torni nav.

„Ir daudzi cilvēki, ko daba apveltījusi ar mazu augumu un nenožīmīgiem sejas pantiem, bet līdz ar to tiem dāvājusi varenu garu un tik

kaislīgu sirdi, ka viņu dvēsele neatrod miera, kamēr viņi nav uzsākuši grūtus, gandrīz neiespējamus darbus un tos visiem par brīnumu ir veikuši. Pat nenozīmīgas un niecīgas lietas, nonākušas viņu rokās, top dižas un uzslavas cieņīgas . . . Nav šaubu, ka zem zemes rupjās garozas reizēm slēpjas zelta dzīslas,“ — tā Vazari raksta par Brunelesku, kuŗu viņš sauc par „debesu dāvanu“, un par šiem vārdiem es katru reizi domāju, priecādamās par viņa jumolu Florences katedrālei, kas man šķita vēl skaistāks, vēl harmoniskāks savās proporcijās nekā Mikel Andželo veidotais jumols sv. Pēterā baznīcai Romā.

Es eju gar Giberti durvīm, — Batisterio San Džovanni, — kur priekš vairāk kā sešsimt gadiem Dante kristīts. Es apskaužu Giberti. Vairāk nekā divdesmit gadus viņš strādājis ap vienām durvīm. Viņš beidza savu darbu un dzīvi, tā netika izrauta no viņa rokām kā negatava korrektūras loksne. Viņš ticēja sev, savam darbam un domām. Tā nepazīt šaubu un steigas nozīmē jau zemes virsū staigāt paradīzes pļavās. Es noglāstu acīm šīs durvis, ko Mikel Andželo nosaucis par Paradīzes vārtiem, bet mīlākas man ir Donatello durvis, jo visus Dona-

tello veidotos tēlus neatpestī Dievs, bet tēraudainā enerģija.

Florence ir pretstatu pilsēta. Ne velti viņas ģerbonī veidota sarkana līlija. Šai pilsētā, kurai nekas nav tik svešs kā sentimentālitate, apvienojas līlijas šķīstums ar sarkanu kvēli. Vai ir vēl kas maigāks par madonnas kultu? Un neželīgāks par inkvizīciju? Abas šīs parādības atstājušas dziļas pēdas Florencē. Skatoties Savanorollas ģīmetnē un tūlīt pēc tam Fra Andželiko zilzeltainajās madonnās, mēs redzam šās pilsētas dvēseli. Ļoti zīmīgs ir laukums — Piazza della Signorina, ko es nosauktu par neželības laukumu. Raibs un nemierīgs ir šis laukums, kur sakopotī mākslas darbi sākot ar trešo gadsimteni priekš Kristus un beidzot ar 19-gadsimteni. Tur slavenais Čellini veidotais Persejs nocirtis Medūzai galvu un uzminis viņai virsū. Viņa seja mierīga, auksta, katra kustība aplēsta. Donatello Jūdite nogalina Holofernu, un turpat pie palaco Vekio — Hērakls nogalina Kachu. Skulptors Bačo Bandinelli gribējis, lai skatītājs aprīnotu Hēraklu. Bet man šis skats atgādina spāņu inkvizītorisko revolūciju, un es jautāju: vai ziemeļos, piem., Somijā tādu statuju uzstādītu! Loggi d'Orcagna veidotā Sabīniešu nolaupīšana, Hērakla uzvara par Ken-

tauru. Vara! Rupja vara! Šai nežēlības laukumā bruģī ielikts marmora medaljons, kas vēstī, ka šeit svētā Marka klostera dominikāņu mūks Savanorolla ar diviem saviem biedriem 1498. gada 23. maijā papriekš pakārts un tad sārtā sadedzināts. Bet pūlis, zirgi un automobiļi brauc tai vietai pāri, kā vispār nav nekā, kam pūlis neietu pāri.

Aleksandrs Bloks, atcerēdamies Florenci, dziedājis:

*Звонят в пыли велосипеды
Там, где святой монах сожжен,
Где Леонарди сумрак ведал,
Беато снился синий сон.*

Un mūsu Antons Austrīņš:

Pār Ponte Vecchio spīd mēness iesarkans,
Vai kādreiz piepildīsies sapnis mans?
Un gars ar dzīvi salaulāsies tā,
Kā daiļums ar' ik soli šinī pilsētā.

Bet nevar jau minēt visus, kas šo skaistuli apdziedājuši. Kā skaista sievietē viņa vilinājusi visus, bet tikai pār nedaudziem pacēlusi savas svētītājas rokas. Ja sakoptu visas Florencei veltītās dzejas, poēmas, grāmatas, iznāktu daudzi biezi sējumi. Visi, kas šeit bijuši, kaut ko

atstājuši no sava gara, no sava fluiduma. Tādēļ gaiss te tik viegls — „*Netta era l'aria fresca e cristallina*,“ kā dziedājis Lorenzo Manifiko, tādēļ Florences gaiss raisa radītāju domu.

* * *

Te akmens pārvērsts skaistumā. Es zināju, ka klusums nāk no cilvēkiem, no meža un ezera svētvakara stundā. Bet tagad es zinu, ka klusums var nākt arī no akmeņiem. Tāds klusums, kas nenospiež, bet atpestī. Es zināju, ka mežs sevī uzņem cilvēka skumjas, viņa vēsums dziedē pārkarsēto sirdi. Te, kur mežu nav, dara to akmens, akmens, kurā modināta cilvēka seja. Akmens te tapis par skaistumu, par cilvēku un svētumu.

Visskaistākā baznīca Florencē ir Mediči kapella. Tur skaistums saka svētrunu, klusums spēlē ērģeles, un pārvarīgais diženums ņem katra izstiepto roku un aizved no ikdienas projām. Tur būdama es domāju: kā tas iespējams, ka cilvēka roka šo skaistumu radījusi, ka to radījusi tā pati cilvēka roka, kas spēj nogalināt brāli?

Kad es iegāju, bija vēl divas stundas līdz

brīdim, kad slēdz mūzeju. Ļoti pārsteigta es biju, kad sargs mudināja aiziet. Vai jau? Vai tiešām jau divas stundas bija pagājušas?

Rītu es jau iemīlēju no reprodukcijām, bet šeit kapellā es iemīlēju Vakaru. Tā tikai var izskatīties vīra seja, kas jau četrdesmit gadus redzējis, kā vakars nolaižas pār zemi un cilvēki, viņam līdzīgi cilvēki, nav atraduši miera. Tik skumja un saprotoša ir šī mute un krunkas no uzacīm līdz matu saknēm. Šai kapellā nekas netraucē un nenovirza uzmanību. Milzīgi augsta, apaļa telpa. Kailas sienas. Gaisma krīt no augšas caur apaļu logu. Vienā pusē Lorencos kaps ar Rītu un Vakaru. Otrā — Džulio kaps ar Dienu un Nakti. Tad altāris ar lielām svecēm un krucifiksu, un viņam pretī — četras atsevišķas statujas. Skarba ir Mikel-Andželo madonna — *La vergina col Bambino Gesù*. Viņa bērnam pasniegusi krūti, bet zina, ka ir vēl daudzi citi bērni pasaulē. Viņā nav tā, kas tik ļoti raksturīgs ir Rafaēla madonnām, nav šīs nogrimšanas s a v ā bērņā. Viņai visa pasaule ir klēpī ņemams bērns, ko gaida grūtas dienas. Tik atstāta viņa tur sēž, it kā zinādama, ka lielākās bēdās sapratēja nav. Šeit Mediči kapellā bija tik kluss, ka es dzirdēju, kā manā sirdī tauriņu spārniem nolaidās miers. Šeit dzīve pārvērtās

pielūgsmē. Dante tik ļoti mīlējis vārdu pilgrims. Kas šurpu atbraucis, vismaz uz brīdi, arī top pilgrims.

No sakristijas iznākot, netikami aizkar tirgus troksnis. Pie pašas Mediči kapellas tirgojas ar kravatēm, zeķēm, grāmatām — lētas, otrās un trešās šķiras mantiņas. Kā tas iespējams, ka tik varens valdnieks, kas jau nākamajai paaudzei likās nevis cilvēks, bet Dieva iemiesojums cilvēkā, kā tas iespējams, ka Lorenco Mediči pats sev varēja paņemt mūžību un savu tautu atstāt postā?

Pilsēta ir kā cilvēks, tā ir dzīvs organisms tāpat kā tauta. Es nekad neesmu sapratusi, ka par cilvēku var teikt: es mīlu viņa balsi vai viņa runas spējas. It kā cilvēka īpatnības un īpašības būtu noņemama cepure, — atņemiet cilvēkam kaut vienu īpašību, kaut viņa smaīdu, un tas vairs nav tas pats cilvēks. Cilvēks nav pievienojamu un svītrojamu īpašību summa, katrā cilvēkā ir kāds irracionāls atlikums, un tāds ir arī katrā pilsētā un katrā skaistumā.

Florences skaistumu nevajag meklēt tikai galerijās un Mikel-Andželo statujās. Jāiemācās dzīvot šīs pilsētas ritmā, elpot viņas elpu. Tad skaistums nolaidīsies dvēselē kā negaidīta atklāsme. Kā vismīļākam cilvēkam, tā arī vis-

skaistākai pilsētai ir savas neciešamas puses. Sākumā es vairījos visu to ieliņu, kuŗas bija piesātinātas ar tipisku Florences smaržu, jeb, pareizāk, smaku: sapuvuši saldi augļi un saknes, saskābis vīns, spageti izgarojumi. Netērākās ielās vēl piejaucas zirgu mēslu smaka, bet tais, kas ved uz ārzemnieku promenādes vietām — lavandulas smarža. Vai uz katra ielas stūra sēž vecis uz izklāta maisa un sasien lavandulas pušķus cietās, apaļās galviņās, — tās smaržo tik sausi un saldi kā nule nopļauts siens. Bet ne jau tūlīt šo smaržu var atšķirt no fermentējošiem augļiem.

Kad es vēl biju tikai iebraucēja, es ar sašutumu noskatījos, kā ielas stūros pārdod arbūzus. *Cocomero! Cocomero!* gan kliedz, gan dzied jaunais itālietis, uz maza, netīra, slapja galdiņa ir salikti ledū dzesināti, sulīgi arbūza gabali. Puisis melniem nagiem tos sagriež, un sula tek gar viņa netīrajām rokām. Viņš aplaiza pirkstus un smejas. Pircēji sēkliņās splauj turpat uz ielas, un no sēkliņām un augļu mizām iela kļūst gluži slidena. Šie netīrie pārdevēji mani atbaidīja, nevienu arbūzu es neesmu ēdusi; bet kad es sev jautāju: vai būtu labi, kad elektriska mašīna automatiski grieztu uz stikla galda uzliktos, automatiski pieprasītos arbūza gabalus —? Nē,

tā nebūtu Florence. Arī mīlamā cilvēkā mēs sliktas īpašības neslavējam, bet zinām, ka bez tām viņš nav domājams. Tautu nevar konstruēt no pozitīvām īpašībām, tāpat kā valodu — no rēgulāri lokāmiem verbiem.

* *

*

Ja grandiozā architektūra, tuksnesīgie kalni, izšķērdīgās dienvidu augļu kaudzes, žilbinošā, ap pusdienas laiku nežēlīgā saule, svešā valoda un svešās ieražas reizē skurbināja un gurdināja, tad grāmatu logos mani klusi sveicināja veci draugi. Šķiet, viņi tur bija sanākuši, lai mani drošinātu un mierinātu. Prātā iekrita A. Čaka vārdi „Mēs tomēr ar aizsaules acīm redzam dzimtenes iežus“ un: „Lai tālums kā ledus tik glums: Mēs būsim ar jums.“ — Vai tā bija tikai nejaušība, ka pirmā grāmata, ko ieraudzīju, bija kāds Morgāna romāns italiešu valodā, un tai pašā mazajā šķērsliņā — somu Sillanpē un Siarasa Valeurs? Tie bija tie paši gari, kas man gaismojuši dzimtenes stundas.

Italiešu grāmatu pasaulē markanta figūra ir Džovanni Papini, bet viņa eseju vērtību nepacel viņa uzbrukumi Benedeto Kročem. Paštainsnais, kvēlais rakstnieks, fanfaļu cienītājs un vēsais vērotājs filozofs, par kuŗu dzimtenē savā laikā

jau interesējās Fr. Bārda, ir antagonisma pilni, bet logā viņu grāmatas satīcīgi raugās man pretī, viena blakus otrai.

Italiņā manāma liela interese par krievu klasisko literātūru. Pat sv. Marijas tirdziņā, Annunciatas baznīcas laukumā, zem svētām eļļas lampiņām, netālu no skaļk dziedošiem svētmāzīšu cepējiem, es redzēju kaudzītē saliktus Dostojevskas romānus. Tie iznākuši klasisko grāmatu serijā — tai pašā izdevumā kā Īliāde un Odiseja. Manu uzmanību saista N. Moscardelli studija par Dostojevski, kur krievu rakstnieks salīdzināts ar Leopardi. Jaunākā italiešu literatūras vēsturē atsevišķa nodaļa veltīta Dostojevskim, „lielākajam kristiānisma apustulim“, un aplūkota viņa ietekme jaunākajā italiešu literatūrā.

Kaut cilvēki varētu nodzīvot viens līdzās otram tik sevī noslēgtā noblesē kā grāmatas logā — nekā nezaudēt no savas īpatnības, cieši paturēt savu vietu, nenodarot pāri savam tuviekam, nekā viņam nenolaupot, jā, pat ēnu viņam neuzmetot. *Via Martelli*, vienā no lielākajiem Florences grāmatu veikaliem redzama vieta piešķirta lielajai fašisma vēsturei, netrūkst, protams, arī jaunās grāmatas par Musolini —

Ivon de Begnac, Vita di Musolini, bet turpat kā dīvainība — Trocka grāmata par Ļeņinu.

Nemaz ilgi nepētījot, kļīstot līdzī mūžam dīkajiem, mūžam svētdienīgajiem florentiešiem vasarīgi siltajā vakarā pa *via Tornabuoni*, var viegli pateikt, kura pašreiz viena no visvairāk lasītām grāmatām: vai visos grāmatu logos aicina Bakelli (*Riccardo Bacchelli*) pēdējais romāns *Il Rabdomante*, kas saņēmis 1936. gada prēmiju Viaredžo. Jau dzimtenē es šo D'Annuncio radniecīgo rakstnieku esmu lasījusi, bet viņa izslavēto grāmatu (*Città degli amanti* — Mīlētāju pilsēta, un *Una passione coniugale* — Laulāto draugu kaislība) bizarrā fantāzija, paradoksi, saldkaisles apraksti un morālizēšana nešķita simpatiska. Šis ļoti sensuālais rakstnieks vārdiem gleznojis sievietes miesas skaistumu un satiriski graizījis dzimuma dzīves netikumību. Bet viņš arī spēj miesas izlaidību pārvērst mīlas garīgumā. Savā pēdējā romānā viņš esot kļuvis rāmāks — tā apgalvo itāliešu kritiķi — viņa svaigā valoda esot sasniegusi klasisko briedumu. Jaunajā romānā tēloti zemnieku tipi, dzīve tālu no civilizācijas, vienkāršu ļaužu mīla un naidis. Šeit satira vairs nāv graizītāja, bet labotāja.

Nopietni uz mani raugās Grācijas Deledas

seja. Sirmi mati, melnas uzacis, lielas tumšas acis, biezas lūpas, mīksti, drusku parupji sejas panti. Viņa nupat mirusi savā skaistajā mājā Romā, kur no loga varēja redzēt Albānu kalnus. Ada Negri un Grācija Deleda bijušas italiešu kultūras izcilākās sievietes, bet viņas nerasniedz ziemeļnieku rakstnieču dižumu. Grācijas Deledas nozīme slēpjas folkloristiskos tēlojumos, viņa labi pazina savas zemes un sevišķi savas dzimtenes Sardinijas ieražas un tēloja tās daudzvārdīgos aprakstos. Kā īsta italiete, viņa apbrīvoja stiprus un jaunus cilvēkus. Religiōzitāte un humānitāte piešķir viņas darbiem ētisku vērtību. Viņas mākslas specifiskais svars būtu lielāks, ja viņa būtu spējusi atbrīvoties no sentimentālītātes un viņas spalva laikā būtu apstājusies; viņas labākais darbs, šķiet, ir *La Madre* (1920.).

Grāmatu logos mani viesmīlīgi sveicina italieši, vāci, krievi, franči, angļi, spānieši, ķīnieši, somi, bet kādēļ nav neviena latvieša? Kādēļ Skalbes pasakas nav atklejojušas šurpu? Tik labi tās iederētos šai pasaulē, to es jutu, kad biju San Marko klosterī, kur Fra Andželiko eņģeļiem, puķēm un puķēm līdzīgām madonnām apmaigo pasauli.

Pulkstenis jau pusastoņi, bet ielās un vei-

kalos vēl liela kustība. (Veikalus slēdz tikai astonešos). Itālietis tik ļoti mīl ielu, ka grūti viņam nākas no tās šķirties. Atgriežoties savā istabā, es nopērku jaunāko *Quadrivio* numuru. Šā literārā laikraksta pirmā lapaspusē skumst Unamuno seja. Un kā viņam neskumt, kad viss viņa cilvēkam veltītais darbs ir bijis it kā vel-tīgs? *Quadrivio* iespiež tulkojumā Unamuno rakstu *Il sentimento catastrofico*, ar kādu drausmu Gojas reprodukciju illūstrējot filozofa domas. Šai rakstā Unamuno saka, ka spānieša raksturīgā īpatnība ir: ja spānietis vairs nevar ticēt baznīcai, tad viņš to nodedzina. Revolūciju viņš nosauc par skaudības augli un revolūcionārus par katastrofālās iztēles slimniekiem, kas ierosina lielus notikumus un — lielu nakti. Tā pati spāniešu tauta, kas radījusi inkvizīciju, tagad rada inkvizīcijai līdzīgu revolūciju. Komūnisti reliģiju dēvējuši par opiju, tautas masas apdullinātāju, bet paši izgudrojuši citu opiju, kas daudz drausmāki apdullina. Un beidzot — „re-volūcija ir kainisms, kas baro dzīves bestiālās kaislības.“

Florences ikdiena

Dārzus pie florentiešu mājām reti redz. Taisnstūrains sētu, kur aug kāda palma, kāds kastaņu koks, paši italieši gan sauc par dārzu, labprāt tur vadīdami savus brīvos brīžus, bet vajag būt pieticīgam kā itālietīm, lai to darītu. Itāliešu pilsētas dārzi ir līdzīgi mūzejiem: mākslīgi frizēti koki, alejās no koku zariem veidojas jumti, ēnainās nišās stāv marmora tēli. Šeit cilvēks nekad nejūtas viens, šķiet — vienmēr ir kāds, kas viņu vēro un viņam seko. Pilsētas dārzus slēdz jau pulksten pusseptiņos, un tādās reizēs es vienmēr domāju, cik labi mūsu Rīgas apstādījumi, kas ar saviem vēl brīvi augošiem kokiem un zvaigznēm gaida visus, kam bezmiegdzīgās naktīs nav labi savā istabā, un arī tos, kam nav savas istabas. Bet Florencē saulīte vēl nav norietējusi, un jau sapulcējas dārza sargi, lai izdzītu savu ganāmo pulku. Šai stundā arī visi mūzeji jau aizslēgti, un ceļotāju brīžiem pārņem ilgas, par kurām jau dziedājis Dante: „Jau bija stunda tā, kas vieglas ilgas raisa un skumjās atmiņās sauc kuģotāju drošo par brīdi, kad tam draugi dzimtā zemē gaisa.“

Italiētis neprot celt ikdienišķas mājas caurmēra cilvēkam. Ir greznas, lielas pilis valdniekiem, lepnas pilis bagātiem mecenātiem, izšķērdīgas viesnīcas naudīgiem ārzemniekiem un melni caurumi, mazi cietumi tautai.

Caurmēra pilsoņu mājas neatspoguļo nekā no baznīcās un mūzejos redzētā. Bezgaumīgas, nekā neizteicošas bildītes pie sienām, raibiem kokvilnas priekškariem piešūtas garas zīda bārkstis. Ak, vispār, šie priekškari! No grabošām pērlēm, no bārkstīm, vai arī no rupjiem, pie mums tā saucamiem zvejnieku dziedziņiem, un beidzot no lupatām. Bet priekškaram katrā ziņā jābūt — katrā dzīvoklī, katrā viesnīcā, katrā pagraba darbnīcā.

Tumši, netīri, nemājīgi dzīvokļi līdzinās viduslaiku pilīm, cietumiem, pagrabiem, klostera cellēm, pat jaunās italiešu mājās gandrīz visi logi aizrestoti.

Jau Nīcše 1888. gadā, Turinā saldams, žēlojās par nekurināmām istabām. Par šīm nekurināmām istabām žēlojušies vai visi ārzemnieki. Paši italieši aukstās novembra, decembra un janvāra nedēļas iztur tīri neaptveramā pacietībā. Viņi drebinās savās mitrajās telpās vai arī salien virtuvē, vienīgajā siltajā telpā, bet tikko spīd saulīte, visi izbirst uz ielas sasildīties. Mana

sinjora nekā nevarēja saprast, kādēļ es nerakstot uz ielas, būšot taču siltāki un arī — jautrāki. Kad aukstums dzīvokļos, kur grīda, tāpat arī sliekšņi un palodes, no akmeņiem (lepņākos dzīvokļos no marmora) un no logiem un durvīm vienmēr velk, top neciešams, tad italieši tīri eņģeliskā pacietībā rīkojas ar savu „*scaldino*“ — māla vai akmens podu, kurā sabērtās ogles dūmo un smird. Viņiem šķiet, ka šie podi aizstāj krāsnis. Cik lēnīgi viņi izrunāja bieži atkārtoto vārdu „*pazienza*“ — pacietība, cik bieži viņi mani, nepacietīgu, mierinājuši — „*passerà, signora, passerà*“ — pāries, kundze, pāries. Novembrī viņi mani mierināja, ka jau februārī būšot gluži silts. Protams, lielās viesnīcās ar internacionālu iekārtu tas ir savādāk. Tur dzīve norit gluži eiropiski, bet cik ir to laimīgo, kas tādās viesnīcās var dzīvot? Un kas tādās viesnīcās dzīvo, nekad lāgā neiepazīsies ar italiešu tautu, kas iepērkas tirgū, Dievu pielūdz baznīcā un brīvo laiku vada uz ielas. Italiešu mājas it kā speciāli būvētas tā, lai cilvēks tās pārāk neiemīlētu. Šķiet, mājas celt mēs protam tikai ziemeļos, kur tās ir cilvēka cienīgas mītnes un nevis pārguļamās vietas.

Tieši uz ielas — laukumā *Vittorio Ema-*

nuele — nolikti krēsli un galdiņi, un tā skaitās viena no smalkākām kafejnīcām. Neviena zaļuma, nevienas puķes. Ielas gājēji, zirgu pājūgi, velosipēdisti, auto steidzas garām. Kafiju dzer pašā ļaužu burzmā, jo lielāka burzma, jo labāk jūtas itālietis. Mēs Latvijā tādā kafejnīcā laikam gan neiegrieztos, bet itālietis neprot līksmoties savā mājā; ja līdzekļi neatļauj apmeklēt kafejnīcas, viņš iznes sava dzīvokļa krēslus un sēž namdurvju priekšā vakarējot. Un kam laba krēsla nav, tas vienkārši apsēžas uz trotuāra; vecīte, kam grūti izkustēties, izbāž galvu no aizrestota loga un skatās, skatās... Šeit cilvēki prot nekā nedarīt, un viņiem visiem tik ļoti maz vajag.

Cik pieticīgi un pacietīgi florentietes, kas vakaros zīda tērpā viegli kustas pa ielu, cauru dienu vada savā dūmainajā, neticami prīmitīvajā virtuvē. Apkvēpusi, nosvīdusi nama māte kurina un gludina ar drupanām oglēm. Apbrīnojamā pacietībā viņa kādu pusstundu stāv pavarda priekšā, ar vēdekli vēdinādama, lai ātrāki iekvēlinātu grūti aizdedzināmās ogles. Un tā tas nav strādnieku dzīvokļos, tā mokās vidusšķiras sievietes, kuŗu vīri mūsu naudā pelnī četrsimt latu mēnesī, un kuŗu dzīvoklī ir līdz desmit bezsaulainu istabu. Itālietis, ielās un

laukumos noguris no saules, dzīvokļos to neielaiž. Dzīvojamās istabas ir celtas vai nu pret ziemeļiem un vakariem, vai arī ārpusē slēgi, žaluzijas un dzelzs restes, iekšpusē priekškarī aiztur gaismu un sauli. Itāļietes ir rūpīgas nama mātes, bet mums ziemeļniecēm viņu mājas dzīve šķiet tik nepraktiski iekārtota, ka par darba neveiksmi nav ko brīnīties. Gāzi virtuvē un elektrisko gludekli Florencē uzskata par lielu izšķērdības zīmi. Aukstajās novembra dienās, kad visi, kas varēja, ielās tinās kažokos, mana dzīvokļa saimniece, vidēja valsts ierēdņa kundze, veļu mazgāja sētā, tā cerējama ietaupīt darbu. Izmazgājusi veļu, no kuŗas gultai un galdam domātie gabali tikai retumis tiek rullēti un gludināti, viņa turpat sētā, tai pašā ballā arī izmazgāja savus matus. Es, saldama savā nesakurināmā istabā, viņu brīdināju no saaukstēšanās. Bet viņa pasmaidīja — tik brīnišķīgs ir šis itāliešu sinjoru vienmēr laipnais smaids — un atteica: „Kā Dieva putniņi nesalst?” Uz to, protams, man nebija ko atbildēt. Un tā man šīs šaurās un grāciņzās sievietes vienmēr arī ir likušās kā Dieva putniņi, tik maz viņas saprot un tik maz domā, tik maz viņām vajag, lai priecātos. Daudzas no viņām, kaut visu mūžu nodzīvojušas Florencē, nav bijušas

ne Uficijās, ne Mediči kapellā. Jaukā, smaidīgā sinjora, kas visu mūžu acu priekšā redzējusi Džoto torni, katru dienu gājusi gar Orsanmikeli, pērk, lai sveicinātu savu mīļāko, neciešami banālu pastkartīņu, kur balodis knābī nes vēstuli un neaizmirstulīti, un viņa, līksmi smaidīdama, rāda šo kartīti: „*O, che bellezza!*“ Cauru dienu sievietes aizņemtas mājas darbiem. Sešos no rīta tās parasti aiziet uz rīta mesī tuvajā baznīcā un vakaros savos košajos tērpos izbirst uz ielas.

Cik daiļas viņas tad izskatās! Uz saviem augstajiem papēžiem viņas kustas kā puķes saulainās ielās. Sejas krāsa kā firziķim, acis valgas kā melnas vīnogas, un gaita viegla un ritmiska. Visas viņas ir krāsotas. Ar lielu smalkjūtību viņas pasvītro savu dabas doto daiļumu. Tikai bērni un vecas sievietes nepazīst šo dekoratīvo mākslu. Lielu vērību italiete piegriež savai tualetei, un es nezinu citas Eiropas pilsētas, kur sievietes tik grezni ģērbjas. Ja jūs Florences ielās sastopat sievieti bez cepures, tad droši var teikt, ka tā nav florentiete. Viņas, tāpat kā venecietes, cienī melnas drēbes, un ja balts tērps mugurā, tad zem tā parasti tiek valkāta melna zīda veļa. Bet daiļas viņas ir tikai jaunas, ļoti ātri viņas izskatās novītušas,

nolietotas, un tad viņu greznums apģērbā ir nožēlojams. Raugoties vecās florentietēs, kaut kas sirdī iesāpas. Ja ielās sastop vecāku sievieti ar mirdzumu sejā, labi koptiem matiem, tad droši var teikt, ka tā nav italiete. Bet jaunās italietes visas kā Beatrīces: smaids lūpās, paradīzes gaišums un melōdiskums gaitā un valodā.

Garīgumu es velti esmu meklējusi italiešu sieviešu sejās. Bet būtu kļūda šo spriedumu vispārināt, jo viņa, visapgarotākā no sievietēm, kas tvēra visplašākos pārdzīvojumu lokus, lielā traģēde un problēmu risinātāja Eleonora Dūza, ir bijusi italiete. Es nevarēju atvairīt italiešu sieviešu šarmu, bet, Itālijā būdama, es ilgojos pēc latviešu sievietes. Varbūt nekur es viņas skaistumu neesmu tik skaidri saskatījusi kā tur dienvidos: dzīves sūrmes pazinēja, nopietna cīnītāja, liela, drusku pasmaga, gludiem matiem, drusku neveiklām kustībām, bet garīgas alkas viņas seju padarījušas skaistu. Viņai nav krāšņi mirdzošas čaulas, kas apvīta ap čaukstošu tukšumu, kaut kas masīvs ir viņā. Gara acīm es redzu savas dzimtenes sievietes, visas tās, kuŗu nastas un arī tās, kuŗu seju es esmu pazinusi. Un skaistas viņas man visas liekas, jo katrai dvēselē dus apburta dziesma, kaut arī viņa to

neizdzied skaņās, kā to dara zvaigžņotā Lūcija Garūta, kas sevi prot ziedot un par kuŗu domājot, katrs mans vārds pārvēršas par „paldies“, vai traģiska spēka pilnā Milda Brechmane-Štengele, kas, Desdemonas āriju dziedot, aizlūdz arī par maniem, viņai nezināmiem grēkiem, un kas savā Kundrijā izteic visu ziemeļnieku sieviešu dziļāko vēlmi — kalpot, kalpot, kalpot. — Un ja arī ir daudzas latviešu sievietes, kuŗu dziesma neizskan, tad viņas tomēr to sevī nes un reizēm iebuŗ savā dzīvē, kas, āriģi vērojot, šķiet tik pelēka un ikdienišķa aiz letas, piena kannām, rakstāmmašīnām, labojamām skolas burtnīcām, bet aiz šīs pelēkās čaulas tas, kas prot meklēt, sadzird dziesmu, saredz mirdzumu.

* *
*

Es esmu dzirdējusi sakām: skaistums apmaigo cilvēku. Bet tā tas nav. Vairāk skaistuma kā Florencē nevar būt, bet tauta tādēļ nav kļuvusi maigāka.

Tāpat kā savu ārdzīvi, arī savu iekšieni itālietis nav izdaiļojis. Mūsu Skalbe pieder visai tautai, kaut kas no Skalbes ir katrā latvietī, bet nekādā ziņā nevarētu teikt, ka kaut kas no Dantes ir katrā itālietī. Kas itālietim ir Orkaņa?

Lieta, ar ko kaut ko var nopelnīt. Un Dante?
— Lieta, ar ko vēl vairāk var nopelnīt.

Māksla tikai tad apmaigo cilvēku, kad cilvēks spēj to uzņemt, kad viņš atveras tai. Un arī reliģija tikai tad ienes gaismu cilvēku sirdī.

Es meklēju saiti starp italiešu tautu un tās mākslas darbiem, un grūti nācās to saskatīt. Kur mākslu neuzņem apzinīgi, tur tā bezspēcīga, vajag gribēt viņu saprast, vajag gribēt viņu uzņemt, viņu mīlēt. Jābūt saitei starp tautu un mākslinieku, ko ideāli panākušas dāņu tautas augstskolas un kas vēl ir uzdevums mūsu uz laukiem dibināmām un dibinātām tautas augstskolām.

Tas bija manās pirmās Florences dienās. Es gatavojos apmeklēt sen iemīļoto Botičelli. Baznīcas zvani pulksten sešos mani atmodināja. Es piegāju atvērtam logam. Es toreiz dzīvoju trešajā stāvā, un pa manu logu varēja redzēt raksturīgo italiešu sētu. Pa mūri kāpa uz augšu vīna stīgas, un mīkstā zaļumā brieda sulīgi ķekari. Apakšā, augstu mūru ietvertā četrstūrī auga daži sīpoli, tomāti. Bija redzams arī kakti, kur iedzīvotāji labprāt nomet visu to, kas viņiem pašiem vairs nav vajadzīgs. Es ļaujos vieglai rīta vēsmai. Iepriekšējā diena bija dedzinājusi, un arī nakts bija tveicīga. Es

klausos zvana dziesmā, mēģinādama atminēt, kuŗa baznīca beidz un kuŗa sāk zvanīt. Florence ir zvanu pilsēta, un Botičelli maigums viņas pazīme — tā es domāju. Te griezīgi kliedzieni, dobji sitieni — — — apakšā sētā kāda sieviete izrāvusi tomātu mietu un ar to dauza vārgu, septiņus gadus vecu zēnu. Zēns spārdās, mēģina mātei iekost rokā, aizelsojies raud un sauc: „*Mama, mama, io non sono ci ho colpa,*“ — es neesmu vainīgs. Dusmu skurbumā sieviete viņu saķer aiz vienas kājas un nogāž zemē, atkal un atkal atvēzēdama roku. Miets salūst, viņa norauj no kakla rožu kroni un peŗ ar to zēnu. No nama logiem izbāžas ziņkā-rīgas galvas. Kādas vecīgas sievietes iesirmie, izpurušie mati — laikam gan viņa nupat kā izlīdusi no gultas — atgādina žagatas lizdu, gluži kaila, tikai mazu lakatiņu uzsegusi uz pleciem, viņa tāli izliecas pa logu, lai labāk varētu redzēt, un viņas bezzobainā mute smejas skaļi ķērcoši. Zēns izraujas no mocītājas ķetnām, ielec pa šauru pagraba lodziņu dzīvoklī, bet māte savā kabatā tik ātri nevar atrast durvju atslēgu, un sieviete ar žagatas lizdu uz galvas atkal smejas. Zēns velti bija cerējis, ka viņa mocītājas dusmas atslābinās laiks: beidzot atradusi atslēgu, nīknā sieviete iedrāžas istabā, un tur turpinās cīņa.

Sieviete ar žagatas lizdu uz galvas negribīgi aiziet no loga un nožāvādamās saka: „Žēl, ka nekā vairs nevar redzēt!“ Pārējās sievietes turpina žaut savu veļu uz valgiem, kas izvilkti no viena loga līdz otram. Viena no viņām skalā balsī stāsta, ka niknule esot bijusi aizgājusi uz rīta mesu baznīcā, jā, viņa esot ļoti dievbijīga, nevienu mesu viņa neizlaižot, aizejot viņa dēlam aizliegusi celties, lai paliekot gultā, kamēr pati atgriezīsies, bet, atgriezdamās no baznīcas, niknule savu dēlu ieraudzījusi uz ielas. „Jā, tur jau māte var pārsprāgt aiz dusmām,“ saka sieviete ar žagatas lizdu uz galvas. —

Zvani attāļajā baznīcā arvien vēl zvana, un gaiss ir tik maigs kā Botičelli, kas mani gaida Uficijās.

Bet es nedomāju vairs par Botičelli, man iekrīt prātā Paolas Masino spilgtrāsainā grāmata, ko, vēl neprazdama lāgā italiešu valodu, dzimtenē biju lasījusi vācu tulkojumā: *Spiele am Abgrund*. Bērnu neapzinīgā nežēlība un pieaugušo sīki aplēstā nežēlība tur tēlota drausmi naturālistiski, bet tā tēlot var tikai tas, kas asi vērojis īstenību un redzējis arī neredzamo. Grāmata saņēmusi Viaredžo godalgu, tā tad paši italieši viņu atzīst. Šo grāmatu nevar aizmirst, bet ir vajadzīgi stipri

nervi, lai to izlasītu. Itāliešu dzīvei ir kaut kas savādi kails.

* *
*

Mēs braucam uz Setinjano. Gribam apstāties pie Bokačo, pie D'Anuncio mājas, un arī tur, kur Mikel-Andželo dzīvojis. Vedējam visu to sīki izstāstām, un viņš arī apsolās. Mēs aizbraucam pie Deziderio un arī pie Nikolo Tom-maseo pieminekļa, bet nevienu no trim meklētām mājām neesam atraduši. Vedējs, krietns itālietis, arī noskumis, ka nav varējis kungiem izdarīt pa prātam. Kamēr zirdziņš atpūšas ēnā, viņš saviem tautiešiem bēdīgā balsī stāsta: „Es solījos kungus aizvest, kur vien tie vēlas.“

„Un kur tad viņi vēlējas?“ jautā vecs itālietis ar smīna grumbiņām ap acīm.

„Viņi gribēja aizbraukt uz Mikel-Andželo māju. Vai tu zini, kur tā atrodas?“

Vecis krata galvu. Bet otrs vecis, juzdams līdzī jaunā tautieša bēdām, pakalpīgi saka, ie-grūzdams tam sānos: „Lūk, te pretim Mikel-Andželo restorācija, varbūt, ka tur tāpat...“

Kaut arī mūsu vedējs ļoti vientiesīgs, tik naīvs viņš tomēr nav, viņš tikai atmet ar roku. „Nē, tā maniem kungiem nav vajadzīga.“

Vecis: „Bet lūk, te Džovanni. Viņa vec-tēvs jau dzīvojis Setinjano, viņš zinās.“ Džovanni piēnāk klāt, viņam paskaidro, ka kungi esot labi maksātāji un meklējot Mikel-Andželo vasarnīcu, vai viņš zinot, kur tā atrodas. Nē, to viņš gan nezinot, bet Mikel-Andželo . . . taču jau sen miris, ko tad tie kungi grib? . . .

Atceļā mūsu vedējs bija gudrāks. Ziņkārīgie ārzemnieki bija jau paspējuši viņu samaitāt. Vai pie katras skaistas vasarnīcas viņš apstājās un dziedošā balsī stāstīja, tur dzīvojis tas un tas un tur atkal tāds un tāds.

Ārzemnieki samaitājuši italiešus. Viņi dzīvo no ārzemniekiem un reizēm atgādina sievu, kas, pati nestrādādama, pieradusi viegli tērēt vīra sūri sapelnītos grašus. Reiz man priekšā pa Ponte Vekio gāja divi strādnieki, viens lielidamies stāstīja, ka piekrāpis kādu ārzemnieku. Otrs drusku tā kā tiesāja: „Tā taču nebija labi.“ Bet pirmais atbildēja: „Ak, viņš bija tāds muļķis, ka pati madonna man nebūtu piedevusi, ja es nebūtu viņu piekrāpis.“

Astotā septembrī ir Marijas dzimšanas diena. Ielās jūt svētkus. Kā šī tauta prot būt bezrūpīga, aizmirst savu nožēlojamo dzīvi sliktos dzīvokļos, patumšās darbnīcās. Tagad viņi, grezni ģērbusies, čaukstot zīda drēbēm,

smaidot krāsotām lūpām, plūst pa ielām. Baznīcā *Maria Anunciata* dienā nav iespējams iekļūt — tik ļoti tā pārpildīta. Aizbraucu vēlā vakarā. Elektriskām spuldzēm gaismotā baznīca iespaidīgi atdalās no vijolīšu debesīm. Baznīcas laukumā tirdziņš. Cits citu pārkliegdami, jauni un veci pārdevēji sauc: „*Cocomero*“, sauc un smejas, baltus zobus rādīdami, kas nu skatīlāk varēs izkliegt. Tirdzinieki galdus pušķojuši mazām eļļas lampiņām. Turpat tauta cep un ēd. Piesola un, ja garāmgājējs neņem, rokā iespiež svētītas maizītes. Baznīcas iekšpusē nav elektriskas apgaismošanas, tur brūnā tumsā šūpojas dzīvas liesmas, deg vairāki simti sveču, dažas cilvēka lielumā. Dzied: *Ave Maria multa santa, Ave Maria!* dzied gan koris, gan atsevišķi nācēji, brīnišķi sonōras balsis un arī vecīgi drebīgas, visas saplūst kopā Marijas slavinājumā. Katrs nācējs Marijai par godu aizdedzina svecīti. Es domāju Unamuno domu: kā gan izskatītos debesis, ja tur valdītu tikai vīrietis! Marijas altāra priekšā visi loka celi, ubadzīte loka tāpat kā grezna sinjora, kas pat uz baznīcu nākot nav aizmirsusi vēl vairāk nomelnot savas jau tā melnās uzacis un vēl vairāk sarkanot savas jau tā sarkanās lūpas. Loka celi pusaudzes meitenes un lepnām strausa spalvām pušķoti

kareivji. Cik labi, ka ir kaut kas, kā priekšā visi var celi locīt un vismaz uz brīdi nolikt savu patmīlību. Kareivim pie sāniem ir liels duncis. Meitene viņam blakus ļoti apbrīno šo Abesinijas uzvarētāju. Cik abesiniešus viņš ir nodūris ar šo dunci, kas ar spalgu, baznīcā neiederīgu troksni atsitas pret akmens grīdu? Ko tai brīdī teica Marija, kad viņš nodūra abesīnieti, ko velti mājās pārnākam gaidīja meitene līdzīgi tai, kas viņam tagad staro? Tai brīdī viņš bija aizmirsis Mariju un viņas mirdzumu. Ar kādu bijību viņš tagad pārmet krustu un Marijai paklanās tik zemu, ka piere skar grīdu.

Es skatos un domāju: cilvēks ir tas, kas aizmirst, velti izskan Šuberta skaņās ietvertais Marijas moku pilnais jautājums: „vai ļaudis vēl tik nežēlīgi“? (*Ob Menschen noch so grausam sind. . .*).

Tumšā ielā uz apgāztas kastes sēž pavecs itālietis un lāpa katlus. Viņa priekšā mazā čuguna traukā sarkani kvēlo ogles; maza bāla meitiņa (neparasti daudz bālu bērnu redz saulainajā Florencē) ar vēdekli rokā vēdina pāri oglēm, lai tās neapdzistu. Šad tad kāds garāmgājējs saista viņas uzmanību, bet vecis viņai tūdaļ uzmet bargu skatu, un jau viņas mazā, tievā rociņa, novītušas puķes stiebrs, atkal kustas pāri

oglēm. Es aizbraucu uz pastu, kad viņa tur stāvēja. Es atgriezpos pa to pašu ceļu dažas stundas vēlāk. Tumsa jau sedza ielas, un tumšzilās debesis jau bija iegūlušās starp augstiem namiem, bet mazā meitene gluži tai pašā pozē vēl stāvēja un vēdināja.

Firences vārds nozīmē puķu pilsētu, jo vecākā forma ir *Fiorence*, no vārda *fiore* — puķe. Bet puķes šeit, kur akmens tapis par valdnieku, vasaras dienās (un vasara Florencē vēl septembrī) ir novītušas un apputējušas. Uz šaurā trotuāra starp Orsanmikeli un tukši lielīgo auto virkni sēž puķu pārdevēju ģimene. Māte, kas izskatās kā vecīga, priekšlaicīgi nobriedusi meitene, trīs gadus vecs puisītis ar novītušu jauneklja seju un tēvs viņiem abiem blakus kā pārpratums. Bērnam iedota pabieza loksne ar raibiem zīmējumiem. Viņš skatās zīmējumos, kaut ko šļupstēdams savā valodā. Māte viņam stāsta, kas zīmējumos tēlots, un viņš, gribēdams māti iepriecināt, pasmaida. Kad viņš stāvoņ nogurst, māte šo pašu loksni, vienīgo izprieças lietīnu, uzklāj uz trotuāra, lai bērns apsēžoties neaptašķītu savas — laikam gan vienīgās — biksītes. Es bieži esmu gājusi gar Orsanmikeli kā iemīlējīes jauneklis gar vismīļās logiem, kaut arī tā viņam neatbild, bet nekad

neesmu redzējusi, ka kāds garāmgājējs nopirktu kādu no šīm novītušajām puķēm. No kā gan šī ģimene dzīvoja?

Tauta aug kā koks. Viņu var apcirpt. Zariem resp. interesēm var piešķirt citu virzienu. Mainās valdnieki, mainās mērķi, bet tauta savā būtībā paliek tā pati — bērzu var apcirpt kā vītolu, bet tomēr tas vienmēr būs bērzs.

„Tu mani pacēli zelta tronī“ . . .

Elizabete Brauninga

Es eju pāri Ponte Vekio, pa šaurajām ieliņām, kur tvanīgā gaisā ieķeras arbūzu pārdevēju saucieni: „*Cocomero!*“, gar milzīgo Palaco Piti un beidzot atrodu māju „*Casa Guidi*“, kur dzīvojusi mana lielā draudzene. Māja ne ar ko sevišķu neatšķiras no pārējām. Sienā Roberta Brauninga attēls un viņa vārdi angļu valodā: „Pasaule, kā Dievs to radījis, ir visa skaistums, un zināt to — ir mīla, bet mīla pienākums, ko vairāk meklēt vēl? — Sargeņģelis“ (tā Elizabete mēdza saukt Robertu Brauningu). Mājā atrodas trīs piemiņas plāksnes, bez šīs jau minētās, „pateicīgā Florence“ vēl ir likusi mūrī ierakstīt vārdus, ka šeit rakstījusi un mirusi (cik īpatnēji teikts — rakstījusi un nevis dzīvojusi) Elizabete Baret-Brauninga, kas ar savas dzejas zelta gredzenu saistījusi Itāliju un Angliju. Un zem viņas loga vēl trešā plāksne ar Elizabetes dziesmiņu:

*„I heard last night a little child go singing
Near Casa Guidi windows by the church:
O bella liberta, o bella . . .“*

Pagājušā naktī dzirdēju bērnu ejot dziedam
Zem Kāza Gīdi logiem pie baznīcas:
Ak skaistā brīvība, ak skaistā.

Katru gadu 6. martā, Elīzabetes dzimšanas dienā, angļu kolonija šo plāksni pušķo vijolītēm. Es viņai neatnesu vijolišu vainadziņa, kas labi derētu viņas tumšajiem matiem un balti mirdzošajai pierēi, bet sevī nolēmu, ka, atgriezusies dzimtenē, es viņai novīšu šo vainagu.

Viņas mājā tagad dzīvo sveši cilvēki, un tādēļ es tai nemaz neieeju, bet sirdī ar Roberta Brauninga vārdiem: „Ja divi cilvēki mīlot kļūst par vienu, viņi vairāk veic nekā viss universs,“ ieeju mazā baznīcā San Felīce, kas atrodas pretim Elīzabetes logam. San Felīces baznīca nav liela un, salīdzinot ar pārējām Florences baznīcām, pavisam nabadzīga, bet kā visām Florences baznīcām, arī viņai sava poēzija. Deg dažas sveces. Kristus — Labais gans mierīgi paceļ savu roku. Es klusi lūdzu, lai kauss manās rokās nesaplīstu, pati nezinādama, vai tas ir mīlas vai ciešanu kauss, bet es tikai zinu, ka tas līdz malām pilns, un ka tas ir mans kauss, un es to nevienam negribētu atdot, kaut gan tas rokās grūti turams. „Un es, kas Dievu meklēju, es atradu tad tevi,“ tā viņa saka XXVII sonetā, jeb baznīcas pustumsā kāds dzied šos

vārdus? Es neatceros no galvas viņas dzejoli Maskā, bet atceros, ka tur bija teikts: „Sāpes mani mācīja smaidīt, un puķes, kas ap manu galvu vijas, ir plūktas bērņu zvaniem skanot.“ Un tālāk: „Mana dzeja ir starojoša — es zinu, tā staro mirstoša saule.“

Casa Guidi — šai mājā Elīzabete kopā ar savu sargeņģeli Robertu nodzīvojusi piecpadsmit gadus. Te viņa bija tik laimīga, kā tas teikts XXXI sonetā:

Tu nāci! Viss ir teikts bez vārda. Zem taviem skatiem sēdu es kā bērns Pusdienas saulē, kuŗam dvēsele trīs Caur laimes smagiem plakstiem Aiz neizteiktas, pārvarīgas liksmas.

Te viņai piedzima dēls, te viņa arī mirusi. No šejienes viņu aizveda uz Angļu kapsētu. No tālienes šī kapsēta atgādina Bökliņa Miroņu salu, kas šeit savai gleznai saņēmis pirmo ierosinājumu. 3. septembrī tikko izturamā saules versmē mēs uzmeklējām Donatello laukumu, tukšu un putekļainu, turpat augstā vietā kā pilskalnā, pacelta pāri pilsētas trokšņiem, atrodas kapsēta. Lielus, smagus vārtus atslēdz saīgusi vārtiece. Pēc viņas sejas un vārdiem spriežot, ne visai daudzi apmeklē šo vietu, ko varētu nosaukt par nepiepildīto sapņu kapsētu. Te apbedīti tikai ārzemnieki, kas devušies šurpu, alk-

dami saules, laimes, skaistuma, jaunu atziņu un — atraduši nāvi. Tie, kas viņiem bija tuvi, atgriezušies dzimtenē. Tikai reti paliek kāds, kas varētu kopt šos marmora plāksnēm segtos kapus. Reta roze, daudzas melnas cipreses kā mūki starp baltiem kapiem. Miršu dzīvžogs tumšā, izturīgā zaļumā. Šur tur zied rožainie oleandri pret tumšo ciprešu sienu. Marmora urnas, marmora ielauztas kolonnas, marmora sarkofāgi un obeliski. Šeit, kur ēnu ir maz, kur pusdienas stundā saule svelmaini dedzina un akmeņi ir degoši karsti — jo slaido ciprešu vēsums ieslēdzas tikai pats sevī, nekā nedāvinādams nācējam, — man pirmo reizi saule likās tikpat nežēlīga kā dzīve.

Virsraksti kapakmeņos angļu, franču, vācu valodā. Te dus kāds Savienoto Valšņu zinātnieks. Cik tālu viņš ir ceļojis, lai atrastu nāvi. Te guļ kāda angļu sieviete, kas mirusi, savam bērnam dzīvību dāvinādama.

Te arī Elīzabetes kaps. „Ak nāve, rītdienas dzīve, cik salda, cik svešāda tu.“ Medaljonā viņas profils. Gažās, tumši brūnās sprogas neieslēdz seju, kā to parasti redzam viņas attēlā. Te mati smagā pīnē sasprausti pakausī. Mierīga un gaiša ir viņas seja. No sešpadsmit laulības gadiem trīspadsmit pirmie bija pilnskanīgas lai-

mes gadi — tas ir ļoti daudz, bet nav jau nekad tik daudz, lai cilvēks pats pateiktu: gana.

Uz redzēšanos, Elīzabete, paldies, Elīzabete, tu prati to, ko reti kāds prot, tev piederēja tas, kas šodien reti kam pieder.

* * *

*

Viņa ir dzimusi 6. martā, 1806. gadā, un tā viņa ir angļu lielo romantiku Šellijs, Bairona un Kītsa, kas arī visi miruši ārpus Anglijas, laika biedre. Viņa dzima ļoti bagātā ģimenē un vēlākā dzīvē kā mantojumu vēl saņēmusi lielas summas. Viņas tēvam piederēja kolonijas Jamaikas salās, viņas vectēvs pats ar savu roku pēris vergus savā lielajā Jamaikas fermā. Un arī viņas tēvs bija ārkārtīgi varmācīgs. Pirmā bērnība paiet mazā provinces pilsētiņā „*Hope-End*“, divi simti kilometru no Londonas.

Ģimenē ir vienpadsmit bērnu, desmit no tiem uzaug, un Elīzabete ir vecākā. Mājas dzīvi pārvalda tēvs, kuŗu daži literātūras vēsturnieki uzskata par patopsīholoģisku tipu. Mājās katrs sākums notika pēc viņa gribas. Viņš mīlēja apdāvināt Elīzabeti, bet viņa, tāpat kā pārējie bērni, nedrīkstēja spert ne soli bez viņa atļaujas. Kad viņai bijis trīspadsmit gadu, viņas

tēvs, lai pārsteigtu neparasti apdāvināto meiteni, līcis iespiest viņas pirmo sacerējumu Maratona kauju piecdesmit eksemplāros un pasniedzis viņai to kā dzimšanas dienas dāvanu. Šis pirmais darbs jau liecina par viņas lielajām simpatijām pret seno Grieķiju. Vēlākos gados viņa labi iemācījās grieķu valodu. Jau maza meitenīte labprāt aizbēg no saviem brāļiem un māsām un lielajā dārzā kurina uguni, lai upurētu Atēnai, vai arī viena, pļāvā sēdēdama, gandrīz vēl bērnā, jau gaida teiksmaino vismiļo, kam rādīs tikai fantazijā esošo gulbja lizdu. Kā pārējās māsas skūpstā un auklē savas lelles, tā viņa skūpstā un auklē savas grāmatas, ko greizsirdīgi glabā no svešām rokām. Toreiz viņa bija ļoti piemīlīga meitene: trausls stāvs kā puķes stiebrs, bālā šaurā sejiņā acis kā vijolītes, un mati tumšbrūni un kupli. Viņa apbrīno savu tēvu, bet jau kā pusaudze daudzās lietās nav ar viņu vienis prātis. Kad angļu Antilu salās atlaida vergus brīvībā, viņa dārzā rīko slepenus svētkus, bet tēvs mājās dusmojas, jo jaunais likums mazina viņa bagātību.

Kad viņai piecpadsmit gadu, viņa krīt no sava zirga un sākumā gan vēl nezaudē spēju staigāt, bet tomēr tik lielā mērā sirgst, ka daudzās dienas jāvada gultā. Pēc desmit gadiem

viņas slimība pasliktinājas, un 1838. gadā viņa piespiesta savas dienas vadīt, pārmainot gultu ar dīvānu. Vēl ciešāka tagad top viņas draudzība ar Platonu, Sofoklu, Aischilu, tīri vai ekstatiskā priekā viņa tulko Prometeju. Brāļi un māsas pie viņas nāk stāstīt raibos dienas piedzīvojumus, viņa alkatīgi klausās savām lielajām acīm un nekā negrib palikt parādā — nav beigu viņas nostāstiem par seno Griekiju. Ģimene pāriet dzīvot uz Londonu (*50 Wimpole Street*), un šo dzīvi Elīzabete nosaukusi par dzīvi cietumā. Uz viņas istabiņu vēlākos gados nākuši daudzi svētceļotāji, un tiem šī mazā telpa likusies mirdzošāka par karaļa pili. Gulta, dīvāns, tuvu piebīdīts grāmatu plaukts, arī kumode pārvērsta par grāmatu plauktu, Homēra un Čōsera biste, loga priekšā kastē aug vīns un citi vīteņu augi, efeja gan nīkuļo līdzīgi cietumniecei, bet kā lai miglainā Londonā iztiek bez zaļuma? Logs aizklāts, pildot viņas vēlmi, raibi puķotiem priekškariem, kaut gan tas runā pretim toreizējai labo pilsoņu gaumei. Bet viņai likās, ka šie priekškari ienes dienvidu krāsas. Viņas labākais draugs ir suns Flešs, kam Virđiniņa Vulfe veltījusi jauka humora pilnu grāmatu. Flešs ir viņas izmisuma vienīgais liecinieks, jo viesiem nākot — un pie viņas labprāt

nāca viesos sākumā māsas un brāļi ar saviem rotaļbiedriem, vēlāk dzejnieki un mākslinieki — viņa vienmēr smaidīja, un viņas mazā galva asi un skaidri domāja. Viņas viesi apbrīvoja viņas dzirkstīgās asprātības, nedomādami par asarām, ko viņa raudāja viena palikusi.

Ārsti, kas toreiz, tāpat kā arī šodien, bieži maldījās savos pārāk droši izteiktos spriedumos, uz dažām nedēļām parakstīja istabu turēt pustumsā. Šis savādais rīkojums vēl vairāk novārdzināja jau tā vārģo organismu.

Viņas bērņības un jaunības draugs ir brālis Eduards. Ar viņu kopā Elīzabete sapņo par seno Grieķiju. Viņam tā uztic vienu no savām karstākām vēlmēm — pārgērbties par vīrieti un karot Bairona vadībā pret grieķu apspiedējiem. Ne tikai dienas, bet daudzas naktis Eduards vada pie māsas gultas, viņu kopdams ar tīri sievišķīgu rūpību. Viņš tai nes pirmos pavasaŗa ziedus un pirmos vasaras augļus, viņa sirds atveŗas katrai māsas vēlmei un domai, katram viņas sapņim, kas viņu saldi valdzina kā naktī plaukstošo ziedu smarŗa.

Tad notika tas neizprotamais, kā vispār Elīzabetes dzīvē viss neizprotamiem notikumiem, it kā brīnumiem pilns. Vasaru viņa vada jūrmalā, *Torquay*'ā. 1840. gada 11. jūnijā brālis

viens pats aiziet pabraukties ar jachtu un neatgriežas apsolītā stundā, kaut gan nekad savai māšai ne minūti nebija licis gaidīt. Viņa viena vada nežēlīgi baiļpilnu nakti. Tad atnāca ziņa — noslēcis. Viņa nesaka nekā un arī ilgus gadus neraksta nekā. Vēlāk viņa uzraksta savu *De Profundis*: „Rokas tukšas, dārgums zudis“ un publicē to tikai pēc divdesmit gadiem (*Last Poems*, 1862. g.). Viņa domāja, ka arī viņa pati mirs. Nebija vairs tā, kas viņai pirmais teica „labdien“ un kas visu dienu pārvērta labā dienā. Tagad radās pārāk daudz to dienu, kad stundu pēc stundas „vajadzēja domas reizināt ar domām“, bet iznākums nekad nebija pareizs. Pēc brāļa nāves viņas veselības stāvoklis strauji pasliktinājās, un tos piecus gadus, kamēr ieradās Roberts Braunings, viņa vada pārliecībā, ka mieru un atpestījumu varēs gūt tikai kapā. Bet par spīti visam, viņas asais prāts tomēr uzmanīgi seko ār pasaules notikumiem. Ne velti viņa jau ar septiņpadsmit gadiem bija rakstījusi mazu eseju Par saprātu, gan vēl chaotisku, bet interesantu ar savu tendenci. Viņas dzeja ar kvēlu protestu pret bērnu darbu fabrikās *The Cry of the Children* sakustināja visu angļu sabiedrību. To citēja un pārsprieda, un drīzi parlaments izdeva likumu, kas ierobežoja fabri-

kantu atļauju bērņus nodarbināt pie grūtiem darbiem. Kritika un sabiedrība izturējās pret dzejnieci ar lielu cieņu.

Jau Londonā viņa rakstīja kaislas mīlas dziesmas, pati nekad vēl nemīlēta, asā smeldzē viņa domāja, kā šais vārsms reibināsies patiesi mīlētāji. Viņa dzīvoja divas dzīves, vienu kopā ar nācējiem un gājējiem, kas viņu cienīja un aprīņoja, otru — tikai sevī, viņas padrūmās iekšējās svētnīcas durvis bija cieši aizslēgtas. Un nevarētu arī teikt, ka viņas cienītāji sevišķi būtu pūlējušies atrast šās svētnīcas atslēgu.

Gūstniece prata aiziet no sava cietuma. Fantazijas un sapņi viņu aiznesa no maza būrīša lielajā plašumā. Grāmatas un sapņi bija viņas ūniverss. Viņa puķes un kalņus sauca par saviem brāļiem, bet gadiem ilgi bija no tiem šķirta. Un vajadzēja spēcīgas gribas, lai neželības gadiem neļautu iznīcināt šo mīlestību. Viņas iekšējā acs — šī vientuļo cilvēku privilēģija — redzēja to, ko nepazina tie, kas no agra rīta līdz vēlam vakaram drāzās cauri raibo lietu pasaulei. Kaut kur dārzā ziedēja rozes. Viņa nevarēja aiziet tās noplūkt; kaut kur upmalē dziedāja lakstīgala, bet viņa nevarēja šai dziesmai aiziet pretī, un tā viņas iek-

šienē uzplauka visbrīnīškākais dārzs fantastiskām, reizēm pārāk eksotiskām puķēm, jo bez smaržām un reibuma viņa nevarēja dzīvot. Viņa pati sev radīja pasauli, kur „visniecīgākā zāle viņai uzticējās“.

Viņa bija draudzības ģenijs. Visos dzīves posmos viņa prata atrast draugus. Neskaitāmas vēstules tika rakstītas katru dienu. Džordžai Eliotai viņa raksta: „Cilvēki sver vairāk nekā viņu sarakstītās grāmatas.“ — „Cilvēks, kas par savu dzīves likumu padara principu: velti nezaudēt ne vienu mirkli, ir pazudis.“ — Ja šie teikumi liecina par viņas gara aristokratismu, mīlestību uz dzīvo cilvēku, tad vēl kāds teikums, kas raksturīgs ar savu apslēpto traģismu: „Lai taptu stiprs, ir vajadzīga apziņa, ka ir kāds, kam mūsu spēks vajadzīgs.“ Skumīgākus teikumus viņa neatļāvās. Šīs vēstules bagātas domām un atziņām, bet personīgas skaņas mēs šā laikmeta vēstulēs velti meklēsim. Viņas vēstules ir nevis literārs darbs, bet dzīvas sarunas ar dzīviem cilvēkiem. Daudzie atkārtojumi nepacietīgu lasītāju varbūt nogurdina, bet saista smalkā asprātība un fainomenālā iejūta. Par ikdienišķām lietām viņa prata runāt ar tādu grāciju: „Mums ir izīrējama ista-

ba, kuŗas durvis, domājot par jums, pašas atveras.“

Tad, kad cerību aka jau bija aizbērtā, 1845. gads atnesa „Sargenģeli“ — Robertu Brauningu. Viņam toreiz par savu vietu angļu literātūrā vēl bija jākaŗo, bet Elīzabete savu vietu jau bija iekaŗojusi. Viņai šad tad gan pārmeta līdzsvara un skaidrības trūkumu, bet slavēja viņas ekstrāvaganto fantaziju, viņas mūzikālos, patvaļīgos ritmus, viens otrs pat rakstīja par viņas ģeniālītāti. Roberts Braunings viņu apbrīnoja, kad vēl personīgi nepazina, un, kad viņai to stāstīja, tas viņu pildīja ar klusu prieku. Viņa lasīja Roberta Brauninga darbus un dīvainā kārtā sauca to par „mistikas karali“, vēl nezinādama, ka patiesībā viņš ir gribēš cilvēks, kas viņai atnesīs karalienes kroņi.

Viņš bija sešus gadus jaunāks par Elīzabeti (dz. 1812. gadā). Viņa vecmāte bija kreoliete, un tā viņš mantojis pat drusku nēģeru asiņu. Viņa mātes senči bija vācieši, un tā viņš sevī apvienoja dažādu rašu krustojumus. Viņa tēvs bija bagāts tirgotājs. Arī Robertu Brauningu līdzīgi Elīzabetei, jau agrā bērībā saista Atēnas un Roma. Oksfordu un Kembridžu viņa krasi individuālais, patvaļīgais temperāments neiztur. Viņš aizbrauc klejot Apenīnu kalnos,

laujas nejausībām, klausās mūzikā un studē lielajās bibliotēkās. Jau ar astoņpadsmit gadiem viņš nolemj dzīvot tikai rakstniecībai. Viņa drāmas un poēmas ar sajūsmu lasa Elīzabete, bet kritika un pārējā sabiedrība par tām sarauc pieri. Viņa bija pirmā, kas Robertā Brauningā saskatīja to neparasto talantu, kas viņam tagad angļu literātūrā piešķīris izcilu vietu, izcilāku nekā Elīzabetei. Vēl personīgi nepazīdama dzejnieku, Elīzabete kādā vēstulē raksta: „Brauninga kungs ir nākotnes dzejnieks, nākotnes gaisma skaidro viņa pieri, es ticu viņam absolūti kā pravietim un dzejniekam.“ Liela humānitātes ideja, protests pret katru varmācību, dziļa sociāla izjūta, skaistuma entūziasms tuvināja abus šos neparastos cilvēkus, kas savā struktūrā bija tik dažādi. Brauninga vadzvaigzne bija Šellijs, kā to liecina viņa eseja par šo angļu dzejnieku, bet Elīzabetes — Kolridžs. Brauningam sākumā pārmeta formas ķecerību, bet vēlāk, kad viņš atrada savu stilu, viņš tapa par vienu no lielākajiem formas revolucionāriem. Kādā dziedājumā viņš izsakās, ka labāku poēmas formu sasniedz „vismazāk domājot par formu un par visu āriģo. No iekšienes uz ārieni — tā visur! Tas ir dzīves likums un mākslas likums, kas arī ir dzīve.“

Viņš rakstīja gaŗi un monotoni, bez noteikta plāna. Bet ja kāds zina, ko viņš grib teikt, tad celtne veidojas arī bez plāna. Viņš savus darbus rakstīja, jaucot kopā visus žanus. Un tomēr tagad angļu literātūras vēsture viņu slavē kā īpatnējas formas veicēju. Viņš bija liels savvaļnieks. Daudz viņš bija ceļojis, redzējis un arī mīlējis. Viņš bija ļoti spēcīgas konstitūcijas, vairāk drukns nekā slaidis, un maz atgādināja angļu tipu. Kuplie melnie mati, tumšā sejas krāsa atgādināja dienvidnieku. Viņa labākie darbi — *Pracellus, The Ring and the Book, Men and Women* — valdzina ar domu bagātību, ar iztēles krāšņumu, entūziasmu, ar sulīgu valodu un vārdu mūziku. Bet izplūstošie domu gājieni nogurdina. Kāds angļu kritiķis devis raksturīgu gleznu: Braunings atver logu, lai ielaistu savus iedvesmes tēlus, bet viņu ir tik daudz, ka viņš jūtas apdraudēts, un, aizverot logu, dažus no tēliem saspiež. — Roberts Braunings ir dzimis tikai vienu gadu agrāk nekā Vāgners, un savu dzeju viņš šķīstījis mūzikas skaņām. Pēc viņa domām dzeja ir mūzika un glezniecība vārdos. Visas mūzas ir māsas, kas kalpo vienam Dievam — skaistumam. Viņš bija filozofs un dzejnieks, un viņa visvairāk iemīļotā tema — personības neierobežotās tiesī-

bas. Viņa darbi lasāmi ļoti grūti, bet kas šim domu mežam izcīnās cauri, pārnāk ar bagātu guvumu. Es minēšu dažus citējumus, kas man sevišķi palikuši atmiņā: „Pienākums pret sevi ir pienākums pret Dievu. Mūžīgais no katra stāda prasa savu augli, no katra avota savu ūdeni, no katra cilvēka savādāku darbu. Dvēsele, kas tiecas būt līdzīga citai, labprātīgi gāžas lielā Nekā bezdibenī.“

„Būt, darboties, augt, attīstīties — tāds ir dievišķais likums.“

„Arī es savu baznīcu nesu sevī.“

* *
*

1845. gada 10. janvārī viņš lūdz atļauju apciemot slaveno dzejnieci, kuŗai toreiz bija jau trīsdesmit deviņi gadi. Šis neparastais cilvēks raksta neparastu vēstuli: „Es mīlu jūsu dzejas no visas sirds, un jūs pašu es arī mīlu.“ Viņas klusajā cellē ieskanas neparasta mūzika. Impulsīvais straujais tonis viņu sabiedē. Sākumā viņa atbild: nē. Un kad viņš neatlaižas, tad: varbūt. Un tad: vēlāk. Viņa jutās pārāk vāja, lai saņemtu tik spēcīgu viesi. Varbūt tās arī bija baiļes no laimes, kas pārņem smalkjūtīgas dvēseles, kuŗām nekas dzīvē nav rotaļa

un kas pārāk atsvešinājušās pašas no sevis. Iespēja, ka kāds pie viņas varētu atnākt tikai viņas dēļ, viņu reibina, pielej katru viņas šūniņu ar jaunu dzīvības spēku. Bet varbūt tā tikai illūzija? Un tādēļ labāk tai nepieskarties. Viņa savu satikšanos atliek uz pavasari, cerēdama, ka ar siltākām dienām nāks, varbūt, arī vieglākas. Bet vēstules viņa raksta gaŗas un sirsnīgas. Šī vēstūļu apmaiņa publicēta: „*The Love Letters of Robert Browning and Elisabeth Barrett*“, un tas ir viens no īpatnējākiem divu entūziasu mīlas stāstiem, ko plašā publika nesaprātis. Raskins ir teicis: „Šīs maiguma un nobleses annāles uzskatāmas par vienu no ievērojamākiem angļu literātūras pieminekļiem.“

Viņa baidās satikšanās un dedzīgi ilgojas tās. Viņas nervi, kas dreb no mazākā pieskāriena, tik tikko iztur šo spriegumu. Viņa joprojām vairās, bet viņš nepiekāpjas. Viņš bija dzīvojis plašu dzīvi. Viņa pazina tikai savu klostera celli. Vēstulē viņš raksta, ka viņa maldoties domājot, ka viņš viņai grib palīdzēt, nē, viņš dzejnieci grib uzmeklēt sevis dēļ, viņas dzejas mūzika to apbūrusi vairāk nekā viss cits viņam zināmais. Viņš labprāt gribētu dzirdēt, kā viņa spriež par viņa dzejām un, ja tās viņai nepatīkšot, viņš tās visas iznīcināšot.

Piecus mēnešus viņa atraida Roberta lūgumu personīgi satīties. Roberts Braunings bija ar mieru arī pagaidīt, tikai ne pārāk ilgi, to viņa nepacietīgā daba nespēja. Vēlāk viņš viņai teicis, ka savā mūžā daudz sapņojis, Elīzabete bijusi viņa skaistākais sapnis, un tādēļ viņš arī nolēmis to piepildīt.

1845. gada 21. maijā viņi beidzot sastopas. Bet pavasaris Elīzabetei nebija atnesis ilgoto svaigumu. Ārsts bija parakstījis kādu gadu pavadīt dienvidos, bet egoistiski stūrgalvīgais tēvs par to nekā negribēja dzirdēt. Viņš vēlējās, lai visas viņa meitas vienmēr būtu mājās. Roberts Braunings ienāk zaļgani krēslainajā istabā un redz savu sapņos izredzēto, dzejā iemīļoto. Robertam viņa liekas kā mazliet novītusi puķe, bet vēl saldu smaržu pilna. Lielām nemierīgi degošām acīm viņa raugās savā viesī. Rūpīgi sakārtotie mati garās sprogās ieslēdz nodzeltējušos vaigus. Rudens un pavasaris sastopas viņas sejā, kas nav pazinusi vasaras. Roberts skatās uz dzejnieci — vai tā vēl cilvēks — tik apgarota, ēteriska? Vai viņa vispār kādreiz dzīvojuši cilvēka dzīvi? Nervōzi trauzlā balsī viņa stāsta par cilvēkiem, deklamē grieķu dzejas. Roberts Braunings jūt, ka šī būtne ar savu rūgti saldo sapņainību viņam būs likte-

nīga. Viņš ģied, ka viņa rokās dota viena no visretākām, viena no visskaidrākām dvēselēm. Tādas attiecības varēja rasties tikai starp dieviem nōbiliem, neparastiem elitcilvēkiem. Kopīga ir mīla uz retām skaistām lietām, kopīgi ir smalki iekšēji vibrējumi. Bet grūti minēt iemeslu, kādēļ taisni šis cilvēks un neviens cits bija apstājies pie Elizabetes. Visās cilvēku attiecībās, visās tais, kas ir skaistas, ir kāds iracionāls atlikums. Tās saistības, kur var teikt pirmkārt tādēļ, otrkārt tādēļ un treškārt vēl tādēļ, nav daudz dziļākas par vasarā izžūstošu dīķi. Ja mēs visu gribētu uzvērt uz saprāta dziedziņa, tad cilvēkiem būtu jāpārvēršas par caurspīdīga stikla bumbiņām.

Loti aktīvais, elastīgais Braunings, pilns ticības sev un dzīvei, ienes Elizabetes zaļganajā krēslā un ezōteriskajā vientulībā spējas gaismas šaltis. Viņa grib atteikties. Visu savu dzīvi viņa ar tik labiem panākumiem vingrinājusies šai mākslā, bet spēcīgāks par viņas nolīgumu ir viņa apliecinājums.

Uz Roberta lūgumu salaulāties viņa atbild ar noteiktu nē. Viņa baidās ar savu slimību un vājumu tumšot drauga starojošo dzīvi. Sonnetu seriijā „*Sonnets from the Portuguese*” mēs lappusi pēc lappuses varam izsekot šai hērōis-

kajai cīņai, kuŗas mirdzumu neviens tulkojums nespēj atdarināt. Viss runāja pretī Roberta plāniem: veselība, vecums, tiranniskā tēva protests. Roberta tēvs un māsa gan ļoti cienīja Elīzabeti kā dzejnieci un draugu, bet par Roberta laulībām ar viņu nekā negribēja dzirdēt. Roberts par visiem šiem protestiem nelikās ne zinis. Viņš dzirdēja tikai s a v u balsi. Beidzot Elīzabete tik tālu piekāpjas, ka viņam raksta: „Mīli mani tikai mīlestības dēļ.“ Šai laikā radies dzejolis Atteikšanās: „Lai nekad tev nebūtu domas līdzīgas manējām domām... es leju eļļu tavā lampā un vīnu tavā kausā, tavā pavardā es iemetu prieku — lai deg!... Bet man vairs nav spēka teikt: skaties manī.“

Roberts viņai raksta katru dienu, savās vēstulēs viņš to sauc par sava skaistākā sapņa papildījumu. Viņa raksta Robertam: „Jūs man palīdzat dzīvot... es dzīvoju caur jūsu maigumu.“ Liels ir viņas talants dzejot, bet vēl lielāks mīlēt. Citēsim vēl no kādas vēstules: „Citiem jūs esat laimes vainagojums, man jūs esat pati laime. Raugoties no akas dziļuma, zvaigznes visgaišāk mirdz — *De Profundis amavi*.“ Tie bija augšāmcelšanās vārdi. Viņai likās, ka šis pārdzīvojums izdzēs viņas dzīves ēnas. Roberts Elīzabetē lasīja kā atvērtā

grāmatā, un tas viņu, kas bija paradusi atminēt citu domas un jūtas, biedē un skurbina. Viņa atplaukst un atspirgst. 1846. gada 9. jūnijā viens no viņas brāļiem viņu nones lejā salonā. Tas pēc ilgiem gadiem viņas pirmais „ceļojums“. Divas reizes nedēļā tas tagad tiek atkārtots. Un tad viss norit neparastā ātrumā. 11. septembrī viņa pirmo reizi pēc septiņiem gadiem izbrauc pastaigāties un 12. septembrī, 1846. gadā viņa salaulājas mazajā baznīcā „*Marylebone*“, uz kuru vēlāk svētceļojuši un karas sliekusni pat skūpstījuši daudzi entūziasti. Viņa atgriežas *Wimpole Street*'ā, lai sāgatavotu visu ceļojumam uz Itāliju, jo Florence, Roberts, laime un veselība tagad viņai tapuši par sinōnīmiem.

Neviena no Elīzabetes māsām nevarēja apprecēt pašizraudzīto līgavaini. Tiranniskais tēvs vispār negribēja, lai meitas precētos, bet, ja tas bija neizbēgami, tad tikai kādu, ko viņš bija izvēlējis. Vienīgi trauzlā, slimīgā Elīzabete salauž šos žņaugus. Viņa iespēj to, ko nevarēja neviena no viņas veselajām māsām. Viņa iet savu ceļu, no kura vēl šodien izstaro pārvarīga gaisma. Nevienam draugam viņa neuztic savu lēmumu, pat arī māsas par to nekā noteikta nezina. Robertam Brauningam viņa

kādā vēstulē raksta: „Jūsu mīlestība man ir kā Dieva mīlestība. To saņemot jānometas ceļos. Kā es esmu izpelņījusi šo Dieva žēlastību?“ Lielā pazemībā viņa saņem savas dzīves laimi, kas top viņas turpmāko dziesmu galvenais motīvs.

Arī Roberta ģimenē nekā par šīm laulībām nezināja, un, kad uzzināja, tad sašutums bija liels. Roberta draudzību ar Elīzabeti viņa ģimene bija svētījusi, bet viņa precības nosauca par „nekvalificējamu ārprātu“. Bet drīzi vien Elīzabetes meitenīgais šarms uzvarēja vīra tēvu un māsu. Tikai viņas pašas tēvs palika nīknuma un dusmu krātiņā ieslēdzies. Ar katru dienu Elīzabete jutās stiprāka, bet ne jau tā, kā to tēlo pazīstamajā filmā. Kāds no viņas laika biedriem interesanti raksturo šīs saattiecības: „Dziļš maigums, garīgas savstarpīgas simpatijas piešķīra viņu vienībai līdz pašām beigām neparastu skaistumu. Bet būtu aplam domāt, ka tas notika maģiskā kārtā, bez upuriem no viņa, bez rezignācijas no viņas puses.“ Viņš darīja kā zvērējis: viņš izrāva viņu no melancholijas un bezsaules cietuma. Viņš viņu aizveda Itālijas saulē un laimē. 19. septembrī uzsāktais ceļojums bija grūtāks, nekā Roberts pats to bija iedomājies. Bet vārgā Elīzabete

brīžos, kur vajadzēja izturēt, bija mierīgāka nekā viņas ceļa biedrs, nekad viņa nežēlojās par nogurumu un neērtībām. Viņa toreiz pati vēl nevarēja staigāt. Uzticamā Uilsona, kas viņu gadiem ilgi bija kopusi un tīri vai dievināja, viņu pavadīja tāpat kā sunītis Flešs, kas visādi izrādīja savu greizsirdību pret Robertu. Uzticamā Uilsone brauca līdz, lai kalpotu savai kundzenei, bet Flešs — lai būtu mistera Brauninga apkalpots, kā pēdējais smiedamies to mēdza apgalvot.

Tā viņi ceļoja visi četri. Toreiz dzelzceļi vēl bija reti, lieli ceļa gabali bija jābrauc gan ar diližansu, gan ar laivu. Uz kādu laiku viņi apmetās Parīzē. Savā poēmā „Aurora Lī“ Elīzabete aprakstījusi šo ceļojumu.

Naudas dēļ ne vienam, ne otram sevišķi nav jārūpējas, bet viņi arī netērē lielas summas. Viņu dzīve Florencē bija ļoti vienkārša: gaŗas pastaigas mijās ar darbu, abi bija tik sensibli, ka rakstīt varēja tikai, ja katrs atradās savā stāvā. Elīzabete rakstīja augšējās, gaišajās istabās, Roberts apakšējā patumšā stāvā. Krēslas stundas piederēja klusai divtulībai. Vīnogas un kastāņi bija viņu mīļākais ēdiens. Jauni mērķi, apziņa, ka viņa kādam vajadzīga, maigais klimats un neparastas brīves izjūta viņu brīnu-

maini ātri spirdzināja. Viņa sāka pati staigāt un ar vieglu humoru kādā vēstulē raksta: „Flešš vairs nebrīnās, dzirdot mani smejamies.“ Kad viņai uzbruka kāda garāmejoša slimība, viņa raksta par luksu būt slimai un mīļotai. 1849. g. 9. martā viņai piedzimst dēls — Roberts Vīdemans. Tikko piecēlusies no gultas, viņa ekstatē raksta: „Es nedrīkstu mirt, ir jāveic mātes darbs.“ Daudzās dziesmās viņa izlējusi savu prieku, mīlu, savas šaubas un savu pateicību: „*Two human loves make one divine*“ — divu cilvēku mīla rada vienu dievišķu. Bērns labi aug un attīstās.

Ģimenes laime Elīzabeti nekavē sekot lieliem pasaules notikumiem. Abi laulātie draugi sasprindzinātā uzmanībā seko verdzības atcelšanai kolonijās. Savienotās Valstīs Elīzabetes raksti pret verdzību ļoti populāri. Kādā meiteņu licejā — *Wellesbey College* — skaistākajai zālei tika dots viņas vārds un sienās un logos gleznoti viņas dzeju sižeti un tēli. Itālijas brīvības cīņām veltīts cikls *Casa Guidi Windows* (1851.), jo Itālija viņai bija „visu tautu kopīgā dārglieta“. Šai laikā arī parādās daudzi viņas politiskie raksti, kušos trūkst mēra un līdzsvara, ko viņa savā naidā pret despotismu nav varējusi ieturēt.

1851. gadā viņa brauc uz Angliju ciemoties. Caurbraucot viņi četras nedēļas uzturas Venecijā. Pizā viņi pavada ziemu. Elīzabetes draugi Anglijā dabū gaŗgarās vēstules, kurās Elīzabete aizkustinošā kārtā mēģina atvainot un aizstāvēt savu tēvu. Bet ap Roberta galvu viņa vij arvienu jaunus lauru vainagus. Citēsim tikai vienu no daudzajām raksturīgajām vietām: „Es biju aprakta, es gulēju kapā, personīgas dzīves man nebija. Arī mana dzeja bija kaut kas ārpus manis. Ja manu dzeju slavēja, šis prieks mani personīgi neskāra.“ Un citā vietā viņa brīnās: „Kā mūsu nepilnīgajā pasaulē kaut kas tik pilnīgs ir iespējams!“ Viņa min Roberta sievišķīgo maigumu, viņa neizsmejamo cēlsirdību, viņa to sauc par savu sargeņģeli. Itālija abos dzejniekos izraisa jaunus radošus spēkus. Roberts 15 gadu ilgajā kopdzīvē ar Elīzabeti uzraksta savus labākos darbus. 1850. gadā iznāk viņa lielā grāmata „*Christmas Eve and Easter Day*“ un 1855. g. „*Men and Women*“. Viņi apceļo Sjenu, Luku, Romu, bet Florence paliek viņu rezidence. Kalnos, kur tagad tik viegli var uzbraukt ar autobusu un tramvaju, Brauningus toreiz uzveda un no turienes noveda kamanās iejūgti četri vērši, vai arī Elīzabete jāja uz maza ēzelīša.

Ceļojumā viņi sastop Karlailu, ko Elīzabete nosauc par „visinteresantāko pasaules dvēseli“. Daudzus vakarus viņi vada kopā, labi saprazdamies varoņu kultā. Tikai Elīzabetei liekas, ka Karlails pārāk rūgts un melancholisks, pārāk nervōzs un sensibls. Atgriežoties no Anglijas 1852. gadā, viņi Parīzē ar Macīni starpniecību iepazīstas ar Žoržu Sandu. Elīzabeti, narcises ziedu, saistīja izvaļīgi košā peōnija. Viņa saprata, ka Dieva dārzs taisni tādēļ skaists, ka tur aug tik dažādas puķes. To pašu gan nevar teikt par Žoržu Sandu, kas ne ar pašu Elīzabeti, ne ar tās mūzu nezināja ko iesākt. Vislielākais sievišķības ģenijs — tā Elīzabete izteicās par Žoržu Sandu. Grūti iedomāties lielākus pretstatus kā maigo, it kā kāda prerafaēlita gleznoto anglieti un robusto francūzieti. Elīzabetes iejūta bija tik plaša, ka viņa prata vērtēt un cienīt arī savas būtības pretstatus. Toreiz Parīzē bija ļoti auksts, un velti Roberts Braunings viņu pierunāja palikt mājās. Lakatos un kažokos ievīstīta, viņa aizbrauca pie toreiz vispopulārākās franču sievietes. Žorža Sanda viņu gan apskāva, bet tikai rokām, viņas sirds durvis neatvērās smalkajai anglietei, kas viņai likās „pārāk morāliska“. Bet tas nemanzināja Elīzabetes sajūsma. Šī satikšanās viņai

nozīmēja svētkus. Par Žoržas Sandas salonu Elīzabete stāsta, ka tur slikti audzināti cilvēki Žoržu Sandu dievinājuši, ceļos nometušies, bet viņa smēķējusi pīpi un savās kustībās bijusi visai izvaļīga. „Savā sirdī es pret šo sievieti jūtu dziļu interesi un lielu līdzjūtību . . . Kaut gan viņas rokas ir aptašķītas, bet viņai tomēr ir skaidra dvēsele.“

Žoržai Sandai viņa ir veltījusi divus skais-tus sonetus:

*„True genius, but true woman! dost deny
Thy woman's nature with a manly scorn.“*

Īsts ģenijs, bet arī īsta sieviete, tu noliedz savu sievišķību ar vīra īgnumu.

* *
*

Roberts Braunings kādreiz žēlojās, ka Elīzabete viņam neveltī nevienu dzeju. Kādā rītā Florencē vienu gadu pēc laulībām viņš savā kabatā atrod garu, garu papīra strēmeli — tie bija Portugāliešu soneti (*Sonnets from the Portuguese*, 1847). Kādēļ angliete savām dziesmām devusi tādu virsrakstu? Kad Roberts Braunings vēl nekrīstītos sonetus pirmo reizi bija izlasījis, viņš teicis, ka tos savā kvēlē un pazemībā būtu varējusi uzrakstīt portugāliete

Katerīna, Kamoensa mīlākā, kuŗas dēļ Kamoenss tika izdzīts un kuŗas dēļ arī mira trimdā. Un tā arī šis cikls tika nosaukts par Portugāliešu sonetiem, un pašu dzejnieci Roberts Braunings bieži mēdza saukt „mana mazā portugāliete“.

Es šķirstu viņas sonetus un atceros, ka angļu literātūras vēsturē Elīzabete nosaukta „*poetess with a generous heart*“ — dzejniece ar cēlu sirdi. Divas reizes mums ir pieejams šo divu mistisko mīlētāju vīzionāru jūtu pilnais mīlas stāsts. Vienreiz vēstulēs un otrreiz šais sonetos, kur izpaužas ekstatiska mīla nāves nojausmes mistiskā apgaismojumā.

Jau pirmā sonetā mīla un nāve sasniedzas rokām: „Kas tevi tura, mini? — Nāve, sacīju. Bet, lūk, balss sudrabaini bilda — Nāve, nē, bet Mīla.“

Dantes piektās dziesmas ieskaņas jūtamas otrā sonetā: „Ja pati debess šķirtu mūs, vēl ciešāk zvaigznēs mēs viens otram piekļautos.“

Biklā pazemībā viņa domā par Robertu Brauningu — „*Unlike are we, unlike, o princely heart! Unlike our uses and destinies.*“ — Nevienādi mēs esam, nevienādi, ak, karaliskā sirds! Nav vienādības mūsu likteņos un mērķos. — Viņš varētu būt viesis karaliskā galmā,

bet viņa ir nabaga, nogurusi, apkārtklīstoša dziedātāja, kas tumsā dzied savas dziesmas. (III sonets).

Šī pati sava niecīguma izjūta arī ceturtajā sonetā: viņas mājoklis ir drupās, kur viesojas pūce un sikspārnis, bet viņš — „*gracious singer of high poems*“ — cēlo poēmu slavens dzejnieks, nāk no pils, lai sava zelta bagātību noņemtu pie viņas nabaga durvīm.

Mūzikālā svinīgumā viņa noliecas Roberta Brauninga priekšā: „Un paceļu es savu smago sirdi klusi, kā reiz Elektra savu sēru urnu.“ (V sonets).

Viņš atvēris tai durvis uz individuālo dzīvi, uz sevi pašu, viena tā nespēj vairs savai dvēselei pavēlēt, viena tā nespēj savas rokas pateicībā celt pret sauli (VI sonets). Viņš viņas dzīvei devis jaunu ritmu:

„Zemju un debesu vārdi man mainās,
Tāpēc, ka tu esi šeitān vai tur.“

(VII sonets).

Viņas jūtas nav aukstas, bet viņai nav ļauts tās izpaust, „*not cold, but very poor instead*“ — ne vēsa es, bet pārāk nabaga, to Dievs tik zina. (VIII sonets). Asaru lietū viņas dzīve izmirkusi, un nav vērts šo blāvo audumu likt zem

dāsnā karaliskā dāvātāja galvas, to tikai kājām samīt var (VIII sonets). Bet tad nevaldāmi uzliesmo mīlas uguns un iznīcina visus prāta celtus apcietinājumus. „*Love is fire*“ — mīla ir uguns, un tās liesma ir gaiša, vienalga, vai templis deg vai arī pakulas, tā arī visniecīgākajai mīlētājai piešķir savu mirdzumu (X sonets). Nemīlēt viņa nespēj, bet gan atteikties, svētījot visumilā ceļu (XI sonets). Lai mīlais neprasa vārdos tvertas jūtas: „*let the silence of my womanhood commend my woman-love to thy belief*“ — ļauj, lai manas sievietības kļūstšana tev manu sievietes mīlu izpaustu (XIII sonets). Viņa negrib mīlestību aiz iežēlas, tā tikai sāpina, „aiz mīlas mīli mani, lai vienmēr tu mani mīlētu tā mīlas mūžībā“ (XIV sonets). Un kad tas notiek, viņa jūt, ka zelta tronī tiek celta un purpura mētelis ap viņas pleciem likts.

Viņa dzejniekam dāvina savu matu sprogu: „Nem, draugs, šo matu sprogu, ko ap pirkstu sev domās viju es pašlaik...“ Neviens šiem matiem, kam nāves dzirkles tuvas bijušas, nav pieskāries, vienīgi māte mirstot tos skūpstījusi (XVIII sonets). Uzvar liegums un kaisle (XIX, XX soneti). Aizgūtnēm viņa dzer dzīvi. Viņa lūdz arvien un arvien atkārtot to pašu vārdu, viņa to grib dzirdēt kā dzeguzes dziesmu, šai

vārdā viņa aug, šai vārdā viņas debesis —
„*Say over again, and yet once over again that
thou love me*“ (XXI). Eņģeļi bārsta dziesmu
zvaigznes viņu klusumā (XXII), palāvība uz
vismīlo aug, nevienam šķēpam vairs nav asuma
(XXIV). Vismīlais to ir spējis, ko pat Dievs
nav iespējis: sāpes pārvērst priekā (XXV).
Dievu meklējot, viņa atrod vismīlo: „*And I who
looked for only God found thee*“ —

Tu, mīlais, mani biklo pacēli
No tuksneša pret tāli apstarotu.
Kad liegi cirtas tu man aizkāri
Ar skūpstu pestījošu, apskaidrotu,
Un piere mirdzumā man aizdegās,
Kāds viz tik eņģļu vaigā . . .

(XXVII sonets).

Viņa ir slikts, sabojāts instruments, bet viņš —
virtuōzs mūziķis:

Kuŗš dziedonis gan dziesmu atskaņos
Un pavadīs ar instrumentu vāju?
Kas steigā ņemts, tiek ātri projām likts.
Nevis par sevi pārestības krāju,
Bet gan par tevi: jo kad meistars spēlē,
Skan dziesma pilna, instruments kaut slikts,
Un lielam darbs ir vienots mīlas kvēlē.

(XXXII sonets).

Un tomēr — paliek nāves putna tuvums, arvien paliek apziņa: nav viegli mīlēt to, kas daudz ir cietis (XXXV sonets) un baigais jautājums: vai reiz tā stunda nāks, kad pretī neņemtais skūpsts no lūpām vēsi atkritīs? (XXXVI sonets). Kā neredzams ametists viņas pirkstu grezno visumā pirmās skūpsts. Trīsdesmitastotajā, skūpstu sonetā, kvēle deg visstraujākām liesmām. Stikla siena, kas cilvēku no cilvēka atdala arī vistuvākos brīžos, šeit lūzusi, skan Lieldienu zvaniem līdzīgas gaviles: Mans visumālais, mans! Posts, Dieva nelabvēlība, kaimiņš Nāve un pelēks nogurums, kas visus atbaida, viņu nav atbaidījis, un tādēļ viņa, Elizabete, pazemīgi lūdz: māci mani būt tik pateicīgai, cik tu esi labs (XXXIX sonets).

No viņa rokām saņemto dāvanu viņa grib dalīt visiem. Viņa to mīl ar visu izciesto sāpju kaislību, ar bērības šķīsto spēku, ar visiem smaidiem, visām asarām, „*and if God choose, I shall but love thee better after death*“ — un ja Dievs lems, tad tevi es pēc nāves vēl labāk mīlēšu (XLIII).

Šais nevainojami tīrskanīgā un stingrā formā rakstītos sonetos 44 reizes atkārtojas mīlestības motīvs. Vajadzēja ārkārtīgi intensīva pārdzīvojuma, lai katrai dzejai būtu sava krāsa,

lai tās nesaplūstu vienmuļībā. Šie soneti ar savu formas stingrību un motīvu vienstīgainību atgādina Dantes Jauno dzīvi, bet epitetu un metaforu virknējums te daudz kuplāks un krāšņāks. Arī dzīves elpa tiešāk izjūtama. Dantes mīlas lūgsnās dveš katedrāles zaļgani vēsā krēsla, Elīzabetes — reibina pavasarīgs dārzs nakšņainā stundā, dārzs, kāda nav nevienā pasaules malā. Ar savu sievišķības izjūtu un atdeves kvēli Elīzabete Brauninga tuva Annai Achmatovai; tikai krievu liriķe ir egoistiskāka un izvaļīgāka kā izteiksmē, tā arī pārdzīvojumā. Angliete ir pratusi apvienot kvēli ar kautrību, kaisli ar stingru ētosu, saņemta mīlestība uzliek pienākumu būt labai, un tas viņas mīlestības dziesmām piešķir svētu nopietnību, tās atšķir no visām pārējām šā žanra dziesmām un augsti paceļ tām pāri. Nav citas mīlestības lirikas, kur visumā tēls mums nāktu pretī tādā ētiskā skaidrībā. Viņa to uzrunā dziļiem vārdiem, viņš ir uzvarētājs, karalisks dziedonis, pats karalim līdzīgs, viņš palmas koks, pacietīgais eņģelis, viņš ne tikai Dieva gribas un vārda izpildītājs, viņš lēnīgais, pašam Dievam līdzīgs, jo uzņēmis uz sevi tās ciešanas, kuŗas vienai būtnei nebija pa spēkam nest. „Tu mani pacēli zelta tronī...” Grūti teikt, kuŗa skaņa šai

dziesmā spēcīgāka: pateicība vai mīlestība. Bet varbūt visa liela mīlestība ir pateicības dziesma. Kaut šais 44 sonetos ir minētas pilis, pārles, dārgakmeņi, zelts, purpurs, kristalls, grieķu urnas, — tad tomēr pāri kā vīrāks lidinās askētiska pazemība. Ja sieviete savā mīlā vienmēr ir saņēmēja, tad šī sievišķīgā īpašība nekur neizpaužas tik skaidri kā Portugaliešu sonetos.

Savā otrā galvenā darbā *Aurora Lī* (*Aurora Leigh*, 1856) Elīzabete Brauninga garos un reizēm garlaicīgos pantos vēstī par savu mīlestību uz Florenci, uz Itāliju, viņa dzied par Anglijas dabu, bet visvairāk par savu lepno un kautro sirdi, kas ilgus gadus bijusi tumsā ieslēgta. Aurora, meitene ar lielām degošām acīm, ir angliete, bet piedzimst Itālijā (un pati autore jau arī garīgi piedzimusi Itālijā). Viņa ir rakstniece, dzīvo diezgan trūcīgos apstākļos, pati pelnī savu dzīves uzturu. Viņu mīl bagātais un cēlais Romejs, bet Aurora ilgus gadus atraida tā mīlestību, ilgodamās visu sevi ziedot dzejai. Pāriet daudzi gadi diezgan romantiskos un reizēm nedabīgos sarežģījumos. Cilvēki, kuŗu trūkumu un badu Romejs pūlējies mazināt, pielikuši viņa mājai uguni. Ugunsgrēka laikā kāds baļķis krītot viņu ievaino, un viņš kļūst akls. Romejs tagad vairs neuzdrīkstas ar

Auroru runāt par savu ilgos gados neizdzisušo mīlestību, bet Aurora, savas vienpatības un viņa ciešanu un uzticības uzvarēta, viņam sniedz roku. Viņi salaulājas, un finālā Romejs stāsta, ka jau bērnībā tam pareģots, ka pie viņa nākot šot līgava — pasaku līgava no Itālijas ar oleandru smaržu matos un tam caur viņa stīgām sniegot pretī roku.

* * *

Laulāto draugu saskaņa bija dziļa. Kādā dzejā Roberts Braunings saka:

Tagad es gribu runāt un nevis ilgāki tevi vērot pie kamīna sēžam, vērot, kā tu savu augsto pieri un domas esi ieglaudusi mazajā rokā, un mana sirds zina, kā runāt: ja mana doma skar pietiekami dziļi, es tevī sadzirdu atbildi ātru kā vārsmu atskaņu.

Viņiem abiem patika Parīze. Saites ar Londonu nekad nepārtrūka, bet viņu laimes un dzejas šūpulis tomēr palika Florence. Savā poēmā Gredzens un Grāmata Roberts Braunings tēlojis šo dzīvi, aprakstījis dzīvokli, kur visas mēbeles bija pārvērstas grāmatu plauktos, un Dantes profils svinīgi raudzījās no Elīzabetes galda.

Mākslinieki, kas apciemoja Florenci, labprāt

iegriezās Kāzā Gīdi, kur krēsli bija pārvilkti ar blāvu zīdu un katra doma atrada atskaņu. Dāņu pasaku stāstītāju Andersenu apbūra Elīzabete, viņam likās, ka šās sievietes dzīvē piepildās viena no tām pasakām, kuŗas viņš tik viegli prata stāstīt. Andersens arī figūrē vienā no Elīzabetes pēdējiem darbiem, dialogā starp ziemeļiem un dienvidiem — *The North and the South*. Daudzās ceļotāju atmiņās uzglabājušies šās dīvaini laimīgās dzīves momentuzņēmumi. Tā Hausorna kundze (*Hawthorne*) stāsta: zēns bija ļoti līdzīgs mātei, arī viņš likās pārāk trausls. Viņš izskatījās jaunāks nekā bija, un viņa gars bija pārāk agri nobriedis. Viņš bija dzimis Florencē un vēlākos gados ar lielu lepnumu sevi sauca par florentieti, bet apmeklētājam viņš licies kā no citas planētas iemaldījies svešnieks. Tāpat kā māte viņš bija ļoti mūzikāls. Dzejnieces balss visiem palikusi atmiņā kā ļoti augsts soprāns. „Es brīnījos, ka misters Braunings pielaiž domu, ka viņa sieva un viņa puisītis tiešām ir zemes bērni. Man šķita, abi divi pieder elfu ciltij un izgaisīs kādā dienā, kad to vismazāk gaidīs“ — raksta Hausorna kundze. Elīzabete bija ārkārtīgi maziņa no auguma. Kādā dzejā Roberts Braunings par viņu saka „*she was the smallest lady alive*“ — viņa

bija no visām dzīvām sievietēm vismazākā. Itāliešu mūki viņu reizēm uzrunāja „*bambina*“. Viņas garās melnās sprogas, kas pa pusei aizsedza mazo seju, vēl vairāk izcēla tās baltumu. Tā pati Hausorna kundze atceras: „Nekad neesmu satikusi kādu citu cilvēku, kam būtu tik maz no zemes putekļiem. Tā bija būtne, kas bija sasniegusi gandrīz pilnību, nesatricināmā pacietībā un lielā nesavtībā viņa par sevi runāja tikai tad, kad runātājs viņu piespieda to darīt, un vienmēr tas notika bez jebkāda rūgtuma.“ Viņa sevī nesa plašas simpatijas jūtas pret visu esošo, viņa ticēja universālai lēnprātibai (*goodness*).

Daži stāsta par viņas pelēkajām acīm, bet citi atkal min, ka tās bijušas tumši zilas, un krāsa tanīs it kā mainījusies. Tās bijušas valgas ar neparasti garām skropstām. Viņas smakrs bija pārāk mazs ar bērnišķīgu dobīti, viņas sapņainā piere pārāk augsta, viņas mute zīmēta pārāk lielām līnijām. Šo nesimetrisko seju par skaistu nevarēja saukt, bet ar savu apgarotību un dvesmīgumu viņa kā glezna iespiēdusies atmiņā.

Divatā viņa bija sarunas burve. Iejūtīgi, jautri, dzirkstīgi viņa šķetināja sarunas pavedienu, atminēdama un papildinādama sarunas

biedra domas. Ja viņai nebija ko teikt, viņa cieta klusu. Mūzikā un literātūrā viņas spriedumi bija plaši un interesanti, gleznu pasaule viņai bija svešāka. Kāds draugs, skulptors, stāsta, ka viņas klātie iznīcinājusi katru frivolu domu, katra tukšvārdība apklususi, un kāds cits laikmeta biedrs: „Šī ģeniālā sievietē bija sievišķīga līdz savu mazo kājiņu mazajam pirkstiņam.“ Viņa pati mēdza reizēm teikt „*It is the hour for souls*“ — tā ir dvēseļu stunda. Un tādas bieži nolaidās pār viņu, šo būtņi, ko viņas Sargeņģelis raksturojis vārdiem: „*half angel and half bird*“ — puseņģelis un pusputns.

Ar viņas ēteriskumu asi kontrastēja Roberta Brauninga vītālītāte. Kāds viesis par laulātiem draugiem teicis: „Abus salīdzinot, jāsaka: viņš atgādina tīģeri un viņa — mājas kaķeni.“ Viņa valoda un izturēšanās līdzinājusies ūdens kritumam, divsarunā viņš labprāt absorbējis savu viesi, tiekdami viņu satvert gūstā un nepalaist vairs vaļā, plašiem žestiem valdīdams par partneri drusku no augšas: domas, fantazijas, atmiņas, citējumi birtin biruši no viņa lūpām. Sarunās viņš labprātāk izteica savas domas, nekā uzklausīja partneri. Ja bieži gadās, ka rakstnieki katrā svešā nācējā saskata garlaicības nesēju un iespējamu ienaidnieku, tad Ro-

bertam Brauningam visa pasaule bija pilna draugiem.

*

*

*

„Grāmatu pasaule ir vienmēr pasaule“ — mēs lasām autobiografiskā poēmā Aurorā Lī. Elīzabetes valodas zināšanas bija plašas, un šai pasaulē viņai nebija šķēršļu. Viņa sevī apvienoja antīko ar kristīgo. Jaunībā viņa aizrāvās ar Verteru, bet dārgāks par Gōti bija Šillers. Par spīti savam entūziasmam viņa ar lielu pacietību bija izcīnījusies cauri Jūmam, tāpat arī filozofiskajai enciklopēdijai. Katru dienu viņa lasīja savu mazo Bībeli grieķu valodā, bez skepticisma ļaudamās lielajai gaismai. Viņas reliģija bija mīlestība uz Dievu, kas izpaudās mīlestībā uz cilvēkiem. Viņai viss bija reliģija. Viņas kristiānisms nebija ietilpināms šādā vai tādā baznīcā, šādā vai tādā formulā, reliģija viņai bija gandrīz kultūras sinōnims. Savos rakstos viņa pasvītro, ka kristieši pārāk maz sevī uzsūkuši Platonu, pārāk maz viņa gara civilizēti. Luteram, Kalvinam un anglikāņu baznīcai viņa bija vienādi sveša. Teoloģiskas diskusijas viņai iedvesa šausmas, tāpat dažādu sektu šaurais gars, kas pavēlēja: nepiešķaries tam! Nebaudi to! Tādos brīžos viņai

gribējās saukt: „Baudi! Pieskaries! Visas lietas ir tīras! Viss, kas nāk no Dieva un sevī nes dzīvību, ir svēts.“ Viņā bija kāda misticisma atēna, tieksme izslīdēt ārā no miesas valgiem. Jau kā bērns viņa dzirdēja noslēpumainas balsis un vēlāk viņai likās, ka viņas ausis tver mūžības zvanu. Kopš 1851. gada viņa ar lielu interesi sekoja Svedenborga rakstiem. Bieži viņa domāja par nāvi un reizēm mēdza teikt: „Es redzu arī viņpus,“ un šī dzīve viņpus kapa viņai nenozīmēja ne sodu, ne atmaksu, bet Dieva nepārtrauktās gribas piepildījumu. Kad viņai pārmeta, ka viņa savus darbus izrauļ no dabīgiem rāmjiem, viņa jautāja: „Bet kas tad ir ikviena dabīgie rāmji? Ķīnietim tā ir lielā mūra josta. Sarkanādainim tas ir viņa mežs. Visiem cilvēkiem tā ir sociāliem, reliģiskiem un literāriem aizspriedumiem iežogota pasaule. Lūk, ko sauc par dabīgo rāmi! Es mēģinu pacelties arvien augstāk, un es jūs lūdzu man sacīt, kā tas vispār iespējams, ka cilvēcīga būtne spēj iziet ārā no dabīgā rāmja. Es redzu šo rāmi visur, kur apaļojas Dieva universs, kur līdinās viņa likums“ (Vēstule 1859. g.).

Viņa vienādi cienīja ebrēju praviešus, Kristus evaņģeliju un Pitagora mācību, bez lielām cīņām viņa sevī sintezēja Platona filozofiju ar

evanģelija garu, viņai likās, ja vispār iespējams atrisināt mūžības problēmu, tad vienīgi vispānesīgā pacietībā, darbīgā mīlestībā un savtības noliegumā. „Mūsu visdziļākā iekšienē, mūsu siržu sirdī Dievs prasa savu tiesu.“ Tā ir visu romantiķu reliģija, kas maz atšķiras no Novalisa, Šellija vai mūsu Poruka.

*

*

*

1851. gadā viņi abi ciemojās Parīzē, kas, izņemot Florenci, bija viņu visvairāk iemīlotā pilsēta. Tur viņi iemācījās mīlēt brīvību un ienīst sociālismu. Franču tautai viņa veltījusi daudz apbrīnīgus vārdus un savas vēstules šad tad noslēdz vārdiem: „Kaut Dievs glābtu Franciju.“ Kad viņai pārmeta šo interesi par daudzām tautām — italiešiem, angļiem, amerikāņiem, frančiem, — viņa smaidīdama teica: sievietes sirds ir pietiekami plaša, lai aptvertu vairākas nacionālītes un tomēr nezaudētu savu. Šo apgalvojuma patiesību viņa pierādīja ar savu dzeju, bet Florence viņai bija un palika „nesalīdzināmā pilsēta, kur dzīve nekā nemaksā, liksmības pilsēta, skaistuma pilsēta, augstākas civilizācijas pakāpē paceltā pilsēta, kas atrodas

ārpus jebkuŗa jūkŗa.“ Viŗa bija pieķŗusies Itallijai, kŗ Bairons Griekijai.

ŗais gados viŗu saista draudzŗba ar Tenisonu, ar Roseti, Biŗeru Stu. Œais gados viŗa savam vŗram pasniedz pirmos seŗsus Auroras Lŗ dziedŗjumus, un, kad viŗŗ dod pozitŗvu atsauksmi — viŗam vienmŗr bija jauni vŗrdi, lai viŗu apbrŗnotu un slavinŗtu, viŗŗ viŗu pat salŗdzinŗjis ar Œķespŗru — viŗa lielŗ pacilŗtibŗ pabeidz savu poŗmu. Visas pŗc tam rakstŗtŗs dzejas un prŗzas gabali noguruma putekŗliem pŗrkŗŗti. Viŗa sŗk atkal slimot, kaut gan ar ārķŗrtŗgu gribas spŗku atbŗda savu slimŗbu, lai neskumdinŗtu Robertu. Pastaigas uz skaistajŗm Kaŗinŗm top arvien retŗkas. Vŗl vienu otru reizi viŗas acis svŗtŗ Arno ieleju, Aurorŗ Lŗ viŗa to salŗdzinŗjusi ar plaŗi atvŗrtu, dŗsnu roku, ko uzlecoŗŗ saule pilda ar gaismu kŗ kristalla kausu. „ŗas pilsŗtas iedzŗvotŗjiem neviena saule nevar neredzŗta ne piedzimt, ne nomirt,“ — tas zŗmŗjas gan uz saulŗm diŗgaru pasaulŗ, gan arŗ uz to, kas cilvŗku vakaros un rŗtos sveic.

Viŗa juta ēnas tuvojamies, bet slŗpa tŗs no abiem dievinŗtiem draugiem, no vŗra un dŗŗa, jo abiem vŗl bija jŗaug. Viŗa gribŗja vŗl dzŗvot viŗiem abiem, gribŗja „strŗdŗt cilvŗku labŗ

vēl drusku ilgāk, vēl drusku ilgāk viņus mīlēt.“ Bet ilgi aizturētais dilonis gāja savu ceļu. Pēdējos dzīves gados simpatijas pret viņu dzimtenē mazinās, un viņa, agrāk nepazītas nervozitātes gurdināta, meklē atbalstu, vēstulēs bieži atkārtodama teicienu: „Bet Roberts taču vēl eksistē!“ Viņa nenojauta, ka publikas vienaldzība bija pārejoša un ka drīzi vien Londonā nodibināsies sevišķa biedrība, kuŗas mērķis — studēt abu Brauningu darbus — *Browning-Readings*, *Browning-Evenings*. Viņa juta nāvi tuvojamies, bet viņa vēl negribēja mirt, viņa juta, ka nedrīkst palikt pie tiem, kuŗiem vēl vajadzīga un kuŗiem vēl nav izdāvinājusi visu mīlestību, ko sevī nes. Viņa izdega kā viena no tām smaržpilnām svecēm tumšā altāŗa priekšā mazajā San Feličes baznīcā. Pēdējā gadā ap saulrietu viņas spēki jau bija izsmelti, viņa it kā novīta, tikko gaisma dzisa, un parasti apgulās jau sešos vakarā, skumdama, ka nevar vairs ar savu puisīti mācīties latīņu valodu. Gaužām viņu sāpināja, ka stundas bija jāuztic kādam abatam. Viņas politiskie raksti neatrod atbalsi, un viņa jūtas spiesta paskaidrot, kādēļ tos rakstījusi: „Aiz mīlestības pret patiesību un pret taisnību,“ šīs divas lietas viņa mīlēja vairāk par Platonu un Platona dzimteni, vairāk par Danti

un Dantes dzimteni, vairāk par Šēkspīru un pat vairāk par Šēkspīra dzimteni. Viņa gribēja, lai politika paceltos tai pašā ētiskā augstumā, no kurienes viņa pati raudzījās pasaulē, nesatricināmi viņa ticēja humānitātes idejas galīgam triumfam.

Tad pienāca stunda, kad viņa un viņas vienmēr mīlēt spējīgā sirds bija nogurusi. 1861. g. viņa vēl aizbrauc uz Romu, kur gadās interesanta domu izmaiņa ar angļu rakstnieku Teke-reju, bet pēc tam viņa vairs lāgā neatspīrgst.

Vērodama savu mūža draugu, Elīzabete redz, ka viņam vēl pietiks spēka ilgiem, ilgiem gadiem, un kaut kas iesmeldzas viņas sirdī. Roberta mātai Sarjanai, ar kuru viņai pēdējā laikā bija ļoti saskanīgas un intimas attiecības, viņa raksta vēstules, kurās iezogas agrāk nedzirdētais, slepeni sāpīgais tonis: mans Roberts ir vēl tik skaists, visas sievietes viņu dievina un to izrāda, pat pārkāpjot pieklājības robežas. Viņa bārda tagad gluži balta, bet tas skaistina viņa mierīgo seju. (1861. gadā). Bija noticis tas, pēc kā viņa tik ļoti bija ilgojusies un par ko tā kvēli bija cīnījusies ar visu savu būtni: Roberts Braunings sev bija iekaņojis redzamu vietu angļu literātūrā. Un taisni tagad viņai bija jāaiziet. Kāds ceļotājs, kas viņu apciemojis,

1861. gadā, brīnījās, ka tik caurspīdīga būtne vēl spēj zemes virsū staigāt un, ilgāki skatīdams viņas sejā, nolēma: laikam gan viņas dvēsele ir ļoti spēcīga, un liela mīlestība kādu laiciņu ilgāk viņu pasargā zemes virsū. Šai pašā 1861. gada 29. jūnijā, kad firziķus, aprikozes, un melones pārdod Florences ielās un snaudošā gaisā šūpojas saldtvīksmīgā tuberožu smarža, Elizabete iemīga mūža miegā sava Sargenģeļa rokās. Pēdējos brīžus viņš pats aprakstījis vēstulē: vēl pēdējā vakarā viņa apgalvo, ka drīzi vien būšot pilnīgi vesela, viņa risina vasaras plānus un nākamā gada projektus. Neredzēdams sevišķus iemeslus uztraukties, Roberts Braunings aizsūta kalpotājus gulēt. Visu nakti viņas miegs ir murgains. Tas liekas it kā biedinājums, bet viņa dzer visādas zāles un lūdz savu mūža draugu apgulties un neuztraukties. Pulksten četros viņu pārņem vairs nevaldāms nemiers. Kad Roberts savam mazajam putnam siltā ūdenī grib mazgāt kājas, cerēdams, ka tas atvieglinās viņas stāvokli, viņa smaidīdama to atvaira, teikdama, ka nevajag pārspīlēt. Tad viņas sejā parādās vismaigākā izteiksme. Par šo izteiksmi Roberts Braunings saka, ka to atcerēsies vēl aizkapa dzīvē. Smaidīdama, laimīga, ar jaunas meitenes izteiksmi,

viņa vīra rokās, galvu atspiedusi pret viņa vai-
gu, nedaudzās minūtēs izelpo savu dvēseli.
„Dievs viņu paņēma pie sevis, kā pacel iemi-
gušu bērnu no tumšas un neērtas gultiņas, lai
to paņemtu rokās un aiznestu gaismā . . .“ Viņa
pat nepieminēja dēla, kas gulēja blakus istabā.
„Es viņai jautāju, kā viņa jūtas, un viņas atbilde
bija arī viņas pēdējie vārdi: „*Beautiful*“.

Roberts Braunings kopš tās dienas vairs
neatrada miera. Viņš, kas tik ļoti bija cienījis
savu pavardu, nekur vairs negribēja to aizde-
dzināt. Savu dēlu viņš nodeva audzināt Anglijā,
un pats pārvērtā savu dzīvi nepārtrauktos ce-
ļojumos. Kādu laiku viņš dzīvoja Londonā, kur
viņu toreiz sumināja kā izcilu dzejnieku. Viņa
biografs vēstī: „Bet Florencē zem cipresēm
viņš bija atstājis savu romānu, savu puķi, savu
dzīves prieku un rūpīgi glabāja tās piemiņu,
sargādams to no jebkuŗa ziņkārīga pieskāriena.“
(*Lubbock*). Līdz mūŗa beigām šī vāts nebija
aizdzijusi: reiz, kopā ar māsu Sarjanu apska-
tīdams Elīzabetes portreju, viņš teica, ka šī
seja vien viņam liekot saprast svēto dievinā-
ŗanu. Grūti teikt, kuŗš kuŗu vairāk bagātinājis.
Varbūt dzīvei vispilnīgāko skaņu piešķir apziņa,
ka esam kopā ar to cilvēku, kam visvairāk
esam vajadzīgi. Taisnība Roberta Brauninga

biografiem, ka neviens rakstnieks nav bijis spējīgs izdomāt maigāku, bruņnieciskāku, šās zemēs virsū neparastāku mīlestību.

Roberts Braunings vienmēr atzinis, ka Elīzabetes talants spēcīgāks nekā viņa paša, jo tas esot spontānāks un tā avots atrodoties augstākos kalnos. Viņas lidojums esot vieglāks, neatkarīgāks no dzīves ikdienas un pieredzes. „Tā ir viņa, kurai ir dievišķā dzirkstele, bet es esmu tikai smags racējs . . . es meklēju, viņa rada.“ Bet par spīti šai savstarpīgajai dievināšanai jeb arī taisni pateicoties tai, katrs no viņiem uzglabāja savu īpatnību. Domu starpības dēļ viņa par ierosinājumu un nekad neaizbirdināja radīšanas avotu. Savā poēmā *Gredzens un Grāmata* viņš Elīzabetei cēlis smalku pieminēkli Pompilijas tēlā. Tā ir Elīzabetes skaidrā, neparastā, šķīstā dvēsele, viņas bērnišķīgums, viņas domu cēlums, tā ir viņas spīrituālā ekstāze, viņas drebošā intensitāte, kas sevī apvieno cilvēku mīlestību ar Dieva mīlestību. Viņai viņš veltījis slaveno vārdu: „*My perfect wife, my Leonora*“ — mana pilnīgā sieva, mana Leonora. Viņai viņš veltījis savu poēmu *Vīri un Sievas*, viņai viņš veltījis visas savas cilvēka un dzejnieka spējas.

Pēc viņas nāves Roberts Braunings katru

gadu dažus mēnešus pavada Itālijā, bet nekad vairs neatgriežas uz Florenci. Pēc Elīzabetes nāves viņš ilgāku laiku nemaz nevar rakstīt, un, kad viņa spalva atkal sāk kustēties, tai trūkst agrākās elasticitātes. 1868. gadā iznāk viņa filozofiskā poēma *The Ring and the Book*, un tā arī ir viņa pēdējā grāmata. Divdesmit pēdējos dzīvības gados viņš nekā nav rakstījis. 1889. gadā pēc dažām slimības stundām viņš bez ciešanām — līdzīgi Elīzabetei — noslēdz savu dzīvi Venecijā, vecajā palaco Rekoniko. Toreiz Florences pilsēta vairs neatļāva apbedīt vecajā angļu kapsētā, un angļu Vestminstera priekšnieks pieprasīja Roberta Brauninga mirstīgās atliekas, lai tās guldītu dzejnieku stūrī, līdzās visām Anglijas slavenībām. Viņa pārvešana uz dzimteni izvērtās par milzīgiem svētkiem. Viņu apbedot, koris dziedāja dziesmu ar Elīzabetes Brauningas vārdiem.

Fātums

Čaikovska pēdās Florencē

Tā bija rudens diena, kad es aizgāju meklēt Čaikovska pēdas. Pirms vēl biju atcerējusies lasītās biografijas, es jau zināju, ka viņš šeit bijis, jo nav tāda daiļuma alcēja, kas vismaz sapņos šurpu nebūtu atceļojis. Un tādēļ Florencē tik viegls gaiss, jo tajā aizķērušās dižgaru domas un dziesmas. Nav otras pilsētas, kas tik lielā mērā sevī sakoncentrētu mākslas pieminekļus, varbūt vienīgi vēl Atēnās dzimuši tik daudz ievērojami vīri, un tomēr — viss tas vēl nav Florences skaistums. Bet kas no Mikel-Andželo laukuma skatījies lejā uz pilsētu, tas šo skaistumu izjutis, kopā ar Muratovu teikdams: „Vistuvāks Florencei tas, kas mīl. Mīlestības pilgrimiem viņa ir svēta. Viņas gaišajā gaisā vieglāk un skaidrāk sadeg sirds. Mīlas laime šeit ir cēlāka, ciešanas skaistākas, šķiršanās saldāka. Šai sensirmajā mīlestības kapsētā sadedzis pārāk daudz lielu dvēseļu, ir liets pārāk daudz dārgu asaru, lai šeit neticētu atpestījumam.“

Ar tīru saprātu un fiziskām acīm vien Florences skaistumu nevar aptvert. Jādzīvo mis-

tiskā vienībā ar aizsaulē aizgājušajiem dižgariem. Florencē tas nenākas grūti, un laikam gan tādēļ tā arī ir pilsēta, kurā reti kāds juties vientuļi. Florence nav tik daudz Mikel-Andželo pilsēta, jo viņai nav nekā traģiska, kā Botičelli pilsēta, kas visām skumjām pāri smaida un mīl.

Staigāt Čaikovska pēdās mani ierosināja vēstule no dzimtenes, kurā bija rakstīts: „Vai jūs jau labi pazīstat Florences brīnišķo ceļu *Viale dei Colli*? Pagājušo svētdien vakarā es sapnī tur biju. Priecājos par Dieva pasaules teiksmaino izšķērdību, bet skumu, ka jūs tur nesagaidīju... Ja saule un dzidrā debess vēl stipri tveicētu, tad nesteidzieties pārāk pa ceļu augšup, atpūties zem kādas kastaņas vai arī platānkoka. Uzmeklējiet Villu „*Oppenheim*“, varbūt tur parkainā dārzā vēl šodien rotaļājas viņas bērni un ļautri sauc kučieri Franci... Viņš bija no citas Saules, viņa tikai no šīs zemes. Turpat *Viale dei Colli* jūs arī atradīsīt viņa mājokli — *Villa Bonciani*. Starp šīm abām rezidencēm savā laikā notikusi dzīva rakstu apmaiņa, bet ne reizi visā šinī laikā viņi ne vārda nav pārmainījuši, nav tikušies, nav redzējušies... Tā tad — uz gaišu satikšanos sestdienas pievakarē Čaikovska tuvtālajās tekās, kad Kampanilēs angelusi sarunāsies.“

Es gāju to ceļu, ko Čaikovskis tik daudzas reizes staigājis. Vecie vārti *Porta Roma* aizved uz *Viale dei Colli*. Tas ir ļoti elegants kvartāls ar jaukāko Florences dārzu *Bobolino*. Ielas šeit ir lielas un platas. Elegantas, mazām pilīm līdzīgas vasarnīcas ieslēgtas lielos parkveidīgos dārzos, kas no ielas atdalīti augstiem mūriem. Zied sarkanas salvijas, daudz lielākas un košākas nekā dzimtenē. Viņu ziedi, spalgi saucieni, atdalās no spoži zaļiem it kā svaigi nolakotiem lauru kokiem. Man gribējās visu dienu vadīt Čaikovska mūzikas jausmās, un tā es jau no rīta ar smaržīgiem kastaņiem mēteļa kabatā, izceptiem pie vecajiem Romas vārtiem, ar dažiem sulīgiem apelsīniem rokā klīdu arvien tālāk, platānu un kastaņu alejās, arvien uz augšu līdz Mikel-Andželo laukumam. Vakara krēslā es sveicināju zilstošo Fjezoli un lāgā nezinau, vai tā ir Ļenska arija vai Ceturtās simfonijas trešā daļa, vai arī Frančeskas dziesma, kas skanēja manā sirdī, kad es gurdi, lēni un klusi pāri pār *Ponte Vekio* atkal atgriezos pilsetā kopā ar ātri soļojošo rudens nakti.

No visām dīvainām cilvēku attiecībām, kuras mēs diezgan vulgāri apzīmējam vai nu ar vārdu mīlestība vai nu ar vārdu draudzība, labi juzdami, ka šie vārdi reizēm nemaz neskaņ at-

tiecību būtību, Čaikovska un Nadeždas Filaretovnas fon Meka kundzes attiecības ir bijušas visdīvainākās. Dažādi biografi un ziņkārīgi sensāciju meklētāji visādi par tām spriedelējuši, jo ikdienišķais spēj saprast tikai ikdienišķo, nezina nādams, ka vienreizīgi cilvēki spēj arī radīt vienreizīgas, citos apstākļos neatkārtojamās, bezgalskaistas un tomēr par paraugu nenostādāmas attiecības. Lieli mākslinieki rada mākslā savu vienreizīgo stilu, lieli cilvēki to dara dzīvē, un tas daudz grūtāki. Fon Meka kundze, kuŗas balsi viņš, kas ausīm tvēra pasauli, nekad nebija dzirdējis, trīspadsmit cīņas gados ir bijusi viņa darbu ierosinātāja, atbalsts un atbalss. Ka viņa ne reizi personīgi ar komponistu nav tikusies (kaut gan viņai šī iespēja, protams, bija), ir jau pierādījums tam, ka var dzīvot tikai no gara bez sīkpersonīgas ikdienas. Nadežda Filaretovna ir bijusi viena no tām patiesi lielajām sievietēm kā Anna Grigorjevna Dostojevskā, kā madame Bernī Balzaka draudzene, Malvīda Meizenbūga. Viņa pieder to sieviešu saimei, kuŗu skaits tik ļoti mazs, bet kuŗu faktiskā eksistence liek ticēt sievietes garīgumam kā pirmāram spēkam. Viņa bija liela, jo prata lielumu saprast un to, ko dievināja, nenoraut sīkdienu putekļos. Čaikovskim, biklam, šaubpilnam, nā-

cās grūti sevi atrast. Viņš, kuŗa mūzikālās dāvanas jau bērībā bija gaviļējošas, beidz tieslietu institūtu un kļūst par ierēdņi tieslietu ministrijā! Kad viņam divdesmit seši gadi, viņš kā komponists vēl lāgā nav pazīstams. Tikai drusku vairāk kā divdesmit radīšanas gadi viņam tika dāvāti, un ja nebūtu bijusi fon Meka kundze, tad šis gadu skaits būtu vēl mazāks. Viņš, kam tagad tic visa pasaule, pats sev neticēja, savas pirmās operas *Vojevoda*s partitūru viņš iznīcināja. Fon Meka kundze viņam dāvāja dārgāko, ko radošam māksliniekam var dāvāt: ticību savai misijai. Gadi viņas garīgā tuvumā bija gaiši. Pirms tam bija tumsa, pēc tam — pārāk ātri nāca tumsa; cholēras epidēmija izbeidz viņa sevī vēl nenoslēgto dzīvi, bet deviņas dienas priekš savas nāves viņš vēl diriģē *Sesto*, kuŗas pirmās ieskaņas bija radušās *Florence*s bagātās dienās. Čaikovska biogrāfi daudz rakstījuši par viņa cilvēciskiem vājumiem, viņa mizantropiju un bailēm no dzīves īstenības. Ir bijuši arī tādi, kas pat nav apstājušies bijībā šo divu dižcilvēku attiecību priekšā, un te piepildījies Gōtes vārds, ka kambarsulaiņiem nav dižgaru, jo kambarsulainis nespēj saprast, ka arī dižgars ir cilvēks un ka tīri cilvēcīgais nemazina viņa dižuma aureolu. To spēj ap-

tvert tikai tas, kas sevī iznīcinājis kambarsulaini. Kas lasa Čaikovska vēstuli apmaiņu ar Nadeždu Filaretovnu, tam atklājas attiecību iespējamību bezgalība: ko cilvēks spēj dot cilvēkam un — kā cilvēks spēj sāpināt cilvēku.

Pats Čaikovskis vislabāk sevi raksturojis Nadeždai Filaretovnai rakstītā vēstulē: „Un tā jūs redzat, dārgais draugs, ka es viss sastāvu no pretrunām un, sasniedzis jau nobriedušu vecumu, vēl nepazīstu apstājas. Mans trauksmainais gars nav atradis apmierinājuma ne reliģijā, ne filozofijā“ (23. XI, 1877.). Un viņa spēja šo nemierpilno garu, šo iekšēji salauzto garu, šo Bēthovena tiešāko mantinieku no izmisuma ķetnām izraut un, katru viņa skaņu saņemdamā mīlošām rokām, vadīt radīšanas atpestītāja gultnē. Čaikovska sarakstīšanās ar fon Meka kundzi sākās 1876. gadā. Viņam toreiz ir 36 gadi, viņai — 45. Šī sarakstīšanās ilgst līdz 1890. gadam. Kā jau teikts, personīgi viņi nav ne reizi sastapušies. Viņam tas nebija vajadzīgs, viņai — laikam gan, un liels gribas spēks bija vajadzīgs, lai attiecības noturētu tīri garīgā sfairā. Es nezinu, ko vairāk apbrīnot, vai Annu Grigorjevnu, kas, panesdama visus Dostojevskā nervozos untumus, viņa chaotiskajā dzīvē ienesa to gaišo mieru, kas nepieciešams liela darba

radīšanai, vai arī Nadeždu Filaretovnu, kas vairāk kā desmit gadus izturēja, neaizejot pie tā, ko mīl, apzinādamās, ka viņas klātieņe tikai traucēs radītāju.

Nadežda Filaretovna ir bagāta muižnieka meita, viņa uzauga mūzikas un kultūras piesātinātā atmosfērā, kāda reizēm apņēma vecos krievu „muižnieku perēklus“. Viņa bija ļoti valdonīga sieviete, liela gribas spēka un asa prāta apbalvota, ārkārtīgi mūzikāla. Jau kā meitene viņa labi spēlēja klavieres. Kad viņai bija sešpadsmit gadi, kad sieviete pati sev vēl svešiniece, viņu izprecināja inženieram fon Meka kungam, protams, arī viņš bija aristokrāts, viņam piederēja daudzi krievu dzelzceļi un vairāk miljonu liels kapitāls, bet sirdī viņš bija kurls. Viņa bija vairāku bērnu māte, kuŗu audzināšanai piegrieza lielu vērību, bet bērnu un ģimenes loks viņas trauksmaino garu nespēja apmierināt. Savāda seja šai sievietei. Tā it kā sadalīta divās daļās. Apakšējā daļa ar enerģisko smakru, lielo muti, raksturīgo degunu ir vīrišķīga, bet tumšās acis ir maigas melanholijas pilnas. Viņas ausis pārāk lielas un galva pārāk iegarena, bet ne jau ar savu ārējo skaidrumu viņa toreiz kļuva par krievu mūzikālās pasaules valdnieci un gaumes noteicēju. Pret

Rubinšteinu viņa izturējās vēsi. Šis mūziķis viņu nevarēja lāgā ciest, bet tomēr bija spiests ievērot viņas spriedumus un vēlmes. Viņa laikam gan bijusi pirmā, kas Čaikovskī saskatījusi ģeniālo komponistu. Uzzinājusi par viņa grūto materiālo stāvokli, viņa ļoti smalkjūtīgi aizsūtīja viņam lielāku naudas summu, vēlāk viņa tam kārtīgi ik gadus sūtīja 18.000 rbl. Visa viņas rīcība, visas viņas vēstules, visa viņas dzīve runā par liela stila cilvēku.

Tai pašā gadā, kad iesākās sarakstīšanās, mirst Nadeždas Filaretovnas vīrs, un tagad viņa pati lietišķi un gudri pārvalda lielā uzņēmuma finansiālo un administratīvo pusi. Viņas gara struktūrā ir nenoliedzama radniecība ar Čaikovski. Tikai viņš spēja atbrīvoties radošā darbā, bet viņas melancholijas un mizantropijas cietuma vienīgais logs bija vēstules tam, ko viņa uzskatīja par Dieva izredzēto. Fātums, tā saucas viens no pirmajiem Čaikovska darbiem. Šis vārds arī bieži atkārtojas viņa vēstulēs, šim fātamam ticēja arī Nadežda Filaretovna. Rakstīdams fon Meka kundzei par viņai veltīto Ceturto simfōniju un tās vadmotīvu, Čaikovskis saka: „Tas ir fātums, likteņa spēks, kas laimes tieksmi traucē sasniegt savu mērķi, tas ir uzmanīgs sargs, kas gādā, lai labklājība un

miers nekad nebūtu pilnskanīgi un bez mākoņiem, tas kā Damokla zobens karājas pār mūsu galvu un neatvairāmi un pastāvīgi saindē dvēseli. Šis spēks nav uzvarams. Mums nav ļauts to pārspēt . . . un tā dzīve ir smagās īstenības un ātri garām traucošo laimes sapņu nepārtraukta mija . . . drošas ostas nav nekur, jāpeld šai jūrā, kamēr tā satver tevi un nogremdē savā dzelmē“ (17. II. 1876.). Šos vārdus būtu varējusi rakstīt arī Nadežda Filaretovna pati, tāds fātums valdīja viņas dzīvē, un tādēļ viņas sejā šī netīksme, viņa nespēja no šī fātuma atbrīvoties radošā darbā, nespēja arī to ar visdrīkstētājas roku salauzt. Viņš savā būtībā bija traģisks cilvēks, tāpat kā arī viņa. Mākslā traģiskais dod vislielāko skaistumu, bet ka tas arī dzīvē tā ir — to nevar teikt.

Nadežda Filaretovna savā ģimenē, par spīti tam, ka lielā bagātība ļāva dzīvi iekārtot kā patīk, jutās ļoti vientuļa. Vienīgo mierinājumu viņai sniedza Čaikovska mūzikas rudens naktis un viņa neizmērojamā vientulības jūra.

Vienu gadu pēc vēstuliskās iepazīšanās ar fon Meka kundzi Čaikovskis apprecas un pārdzīvo savas dzīves rūgtāko vilšanos: jau pēc dažām nedēļām viņš šķiras, nemiera trenkāts viņš brauc no pilsētas uz pilsētu. Šis notikums

nepārtrauc vēstuļu apmaiņu, bet tikai, kad Čaikovskis atkal ir viens, rakstītās un saņemtās vēstules atgūst agrāko sirsnību. Fon Meka kundze bija tā, kuŗa atbrīvoja Čaikovski no ienīstās pārdarītiskās darbības, kas viņu verdzināja 11 gadus. Viņa atdeva Čaikovski viņa ģenija varai. Kā normālā dzīvē, tā izmisuma brīžos un ekstazē vienmēr viņa bija tā pati jutīgā uztvērēja, un nevienu citu cilvēku Čaikovskis tā nav ielaidis savā mūzikālā darbnīcā, kā šo sievieti. Bez paskaidrojumiem un solījumiem viņi, kaut kā paši sevī (un to tikai varēja iekšīgi radniecīgi cilvēki), nolēma nesatīkties. Vai viņi nojauta īstenības nepielūdzamo iznīcinātāja spēku? Varbūt viņi tikai zemapzinīgi jūta, ka tas, ko viņiem iespējams glabāt un veidot garīgā mijiedarbībā, ir vairāk nekā visas tās attiecības, kas iespējamās zemes šaurajās formās. Viņi sarakstījās, dzīvodami dažādās pilsētās un vēl biežāki — dzīvodami vienā un tanī pašā pilsētā. Pirmo reizi Čaikovskis ieradās Florencē 18. novembrī, 1876. gadā. Izmisuma vajāts, viņš tur iztur tikai vienu dienu. Otrreiz viņš Florencē ierodas februārī, 1878. gadā. Viņā mostas mīlestība uz dzīvi, vēstulē viņš piezīmē, ka dzīve nekur tik krāšņi neizpaužas kā Itālijā. Uz ielām pārdod maijpulkstenišus, Čaikovska mīļākās

puķes. Vēstulē viņš raksta: „Šo puķu skats vien uz mana galda jau nomierina, jau iedveš mīlestību uz dzīvi.“

Fon Meka kundze ierodas Florencē oktobrī, 1878. gadā; kopā ar saviem bērniem un kalpotājiem viņa apmetas lielajā mājā *Villa Oppenheim*. Čaikovskis šai gadā atbrauc uz Florenci — jau trešo reizi savā mūžā — 21. novembrī un paliek apmēram vienu mēnesi. Viņa bija aicinājusi Čaikovski braukt uz Florenci; viņa to darija, it kā visa Florence piederētu viņai. Ilgi priekš Čaikovska ierašanās viņi apspriež jautājumu, kur viņam vislabāk būtu dzīvot. Viņa rūpējas par viņu kā par slimu izlutinātu bērnu un ieteic viņam dzīvot puskilometru no tā nama, kur viņa pati apmetusies, proti, viesnīcā Fonciani, istabā ar balkonu, kā tuvumā atradās San Minito baznīca, kā arī Galileja nams un Mikel-Andželo laukums. Viņa pat ieliek vēstulē dzīvokļa plānu, lai zinātu, vai dievinātais mūziķis visos sikumos būs apmierināts. Un tad viņi abi dzīvo Florencē. Nadežda Filaretovna gandrīz uzgavilē: „Esiet sveicināts, mans mīļais, dārgais, nesalīdzināmais draugs! Cik es esmu priecīga, ak Dievs, cik priecīga, ka jūs atbraukuši! Jūs just savā tuvumā, pazīt tās istabas, kurās jūs dzīvojat, priecāties par

ticin pašiem skatiem, par kuriem jūs priecājaties, sajūst to pašu gaisa temperatūru kā jūs, tā ir svētlaipe, ko vārdiem nevar izteikt!" (20. XI. 1878. g.). Bet ne vārda par to, lai viņš viņu apciemotu. Tikai mazs lūgums: lai viņš garāmejojot paskatītos uz viņas namu. Viņa sauc to par savu viesi, „savu mīlo, dārgo sirdsviesi“. Viņa tam aizsūta lielisku flīģeli, krievu tēju un laikrakstus, kā lielās, tā mazās lietās viņa cenšas ne tikai izpildīt viņa izteiktās vēlmes, bet jau iepriekš tās atminēt. Viņš fon Meka kundzei aizsūta maijpulkstenīšus, viņa vēstulē stāsta, cik skaistas puķes zied viņas dārzā, bet neaicina savu lielo draugu atnākt. Viņa lūdz to saudzēt savu veselību, ja ne sevis dēļ, tad vismaz viņas dēļ, un ja viņa zinātu, ka viņš to tiešām dara, viņa būtu laimīga.

Nadeždas Filaretovnas entūziasma vadīts, Čaikovskis bija beidzis Jevgeņiju Ņeginu un Ceturto simfōniju, ko parasti vēstulēs sauc par „mūsu simfōniju“. Ceturtā simfōnija bija viņa vismīļākais bērns. Florencē viņa saņem Jevgeņija Ņegina klavierizvilkumu: „Ak Dievs, kādu svētlaimi cilvēkam zemes virsū dod mūzika! Cik daudz rūgtuma un skumju viņa dziedē, cik daudz līksmības un baudas sniedz tiem, kas to nekur citur nespēj atrast. Man nav vārdu, lai

izteiktu ko jūtu, klausoties tādā mūzikā, kāda ir jūsu . . . Gribas raudāt, bet sirdij tik viegli. Svētīts esat jūs, kas tādus mirkļus sniedz visiem cietējiem, dvēselē slimiem; liela ir jūsu misija.“ (Florencē, 22. X. 1878.).

Dažreiz vēstules iet un nāk četrreiz dienā. Tulkodams Meka kundzei Ceturtās simfōnijas pirmo daļu, viņš saka: „Kāda svētīgi gaiša cilvēka tēls parādījās manā acu priekšā un vilināja kaut kur.“ Simfōnijas otrā daļa piesātināta ilgām, tām ilgām, par kurām Dante raksta astotās Šķīstītavas dziesmas sākumā, Čaikovskis to vārdos izteicis tā: „ . . . tā ir tā melanholiskā noskaņa, kas rodas vakaros, kad sēdi viens pats no darba noguris, kad paņemtā grāmata izkrīt no rokām un veselām virknēm nāk atmiņās. Trešā daļa . . . tās ir untumainas arabiskas, nesatverami tēli, kas parādās iedomās, kad esi iedzēris mazliet vīna un sajūti skurbuma pirmo fazi. Dvēselē nav jautri, bet arī nav skumji . . . Ceturtā daļa — ja tu nespēj pats sevī atrast prieka motīvus, tad skaties citos ļaudīs, klausies tautā, skaties, kā tā prot līksmoties . . .“ Es saprotu, ka tieši šī mūzikālā doma radusies Florencē, jo pat šopenhaueriski pesimistiskais, Iksiona ratam piesietais cilvēks Florencē, ja ne uz nedēļām, tad uz dienām, ja ne

uz dienām, tad vismaz uz stundām, aizmirst viņa pleciem piesprādzēto nastu.

Sākumā fon Meka kundze uzrunā Čaikovski „augsti godājamais kungs“, vēlāk „dārgais draugs“, un vēl vēlāk pieaug maigo epitētu skaits. Vēstulešu temas ir Čaikovska mūzika un viņa dzīve, pati Meka kundze paliek kaut kur ēnā. Tiešām, neizsakāmi liela ir bijusi tā sieviete, kas trīspadsmit gadu laikā personīgi sev, savam laikā un telpā saistītam es, nekā nav prasījusi. Es sēžu viņas vasarnīcas priekšā, kur tagad dzīvo sveši ļaudis, un šķirstu abu šo dīvaino cilvēku vēstules. Viņa raksta: „Jūsu mūzika un jūsu vēstules man sagādā tādas minūtes, ka es aizmirstu visu to dzīves smagmi un ļaunumu, kas uzmācas katram cilvēkam, lai arī viņam klātos, cik labi klādamies.“

Čaikovskis Nadeždas Filaretovnas vēstules sauc par brīnišķām, viņu pārņem kauns, kad viņš tās salīdzina ar savām īsajām, steigā rakstītajām, viņam liekas, ka labākās vēstules, kuras viņš jebkad ir saņēmis, ir viņas un brāļa Modesta.

Italiņā, Florencē viņš jūt, ka ir „iemīlējies“ krieviskā dzīves elementā. Attālumā sirdij tuvo redz visskaidrāk: Ibsens savu visnorveģiskāko drāmu Brantu uzrakstījis Romā, arī Dostojev-

skis savu viskrieviskāko romānu Idiōtu rakstījis ārzemēs, tāpat kā Rainis savas vislatviskāās drāmas.

Ārzemēs Čaikovskis līdzīgi Dostojevskim varēja tikai ceļot, bet nevis dzīvot. Apbrīnodams visu iltalisko, Čaikovskis atkal un atkal pasvītro, ka Itālijā palikt var tikai kādu laiku, kaut gan šeit var atrast aizmiršanu bēdām, „ja bēdas ir aizgājušas jau tik tālu, ka vāts vairs nesmeldz, tad labāku izveseļošanās vietu par Itāliju nevar atrast“. (9. II. 1878.). Florencē viņš lasa Meka kundzes atsūtīto Šopenhaueru un ir ar viņu vienis prātis, ka šī filozofa galā slēdzienos ir kaut kas, kas apvairo cilvēka cieņu, kaut kas sauss un egoistisks, bez cilvēkmīlestības. Čaikovski, tāpat kā Nadeždu Filaretovņu, lasot Šopenhaueru, pārsteidz, ka cilvēks, kas pats savā dzīvē nav bijis askēts, sludina atteikšanos no visiem dzīves priekiem. Čaikovskis viņai raksta savu kompozīciju motīvus, lūdz viņu atsūtīt Feta vai Tjutčeva dzejoļus, kas viņai izliktos derīgi komponēšanai. Viņš nešaubās, ka viņa vislabāki zinās, tieši kādi dzejoļi viņam vajadzīgi.

Jo ilgāki viņš dzīvo Florencē, jo vairāk viņu saista šī „mīļā“ pilsēta: „tā nav trokšņaina lielpilsēta, kur raibā jūklī ātri var nogurt, bet

tomēr te tik daudz mākslinieciski un vēsturiski vērtīgu lietu, ka garlaikoties nav iespējams.“ Viņi dalās iespaidiem par baznīcās, pilsētā, mūzejos redzēto, bet nekur neaiziet kopā. Viņš Mikel-Andželo salīdzina ar Bēthovenu: „tas pats plašums un spēks, tā pati drosme, kas reizēm noiet līdz neglītuma robežām, tāds pats noskaņojuma drūmums“.

No Florences vēstulēm daža laba beidzas neparasti gaiši: „Es esmu jautrs, mierīgs, laimīgs un priecājos domājot, ka par visu šeit man jāpateicas tādām draugam, kāds esat jūs. mana dārgā Nadežda Filaretovna.“

Čaikovskis par skatiem no *Viale dei Colli* saka, ka tie esot „skaisti līdz ārprātam“. Un šai pašā *Viale dei Colli* arī notika šo divu cilvēku bezvārdu sastapšanās. Čaikovskis redzēja viņu un viņas ģimeni viņam aizejam garām. Vēstulē 22. XI. 1878. g. viņš piemin šo satikšanos tikai aprautiem vārdiem, satrauksmē un it kā bailēs. „Vēsturiskā patiesība prasa, lai es kaut īsumā jums pateiktu par savu lielo satrauksmi, ko izjutu šodien, kad jūs un jūsējie man pagāja garām. Tas bija tik pēkšņi, tik neparasti, es esmu tik ļoti pieradis jūs redzēt tikai ar iekšējīgo aci. Man tik grūti sevi pārlicināt, ka mana neredzamā labā feja kaut mirkli top

redzama, tā ir it kā kāda burvība!“ Un tas ir viss. Protams, pēc tādām vēstulēm lepnā Nadežda Filaretovna nevarēja viņu aicināt personīgi atnākt. Bet nepareizi domāt, ka Čaikovskis šīs attiecības uzturējis, galvenām kārtām, aiz materiāliem aprēķiniem. Viņas garīgais atbalsts viņam bija vēl vairāk vajadzīgs nekā viņas nauda. Cilvēkos un sevišķi sievietēs skai-stākās krievu sievietes apdziedātājs tik bezga-līgi bija vīlies, ka vairījās katras jaunas iepazī-šanās. Bez tam viņš nepiederēja tiem, kas ilgo-ļas dzīvā cilvēka tuvuma. Viņš gribēja būt mūks mūzikas klosterī. Reti vēstules skaņ personīgās attiecības, parastā tema ir mūzika un Čaikovska labklājība. Kad Meka kundze runā par Čaikovski, tad tā vienmēr ir tā pati dieviš-košana. Tikko atmodusies savā Florences villā *Oppenheim*, viņa raksta tam 1. XII. 1878. g.: „Kas jūs par brīnišķu cilvēku! Kāda sirds un kāda lēnprātība! Cik siltas ir jūsu attiecības pret cilvēkiem, cik liela jūsu līdzjūtība pret ma-zāko brāli.“

Savu mīlestību uz Čaikovski Nadežda Fila-retovna sauca par fātumu, pret kuŗu cīnīties — neiespējams, un Čaikovskis viņai atbildēja: „Jūs esat tas cilvēks, kuŗu es mīlu ar visiem dvēseles spēkiem. Es neesmu sastapis dzīvē nevienas

dvēseles, kas tik lielā mērā kā jūs būtu man tuva un radniecīga, kas tik jutīgi atbalsotu manu domu, katru manu sirdspukstienu“ (13. III. 1878. g.). „Mūsu ciešanas ir vienādas, jūsu šaubas tikpat spēcīgas kā manējās, mēs abi peldam pa bezgalīgo skepticisma jūru, meklējot un neatrodot ostas. Vai nē? Tādēļ mana mūzika tik radniecīga un tuva jums.“ Tā viņš viņai raksta 21. XI. 1877. gadā no Vīnes.

Florencē rakstītā vēstulē (9. II. 1878.) viņš atbild uz Nadeždas Filaretovnas jautājumu, vai viņam pazīstama arī neplatoniskā mīlestība: „Jā un nē. Ja jūs mani jautātu, vai es esmu pārdzīvojis mīlestības laimi visā pilnībā, tad man būtu jāatbild — nē, nē un nē!!! Bet man liekas, ka es savā mūzikā to esmu skaidrāki pateicis. Bet ja jūs mani jautātu, vai es saprotu mīlestības varenību, tās neizmērojamo spēku, tad es atbildētu — jā, jā un jā, un atkal jāsaka, ka es mīlas pilns ne vienreiz vien esmu mēģinājis mūzikā izteikt vairāk mīlas mokas nekā mīlas svētlaimi.“ Un tālāk viņš saka, ka mīlestības valodu vienīgi var izteikt mūzikā, vārdi bieži tikai bojā mūziku, pazemo to. Šī ļoti zīmīgā vēstule noslēdzas: „bieži, bieži, nepārspīlējot, katru minūti es domāju par jums un ar visu savu karsti mīlošo sirds spēku lūdzu, lai

pār jums nāktu visa svētība. Esiet laimīga, cik tas iespējams. Jūsu jūs karsti mīlošais P. Čaikovskis.“

Kad viņu nospiež Nadeždas Filaretovnas sūtītās lielās naudas summas, fon Meka kundze prot savu draugu ārkārtīgi smalkjūtīgi nomierināt. Viņa raksta, ka vairāk nekā asins saites saista brīvi izraudzītās, individuālās simpatijas. Vispār saites viņa atzīst tikai tur, kur tās mīlestības sietas. „Mana mīlestība man dod zināmas tiesības uz cilvēku, tā man uzliek daudzus pienākumus... Tādās attiecībās, protams, visas konvencionālās jūtas, kā patmīlība, lepnums, atkrīt. Es vispār atzīstu tikai vienu lepnumu, proti to, kas aizliedz cilvēkiem atņemt gribas un vēlmes brīvību. Ja es redzu, ka mana vara ir lieka, es vai nu atbrīvoju cilvēku no tās, vai arī pati to nolieku; ja kādam vairs nav labi ar mani, ja viņš vairs neilgojas manas labvēlības, manas palīdzības, manas draudzības, es noeju sāņus no ceļa un man vairs nav nekā kopīga ar to, kas manis nevēlas; es novācu sevi no ceļa tā, lai, — ja tikai tas ir iespējams, — par mani vairs nekā nedzirdētu... Ārīgos apvainojumus es neatzīstu, tikai cilvēks pats paša darbiem sevi var aizkart un pazemot savu cieņu, cits to nemaz nevar izdarīt.“ Un

vēlāk tai pašā, psiholoģiski visinteresantākajā vēstulē viņa atgriežas pie jau agrāk izteiktās domas, ka saistības ir tikai mīlamam cilvēkam pret mīlēto, un tādēļ „mums abiem ir tiesības un pienākumi vienam pret otru.“ Pamatojoties uz tādām domām, viņa piezīmē, ka viņas rūpēm par komponista materiālo labklājību nav spraužamas nekādas robežas. „Jūsu mūzikā es dzirdu pati sevi, savu likteni, tur dzirdu atbalsi savām jūtām, savām domām, savām ilgām. Kā lai es jūs nesaudzētu, mūs taču tikai šķir attālums, bet būtībā mēs esam gandrīz viens un tas pats cilvēks. Visās lietās mēs jūtam to pašu un pa lielākai daļai pat vienā un tai pašā laikā“ (12. II. 1878.).

Šai vēstulē nojaušam viņu attiecību režģus, šeit izpaužas viņas bezgala lepnā daba, spējīga pilnīgi atraisīties no sava *Ego*, bet nespējīga lūgt un ubagot. Šis lepnums neļauj viņai ataicināt komponistu pie sevis, šis lepnums arī bija iemesls, ka pēc trīspadsmit gadiem viņa sevi „novāca no ceļa“, juzdama, ka nav vairāk tik vajadzīga kā sākumā. Šai vēstulē arī ļoti zīmīgas viņas izteiktās domas par mīlestību: „Platoniskas mīlestības, kā jums jau teicu, es nesaprotu un neatzīstu; tikai tas mīl, kas mīl

ar visu savu būtņi, bet pie patiesa cilvēka viss vienmēr izaug no tikumiskas saknes.“

Staigājot pa *Viale dei Colli* es domāju par cilvēku attiecību neatrisināmo mīklu. Kaut kas sāpīgs ir arī visskaistākajās. Mikel-Andželo laukumā es apsēžos uz brīdi. Kas tā par melōdiju, kas līdz ar tumsu un pilsētas ugunīm man pretī plūst? „*Perché tradirmi, perchè lasciarmi*“ — kāpēc tu mani noliedzi, kāpēc tu mani pameti... Šo vienkāršo italiešu tautas dziesmiņu bija iemīlējis Čaikovskis, tās melōdiju viņš vēstulē aizsūta savai lielajai šapratējai. Un pašreiz — vai tā tikai manā iedomā skan? Dziesmu skaņas nāk tuvāk. Mazs ielas ūbags ar savu māsiņu, kā divi Mikel-Andželo laukuma putniņi, dzied neticami tīrām balsīm, vājas brūnas rociņas izstiepdami pēc dāvanas. Šī mazā, vienkāršā dziesma izdzēs robežu starp to, kas bijis, ir un būs, robežu starp iedomu un īstenību, viņa mani vieno ar tiem, kuŗu pēdas šeit meklēju, un arī ar šiem svešajiem italiešu bērņiem. Varbūt arī fon Meka kundze, šeit gandrīz ik dienas pastaigādamās, ir dzirdējusi šo dziesmu, tās teksts un melōdija viņai bija labi zināma, tā bija viņas dzīves lielā sāpe: „*perchè tradirmi, perchè lasciarmi*...“

Kopš Nadeždas Filaretovnas smalkie pirksti

raisīja Čaikovska dzīves financiālos un psihiskos mezglus, viņa dzīve strauji gāja augšup. Atcerēsimies tikai: 1876. gadā pabeigts simfōniskis tēlojums Frančeska de Rimini, kur italiešu sižets apvīts ar italiešu melōsu un krievu brāzmainību. Tai pašā gadā pabeigts arī Gulbju ezers, 1877. gads dod Ceturto simfōniju un Jevgenija Ņegina noslēgumu. 1888. gads — Piekto simfōniju. 1890. gadā viņš vēl reiz atgriežas uz Florenci un tur komponē Piķa dāmas lielāko daļu. No 1887. gada sākas viņa diriģenta triumfcelojumi pa Eiropu — beidzot nomācošā mazvērtības izjūta pārvarēta. Atveras pasaules vārti, bet atslēgu bija devusi Nadežda Filaretovna. Plaši šalc šā liriskā ģenija mūzika, kas sevī vieno italiešu melōdiskumu ar krievu simfōniskajām pasaules sāpēm. Tagad fon Meka kundze vairs nebija vajadzīga. Jau agrāk viņš uz viņas apslēpto kvēli, kas reizēm izlauzās vēstulēs, uz viņas šur tur iekaisītiem kaislīgiem glāstu vārdiem atbild vai nu ļoti aturīgi, vai arī vispār nekā neatbild. Viņas piedāvāto „tu“ viņš neuzdrīkstas pieņemt.

1890. gadā, divus gadus priekš Čaikovska un trīs gadus priekš Nadeždas Filaretovnas nāves, vēstuļu apmaiņa apklust. Aizgājēja bija viņa un nevis viņš, jādomā par viņas jau citē-

tajiem vārdiem, ka viņa prot sevi „novākt no ceļa“, kad vairs nav vajadzīga.

Mazais puisītis, pieslēžies kalnu kraujai, arvien vēl dzied: „*Perchè tradirmi, perchè lasciarmi*“. Nakts ir jau satumsusi. Melna novembra nakts. Vai tur neskan *Andante cantabile*? Dīvaini saistās un raisās cilvēku vērptie pavedieni un visskaistākajos vienmēr ir kāds neatrisināms mezgls. „*Perchè?*“

Rudens lapas

Es guļu Fjezolē ciprešu birzī, kādā akmeņainā kraujā. Šai birzī nav ēnu, nav zaļa mauriņa, nav mīkstu sūnu un Poruka brūklenāju, kā manā dzimtenes mežā, — kaila, izdegusi, akmeņaina zeme.

Labi es pazīstu bērzu lirisko dziesmu, kas vienmēr runā Bārdas valodu. Es labi atceros, kā ozoli šalca vasaras dienvidū, kad pie brūnās Miegas upes mēs vijām vainagu un izmeklējam tikai skaistākos, veselākos ozola zarus. Saule spīdēja caur zariem, un visi trīs bija tik tuvi — ozols, saule un tas, kam mēs šo vainagu vijām. Es atceros arī, kā apses runā mūsu mežā — nervōzi, steidzīgi kā kāds, kam par dikciju nav ne jēgas. Un vecās egles un priedes, visu skumju zinātājas, lietainā laikā murmina savu gargažo stāstu. Kad es tur, savā dzimtenē, naktīs nevarēju gulēt, tad koki ap mani šalca kā jūra, un es mācījos atšķirt viņu balsis, lai naktsstundas būtu īsākas. Bet šīs balsis, ko tagad dzirdu, man svešas. Kalnu nogāzē stāv cipreses, it kā no klostera iznākuši

mūki, šauri sakļautos, nopietnos, melnos mēteļos tie tiecas projām no zemes. Šie koki viegli un cieši sakļāvuši savus zarus, nav šaubu, ka viņi aug pēc savas iekšējās likumības un tādēļ tik mierīgi sevī. Cipreses runā klusos, augstos toņos. Es nezinu, vai Aiola kokle reiz bijusi pakārta cipresē, bet man šķiet, šai melnajā tornī viņai būtu īstā vieta. Palmu valoda var sabiedēt cilvēku vētras dienās, tās sit ādas plaukstās, — nemūzikāls, draudīgs troksnis. Maještātīga palma ir tikai tad, kad cieš klusu.

Tāpat kā Romai ir iezīmīgi eukaliptu koki ar ļoti garenām, smailām lapām, izgrieztām no glaudīga zīda, tā Florencei — cipreses un olīvu koki. Sirmās olīvas atgādina mūsu sudrabvītulus, viņu gāciōzās, šaurās lapas ir zīme tam, ka šai zemē viss ir viegls un grāciōzs kā Dantes tercīna. Eļļas koks aug untumaini un neloģiski, kā viss šai brīnumainajā zemē. Pelēkais stumbrs nekad neaug taisni, bet vijas un grozās tūkstoš mezglos un kupros. Reizēm četrām, piecām kājām viņš turas zemē. Viņa stumbrs ir saplosīts, dobumains. Šķiet, šiem vecīšiem nenākas viegli uzrāpties akmeņainā kalnā. Man sātīja, ka olīvkoki parasti sasniedz divi un trīssimt gadu vecumu. Mazos, zaļos augļus italieši iesālī un ēd, kā mēs skābētus gurķus,

bet lielākā olīvu daļa tiek pārstrādāta eļļā. Dienā sudrabainā lapotne atgādina sirmus matus, ko viegli glauda neredzama vēja roka, bet vakaros tā šķiet zilgani melna, tad olīvas stāv kā sēru drānās tērptas, un viņu stumbrs lokās it kā sāpēs.

Vīna kokā briest melno vīnogu ķekari, tumši un valgi kā florentiešu acis. Es sev bieži esmu jautājis, kur daba ņēmusi tik daudz zilas krāsas, lai tūlīt, tikko novākti lietus mākoņi, atkal zili izgleznotu visu plašo debesu jumolu, un tik daudz melnas krāsas, lai visām italiešu acīm būtu melno vīnogu krāsa.

* * *

Mans draugs Albatross man atnesa chrizantēmas. Šīm puķēm jāzied, kad visapkārt nāve, un laikam tādēļ tās smaržo tik skumji.

Vienā no novembra dienām es gāju atvadīties no Florences. Sirms vecis stāv saulainā laukumā ar milzīgu kurvi. No tālienes redzu tikai divus plankumus — brūns un violets. Tagad Florencē sākas puķu laiks. Es ilgi skatos uz šo brīnišķo krāsu savienojumu spilgtā saules gaismā.

Varbūt skaistuma tur visvairāk, kur neva-

jag domāt, jo doma, cilvēka viskrāšņākā rota, vienmēr sevī slēpj ērkšķus. Varbūt italieši tā-
dēļ tik līksmi, ka tik maz domā. Nav viņiem
taču neviena liela filozofa. Mikel-Andželo ir
viņu vienīgais traģiskais gars, un melancholijas
spārnota bija vienīgi Džakomo Leopardi mūza.
Šogad 14. jūnijā visa kultūrālā pasaule atzīmēja
viņa 100. nāves dienu. Florencē viņš dzīvojis
1827. gadā *Via Guiseppe Verdi* 13, bet viņš
nemīlēja Florenci: „Šie šaurie strupceļi, kurus
sauc par ielām, mani nospiež, šie netīrumi mani
nomāc, un šejienes neizglītotās, mulķīgās, uz-
cirtušās dāmas mani padara vai traku.“ Bet
citās pilsētās viņš nejūtas daudz labāk. Itālijā
es sapratu, cik Leopardi neitalisks, kaut gan viņš
kopš Taso, italiešu renesanses lieliskā dzejnieka,
nāves (1595) ir spēcīgākais italiešu tautas ta-
lants. Pārējie, lepnaiss Alfjeri, Foskolo, ko Ita-
lijā vajāja un kas Anglijā mira apmēram tai
pašā laikā, kad Anglijā vajātais Šellijs mira Ita-
lijā, panteistiskais Karduči un beidzot arī trok-
šnainais D'Anuncio aktīvāki cīnījušies par sa-
vas dzimtenes atbrīvošanu un apvienošanu.
Viņam, Džakomo Leopardi, bija tikai rudenīgs,
bezcerīgs smaids un rūgts izsmieklis: „Raudi,
ak Itālija mana, tev ir par ko raudāt.“ Viņš
gan ir reprezentatīvs r o m a n t i ķ i s, bet nav

reprezentatīvs ita liešu romantīkis. Neviens viņu nevajāja un neieslēdza cietumā, bet savu dzīvi, savu trīsdesmit deviņus gadus īso dzīvi, viņš nodzīvoja kā jauni vajāts cietumnieks. Mazajā lauku pilsētiņā Rekanati, ko viņš pats sauc gan par cietumu, gan par elli, un kur — ja tic viņa liecībai — pat vārdu „literātūra“ nepazina, viņu lutināja un mocīja tēvs. Stāsta, ka viņam bija jau divdesmit gadi, kad viņam pirmo reizi atļāva vienam pašam pāriet ielai. Viņu mācīja pārspilētais tēvs, kāds dienvidu Amerikas jezuīts un beidzot pedantisks, teorijās ieskrūvēts vācu mācītājs. Nekad viņš neatbrīvojās no bērniībā izciestā rachita. Viņa mugurkauls bija stipri saliekts un piešķīra viņam gandrīz vai kupra izskatu. Viņa acu gaisma bija vāja, un pēdējos dzīvības gados viņš kļūst gandrīz neredzīgs, bet viņa lepnums, viņa pārmērīgā valdonība nezūd. Un ja visi romantīki atšķiras ar savu vieglo iekairinātību, tad Leopardi bijis viens no visromantiskākiem. Bezgalīga bija viņa spēja ciest, vēl bezgalīgākas viņa ilgas mīlēt, bet neviena sieviete viņa dzīvē tam nav bijusi tuva. Ar sievietēm viņš sapratās tikai sapņos, ar draugiem, kurus kāri meklēja, viegli sastrīdējās. Viņš ilgojās cēli pabeigtas dzīves. Viņam nebija spēka to realizēt, bet pietika gan

spēka to iemūžināt savos darbos, savās nepārtulkojamās dzejās un spēcīgajos aforismos. Ko Hölderlins nozīmē vāciešiem, to Leopardi, šis klasiķis formā un romantiķis pasaules izjūtā, italiešiem. Visa dzīve tam likās nejēdzīga un nepatiesa, bet nāve, lielā Nekā vārti, vienīgi neapšaubāmi drošais, un tādēļ arī Unamuno, mūsdienu viskaislākais karotājs pret šo Neko, Leopardi pieskaitījis saviem mīlākajiem dzejniekiem. „Kas paliek mums, kad visas lapas apbirušas? Liels, liels ir pasaules posts. Un īstība tik skumjās ir,“ tā dzied Leopardi. Ja arī par visu šaubās, tad par savu sāpju patiesību nevar šaubīties. Dziedājumā „*Canto notturno di un pastore dell' Asia*“ sirms, slims vecis basām kājām skrien pāri kalniem un leņām, smaga nasta uz viņa pleciem, viņu gurdina vējš, viņu moka salna un karstums, bet viņš skrien, kaut nezina sava mērķa — tā Leopardi tēlojās dzīve.

Neatkarīgi no indiešu filozofijas, no Budas, no Šopenhauera, Leopardi izveidojis savu rīgōzā ideālismā izaugušo pesimistisko pasaules uzskatu. Gan griezīgi asos aforismos, gan mūzikālā dzejā atkārtojas nebeidzamais, pēdējo jēgu neatradējs dialogs starp dabu un dvēseli, zemi un mēnesi, dabu un pārdabu. Dienvid-

nieciski krāšņo dabu viņš italiskā jutekliskumā
uzbur tikai, lai ar aso, visugaidītāju Nāves iz-
kapti to nopļautu. Cilvēka dzīve ir maza sala,
šausmīgā Nekā mūžam apdraudēta, un vienī-
gais apcietinājums, ko visu tautu griba varētu
radīt, ir mīlestība, sirdsšķīstība un sapnis par
nepiepildāmo daili. Tāds ir Leopardi rudenī-
gais sveiciens bezgalībai.

* *
 *
 *

Tikko saulīte spīd, ielās izbirst cilvēki. Kad
pie mums novembra dienās šad un tad parādās
saule, tai ir dilonšlimnieces smaids, bet Florencē
jau tās pirmie stari visu pārvērš. Visas krā-
sas uzliesmo, akmeņi jau pēc dažiem mirkļiem
zaudē savu mitrumu un pelēkumu, un cilvēki
savus kažokus un īgnumu.

Via Martelli stāv vecis un rokā tur kādu nie-
ciņu, kas gagina kā vista. Pats viņš, šo skaņu
dzirdēdams, katru reizi pasmaida, un viņa vecā,
sausiem lavendulas pušķiem līdzīgā seja apklā-
jas neskaitāmām krunkām un krunciņām. Nie-
ciņš viņa rokā gagina. Skolas bērni, skaļi smie-
damies, apstājas, izsaucas: gluži kā mūsu vista
mājās! Apstājas arī pieaugušie cilvēki, ap-
skatīdamies, kas vecītim kurvī. Tur vienā

pusē lavendulas pušķi, otrā pusē lēti, spilgtrāsaini galvas lakatiņi. Reti kāds nopērk lakatiņu, bet liels ļaužu pulks sastājas ap vecīti, un arī tie, kas nepērk, viņu iepriecina, jo visas liebtainās dienas viņš viens pats nosēdējis savā tumšajā kaktā, un itālietis nelabprāt ir viens.

Pasta tuvumā stāv jauns puisis, kas pieradinājis ķirzaku ēst no rokas, un kādu čūskulēnu viņš apvijis sev ap kaklu. Ļaudis apstājas un brīnās, jo tas nekā nemaksā. Bet kas no puīša paņem laimes lozi, tam gan jāmaksā, un itālietīm patīk azartspēle.

Kopā ar saulīti uz trotuāriem parādās visdažādākās preces; pat dārgas zīda drēbes, ko saule un putekļi bojā, veikalnieki iznes ārā. Itālietīm patīk tirgoties, un ja viņš uzprasa vairāk nekā prece ir vērtā, tad ne jau tādēļ, lai piekrāptu, bet lai iznāktu gaŗāka izrunāšanās, lai nepalaistu gaŗām izdevību paslavēt preci, ieteikt to, rādīt tās krāsu gan tumsā, gan saules vizmā un — pārbaudīt pircēja naīvitāti.

Trešā novembrī es guļu zaļā zālē Kašīnās, Arno krastā. Zāle saulainās dienās ātri atguvusi savu zaļumu un piebirusi lielām apšu lapām. Tās tādas savādas apses. Lapas līdzīgas mūsējām, bet stumbri gandrīz kā bērziem — balti, gludi, skaisti. Aiz apsēm —

tumši zaļi akmens ozoli, Arno upe, visi četri tilti, Fjezoles kalni. Daudzu kilometru lielais Kašīnu parks — visskaistākā pastaiga rudenī. Lauru koki tik skaisti, ka nav šaubu, ka šie gludi cēlie zari reiz bijuši Dafnes rokas. Lauru koks savā cēlumā un sievišķīgumā man vienmēr atgādina mūsu liepu, tikai daudz lepnāks tas ir un spožāks, šā vārda burtiskā nozīmē. Un starp mūžam zaļajiem kokiem teātrālā spilgtumā, it kā prožektora gaismā — dzeltānās apses un citi lapu koki, kuŗu nosaukumu nezinu. Šis skaistums nāvē sāpina, jo cilvēks zina, ka nevar mirt tā kā koks. Tas, kas bija spēcīgāks par visiem un arī savā sirdī cēlāks, tik drausmi mocījās... Skumjās slēpjas magnēts, kas pievelk visas pārējās skumjas. Vajaga tikai atvērt durvis vienai skumjai, un jau ielaužas vesels bars. Švirkst melno putnu spārni, un es vairs nepiederu pati sev.

* * *

*

Kādā bezmiedzīgā naktī, kad domas man uzbruka kā plēsīgu putnu bars, ko nespēju aizdzīt, es, no rīta piecēlusies, uzmeklēju mazu franciskāņu klosterā pagalmu, ko ieslēdz kolonnu ailes, bet zāļu laukuma vidū, koku ēnā

runā strūklaka, un mans drūminātais prāts vairs nebija sava paša naidnieks.

Kopš tās reizes es tur bieži esmu sēdējusi, jo mūks *Francesco Cuore d'Oro* tapa mans draugs. Trīs reizes man vajadzēja piekļaut, tad viņš nāca mani ielaist, ātri aizverot vārtus, lai plēsīgie putni un lielpilsētas trokšņi nenāktu līdz.

Kādā rudens vakarā es jau ilgi sēdēju uz zema akmens sola klostera pagalmā. *Francesko Cuore d'Oro* bija beidzis aplaistīt krūmus. Pazemīgi smaidīdams, viņš apsēdās man līdzās, un rūgtums zuda manā dvēselē. Viņš sakārtoja sava melni brūnā ģērba krokas, un tumsa ieglaudās klostera pagalmā. Viņš mierīgi salika klēpī rokas, šīs rokas, kas pazina tikai darbu un lūgšanu, un klusums nolaidās pār mums.

Tad es jautāju, kā sauc viskrāšņāko krūmu laukumā, to, blakus strūklakai? Viņš pateica gaŗu latīņu vārdu un pēc maza brīža piemetināja:

„Šis krūms ir iestādīts mātes sirds piemiņai.“

„Dievmātes?“

Viņš pakratīja galvu:

„Nē, mātes — — vienkārši mātes . . .“

Un kad viņa domas bija atgriezušās no gaŗa ceļojuma, viņš stāstīja:

„Reiz dzīvoja Māte. Viņai bija Dēls, un šim Dēlam — kā jau visiem dēliem — bija līgava. Tā bija skaista, jeb vismaz Dēlam tā likās. Viņas mati kā zelta kronis rotāja galvu. Viņas acis bija kā zili stikli — dzidras un aukstas, un viņas mute bija kā sarkana oga karstajā vasaras dienā. Bet tur, kur citiem ļaudīm sirds, viņai bija tukšs dobums, ko viņa rūpīgi aizklāja drēbju krokām.

Dēls Līgavu tā mīlēja, ka ik vakaru gāja tālu ceļu, lai īsās vasaras nakts stundas ar viņu vadītu. Viņš steidzās apkārt ezeram, pāri purvam, cauri mežam. Un katru vakaru Līgava kaut ko citu prasīja.

„Es neticu tavai mīlai,“ viņa teica.

„Kā lai es to pierādu?“ jautāja Dēls, jo tai vakarā viņam likās, ka nebūtu grūti pat mēness sirpi noņemt no debesīm un no tā izgriezt kurpes viņas mazajām kājām.

„Atnes man tavas Mātes silto lakatu,“ pavēlēja Līgava.

Dēls zināja, ka pašai Mātei lakats vajadzīgs, jo, viena atstāta, tā gaužām sala. Bet viņš apsolīja lakatu. Un Māte? — Ne vārda neteikdama, viņa nākamā vakarā to Dēlam ielika ro-

kās, un viņš, nepaspējis paldies pateikt, aizsteidzās apkārt ezeram, pāri purvam, cauri mežam, jo nakts stundas vasarā ir īsas. Līgava paņēma lakatu, lāgā nezinādama, ko iesākt ar tik pelēku villaini, bet viņas lūpas jau atkal pavēlēja:

„Atnes man Mātes krūzi, tad es ticēšu tavai mīlai.“

Dēls bija noguris un noskumis: viņš zināja, ka Māte ar šo krūzi nes ūdeni no avota, lai izmazgātu sāpošās acis, jo veciem cilvēkiem, kas dzīvē ilgi raudzījušies, allaž sār acis.

Dēls teica:

„Ja mana Māte to dos — —“

„Tādas valodas es nesaprotu,“ aprāja Līgava un smiedamās viņu izstūma pa durvīm ārā, bet Dēlam likās, ka zili stikla gabaliņi birst uz viņa galvas.

Viņš pastāstīja Mātei Līgavas vēlēšanos, viņš nelūdza nekā, beidzis stāstīt, viņš gaidīja. Arī Māte neteica nekā (varbūt viņa drusku nopūtās, bet Dēls to nedzirdēja, jo domāja par Līgavu), viņa piecēlās, noņēma krūzi no plaukta un ielika to Dēla rokās, un Dēls brīnījās, ka vienkārša māla krūze var būt tik smaga.

Līgava saņēma krūzi, lāgā nezinādama, ko

ar tik nespožu mantu iesākt, un vārdi no viņas lūpām bira kā cieti krusas graudi:

„Lakats un krūze ir nieki, to katrs atnestu. Lakats un krūze nekā vēl nepierāda . . .“

„Ko tad tu gribi?“ jautāja Dēls nogurušā balsī.

„Atnes man — atnes man,“ pavēlēja Līgava, „atnes man . . . Mātes sirdi. Tad es ticēšu tavai mīlai.“

Dēls piecēlās, lai aizietu, bet Līgava viņu aizturēdama teica:

„Atnes man Mātes sirdi, atnes man to, iekām noriet rītdienas saule, ja tu to izdarīsi, tad es vairs nešaubīšos.“

Nākamā vakarā Dēls steidzās apkārt ezeram, pāri purvam, cauri mežam, un nekad vēl ceļš nebija licies tik garš un saule — tik nežēlīga. Kādēļ tā tik steidzīgi rietēja? Dēlam nācās grūti ātri iet, jo rokās viņš turēja smago un karsto Mātes sirdi. Bailēs vērodams, ka sarkanā saules bumba zūd aiz melnām egļu galotnēm, viņš sāka skriet, paklupa, un Mātes sirds izslīdēja no viņa rokām, tā atsitās pret ceļmalas akmeni un pušu pārplīsdama vēl jautāja:

„Mans Dēls, vai tev ļoti sāp?“

* * *

*

Mūks bija beidzis stāstīt. Neviena pilsētas skaņa nenāca pāri biežajiem klosterā mūriem, un plēsīgie putni bija apgūlušies. Brūnā tumsa sedza pagalmu un mūs.

„Kas notika ar Līgavu?“ es jautāju.

„Ar Līgavu?“ *Francesko Cuore d'Oro* pārvilka roku pār acīm. „Par Līgavu leģenda nekā vairs nestāsta, un nav jau arī ko stāstīt.“

„Un ar Dēlu?“ es atkal jautāju.

Mūks neatbildēja tūlīt, un, kad viņš ierunājās, viņa balsī bija jaušamas vieglas trīsas.

„Dēls iestājās klosterī un iestādīja šo krūmu.“

Tagad es sapratu, kādēļ Frančesko Zelta Sirds nekad neilgojās dzīves aiz klosterā mūriem un kādēļ viņš nevienu netiesāja.

Kad es ilgojos dzimtenes

Tad pienāca stunda, kad es ilgojos dzimtenes. Es aizveru acis un redzu lielu ezeru, tumšu egļu ietvertu. Daudzi ezeri ir redzēti un apbrīnoti, bet šis pēkšņi iznirst atmiņā, tikpat pēkšņi un skaisti, kā toreiz iznira ceļotāju acu priekšā, ka bija jāapstājas un jāapklust. Šķita, ka pie šī ezera var nākt ar smagu bēdu kuli un to nogremdēt viņa melnajā dzelmē. Laikam daudzi to arī darījuši, jo no kurienes citādi viņam būtu cēlies šis zilganais melnums? Ir labi savas bēdas atdot tam, kas prot klusēt. Mēs skatījāmies ezerā, un tad radās doma: te jāuzceļ stabs un jāuzraksta: apstājies, ceļniek, un priecājies... Bet tad atmetām domu, jo tikai pašatrastais skaistums priecina un pestī. Mēs neuzcēlām staba, bet atstājām tur savas bēdas un nerakstīto aicinājumu. Bija nodomāts visu nakti pavadīt ezermalā, kurt uguni, cept kartupeļus, bet uznāca pēkšņas lietus gāzes, tik raksturīgas latviešu jūlija naktīm. Mēs meklējām patvērumu lielajā pils terasē, kur viesmīlīgi saimnieki mums sniedza laipnu roku un pienu.

Bija melna, tumša nakts, likās, ka lietus gāzes nāk nevis no debesīm, bet kāpj no tumšā ezera, tik skumji šņāca koki. Mēs aizdedzām sveces un lasījām Skalbes pasaku „Kad koki runā“. Un kad es biju beigusi lasīt, mani jaunie draugi klausījās, kā Skalbes pasaka norisinās ap viņiem — tik liels ir Skalbes mākslas suģestijas spēks, un tik jutīga atbalsis bija manos jaunajos draugos. —

Jā, šo ezeru es atcerējos vispirms, kad ilgojos dzimtenes. Varbūt kāds prasīs viņa nosaukumu? Man ir savs visskaistākais ezers, un, ja es viņu parādītu tam, kas staigājis citas domu gaitas, tas, varbūt, plecus paraustīdams, jautātu: „Tas ir viss?“ un viņa nesaprašana aptumšotu manu prieku, tādēļ meklējiet paši savu ezeru.

Mans draugs Albatross man allaž teicis: „Ak, ārzemēs var visu to pašu dabūt, ko dzimtenē.“

Es kratīju galvu.

„Ja tikai ir nauda,“ viņš neatlaidās.

Bet es teicu: „Mūsu dzimtenē tagad no meža nes baravikas, brūnas, omulīgas, meža smaržas pilnas.“

Nākamā rītā viņš pārnāca no tirgus ar baraviku groziņu. Kad viņš teica: „Lūk, visu

var dabūt," es atbildēju: „Jā, visu, izņemot sāpi, tādu sāpi kā dzimtenē nekur citur nevar gūt, jo nekur citur tā nevar mīlēt.“

Firence iezvana rudeni. Ielas stūros, kur vēl necik sen pārdeva arbūzus, tagad uz oglēm cep kastaņus. Smaržīgi, arōmatiski, saldi kodoli cieši noslēgti savā brūnajā čaulā. Cik labi drusku nosalušās rokas sildīt virs ogļu kvēles un turpat pie kastaņu piekrautajiem rateljiem nobīt izcepušā kastaņa čaulu un ēst gardo kodolu. Vēl garšīgāki ir tikai kartupeļi, cepti Jāņu naktī Klusuma kalnā, jo šai brīnuma zemē nav dabūjama tā savādā, saldi rūgtenā garšas zāle, kuŗas vārds ir — dzimtene.

Un atkal, nezinu kuŗu reizi jau, es raugos no Mikel-Andželos laukuma uz pilsētu. Es esmu izklejojusi elegantas ielas, tumšus viduslaiku kaktus, baznīcas un mūzejus, bet arvien vēl neesmu atminējusi, kur slēpjas šīs burves spēks. Jau vairākus mēnešus es esmu nodzīvoījusi Florencē, bet mani atkal no jauna pārņem izbrīns par šo kalnos ieslēgto puķi starp pilsētām. Tur *Ponte della Gracia*, tur *Ponte Vekio*. Raugoties tiltos, manī vienmēr kaut kas atbrīvojas. Es domāju par veco dzelzs tiltu pāri Daugavai; tas nav skaists, bet toreiz, kad es vienreiz nedēļā no Pārdaugavas braucu uz ūniversitāti, to-

reiz, kad manas dzīves ritms vēl nebija ielauzts un es ticēju, ka katram bezdibenim pāri var celt tiltu, toreiz, kad es ticēju, ka katra vāts reiz aizvērsies un nesavtīgi labais darbs vienmēr uzvarēs, man viņa smagais pelēkums iesārtā vakara blāzmā likās spēcīgs un skaists. Un vēl par citu tiltu man jādomā: no baltiem bērzu stumbriem tas tika uzburts īsā, gaišā vasaras naktī, pīpenēm tas tika greznots, un mazie zaļie lukturīši tiecās pierādīt, ka viss tas ir vairāk nekā tikai sapnis. Jo sapnī es redzēju: pāri bezdibenim stiepās mēness stars, un Maigais Mūks, kas bezdibens malā stāvēja, teica: „Tikai tici, un mēness stars tevi nesīs.“ Bet man nebija ticības... Šis sapnis bija nežēlīgs kā īstenība, un baltais tilts bija nereāls kā sapnis. — Šeit pie Arno upes krasta, kas skalo un aizskalo man svešus likteņus, es zināju: pa balto bērzu tiltu es atgriezīšos dzimtenē, jo tai Jāņu naktī, kas nebija sapnis, kāds teica: „Šo tiltu arī varētu saukt par Draudzības tiltu.“

Es sveicinu Arno princesi, kas slaida un grāciōza glaužas savā gultnē, greznojusies spīdošām rotām. Dienās tās tiek pārdotas *Ponte Vekio* veikaliņos un sevišķi kairina tādēļ, ka tik ļoti kontrastē ar vecajām, šķībajām un greizajām, it kā no latviešu provinces gada tirgus at-

nestām būdiņām. Bet saulei rietot, veikaliņus slēdz, un visas dārglietas sabirst Arno upē. Melnmataina, slaida tā mirdz un laistās tālumā, fantastiski vilinādama.

Cik rūgti pēc svešādām zālēm smaržo Fidences nakts. Es piespiežu vaigu zemei un saku sev Raiņa vārdus: „Ej vientulībā un uz brīdi atpūties no pasaules. Tad iesi atkal ļaudīs un starosi.“ Es zinu, ka manā dzimtenē tagad ir tik auksts, ka neviens vēlā vakara stundā zemei vairs nepieglaužas, bet es gribētu šai naktī būt dzimtenes mežā, tai vietā, kur reiz drēgnajā vasaras naktī pa bērzu zariem pie manis kāpa zvaigzne gribēdama, lai es ticētu brīnumam. Un bērzu zars, mani apskaudams, teica: tava vientulība ir izdomāta. Tu esi vientuļa tādēļ, ka esi zaudējusi ticību. Bez ticības nevar dzīvot...

* *
*

Tumšās, siltās augusta naktīs Sv. Lavrentijs raud zvaigžņotas asaras par cilvēku nepilnību.

Vienā tādā naktī es gāju pa baltu dzimtenes ceļu, kuŗa gals bija pazudis, un koki — kas zina vairāk nekā cilvēki, jo viņi katru pavasari no jauna sāk dzīvot — man lapu mēlēm čukstēja tādu leģendu:

Reiz dzīvoja sieviete. Viņas vārds bija Rūsa. Varbūt viņa bija princese, jo pasakās visas sievietes ir princeses, tāpat kā dzīvē — visas ir cilvēki. Viņa bija princese, jo mīlestība sievietēm uzliek galvā neredzamu kroni. Zelta kronis ir auksts un smags, bet mīlestības kronis acīm piešķir mirdzumu un gaitai — vieglumu.

Rūsa dzīvoja pilī, kuŗas marmors bija tikpat melns kā viņas mati. Pils atradās stāvā kalnā, un ap pili auga matiolas. Dienā šie ziedi pelēki pieplok zemei un novīst, bet naktī alkaini dzīvo, un kas viņu smaržu ieelpojis, tas vairs negrib palikt viens.

Tāda bija Rūsa. Diena nezināja, cik viņa vēl jauna, bet nakts skuma, ka nav neviena, kas savās rokās saņemtū viņas skaistumu.

Rūsai bija jādzīvo vienai pašai aukstajā pilī, jo ļauna vara viņu bija apbūrusi. Viņa zināja, ka burvība ilgs, kamēr atnāks un paliks tas, ko viņas sirds kopš gadiem gaida, bet ko viņas lūpas nedrīkst saukt.

Cauru dienu kalnā kāpa dzīves izmocīti ļaudis, jo ielejā stāstīja, ka Rūsas rokās slēpjoties patiesība, skaistums un jaunas dzīves sākums. Nāca sieva un vīrs, ko ķildas bija padarījušas neglītus kā apputējušas dadža lapas. Rūsa neteica nekā, jo vārdi neglītumu padara vēl neglī-

tāku. Viņa nācējiem klusēdama sniedza pretī rokas. Viņas delnās bija spogulis: kreisā rādīja dvēseli tādu, kāda tā ir, labā — kāda tā varētu būt visā savā mirdzumā. Un laulātie draugi, putekļus nokratījuši, kāpa lejā.

Nāca jauni ļaudis, mīlas ērkšķu sadurstīti, viņi nezināja, ka kaut kas liekas grūti tikai tik ilgi, kamēr nepazīst kaut ko vēl grūtāku, un tādēļ bija izmisuši. Bet Rūsa zināja, ka vienmēr var būt kaut kas vēl grūtāks. Kad Rūsa viņiem rādīja spoguļi kreisajā delnā, viņi sabaidījās, kad rādīja spoguļi labajā delnā, tie līksmi iesmējās un dziedādami aizsteidzās dzīvot.

Smagi elsodami kāpa ļaudis, zelta alku nomākti. Raudādami viņi žēlojās par savu nabadzību. Bet Rūsas spoguļi viņi pārsteigti redzēja savas bagātības, par kurām pašiem nebija jausmas: spēja mīlēt mirdzēja sarkanos rubīnos, spēja priecāties zaigoja smaragdus, un spēja izturēt — ietvēra dārgakmeņus platīna lokā. Liela ir cilvēka bagātība, ja rodas kāds, kas spēj noslēpumaino šķirstu atslēgt. Rūsa to spēja, bet viņas šķirstam neviens netuvojās. Nācēju bija daudz, bet palicēja neviena. Un tā Rūsa nevarēja dzīvot īsteno dzīvi. Sveša vara viņu bija ieslēgusi vienpatības aukstos mūros,

un viņa zaudēja savu seju, novīta kā matiola vasaras tveicē.

Dienā Rūsas rokas spoguļoja nācējus, bet naktī viss spoguļotais saplūda viņā, nācēju gurums un šaubas, bet arī viņu alkas mīlēt un kalpot.

Viņa gaidīja savu draugu, bet apburtās lūpas nespēja to saukt, un viņai likās, nav jau arī vajadzīgs saukt: draugs ir tas, kas dzird bezvārdu valodu. Kas nāk saukts un aicināts, lūgts un pielūgts, tas burvju varu nekad vēl nav salauzis.

Vēlā vakara stundā viena palikusi, viņa aizdedzināja logā divas lielas dzeltānas sveces, lai draugs, kalnā kāpdams, zinātu, ka viņa ir nomodā. Un viņa vienmēr bija nomodā. Viņa stāvēja pie loga un gaidīja, bet, tik daudz zinādama, nezināja, ka viņas draugs ir akls un nespēj redzēt viņas gaismu. Ārā vēsvoja vasaras nakts. Bet Rūsas iekšienē dega uguns — kalpot tam, kas viņā reiz bija raisījis dziesmu, tik skaistu, ka ezers bija aizturējis savu elpu un vecais koks — savu lapu valodu, bet mākoņi aiz prieka nosarka.

Viņa gribēja iziet ārā no aukstās melnās pils un rokām klāt ceļu, lai vismīļā kāju neievainotu ceļa akmeņi, bet viņa nevarēja izklūt

ārā, jo bija apburta, un burvību varēja noņemt tikai tas, kas nāks ne saukts, ne aicināts, bet tikai gaidīts.

Matiolas smaržoja tik stipri, ka izsūcās cauri biežajiem pils mūriem un sajaucās ar Rūsas melno matu smaržu. Viņai likās, ka soļi atdun kāpnēs, bet tikai vasaras nakts bija apstājusies atvērtajās durvīs, un troksnis, kas viņu bija maldinājis, bija viņas satrauktās asins šalka.

Viņa pārlicās svecēm, tās skāra viņas klaidā izirušos matus un drēbes.

Dega Rūsa, dega pils, matiolas ziedi sabira gaiši violeto pelnos.

Drupas klāj kalnu galotni, bet Rūsas kvēle arvien vēl nav izdzisusi. Arvien vēl viņa vasaras naktīs, nemiera trenkāta, klusi uzliesmo te vienā, te otrā debesu malā, arvien vēl gaidīdama savu vismīlo, arvien vēl gaismodama viņam ceļu, arvien vēl nezinādama, ka viņš akls, arvien vēl nesaprazdama, ka var nenākt, kad gaida.

Kas vasaras naktīs, viens pa ceļu ejot, redz Rūsas gaidas, tas miega neatrod.

Roma

1936.

1800

1800

Septītā oktobrī es braucu no Florences uz Romu. Es bēgu no Florences „*scaldino*“, — mālu podiem, pildītiem kvēlojošām oglēm, ko italieši uzskata par siltuma devējiem, bet man tie izlikās tikai par neciešama tvana izplatītājiem. Lietus brauca līdz, gluži kā Rīgā oktobra dienās. Auksts, bet vilcienos nekurina. Pat otrā klasē nav trauciņu, kur nomest apelsīnu mizas. Konfekšu papīrus un ēdienu atliekas arī otrās klases braucēji mierīgi met uz grīdas. Lietus lāses sit pret logu. Tik ļoti es gribēju lietu atstāt Latvijā, lietu un aukstumu. Bet šķiet, saule pieteikusi kaŗu zemei, jo zemes iemītņieki vairs neprot dzīvot cilvēka cienīgu dzīvi.

Romas stacijas raibajā ļaužu straumē, kur satecējuši ūdeņi no visām pasaules malām, cēli izdalās mūku slaidie, melnie stāvi. Viņi atpūtinā aci un pirmā mirklī arī sirdi, bet tad prāts jautā: vai viņi tiešām ir tie, kas cēlinājuši dzīvi?

Roma ir visu kristiešu svētceļnieku mērķis. Roma ir svētā Pētera pilsēta. Svētais Pēteris lielākā kristiešu baznīca pasaulē, bet kristiešu

mocekļu pirmgaitu tuvums šeit cilvēkus nav padarījis labākus. Nekur nav tik daudz baznīcu kā Romā, bet velti es meklēju tādu baznīcu, kur cilvēks nedarītu cilvēkam pāri. Bija vajadzīgi simts septiņdesmit seši gadi, lai uzceltu svētā Pēterā baznīcu, kas sevī spēj uzņemt ap 70.000 dievlūdēju. Šo grandiozo ēku cēlis Bramante, Rafaēls, Mikel-Andželo, Maderno, Bernini, grūti minēt visus tos vārdus, kas ar savu talantu kalpojuši baznīcas greznumam. Nerons sava cirka vidū licis krustā sist apustuli Pēteri, un lielajam moceklim par godu uzcelta šī baznīca, tā lasām grāmatās. Bet vai baznīca tiešām celta par godu cilvēka spējai mirt par savu ideju, vai arī — neiznīkstošai cilvēka nežēlībai? Spānijā tagad tik daudzi tiek nobendēti, un kas viņiem cels pieminekļus? Arī viņi ir cilvēki, un katram cilvēkam ir dota tikai viena vienīga dzīve. *San Pietro* baznīcas tuvumā atrodas kapsēta, kur aprakti vairāk tūkstoši kristīgo mocekļu. Un visi viņi ir miruši velti. Arvien vēl kristiānisms nav uzvarējis, jo, kas savu brāli nokauj un liek baznīcas zvaniem gaviļēt par nokauto skaitu, tas ir viltus kristietis. Visu pasaules kultūru kristiešu ticība zīmogojusi. Ir pagājuši 2000 gadi, bet arvien vēl Kristus mācība ir pārprasta. Kur ir tā kristīgā draudze,

kas drīkstētu teikt, ka viņa tīrā veidā piepilda Kristus mācību? Un ja ne draudze, tad kur ir tas cilvēks, kas to drīkstētu teikt?

Nekur nav tik daudz zvanu kā Romā, bet ne jau par Kristus vārdiem vien tie liek domāt. Reizēm, ejot pa klusām ieliņām, liekas, ka gaisā vēl sajūtams dzīvi sadedzinātu cilvēku gruzdums, jeb vēji to pāri jūrai atnesuši no Spānijas?

Es klīstu pa Romas ielām un nezinu citas vietas, kur skumjas par cilvēku nepilnību man uzmākušās tik drāmatiskā spēkā. Nerons mira 67. gadā pēc Kristus, bet viņa līdzība vēl nav iznīkusi zemes virsū, viņa pēcnieki ir tie, kas tagad slepkavo Spānijā.

Īstā reliģija ir tur, kur cilvēks cilvēkam nedara pāri, jo ir rakstīts: „Ko jūs darījuši vienam no šiem maniem vismazākajiem brāļiem, to jūs man esat darījuši.“ Ka Abesinijas uzvaru kareivji svin karogiem, salūta šāvieniem, parādēm, to es saprotu, tas ir kareivju tikums, un labiem kareivjiem tā pienākas darīt, bet, ka visas baznīcas zvana un priesteri notur pateicības dievkalpojumus, tas pieņemams tikai tam, kas nedomā. Ja runā par italiešu Dievu un nevis par cilvēku Dievu, tad tā ir aprobežoto masu elku ticība. Ja italiešiem ir savs Dievs

un latviešiem atkal cits, tad Dieva, visaugstākā, visu vienotāja principa nemaz nav. Tad ir tikai elki, apmēram tādi, kā lapu zemē, kur no koka izgriezto dieviņu aptriepj taukiem, ja medības izdevušās, bet izpeļ, ja medniekam bija jāpārnāk bez laupījuma. Kam radīsies drosme sadragāt šos elkus un drupās atrakt tīrā kristiānisma avotu, tam sekos tūkstoši.

Nerona cirkus vietā ir uzcelta svētā Pēterā baznīca. Bet Neronu šī baznīca nav spējusi uzvarēt. 45. gadā Nerons aizdedzināja Romu un šai darbā apvainoja kristiešus. Pats sev viņš uzcēla Zelta Māju, bet ne ugunsgrēks Romā, ne Zelta Māja viņu nespēja rāmināt. Viņš izdarīja pašnāvību. Drausmi top, skatoties senās Romas vēsturē. No septiņiem valdniekiem, kas valdījuši laikā no 14.—96. gadam, dabīgā nāvē miruši tikai divi. Tiberiju nosmacēja. Viņa valdīšanas laikā plauka „*delatores*“, jeb kā mēs šodien teiktu — denuncēšana, kas prasīja tūkstoš cilvēku upurus. Tiberijam sekoja patoloģiskais Kaligula, kas valdīja nevis pār saviem pavalstniekiem, bet ienaidniekiem, un no ienaidniekiem visļaunākais bija bezmiegs. Četrus gadus viņš postīja Romu un slepkavoja šai pilsētā. Vislabāk viņš jutās, kad viņa tuvumā bija plēsīgi zvēri, kuņus viņš baroja ar

„noziedzniekiem“, jo tas tā iznāca vislētāk. Viņu nogalināja balleta mēģinājuma laikā. Cik drausms viņš bija, nojauš jau tas, kas kādu laiku kavējas viņa pils drupās: kas tur ieiet, zaudē prieku dzīvot. Kaligulam seko Klaudijs, viņu noindē. Tad — Nerons, kuŗa pašnāvību jau pieminēju. Aiz viņa — Vespaziāns un Tīts mirst dabīgā nāvē, bet Vespaziāna dēls Domiciāns, šis Nerons Otrais, jau atkal tiek nogalināts. Viņa kara gājieni nebija visai spoži, un, tā kā neviens viņu neapbrīnoja, viņš pats sevi apbrīnoja un lika pilsētā uzstādīt veselu rindu savu sudrabā kaltu attēlu. Labais tonis prasīja, lai Romas ķeizars būtu arī rakstnieks, bet Domiciānam nebija ko teikt, un tā viņš atstājis tikai nelielu rakstu par matu kopšanu, bet viņa pavēlei viņu uzrunāt ar „*dominus et deus*“ visiem bija jāpaklausā. Pret viņu rīkoto sazvērestību vada viņa sieva Domita Longina.

Obelisku *San Pietro* laukumā atveda imperators Kaligula no Heliopolisas I gadu simtenī pēc Kr., vēlāk Nerons to uzstādīja sava cirkus centrā. Siksts V lika to pārcelt citā vietā. Viņš gribēja, lai uzcelšanas brīdī būtu neparasta svinība, un tā viņš pavēlēja: nāves sods tam, kas svinības laikā runās kaut vienu vienīgu

vārdu. Un tā tas visur šīs pilsētas vēsturē: tieksme pēc stipriem efektiem.

Milzīgo laukumu baznīcas priekšā, kas atgādina skatuvi ar lieliskām kulisēm, izraibo ļaužu straumes, bet vai viņu vidū ir kāds, kas lēnprātīgāks, sevī saskanīgāks atgriezies no baznīcas? Greznums šai baznīcā ir neaprakstāmi liels un lieks, tas nogurdina kā pārāk spilgtas dekorācijas teātrī. Šķiet, tas ir nevis dievnams, bet milzīgas reprezentācijas telpas. Ja Kristus šeit nejauši iemaldītos, viņš justos kā svešinieks, viņš ātri aizsteigtos projām, un viņa skumjajā sejā iegultos vēl lielākas skumjas.

Es pazinu cilvēku, kas visu savu dzīvi pārvērta dievkalpojumā, kas slimiem atņēma viņu bezmiedzīgās naktis un dzīves kaŗadienestā nomicītiem — pārāk smago nastu, viņu es esmu vairāk apbrīnojusi nekā San Pietro.

Atgriežoties no *San Pietro*, es redzēju, ka mazā šķērsieliņā, slapjā un dubļainā, pakrita sieviete ar tirgus groziņu un pakritusi palika guļam neglītā pozē. Bērni sastājās ap viņu, kļiedza, smējās, zēni svilpoja, jauni cilvēki gāja garām, rokas bikšu kabatās sabāzuši, un darīja it kā nekā neredzētu, kamēr beidzot atnāca kārtībnieks, viens no šiem akurāteses paraugiem,

kas automatiski precīzi, nevienu sejas vaibstu nepakustinādams, izpilda savu pienākumu.

Grandiōzs ir Vatikāns. Bet vai tas tiešām celts Dievam par godu? Vai te neizpaužas pārāk cilvēcīga tieksme valdīt, spīdēt, pārsteigt? Kad pāvests Nikolajs V nolēma Vatikānu padarīt par visimpozantāko baznīcu visā pasaulē, vai tā bija dievbijība, kas viņu pamudināja uz šiem lielajiem pasākumiem? Pāvestam Jūlijam II apnika bieži dzirdētās Aleksandram VI izteiktās uzslavas, viņš pameta Bordžia telpas, kur līdz šim bija dzīvojis, un pārgāja citās istabās, kurās lika izgreznot Rafaēlam, apmierināts apziņā, ka viņa mītne krāšņāka nekā priekšgājēja.

Pāvests Nikolājs V gribēja Vatikānu padarīt par skaistāko pili pasaulē, ne jau Kristus mīlestība, bet ārkārtīga godkāre bija viņa darbības dzinulis. Es lasu par Nikolaju V, viņa priekštečiem un pēcniekiem un velti meklēju valdnieku, kas būtu gribējis, lai viņa pavalstnieki būtu vislabākie cilvēki. Bija viens, bet to sita krustā un visi, kas vēlāk gribēja šo krusta nāvi atriebt, pārprata viņu.

Vatikānā ir astoņdesmit lielas kāptuves un divi simti mazākas, bet kur ir tās, kas ved uz cilvēka pilnību? No tiem, kas šeit dzīvojuši un

valdījuši, Dantes bezbailīgā roka daudzus iemetus ellē.

Dominikāņu baznīcā *Maria Sopra Minerva* stāv Mikel-Andželo Kristus neizsakāmās skumjās, ar krustu un virvi rokās. Tā viņš skatījās, kad šai pašā baznīcā 1600. g. notiesāja ar nāvi Džordāno Brūno, gaišo filozofu un bezbailīgo cilvēku, tā viņš skatījās, kad 1633. g. septiņdesmit gadu vecajam Galilejam inkvizīcija lika atteikties no savas mācības patiesības, ka zeme griežas ap sauli. Ceļos nometies, viņš noliedza savu mācību, lai glābtu savu dzīvību, labi zinādams, ka ļaužu stulbums nespēj patiesību iznīcināt. Savu zvērestu beidzis, viņš piecēlās un smaidīdams teica: „Un viņa tomēr griežas!“ — Nāk mūki, nāk elegantas dāmas, nāk tirgus māmiņas, dažs nāk ar sveci, dažs ar puķēm, un visi skūpst Kristus kājas. Ko visa šī ticība panākusi? Velti deg sveces, velti smaržo puķes.

Par kāpnēm *la Scala Santa* baznīcā *San Salvatore* vēsture vai arī leģenda (līdzīgos gadījumos to grūti atšķirt) vēstī, ka šīs kāpnes atvestas no Pilata mājas, pa šīm kāpnēm stāigājis Kristus. Katoļticīgam šie divdesmit astoņi pakāpieni ir tik svēti, ka viņš tikai uz ceļiem drīkst pa tiem augšup kāpt. Tepat arī atrodas

altāra glezna, ko gleznojis svētais Lūka, bet šo gleznu pabeigušas „neredzamas rokas“. Šī relikvija atvesta no Jeruzalemes uz Romu VIII gadsimtenī. Šai baznīcā atrodas arī kapella *Sancta Sanctorum*, kas atvērta tikai dažas minūtes sešas reizes gadā, un ieeja tanī aizliegta sievietēm, bet pati madonna taču arī ir sievietel!

Tas, kas var tikai skatīties un nedomāt, tas, kas spēj pētīt, nemeklējot jēgu, var Romā vadīt vislaimīgākās stundas, bet tas, kas domā, aiziet ar mokpilnu jautājumu: ko Eiropas vairāk kā 2000 gadu vecā kultūra, kas šeit tik pārskatāmi kā grāmatā ainojas, ir panākusi? Lielas zināšanas, liels gribas spēks bija vajadzīgs, lai iznīcinātu tik varenu pilsētu. Arī atziņa nekā nespēj glābt. Bet varbūt es esmu netaisnīga, jo Göte, kas savā Itālijas ceļojumā Romai uzcēlis visskaistāko pieminekli, un kam Roma ēnainā alejā cēlusi izteiksmīgu pieminekli, taču ir teicis: „Kas labi redzējis Itāliju un sevišķi Romu, tas nekad vairs nevar būt nelaimīgs.“ Domājot par Romas dienām, es, par spīti drupu iznīcinātājam spēkam, atceros atsevišķus bezgala bagātus brīžus.

Viens tāds brīdis, īss brīdis starp neziņu un nogurumu, bija *San Pietro* baznīcā — kā

gaiša, senpazīstama sala trokšņainā milzīgā jūrā: Mikel-Andželo Piētā. Mierīga un vientuļa savās sāpēs Dievmāte skatās no krusta noņemtajā Kristū. Viņā raugoties, es atcerējos Nīčses vārdus: „Ir zaudējumi, kas dvēselei piešķir tādu cildenumu, ka tā atturas no vaimanām un klušēdama staigā it kā zem augstām, melnām cipresēm.“ Marijas sāpes ir sāpes, kas cēlina. Kad Mikel-Andželo pārmeta, ka Dievmāte šeit pārāk jauna, viņš atbildēja: „Šķīstībai ir mūžīgas jaunības vainags.“ Vajaga būt dievišķīgam, lai sāpes panestu tādā dižciltībā, kurā nav nekā no vienaldzības. Lai izjustu tik lielas sāpes un tomēr nepazaudētu sevi, ir vajadzīgs spēks — lielāks nekā tas, kas izaudzis no šīs zemes. Tās ir sāpes, kas atdala. Velti šī kapella iežogota ar dzelzs sētu — šim tēlam laikam gan neviens nedrīkstētu pieskarties. Tas ir vienīgais darbs, kur Mikel-Andželo pats ierakstījis savu vārdu. Pēc šīs grupas viss *San Pietro* baznīcā šķiet paviršs un oficiāls, skaļš un raibs.

Kādēļ Mikel-Andželo tēli tā izkaisīti? Vai viņa Kristus nejostos labāk, ja viņu no Sopra Minervas un nikni satraukto Mozu no *San Paolo in Vincoli* apvienotu vienā telpā ar Vergiem no Luvra? Varbūt Nakts un Diena Florencē Medīči kapellā nesaista tik daudz pašas ar sevi,

bet saista ar to, ka ir vienas, ka nav nekā, kas tās traucē. Līdzās Mikel-Andželo viss šķiet sājš, lieks un neīsts. Ja viņa tēli būtu vienā mūzejā sakopotī, tad laikam mūsdienu cilvēks visbiežāk turpu svētceļotu, un varbūt no turienes celtos jauna reliģija, jo Mikel-Andželo pazina tikai vienu problēmu: cilvēks. Un mēs visi cīnāmies kā viņa Vergi, saistītiem locekļiem, cīnāmies, lai sevī uzvarētu dzīvnieku. Skatoties Mikel-Andželo tēlos, es atcerējos Špenglera vārdus: „Mikel-Andželo Verga rokā ir vairāk psiholoģijas nekā Praksitelja veidotajā Hermeja galvā.“ Uz Siksta kapellu es gāju, lai būtu kopā ar Mikel-Andželo. Briesmīgi bija jāizmežģī galva, lai griestos uzmeklētu savu draugu pravieti Jeremiju, kas domā pasaules mīklu, un Ezaiju, kas, ieskatījis visu lietu niecīgumu, sastindzis šausmās. Un kad es beidzot viņus biju atradusi, kakls bija gluži stīvs, un es nesaprašanā jautāju, kādēļ Mikel-Andželo, vis-skaistāko gleznodams, nav domājis par tiem, kas reiz nāks viņā skatīties?

Bet vienu es gan sapratu, nogurusi un drusku vīlusies aizejot no Siksta kapellas, kādēļ laikmeta biedri Mikel-Andželo raksturojuši ar vārdu „*terrible*“. Kad viņš gleznoja Pastardienu, viņam bija sešdesmit gadi. Griesti jau bija pa-

beigti kādus divdesmit gadus agrāk, un tur gries-
tos tēlota visa pasaule, radišana. Kristus,
spēcīgs atlēts, kuŗā nav nekā no žēlastības un
lēnprātības, uz šo Dieva un Mikel-Andželo ra-
dīto pasauli noraugās dusmās, tiekdamijs visu
satriekt. Tā tas arī ir viņa dzejā:

Kā kalnu strauts, kas klinšu alā skrej
Un slēpjas eglēs, drūmā granītā,
Es rūkdams gāžos šajā ielejā
Un gultnē šņākdams rādos pasaulei.

Feidijam marmors bija kosmiska viela, kas ilgo-
jas formas, Mikel-Andželo marmors bija cie-
tums, nāves simbols, no kuŗa jāatbrīvo ideja.
Mikel-Andželo sevī apvieno ne tikai renesansi
un baroku, viņa mākslā arī daudz gotisku ele-
mentu. Rodēns, Mikel-Andželo mantinieks cil-
vēku ciešanu izpratnē, par savu meistarū, ko
viņš līdzās Feidijam cienīja kā visdižāko, pareizi
saka, ka tas bijis pēdējais lielais gotiskais māks-
linieks: viņa radīto tēlu dvēsele iegriežas pati
sevī, visi viņa tēli cieš no materijas smagajām
važām. „Kādēļ šīs cerības par spožumu un
laimi?“ — šie Mikel-Andželo vārdi ir gotiskās
katedrāles zvans. Mikel-Andželo varenā per-
sonība ir pretrunu pilna, kautri viņš slēpa savas
dvēseles maigākās rosmes, kas tikai šur tur viņa

dzejās un pa daļai arī viņa Piētā rod savu izpausmi. Viņa kaislīgais, reizēm pat raupjais spēks pats sev netic un tomēr visu uzdrīkstas. Viņš pirmais, kas Dievu veidojis nevis kā schēmu, bet kā personību. Viņš Dievam jutās līdzīgs; raugoties Siksta kapellā pasaules radīšanā, nojaušam: te divi radītāji mērojas spēkiem. Dievs ar atpakaļ atmestu galvu drāžas caur visumu, radīšanas domas apskurbis, gluži kā Mikel-Andželo. Viņš paceļ roku — rodas saule un mēness, viņš nolaiž roku — dzīvība mostas zemes virsū. Tā Dievu gleznot varējis tikai tas, kas viņam ticēja. Mikel-Andželo Dievs ir varenība, griba un fātums. Grandiōzs skaistums un spēks, bet līdzās visam neredzamiem soļiem staigā skumjas. Florences domā uzstādītā Piētā viņš nomocītajam Kristum devis savus sejas pantus. Varbūt Dievu, gluži kā Mikel-Andželo, nomāc apziņa, ka viss, ko viņš radījis, rada un radīs, ir nepilnīgs un fragmentārs. Vecuma dienās Mikel-Andželo pats ar savu roku sadauzījis dažas savas statujas. Es domāju par viņa pašportretu Uficijās: rūgtums tvirtajā skatā, iespiests deguns, nekārtīgi sajukuši mati, viņš tērpies gluži melnās drānās it kā grēknožēlnieks. Viņa augstā piere ir savilkta nogurušās krunkās, un viņa roka, šī dievišķi ra-

došā roka pauž tikai mokas. Neviļus iekrīt prātā leģenda par Mikel-Andželo un Rafaēla satikšanos Vatikānā: raugoties gleznajā, pašapzinīgajā Rafaēlā, Mikel-Andželo irōniski piezīmējis: „Tu staigā apkārt it kā ģenerālis ar spožu svītu,“ un Rafaēls, dabas un valdnieku luteklis, atbildējis: „Un tu it kā bende.“

Neizprotama ir tā vara, kas rada cilvēku un viņa likteni. Bēthovenam, pasaules ausij, tika nolaupīta dzirde, Frančesko — saules pielūdžējam — redze, Leopardi un Mikel-Andželo — skaistuma priesteriem — bija jāstaigā miesās, kas viņiem it kā nepiederēja, ko viņi paši sajuta kā apvainojumu.

* * *

Drupas, drupas... Antīkās vēstures speciālistu tās saista. Viņš apstājas, skatās, piezīmē. Bet es meklēju vietu, kur šīs drupas nebūtu redzamas. Skaistā Trajāna kolonna ir uzglabājusies no 114. g. gandrīz bez bojājumiem, bet kas palicis pāri no tiem cilvēkiem, kas viņu cēluši, no tā cilvēka, kam viņa celta? Kad Trajāns, kuŗa dzimtene bija Spānijā, uzkāpis tronī, viņš teicis: „Viss labais nāk no Jūpitera un nevis no manis.“ Savādi, ka neviens nav jautājis: un ļaunais? No kurienes tas nāk? Tra-

jāns kājām gājis pa Romas ielām bez sevišķi lielas apsardzības, viņš uzticējies saviem palastniekiem. Senāts viņam dāvājis epitetu „*optimus*“, un tiešām, viņš bijis labākais kareivis valstī. Bet tomēr — viņš bija romietis, to skaidri liecina divi sekojošie fakti: Domiciāna laika denuncianti tiek publiski spīdzināti, tad ieslodzīti kuģī, un kuģis vētras laikā tiek palaists jūrā. Kad viņš atgriežas no saviem kara gājieniem, Roma svin svētkus 123 dienas, cirkū tiek saplosīts daudz tūkstoš zvēru un gūstekņu. Viņš pats sev lika uzcelt slaveno kolonnu, kas vairāk kā 100 reljefos tēlo viņa uzvaras.

Vai tā nav ārkārtīga netaisnība, ka cilvēka mūžs ilgst tikai septiņdesmit gadu, bet tādas kolonnas mūžs — 2000 gadu? Varbūt cilvēks no sevis izveidotu pilnīgāku mākslas darbu, ja tam būtu dāvāti vairāki, apziņā saistīti mūži? Zvani zvana . . . Ko viņi zvana? Par cilvēku nepilnību unniecīgumu un arī par to, ka cilvēka sirdsapziņa cietāka par marmoru. Divi tūkstoši gadu pagājuši, kopš mira tas, kas mācīja cilvēcību. Viņa vārdā cēla un grāva valstis. Vērojot tautu vēsturi, vienmēr tā pati aina: pēc dažiem mierīgiem gadu desmitiem neizbēgami (vai tiešām neizbēgami?) nāk kari, atmosfāras zvērs, atņirdz zobus un plosās, savu zvērību

nosaukdams gan par kristiānismu, gan komūnismu.

Forum Romani — visas šīs drupas ļoti gleznieciski atdalās no zilajām debesīm. Neizprotami, kur debess šo zilgmi tik ātri atkal atguvusi. Vēl dažas dienas iepriekš bija tik auksts, ka es ilgojos pēc sava Latvijā atstātā ziemas mēteļa, bet tagad tas būtu tikai lieks apgrūtinājums. Uzkāpu Palatinā, no kuŗa var pārredzēt visu Forumu. Visas šīs tagad tīrīgi apkoptās un iežogotās drupas un drupiņas mani nomāc, es negribu būt kopā ar to, kas divi tūkstoš gadus vecs un jau pa daļai pārvērties putekļos. Es gribu to, kas vēl šodien spēcīgs, kas šodienu glābj un attaisnos to nākotnē. Šīs drupas pagātni neattaisno. Vecuma arguments mani gan aizkustina cilvēkos, bet ne mākslas darbos.

Palatina kalna galā ir plašs parks, ēnains un kluss. Oleandri, apelsīnu koki vēl zaļiem augļiem, kaktusi, tik lieli kā mūsu prāvākie cieriņu krūmi, to lapas, cietas kā akmens, rēgojas pretī kā milzīgi zobeni. Zaļi, viegla zīda plīvuri uz mesti eukaliptiem, Romas zīmīgajiem un skaistākajiem kokiem.

Savādā jaunavīgumā tur stāv rekonstruētais Vestas templis. Bet vai arī tajā neslēpjas ne-

žēlība? Uguns priesterienēm vajadzēja šķīsti dzīvot, ja viņas to nespēja, tad tika dzīvas ieraktas zemē. Pie Tibra upes ir vēl cits Vestas templis, kas dīvainā kārtā uzglabājies, tikai jumts uzlikts jaunos laikos. Šis Vestas templis Tibra krastā savā šķīstībā un stingrībā bija mana mīļākā vieta Romā. Saules dievam celtā svētnīca tik neaptverami vienkārša un skaista. Modernā dzīve tai uzbāzusies no visām pusēm. Gaŗām aizdrāžas auto, tramvaji, klie dz strādnieki Tibras krastos, bet templi tas neskar, balts, kluss un vientuļš tas stāv, it kā pamests un tomēr uzvarētājs, jo nav neviena, kas šodien drikstētu būt viņa iemītnieks. Mēs 14. oktobrī uz tempļa kāpnēm atpūtāmies saulainā pēcpusdienas stundā, un saule, liet us mākoņus atbīdījusi, dedzināja kā augustā pie mums. Aiziet gaŗām vienmēr steidzīgie tūristi ar plānu rokā, pamet skatu un aizskrien gaŗām: „nav jau nekā sevišķa.“ Melni mūku silueti aizslīd pa spilgti apgaismoto *piaco*. Arī viņi šeit nepaliek, arī viņi šeit tikai gaŗāmgājēji. Zaļā zāle aug marmora kāpņu šķirbās, un strūklaka runā savu vienmuļo valodu. Labi bija sēdēt uz Vestas tempļa kāpnēm. Kaut kas apstājās, kaut kas zuda, kaut kas tika izlīdzināts. Atgriezusies dzimtenē, es tais brīžos, kad nezinu: kādēļ?

kāpēc? — ilgojos šīs vietas, kur laiks bija apstājies, un dzīve ap mums zuda.

Daudz lieliska ir Forumā, bet man liekas, visu lieliskumu pārspēj Konstantīna arka. Lielām, brīvām līnijām veidotās velves pauž romiešu tieksmi uz grandiozitāti. Tā bija vīrišķīguma pilsēta pagātnē, tāda tā arī vēl tagadnē. Visvīrišķīgākais vīrietis man šķiet Cēzars, un no viņa varoņdarbiem es visvairāk apbrīnoju pēdējo: kad viņš jau bija saņēmis vairākus dunča dūrienus un juta nāvi tuvojamies, viņš paspēja vēl rūpīgi sakārtot savu togu, tik liela bija viņa pašsavaldīšanās un apzinātība.

Savādi aizkustina Antonina un Faustinas templis Forumā, kam diemžēl 1602. gadā pievienota baroka fasāde. Šo templi uzcēlis Antonins Dievbijīgais par godu savai sievai, kuŗu viņš tik ļoti mīlēja, ka pacēla to dievu kārtā. Kad viņš divdesmit gadus pēc sievas nāves pats mira, tad senāts tempļa ierakstam pievienoja arī viņa vārdu. Tik reti tas gadās, ka vīrs savu sievu dievišķo; visas zelta un vārdu rotas parasti tiek veltītas mīļākai, līgavai, iecerētai, bet viņa taču ir tikai nācēja un gājēja, bet sieva ir palicēja un izturētāja. Un varbūt visvairāk spēka ir vajadzīgs, lai izturētu ikdienību.

Pārvarīgas skumjas man uzmācās Palatina

kalnā. Kas palicis pāri no visiem šiem cilvēkiem un viņu darbiem? Akmens mūžīgāks par cilvēku, bet arī akmens drūp. Florencē marmors apbur, šeit tas nospiež.

Florenci nevar nemīlēt, Romu nevar neapbrīnot. Bet šeit kaut kas aizspiež elpu, un dzīvot ilgāku laiku šai pilsētā es nevarētu: pārāk daudz pagātnes. Romā mani pārņem šausmas par cilvēku kultūru iznīcību. Te pieminekļi sākot no 8. gadsimtena pr. Kr.: senā, varenā Roma, agrais kristiānisms, renesanse, baroks un tā tālāk, un tā tālāk līdz visjaunākajiem laikiem. Viss ainojas kā grāmatā. ✕ Roma pauž cilvēku darbu lieliskumu, bet vēl vairāk tieši uzskatāmi rāda, ka viss, ko cilvēks veicis, grimst putekļos. Nav melancholiskākas vietas par Forumu. Tur klīzdama es domāju par jaunajām latviešu pilsētām, vēl svaigām un zaļām, vēl asinīm neapplūdušām, un es ilgojos arī pēc tām, kas dzimtenē man likās kā istaba ar pārāk zemiem griestiem: tikko izstiepies, galva atsitās pret sijām.

Es zinu, kā par Itāliju spriež tie, kas dzīvojuši viesnīcās un redzējuši tikai mūzejus un karaliskos, aci reibinošos traukus lepnās, vecās pilīs, bet nav redzējuši, kā ēd un dzīvo mazais kurpnieks, šuvēja, velosipēdu mēchanīķis, rotas lietu izgatavotājs. Mitros, aukstos pagrabos,

pustumsā tie strādā, telpā, kas šķiet derētu tikai pelēm un žurkām. Kad es par to runāju ar laipno un lepno romieti, kas automašīnā mums rādīja visskaistākos Romas skatus, arvien un arvien atkal izsaukdamies: „*che bellezza!*“, stūrģalvīgi apgalvodams, ka Romai esot visskaistākās galerijas, visskaistākās ēkas, vispilskanīgākā dzīve, viņš teica: „Jūs nesaprotat italieti, jūs spriežat kā tipisks ārzemnieks. Ja italietim ir ko paēst un viņš nesalst, tad viņam nekā cita nevajag. Viņš nemaz nejūt visu to postu, ko jūs nupat tēlojāt.“ Un tālāk viņš stāstīja, ka ir novērots, ja italietis no Milānas, kur ir bijis strādīgs un rūpīgs (jo klimatiski apstākļi tur to prasa), pārnāk uz Neapoli, tad ātri atmet lielākiem pasākumiem ar roku, spēlē kārtis un slinko saulē. „Nevajag atmodināt tos, kas dzīvo pusapziņā“, un lepna, iznesīgais romietis noslēdza savu runu: „Tos, kas savu postu neapzinās, vajag atstāt šai neapziņā. Viņiem iedēstīt lielākas prasības būtu grēks.“ Un šis romietis bija ļoti humāns un inteliģents cilvēks, viens no simpatiskākiem italiešiem, ko esmu sastapusi.

Dvēseļu atslēdzniece

Kad vakars nolido no debess tālēm,
Virš zemes viss ir miers un gaisā viss ir mila.
(Šellijs)

Atgriezdamās no Koliseja 17. oktobrī, es braucu pa mazo ieliņu *Via della Polveriera* uz baznīcu *San Pietro in Vincoli*, lai apciemotu Mikel-Andželo Mozu. Šai mazajā, lielām ēkām aizklātajā ieliņā vairs neskanēja atbalss no Bēthovena Misas Solemnis un Bacha kantātes, ko Romēns Rollāns tik bieži spēlējis dvēseļu atslēdzniecei Malvīdai Meizenbūgai. Šai ieliņā viņa dzīvojusi piecpadsmit gadus, šeit viņa arī nomirusi. Toreiz starp māju, kur viņa īrējusi dzīvoklīti, un Koliseju vēl auga maza ciprešu birzs. Tagad viss šeit košs un jauns, pat drupu kaudzes atstāj koptu iespaidu. Viņas tuvumu meklēdama, es klīstu tālāk un arvien tālāk.

Caur lielajiem, vecajiem vārtiem *Porto San Paolo* mans ceļš ved uz Kaija Čestija piramīdu, jo es zinu, aiz šīs 39 m augstās piramīdas, ko 43. g. pr. Kr., baidīdamies iznīcības, kā savu kapa vietu līcis sev uzcelt godkārigais prētors Čestijs, atrodas Malvīdas Meizenbūgas pelnu

urnā. Piramidas pakājē, dziļā grāvī ierīkota kaķu patversme. Vecais apcietinājuma grāvis tik dziļš un viņa krasti tik stāvi, ka no malu malām sanestie kaķi paši nevar izklūt ārā. Garāmģājēji viņiem nomet gaļu, maizi, dzīvas peles. Savādi kontrastē kaķu nožēlojamā, melancholiskā daudz balsīgā naudēšana ar nekam nevajadzīgo, neko neizteicošo milzīgo Čestija piramidu. Šī vieta iedveš gurdinošu netīksmi kā viss, ko veikusi cilvēka roka bez cilvēka gara līdzdarbības. Turpat aiz vecā Aurelija mūra atrodas Protestantu kapsēta. Zem lielajiem kokiem gaiss ir ledaini auksts, un starp melnajām cipresēm debess mirgo kā spilgti zils stikls. Stingros katoļu laikos apbedīšana šeit drīkstēja notikt tikai naktī. Blakus dažādiem Eiropas tautu pārstāvjiem te dusas vietu atraduši arī daži ķīnieši. Šķiet visiem, kas šeit dus, dzīve un dzimtene bijusi pārāk šaura. Šeit apbedīts pārāk jutīgais, vārais vācu romantiķis Vilhelms Vaiblingers. Zaļām imortelēm aplāts, pīniju ēnā pie paša kapsētas mūra ir tā dzejnieka kaps, kas teicis: „*A thing of beauty is a joy for ever*“ — kas skaists, tas mūžīgi priecinās. Māla krūzē ielikta rudens vijolītes. Vienkāršā kapa akmenī ierakstīti vārdi: „*Here lies one whose name was writ in water*“, 24. II, 1821. — te

dus kāds, kuŗa vārds rakstīts ūdenī. Netaisnu kritiķu uzbrukumumu un stulbu laikmeta biedru sarūgtināts, Džons Kīts, nāves gultā gulēdams, šos vārdus bija izlūdzis kā ierakstu kapa akmenim. Viņam blakus — „viņa uzticīgais draugs un nāves stundas liecinieks“ — Džozefs Severns, tā rakstīts akmenī, un mēs ticam, ka viņš bija viens no nedaudzajiem Kītsa sapratējiem. Tikai 26 gadus dzīvodams zemes virsū, viņš sūtīja savas skaistuma himnas plašajai pasaulei, bet nebija neviena, kas tās uztvertu: „*Beauty is truth, truth — beauty, that is all ye know on earth and all ye need to know*“ — „skaistums ir patiesība, patiesība ir skaistums, tas ir viss, ko jūs zināt zemes virsū, un viss, kas jums ir jāzina.“ Tikai pēc viņa nāves Šellijs ar savān Kītsam veltītajām vārsēm atgādināja pasaulei, ka tās nevīžīgajās rokās atkal reiz pārāgri lūzis viens no smalkākiem daiļuma instrumentiem. Viņa tēvs bija zirgu puisis, un Džona Kītsa bērība pagāja strādnieku kvartālā. Ormaņu rupjie joki, zirgu izgarojumi un mēsli iezīmēja apkārtni, kuŗā viņš uzauga. Bet ne jau apkārtne veido garu. Kur apkārtne kaut ko veido, tur gara nemaz nav. Kur gars ir, tur tas veido apkārtni vai arī salauž to, ja ir pietiekami stiprs, bet ja to nevar, tad izraugās

citū darbības vietu. To darīja Kīts, jo viņš bija piedzimis ar skaistuma evaņģeliju sirdī, ko gribēja ietvert vārdos, kā to viņa gara līdzinieks Roseti bija ietvēris krāsās. Kad viņam bija pieci gadi, viņš ar dunci rokās nostājās pie savas slimās mātes durvīm, bet pie viņa dzīves durvīm neviens nenostājās, lai to sargātu. Viņa māte mirst, kad viņam 15 gadi. Sieviete, kuŗu viņš mīlēja, un kuŗas vārds nav vērts, lai to pieminētu, mīlēja tikai pati sevi un dzīves raibo ņirbu. Pēc Džona Kītsa nāves viņa lielījās, ka tuvu pazinusi „mulķīgo jauno dzejnieku, kas bijis ārpātīgi viņā iemīlējies“, nemaz neapjauzdamā, ka šais vārdos cita nekā neizpauž kā tikai savu mulķību. Bet arī lielie laika biedri — Šellijs, kas mira tikai vienu gadu vēlāk, un Bairons, kas mira trīs gadus vēlāk par Džonu Kītsu, un kuŗus ar Kītsu saistīja kopīgais romantiskais pasaules uzskats, nesaprata šo skaistuma ekstatīki. Bairons viņu izsmēja, un Šellijs darīja it kā saprastu. Par Kītsa pārāk garo Endīmonu viņš rakstīja: dzejnieka mērķis laikam bijis uzrakstīt darbu, ko neviens nevar izlasīt līdz beigām. — Mēs šodien zinām, ka ne jau Kītsa poēmā Endīmonā slēpjas viņa mūžības vērtība, bet viņa mazajās, lakstīgalas dziesmai līdzīgajās dzejās. Bet šī mūsu zinā-

šana viņam neatdāvina nevienu no nedzīvotiem gadiem. Viņš vairāk dzīvoja mākslā, nekā dzīvē, grieķu urna, Dantes elles piektā dziesma līdzās lakstīgalai viņu iedvesmoja dziedāt. Viņš bija sensibilitātes virtuōzs, viņš reība aistētisku impresiju skurbumā: visniecīgākie kairinājumi — vēja viļņi gaisā vai zālē — viņā jau spēja izraisīt ekstāzi. Viņš alka krāsu, smaržu, skaņu, vēja, ūdens, saules, sievietes un drauga glāsta. Bet viņu iemīlēja agrā nāve. Odā lakstīgalai viņš saka: „Es mīlu vieglo nāvi... Mirt pusnaktī, bez sāpēm.“ Bet viņa nāve nebija viegla, un viņš arī nemira pusnaktī. Pēdējā dzīvības gadā, diloņa nomocīts, viņš aizbrauc uz Itāliju un tur arī mirst. Dienvidu saule nespēja viņam līdzēt. Viņam likās, ka viņa sirdī ir tik daudz rūgtuma, ka tas spēs pildīt gadsimteņus. Vai rūgtums izzudis? Pie viņa kapa es jautāju: „*A thing of beauty is a joy for ever?*“ Viņš sācis to ceļu, ko vēlāk gājis Oskars Uailds, ko iemīlējis Rainers Maria Rilke un arī viens otrs no manas dzimtenes dzejniekiem, bet kuŗa kalngalu sasniedzis vienīgi dailuma gaišreģis — Bodlērs.

No Kītsa domas aizslīd uz Šelliju, jo Šellija vārdus: „*For love and beauty and delight, there is no death, no change,*“ — mīlai un dailumam,

un priekam nav nāves, nedz maiņas, — būtu varējis teikt arī Kīts, un ka viņi abi, savai dzimtenei sveši, visumam tuvi, nav bijuši draugi, man vienmēr mīkla. Tikpat tuvu kā viņu dzejas dārzi dzīvē ir viņu dusas vietas kapsētā. Akmens plāksnei uzrakstītie vārdi „*Cor cordium*“ — siržu sirds, vistiešāk izsaka Šellija būtību. Nav ne iežogojuma, ne arī kāda cita nodalījuma. Vakara vējš zuz visuma aizlūgumu par dzejnieku, kuŗa dzimtene bija visums:

„Un dzisīs tumšā nakts aiz mums,
Un it kā zila zelta jums
Pār visu diena izklāsies,
Un viņi dūks un šūposies
Pie kājām mums, un mūzikā
Viss aizrausies.“

Drusku tālāk — viņa mazais dēls Viljams, kuŗa nāve tik ļoti nomocīja trauslo dzejnieku, kas visumā atrada harmoniju, bet dzīvē to nespēja rast. Bet mans ceļa mērķis ir lielās eiropietes, „ziemeļu ideālistes“ Malvīdas fon Meizenbūgas dusas vieta. Viņas pelni atrodas skaistā urnā, kuŗā ierakstīts viņas dzīves vadmotīvs: „*Amore Pace*“ 1816—1903. Mīlestība. Miers. Un viņai blakus — Gōtes dēls Augusts. Rol-

lāns Malvīdu Meizenbūgu nosaucis par Gōtes cīruli, un viņa pati Gōti — par savu baznīcu.

Es viņu jūtu tik tuvu. Es noplūcu divas vijolišu lapas no viņas kapa — vienu viņas lielajam draugam Šveicē, otru viņas apbrīnotājam Latvijā. „Mēs esam svēts bataljons, kas lozungu tālāk saka pusbalsī, tikko kustinot lūpas, ar paceltu pieri un smaidu cieši saspīestajās lūpās.“

Šī mazā, klusā sieviete, ko viņas draugi atceras tikai melnās drēbēs, ar vieglu tumšu plīvuru ap galvu, bija tik spēcīga, ka arī viskrāšņākajā, bagātākajā salonā ap sevi radīja savu atmosfairu, kurai padevās visi, kas nebija dvēselē un garā kurli. Viņa negribēja valdīt, bet viņas gara spēks valdīja.

Visa viņas dzīve bija pagājusi kaimiņos ar varoņiem un milžiem, kurus viņas gars bija balstījis un ierosinājis. Viņa pati nav radījusi lielus darbus vārdu mākslā. Viņas Memuāri*) ir pelēki uzrakstīti. Bet viņas dzīvē bija visas krāsas, izņemot — pelēkās. Šos memuārus vēl lasa, jo tēlotais laikmets pārāk interesants, un dižgaru tēli — Vāgnera, Nīčšes, Garibaldi, Macini, Lēnbacha, Renāna, Aleksandra Hercena

*) „Memoiren einer Idealistin“. Band 1, II, III. (Turpmāk M = Memoiren). „Der Lebensabend einer Idealistin“.

un daudzi citi nevar nesaistīt, bet viņas romāni Fedra u. c. aizmirsti, un te par netaisnību nevarētu runāt. Aizmirsta ir arī viņas grāmata „*Stimmungsbilder*“, kaut gan tur vēl šodien viens otrs derīgs aizrādījums vājām sievietēm. Grāmatā „*Individualitäten*“ Nīčē un Macini nav skaidrāki zīmēti kā Memuāros. Nevis rakstītā vārdā izpaudās viņas spējas, tās izpaudās dzīvē, kas bija sevī pabeigta un bagāta kā mākslas darbs, un katrs, kas pie tās apstājās, kaut ko pārnesa mājās. Savā dzīvē viņa skaidrāki nekā savās grāmatās attīstījusi un piepildījusi sirdscēiuma filozofiju, ko vēlāk viņas lielais draugs un suminātājs atzinis par skaistāko cilvēka rotu. Viņas dzīvē bija liela vienība. Kad viņa astoņdesmit sešu gadu vecumā mira, viņa bija sasniegusi tā ceļa kalngalu, ko jaunībā bija sākusi iet.

Viņa bija viena no lielākām dzīves un draudzības māksliniecēm. Viņa atklāja, radīja draudzības un — kas varbūt visgrūtākais — prata tās uzglabāt. Viņa bija tik liela, ka spēja sevī uzņemt arī pretstatīgus garus — Nīčsi un Vāgneru, Macini un Garibaldi. Visiem viņa mierīgi smaidot nāca pretim. Sevī viņa uzņēma savu draugu sāpes, arī tos dvēseles netīrumus, kas slēpjas katrā cilvēkā. Viņa bija tik stipra —

gluži neticami tas, iedomājoties viņas trauslo, vājo ķermeni, — ka par savām sāpēm nekad nerunāja. „Ideālistes dzīves vakarā“ mēs lasām: „Kas lielus likteņus un lielas sāpes patiesi pārdzīvojis un tādā veidā šķīstījies un padzīlīnājies, tas cēlā kautrībā arvien tieksies savas sāpes noslēpt no profānu acīm, jo arī sāpēm ir savs kaunīgums, gluži tāpat kā mīlestībai.“ (21. lpp.). Romēns Rollāns tik zīmīgi par viņu teicis, ka viņas dzīvi iezīmēja lēnīguma smaيدا apmirdzēta enerģija.

Lēnbachs viņu gleznojis: virs gludi sasukātiem baltiem matiem — melns plīvurītis, lielas pelēki zilas acis, lieli vaigu kauli, mute zīmēta enerģiskām, raksturīgām līnijām.

Viņa bija pazinusi ilgas pēc nāves. Viņa brīvprātīgi gribēja iet nāves ceļu. Bet tad atzina: „mirt, lai vairs neciestu, ir glēvi“. Viņa atgriežas dzīvē, un viņas seja gūst neparastu mirdzumu; šis mirdzums rodas tais sejās, kas izturējušas un iztur dzīvi, jo dzīve tiem, kas patiesi dzīvo, vienmēr ir kaut kas, kas iet pāri spēkiem. Viņas seja ir skaista, jo tikpat intensīvi kā savu dzīvi viņa dzīvojusi savu draugu, savas tautas un citu tautu dzīvi, un katrs pārdzīvojums atstāj sejā savas pēdas un to atšķir no daudzām, pārāk daudzām sejām, kas līdzī-

nās tukšām sienām bez gleznām: nekā tās nav saņēmušas, nekā tām nav arī ko dot.

Un vēl aiz viena iemesla viņas seja ir skais-
ta, — vēstulē Romēnam Rollānam viņa raksta:
„Kaut gan es jau esmu veca, arvien vēl es
gribētu strādāt pie savas pilnības, katru dienu
es vingrinos dvēseles ģimnastikā, lai pārvarētu
Jauno, kas arvien vēl tiecas aizēnot labo“
(167. lpp.). Ne sevi, ne savu dzīvi viņa nepie-
ņēma kā kaut ko gatavu, pabeigtu, viņa zināja,
ka viss ir tikai grūti veicama uzdotība. Viņa
sevi uzskatīja par vielu un arī par meistarū,
kam šī viela jāveido.

Viņai bija diženuma dzirde, nemaldīgi viņa
prata uztvert gara diženumu, šai ziņā viņas
dzirde bija absolūta. Ne jau Romēna Rollāna
jaunības darbs „*Orsino*“ viņai atklāja kādas
jaunās mākslas vērtības, viņa nojauta to jau-
nekļa topošā personībā. Viņa gaidīja vareno
un maigo balsi, kas pasauli aicinās ideālai rene-
sancei, vai arī jauno Jāni Kristītāju, ideālās per-
sonības priekšteci. Uzmanīgi viņa klausījās un
kāri tvēra katru ilgotās simfōnijas skaņu. Sa-
vos Memuāros viņa raksta: „Draugs nekritizē
draugu sāpju brīžos, viņš nepamāca sausi: ja tu
tā un tā nebūtu rīkojies, — bet atver rokas un
saka: es nejautāju, es nespriežu, te ir mana

sirds, nāc, atpūties.“ Daudz dziļus vārdus viņa teikusi par draudzību: „Draudzībā un mīlestībā, tāpat kā mākslā, nepieciešams noslēpums.“ Un vēstulē: „Kāda nozīme draudzībai, ja tā neizpaužas darbos?“ Bet daudz skaistāks par vārdiem bija tas, ko viņa dzīvē devusi saviem draugiem. Viņa noslēdz 19. gadsimteņa ideālismu, pār kuŗu šalc Šillera-Bēthovena himna.

Cik dziļi viņa saprata radošos garus, liecina daudzas vietas Memuāros: „Dzejnieks dzīvo divas dzīves, vienu sev, otru pasaulei. Bēdas tai sievietei, kas to nesaprot! Vai arī tai, kuŗu šī dalīšana padara greizsirdīgu! Tā viņa salauzīs vai nu ģeniju vai savu sirdi.“ (M. I, 215.)

Taisnība jaunajam, mūzikāli stīgotajam Jānim Zanderam, kas par Malvīdu Meizenbūgu savā Nīčšem veltītajā grāmatā saka: „Viņa varēja palīdzēt dižajiem gariem uzminēt viņu būtības mīklu. Viņas tuvums tos inspirēja. Viņa bija kā mierīga, nešaubīga, tīra ticības uguns.“

Uz viņu attiecināms tas vārds, ko Rahela Levīna pati par sevi teikusi: „Māte bez bērniem.“ Viņa visus savus draugus audzinājusi, un taisnība Romēnam Rollānam: „Draugs, kas tevi saprot, tevi rada, un šai ziņā mani radījusi Malvīda.“ Viņai pašai nebija bērnu, bet saviem draugiem viņa bija vislabākā māte:

sāpju stundās viņa tiem atvēra savas rokas un rādīja visus tos dārgumus, ko iekšiene slēpj un ko varētu pasaulei dāvāt.

Viņa adoptēja A. Hercena meitu Olgu, un gudrā mīlestībā reti kāda māte varēs salīdzināties ar viņu. „Ka māte bērnu, ko viņa dzemdējusi, mīl un kopj, tas viņu vēl neatšķir no dzīvnieka, jo arī tas ļoti maigi gādā par saviem mazuliem. Īstās cilvēku mātes mīlestības augstākais satvars ir kvēlas norūpes par bērna garīgo dzīvi, par viņa raksturu, par viņa spēju attīstību, tā izpaužas ilgās jaunajā būtnē saskatīt savas nemirstības piepildījumu.“ (M. II. 275.—276. lpp.)

Malvīda fon Meizenbūga reizēm nosaukta par sieviešu emancipācijas cīnītāju. Viņas ļoti individuālajai, daudzstarainajai būtībai šis apzīmējums ne visai der. Varbūt viņai bija apmēram tas pats mērķis kā Žoržai Sandai, bet viņas ceļš bija gluži cits. Kur Žorža Sanda trokšņaini nāca naglām kaltiem zābakiem, Malvīda klusi tuvojās filca kurpēm. Cik rupja bija Žorža Sanda, tik smalka Malvīda Meizenbūga. Kad Žorža Sanda aizrāvās, viņas skaļā balss pildīja visu istabu, viņa pārkliedza pārējos runātājus, Meizenbūga parasti runājusi čukstot, bet viņu visi dzirdēja. Žorža Sanda ar dūri pārcirta par

nastu kļuvušās attiecības, Malvīda Meizenbūga smalkiem pirkstiem raisīja mezglus. Žorža Sanda prasīto brīvību saprata kā iespēju darīt visu, kas iepatīkas, Malvīda — kā iespēju kalpot tiem, kurus pati atzinusi par dižākiem. Viņas mīļākais citējums bija Gōtes vārds: „*Das Gesetz nur kann uns Freiheit geben*“ — tikai likums var mums brīvi dot; un savās Ardievās pasaulei viņa saka, ka dzīve ir „augsts, svēts kultūras uzdevums.“ Nekas viņai neriebās tā, kā patvarība, anarchisms, un tādēļ arī viņa krievu revolūcionāra Hercena ģimenē nekad nav jutusies mājās.

Viņa cīnījās, lai izglītība nebūtu tikai augstāko šķiru privilēģija, bet visas tautas īpašums. Kvēli viņa kaņķoja par obligāto pirmskolu. Viņa nicināja absolūtismu un despotismu, un franču revolūciju sauca par „visu cēlo siržu sapni, visu tirannu šausmām“, bet politiskie jautājumi viņu interesēja daudz mazāk nekā sociālas reformas.

Viņa dzīvoja un strādāja, lai cēlinātu savu dzimumu, lai sievietē iedvesmotu drosmi cīnīties par cilvēciskām tiesībām, par gara attīstību. Savos daudzajos, toreizējā periodikā izkaišītajos rakstos viņa sievieti aicina gādāt par to, lai sievietes dzīves pamats būtu ne tikai atdeve

vīrietim, lai sievietei piederētu lielākais brīvā
cilvēka dārgums: patstāvīgs darbs un atbildība
par to. Viņa cīnījās, lai sieviete nebūtu „elks,
lelle vai verdzene“, bet „apzinīga un brīva
būtne, kas kopā ar vīrieti strādā pie dzīves,
ģimenes, sabiedrības, valsts, zinātnes un māks-
las pilnveidošanas.“ (Memuāru ievadā.)

Savas hysteriskās un bezdarbībā nīkstošās
māsas viņa mācīja, ka sievietes vienīgais uz-
devums nav būt par māti vai sievu, bet sie-
vieteī kā katram cilvēkam jāpiepilda visas sa-
vas iespējas. Katrai sievietei jābūt savam aro-
dam, lai tā spētu par savu bērnu gādāt arī tad,
kad tēvs to nedara. Viņa cīnījās pret tām dau-
dzajām, pārāk daudzajām laulībām, kas dibinā-
tas jutekliskā nesavaldībā un komerciālā aplēsē,
un tā ne ar ko neatšķiras no prostitūcijas. No šīs
melīgās dzīves sievietei jāatkratās un beidzot
reiz jāsaprot, ka „katras būtnes uzdevums vis-
pirms ir no sevis veidot mākslas darbu.“ (M. III,
272. lpp.). Viņa pati šo mākslas darbu bija
izveidojusi, ko cilvēce apbrīnos, kamēr cilvēkos
pastāvēs cēluma izpratne.

*

*

*

Viņa dzimusi 28. oktobrī, 1816. gadā Kaselē, desmitbērnu ģimenē. Tēvs, sīks aristokrāts, kalpo kādam mazam Vācijas valdniekam. Jādzīvo pašauros apstākļos. Ģimene diezgan inteliģenta: Šleiermachers un Šlēgelis ir iecienīti autori. Malvīdas jaunību iezīmē slāpes zināt. Vecāki ir dievbijīgi ļaudis, bet meitene aug tai laikā, kad prāts tika pacelts Dieva tronī; no oficiālās baznīcas viņa iekšķīgi novēršas savā iesvētīšanas dienā, pati veidodama savu reliģiju. Savu ģimeni viņa ļoti mīl, un māsas ir ņīzēdamas viņu sauc par Samierinātāju, bet kad viņa jūta, ka jāizraugās vai nu ģimenes šaurums vai pasaules plašums, viņa nešaubījās. Viņa nedabūja sistēmātisku izglītību, tēvs savam valdniekam sekoja no pilsētas uz pilsētu, un tādēļ audzināšanas gaitās nevarēja būt nekādas kārtības, bērniem pieņemta franču skolotāja, jo toreizējā vācu labajā sabiedrībā franču valoda tika uzskatīta kā laba toņa pazīme. Malvīda labprāt dejo, bet sāpīgi viņa apzinās, ka pārējās māsas skaistākas par viņu, bez tam tās viņai vēl pārmet, ka viņa savam ģērbam piegriež pārāk maz vērības. Bet Hölderlina, toreiz vēl neatzītās, nakšņaini himniskās dzejas viņu saistīja vairāk nekā tērpu jautājumi. Viņa saderinās ar teologu Teodoru Althausu,

par kuŗu domā, ka tas būšot otrs Lesings. Memuāros viņa raksta: „Saite, kas mūs sēja, bija svētāka nekā tā, ko priesteri svētī, to bija sējusi mīlestība, kas nepazīst aplēsi, to bija sējusi uzticība, kuŗai nav robežu.“ Skaisti, bagāti mēneši paiet kopīgos sapņos par cilvēces pilnīgāku nākotni. Vēstulu un grāmatu apmaiņa, uzticības zvērestī. Bet Malvīda juta dziļāk nekā Teodors, bez tam viņa savu izredzēto nebija pareizi novērtējusi. Apreibusi no savas mīlas, viņa nebija redzējusi vīrieša egoismu. Teodors aizbrauc uz citu pilsētu, tur iemīlas kādā cita vīra sievā un atgriezies izturas pret Malvīdu visai vēsi. „Kapa vientulība un posts“ viņu apņem. Viņa toreiz vairs nebija tik jauna, lai viegli aizmirstu un paietu gaŗām. Viņai toreiz jau ir trīsdesmit divi gadi, liekas, nav iespējams otru reizi sākt dzīvi un viņa ilgojas nāves. Ģimenes locekļiem viņa slēpj Teodora neuzticību, jo pēc viņas domām „mīlai nav lielāku sāpju, kā citu priekšā ieskatīt mīlotās būtnes kļūdas.“ (M. I, 250. lpp.) Teodoram trūkst drosmes izskaidroties. Viņa pati aizraksta Teodoram, ka visu zina. Nekā viņa nepārmet savam neuzticīgajam līgavainim, tikai viņa slēpšanos un neatklātību. Tā cilvēka morāliskā glēvulība, ko viņa visvairāk bija apbrīnojusi,

ieduras viņas sirdī kā sarūsējusi nagla. Šai laikā viņā radusies atziņa par caurmēra vīrieti: „Vīrietim patīk arvien jauni iekarojumi, kurus no viņa prasa koķeta sievietē“ (M. I, 257. lpp.). 1848. gadā viņa šķiras no Teodora un, atcerēdamās šo posmu, raksta savās atmiņās: „Es viņu biju mīlējusi ar lielo sievišķīgo mīlu, kas aptver visu dzīvi, bet viņš ar dzejnieka mīlu, kas veido tikai vienu dzīves posmu.“ 1850. g. viņa iestājas sieviešu augstskolā Hamburgā. Tā ir dīvainā iestāde, kur dabas zinātnes visvarenība apvienojas ar reliģijā pārvērstu cilvēku mīlestību. Sākumā viņa pati mācās, vēlāk māca šinī skolā, un darbs viņu nomierina. Skolnieces viņu dievina, bet ģimene viņas rīcību uzskata par nepieklājīgu: labās sabiedrības meita taču nedrīkst pati savu maizi pelnīt! Viņa visai enerģiski piedalās tautskolu organizācijas darbā un vakarā, pārdomājot savu dienu, kur neviena stunda viņai personīgi nav piederējusi, viņa to sauc par laimīgu.

Vācu reakcionārā valdība Malvīdas bijušajam līgavainim piespriež trīs gadus cietokšņa. Malvīda viņam uz cietumu aizsūta Ziemsvētku eglīti ar visdažādākām dāvanām, un nekad viņš nav uzzinājis, kas viņam to sūtījis. Vēlāk, kad viņu izlaiž no cietuma (aiz dažādiem iemes-

liem sods tika mīkstināts), viņš ir galīgi slimš un salauzts cilvēks. Ir pagājis gads, un ir atkal Ziemsvētki. Malvīda aizbrauc uz svešo, mazo pilsētu, lai apmeklētu savu draugu slimnīcā. Atskatīdamās uz šīm dienām, viņa raksta: „Ja cilvēcīgā dabā ir kaut kas, kas viņu paceļ pāri iznīcībai, tad tā ir karitāte, bezgalīga līdzcietība, kuŗā iznīkst viss personīgais“ (M. I, 351. lpp.). Un drusku tālāk: „Pat vislielākai intelliģencei ir savas robežas, tā dažbrīd maldās un ļauj apstulbināties. Vienīgi lielā mīlestība, kas reizē ir arī līdzcietība, žēlastība, patības aizmiršana, tikai tā nemaldās, tā strāvo no nezināmiem, mūžīgiem avotiem un pārvērš sirdi templī, kur piepildās vienīgi patiesā mistērija: reliģija, kas pestī un piedod.“ Grūti sakrātiem grašiem, pārāk plānā mētelītī viņa aizbrauc pie viņa, ko visvairāk mīlējusi un kas viņai visvairāk pāri darijis, lai slimnīcā dedzinātu Ziemsvētku eglīti un sagaidītu Jaungadu kopā ar to, ko citi bija pametuši. Viņa sapērk puķes un dara visu, lai slimnieku ielīksmotu, it kā būtu aizmirsusi, „ka pagātne sāpju bezdibens“, kā pati raksta Memuāros. Bet ir lietas, ko laikam gan nav iespējams aizmirst un kuŗām tomēr jātiek pāri. Vadīdami svētku dienas slimnīcā, viņi nerunā par to, kas bija, un arī ne par to, kas

būs. Viņi nepieskaņas pārāk sāpīgajam. Malvīda ar gudru roku pasargā sarunas kuģīti no bīstamām klintīm. Kad viņa Jaungada rītā stāv stacijā, lai aizbrauktu atpakaļ uz darba vietu, zvaigznes vēl spīd pie ziemīgi aukstajām debesīm, bet gaišā svītra austrumos vēstī saules lēktu, kas nenesīs siltumu un atpestījumu viņas izmisumam. Viņa jauš, ka Teodoru vairs nesa-staps dzīvu. „Kas tad paliek pāri?“ viņa sev jautā. — „Būt labai,“ atbild kāda nezināma balss. Viņa pieķeras šim vārdam kā enkuram, un kamēr vilciens viņu aiznes arvien tālāk un tālāk, viņa, trešā klasē nosalusī un nogurusi sēdēdama, vēro saules lēktu, un viņas spēcīgajā sirdī skaņas aug un top par himnu: „La-bai būt, labai būt.“ (M. I, 355. lpp.)

Aprīlī, 1852. g. viņa saņem Teodora nāves ziņu: „Es neraudāju, lielais Nekas bija ap mani, absolūts klusums, bezgalīgs tukšums.“ Šai pašā mēnesī arī slēdz sieviešu augstskolu Hamburgā, un Malvīda pārceļas dzīvot uz Berlīni.

Viņa noslēdz savu sirdi personīgām vibrācijām. Viņa dzīvo tikai darbam. Polītiskas revolūcijas viņai kļūst vienaldzīgas. Viņai liekas, ka tas, kas izšķirs nākotnes kultūru, ir perso-nīga, individuāla pilnveidošanās. Viņas Memu-āros mēs atrodam daudzas lapas puses par to,

ka izglītība jau tādēļ nepieciešama, ka paceļ tikumību. Pēc Teodora nāves viņa raksta: „Teodora kapā es apraku savu jaunību, cerību, priecīgo drosmi, kas ticēja nākotnes piepildījumam. Dzīves illūzijas bija galīgi izdzisušas. Es pieņēmu dzīvi kā uzdevumu, bet biju dziļi nogurusi.“ (M. I, 367. lpp.). Grieķu traģēdijā, sevišķi Antigonē (varbūt mēs Malvīdu varētu saukt par jaunlaiku cilvēces Antigoni), Bēthovena mūzikā un Gōtes vārdos viņa smeļas spēku.

Nekur cilvēku dabas dažādības neizpaužas tik skaidri kā mīlestības veidā. Ir cilvēki, kam mīlestībā ir bezgala daudz kāpņu, un kas, kādu kāpni sasnieguši, ilgojas vēl augstākas (par tiem, kas paliek līdzenumā nav vērts runāt), un ir arī tādi, kas ieraudzījuši kādu kalngalu, vai nu faktisku vai iedomātu, visiem spēkiem turpu tiecas, neko ceļā nevērodami, un ja šis gaišais kalns iegrīkst tumsā, viņi citu vairs nemeklē. Bet šī nemeklēšana, šī atteikšanās no jauna ceļa var notikt gan sāpīgā resignācijā, gan dzēlīgā rūgtumā. Malvīda atteicās resignācijā, bet nezaudēja savas dvēseles mūzikālītāti, tā palika rezonancēm bagāta. Līdz sirmam vecumam vēl skanēja viņas dvēseles stīgas.

Malvīda, brīvības apustule, teikusi: „Brīvība

visspēcīgākais likums“. Ne jau šā izteiciena dēļ, bet visa viņas neatkarīgā dzīve, viņas bezbailīgi teiktais, neatkarīgais vārds ir par iemeslu, ka 1852. gadā viņu izraida no Berlīnes kā politiski neuzticamu personu. Viņa aizbrauc uz Angliju ar tukšu kabatu, bet paļāvīgu sirdi. Tur viņa iepazīstas un sadraudzējas ar krievu revolūcionāru un rakstnieku Aleksandru Hercenu un viņa ģimeni. Šā kaislīgā revolūcionāra grāmatas, šie lavas izvirdumi viņu jau agrāk bija aizrāvuši. Viņa aizgāja uz Hercena māju kā „māsa pie brāļa, lai būtu māte bāreņiem.“ Melancholiķis un brīvības fanātiķis Hercens toreiz, Anglijā dzīvodams, iespieda savus rakstus pret krievu despotismu. Viņa mājā sapulcējās emigranti no visas Eiropas. Garibaldi tur nāca uz pusdienām, „Garibaldi, kas viscaur bija patīss, kas nepazina ne mazāko vārda un darba duālismu.“ Hercena mājā viņš arī runājis par savu utopisko sapni: visiem četrdesmit astotā gada emigrantiem vajadzētu apmesties dažos kuģos un tā veidot peldošu republiku, kas vienmēr pietātos tur, kur jācīnās par brīvību. Varbūt plašajā jūrā būs iespējams celt brīvo cilvēku valsti, kas uz sauszemes izrādījusies neiespējama. Šo Itālijas brīvības cīnītāju Malvīda Meizenbūga atceras ar sarkanu cepuri blondos ma-

tos, vienkāršu un sirsnīgu. Viņa apbrīnoja cilvēku, kas, vēl dzīvs būdams, jau bija tapis par leģendas varoni, un kuŗa ģīmetni viņa novadnieki, Neapoles ļaudis, jau dažus gadus pēc viņa nāves nēsāja kā amulētu. Vēlāk Malvīda Meizenbūga Romā redzējusi, kā vīri iejūgušies ratos, lai vestu caur visu pilsētu Garibaldi. Viņa to arī apmeklējusi viņa yillā Romā, lai lielajam tautas varonim personīgi izteiktu savu apbrīnu. Ziņa par Garibaldi nāvi viņu skumdinājusi, it kā brālis būtu miris.

Tāpat arī ar Macini viņu saista siltas attiecības. Malvīdai rakstītās vēstulēs Macini parakstījis: „Jūsu draugs un brālis“.

Anglijā viņa paliek līdz 1859. gadam, bet angļu sabiedrībā jūtas diezgan vientuļa. Šā perioda centrs ir mazā Olga Hercena, kas patērē vai visu Malvīdas mātišķīgo maigumu. Lielākais notikums ir iepazīšanās ar Vāgneru 1855. gadā. Malvīda ticēja dzīves atpestījumam caur mākslu. Vāgnera rakstos — „*Die Kunst und die Revolution*“, „*Das Kunstwerk der Zukunft*“ — viņa atrod apstiprinājumu savām domām. Londonā viņa dzird Vāgneru, kas kopš 1849. gada bija trimdnieks, diriģējam Vēbera operas. Pirmo reizi personīgi tiekoties ar savu lielo laika biedru (Malvīda ir tikai trīs gadus jaunāka

par Vāgneru), sarunas kontakts netiek atrasts, Vāgners ir saīdzis, jo angļu sabiedrība pret viņu izturas visai vēsi, piezīmējama: ko gan var sagaidīt no diriģenta, kas pat Bēthovenu diriģē no galvas!

Audzinātājas un nama mātes darbs Hercena mājā nespēj dot nepieciešamo finansiālo neatkarību, un Malvīda, kas visu mūžu augstāk par bezrūpīgo atkarību vērtējusi rūpēm pilno neatkarību, pasniedz vēl dažādas privātstundas, pelnī ar tulkojumiem (tā, piem., viņa pārtulkojusi Tolstoja Bērnību un Jaunību). Angļu valodu viņa iemācās tik labi, ka dažus savus romānus raksta angļu valodā, tāpat dažādus apcerējumus laikrakstiem, kritikas par jauniznākušām grāmatām.

Anarchistiskais tonis un ikdienas dzīves nekārtība Hercena mājā viņu nomāc, un 1859. gadā viņa aizbrauc uz Parīzi, uz kuriem viņai vēlāk seko audžu meita Olga. Viens no viņas mērķiem Parīzē bija tuvāk iepazīties ne tikai ar Vāgnera mūziku, bet arī ar pašu Vāgneru, kas toreiz tur dzīvoja. Londonas vēsā satikšanās viņu nebija atbaidījusi, viņa jūta, ka viņa Vāgneru saprot, un šī apziņa viņai ļāva tam tuvojties. To viņa darīja pareizā nojautā, ka radošam māksliniekam nav lielākas dāvanas par

sapratēja atbalsi. Vāgners toreiz Parīzē dzīvoja kopā ar sievieti, ar kuŗu jau divdesmit piecus gadus bija salaulāts un ar kuŗu viņam nebija nekā kopīga. Vāgnera salonā nāca un gāja daudz interesantu cilvēku, un Malvīda brīnās, ka viņš savas dārgākās domas izbārsta, nemaz nevērodams, vai ļaudis viņu saprot, vai arī nesaprot, bet tad viņa pareizi piezīmē: „Lai kam tā ir ģenijs pazīme, ka viņam jārada darbos un vārdos, vienalga, vai kāds to uztver, vai arī neuztver; tāpat saule spīd pār labiem un ļauniem“ (M. III, 253. lpp.). Parīzes dienas un ļaudis atcerēdamās, viņa raksta: „Nekur tā neizpaužas pareizais takts un smalkā izglītība kā prasmē uzklausīt citu“ (M. III, 257. lpp.). Tā rakstīdama, viņa gan domāja par Vāgnera viesiem, bet mēs zinām, ka viņai pašai šī prasme bija attīstīta visaugstākā mērā.

Malvīda Meizenbūga Vāgneru sauc par daiļmona apsēstu mākslinieku un pareizi nojauš, ka Vāgners un pasaule ir divi nesamierināmi naidnieki. Vāgnera Parīzes mājā viņa sauga ar Lohengrīna, Tristāna un Izoldes, Valkīras mūziku. Viņai bija brīnišķīgā spēja nekad netraucēt, un viņas ierašanās Vāgnera mūzikas istabā nozīmēja to pašu, ko saule — ainavai: uzziēdēja visas krāsas. Vāgnera mūziku viņa salī-

dzina ar Šekspīra drāmām: „Arī šeit mēs aizmirstam, ka tas ir kaut kas cilvēku smadzeņu radīts. Šī mūzika ceļas no pašu lietu būtības, kā dabas nepieciešamība, kā organiski veselais ar visu tēlu patiesību... Mēs pārdzīvojam traģiski liktenīgo sakarību, bet ieaustu tai ideālajā burvībā, kas zemes eksistenci atbrīvo no visām netīrībām un traipiem un atpestī dvēseli traģiskā bojā ejā un svētās ciešanās“ (M. III, 261. lpp.). Šais Parīzes stundās viņa nojauta, ka nekas viņu vairs nevarēs attālināt no Vāgnera, ka viņš tai paliks tuvs arī savās „tumšajās stundās“, savos netaisnos un untumainos brīžos, kad pūlis viņu tiesās vai arī apmētās akmeņiem. Un tiešām, Malvīda iespējusi to, ko tikai retais spēj: ne tikai pielūgt dižgaru, ne tikai būt atbalss, atbalsts un rosinātāja, bet arī „tumšo stundu“ sapratēja. Cik labi tas teikts: „tumšās stundas“; tās ir stundas, kurās neiespīd radišanas saule, kur lokās šaubu zalktis un pašu pamatu zem kājām grauž sīkumainības ķirmji. Ir vajadzīgs ārkārtīgs gara spēks, lai pāri tumšajām stundām mestu saprašanās tiltu uz gaišo radišanas krastu. Daudzi šai tilta celšanas laikā ir zaudējuši sevi un ilgoti. Viņa jūta, ka Vāgnera ģenija mirdzums padarīs viņas dzīvi dzīvošanas vērtu, viņa bija tik liela,

ka šā milzīgā koka sīkie dzelonīši, kas visu savā apkārtnē draudēja iznīcināt, viņu neatbaidīja. Bez mūzikas viņai dzīve likās kā „ceļojums caur tuksnesi bez debess mannas veldzinājuma“ (M. I, 277. lpp.). Vāgnera mūzikas viņa ilgojās, jo tur viņa atrada svētās mīlestības uzvaru pār jutekļu kaismi. Vāgners viņai iedāvināja Šopenhauera „Pasaule kā griba un priekšstats“, un šis filozofs ir Malvīdas vakargaitas nešķīramais ceļa biedrs, kaut gan viņa pesimisms neskaņ gaiso Malvīdas dvēseli.

Viņa ir klāt, kad Tanheizera pirmuzvedumu izsvilpj Parīzes Lielajā operā. Viņa ir klāt, kad Baireitā iesvētī jauno mākslas templi, un šīs atmiņas viņa sauc par svētākajām. Savas dzīves vakaru viņa gribēja pavadīt Baireitā, sauca to par savas dvēseles dzimteni, bet nemīlīgais klimats viņu aizveda uz Itāliju.

Vāgnera mājā, — kuru tagad jau kopš gadiem apgaroja Kozima, Lista meita un viņa kaislā gara mantiniece, — Malvīda dzīvo Neapolē 1881. gadā un Parsifāla komponistu raksturo tā: „Bērnišķīgā jautrība, pārbagāti jutīga līdzcietība, pētītājs skats, visredzētājs intelekts, pasauli nicinātāja irōnija,“ un savu raksturojumu viņa slēdz ar pārliecību, ka tikai šīs pret-runīgās īpašības varēja radīt visaptvērēju kos-

mu. Viņa atstāsta daudz mīļu sīkumu, ko laikam tikai viņas acs šai egoistiskajā māksliniekā ir spējusi saskatīt; tā, piemēram, viņa stāsta, kā Vāgners vairījies samīt pat kādu no skudrām, kas veselām straumēm šķērsojušas viņa taku. Bet — cilvēkus viņš mierīgi samina, ja tas viņam bija vajadzīgs, vai Malvīda to tiešām neredzēja? Nav šaubu, ka Malvīda arī to redzēja, bet viņai likās, ka pie tā nav jāapstājas. Tur Neapolē viņa kopā ar Vāgneriem svinējusi meistara 68. dzimšanas dienu, naktī, mēnesnīcā, viņi vieglās barkās braukuši pa dienvidu jūru. Un kad dziļā naktī atgriezušies, viesu istaba bijusi pārvērsta rožu dārzā: Kozima Vāgnera spilgti apgaismotajā telpā bija likusi atnest tik daudz ziedošu rožu krūmu, cik Vāgneram gadu. Svētkus noslēdza mūzikas istabā, kur Vāgnera bērni un viesi kā pārsteigumu komponistam bija sagatavojuši kādu ainu no toreiz vēl nepabeigtā Parsifāla. To atcerēdamās, Malvīda raksta: „Tādas stundas atsver ilgus ciešanu gadus, kā stāvzvaigznes tās paliek dzīvas debesīs mirdzam, kad jau daža laba gaisma sen nodzisusi“ (*Lebensabend einer Idealistin.* 155. lpp.).

1882. gadā viņa brauc uz Baireitu, lai būtu klāt visiem Parsifāla mēģinājumiem un, pro-

tams, arī pirmuzvedumam. Generālmēģinājumā, kurā pielaida tikai retus izredzētos, viņa sēž blakus Listam. Vēlāk viņa ar jauno Romēnu Rollānu svētceļo uz Vāgnera kapa vietu.

Šķiet, tā laika cilvēkiem nebija svarīgākas nodarbošanās kā apmeklēt savus draugus, radīt viņu darbiem atbalsi un novākt no ceļa traucētājus akmeņus. — Bet mēs? —

Ar Nīcši viņa iepazīstas 1872. gadā Baireitā, kas bija klāt Vāgnera teātra pamatakmens likšanai. Baireitas vecajā teātrī gatavoja Devīto simfōniju Vāgnera vadībā, un generālmēģinājuma starpbrīdī gudrā Kozima iepazīstināja savu draudzeni ar jauno Nīcši, ko Malvīda vēlāk saukusi par „*der schönheitsdurstige Grieche*“.

1877. gadā viņa kopā ar Nīcši vada vasaru Sorentā, kurpu bija aicinājusi savu jauno draugu cerībā, ka dienvīdu saule izklīdinās tumsas mākoņus. Nīcše viņai nes savus manuskriptus, ticēdams viņas spriedumam, un Malvīda šausmās vēro, ka tumsas mākoņi nevis izklīst, bet savelkas ap „vientuļo ceļinieku“. Cik daudz Nīcšiem nozīmējusi Malvīda, kas bija 28 gadus vecāka par viņu, liecina viņa paša vārdi. Atcerēdamies Sorentā vadītās dienas, viņš raksta: „*Den bessern Teil, ihn bring ich zum Altar für*

sie, die Freundin, Mutter, Arzt mir war.“ —
Labāko daļu — to es nesu uz altāra viņai, kas
man bija draugs, māte, ārsts.

Viņas dzīves pēdējā svētdiena bija iepazī-
šanās ar Romēnu Rollānu 1889. gadā. Romē-
nam Rollānam toreiz divdesmit gadu, Malvī-
dai — septiņdesmit. Bet ko izcīlu cilvēku mij-
iedarbībā nozīmē gadi? Tilts, uz kuŗa viņi vis-
pirms sastapās, bija veidots no Bēthovena ska-
ņām, un spēks, kas viņus saistīja sešpadsmit
gadus, bija cilvēcība. Malvīda Meizenbūga sa-
vos darbos skicē vienu otru domu, kas vēlāk
spēcīgi izauga Romēna Rollāna darbos. Tā
Memuāru III, 286. lpp. lasām: „Tikai hērōisko
un traģisko cilvēku dzīvei ir vērtība.“ Vai to
nevarētu likt kā motto Romēna Rollāna diž-
garu biografijām? Viņa mācīja Romēnu Rollānu
saprast un mīlēt Gōti. Ja katrai draudzībai ir
kaut kas no rudens serēnitātes, tad šais attie-
cībās tā atrod savu pilnmirdzumu. Vairāk kā
600 vēstuļu Romēns Rollāns saņēmis no viņas
un saka, ka viņa bijusi tā, kas spējusi no dvē-
seles aizskalot visus netīrumus.

* * *

*

Līdz 1901. gadam viņas vārgo miesu uzturēja spēcīgais valdnieks gars. Bet tad viņa saslima ar vēzi, kas viņu mocīja divus pēdējos dzīvības gadus. Uzticīgi draugi viņu kopa, kārtoja saimniecību, lasīja priekšā, jo savu gara lokanību un rosību viņa uzglabāja līdz pēdējai dienai, kaut gan lielās sāpes bija remdināmas tikai ar morfija iešļircinājumiem. Šai pēdējā posmā viena no viņas mīlākām grāmatām ir Romēna Rollāna Bēthovens. Uz nāves gultas gulēdama, viņa teica: „Ir jāpriecājas. Es esmu piepildījusi savu uzdevumu, es varu aiziet. Šovakar man atvērsies debesu vārti. Jūs mani pavadīsiet līdz sliekšnim, bet jums būs jāatgriežas atpakaļ. Jums vēl jāizcīna dažas cīņas. Bez cīņas nevar dzīvot, bez cīņas un bez mīlestības.“

Pat savos murgos viņa bija cēla, smalkjūtīga, atturīga, poētiska, pateicīga. Domājot par viņas pēdējiem mokpilniem mēnešiem, neviļus uzmacas jautājums: kādēļ dižgari nav atbrīvoti no drausmām priekšnāves mokām? Kādēļ viņu lielums nav vairogs pret nāves ķetnām? Kas savu uzdevumu piepildījis zemes virsū, kas pārvarējis lielāko nezvēru — egoismu, tam taču vajadzētu aiziet klusi un gaiši.

kā Raiņa Jāzepe aiziet no tiem, kuŗiem visu, ko varēja dot, bija devis.

Nesaprotami ilgi traušlais ķermenis cīnījās ar nāvi. Kad sāpes viņu pārvarēja, viņa teica: „Neskataities uz mani, tā neesmu es . . . Tā nav mana vaina.“

Jaunības entūziasms viņu pavadīja līdz pēdējai stundai. 21. aprīlī, Romas dibināšanas dienā, viņa vēl gribēja svētkus, jo visu savu dzīvi bija pārvērtusi svētkos — darba, mīlestības, draudzības un mākslas svētkos. Šai Romas dibināšanas dienā atnāca kāds draugs, lai viņu priecinātu ar savu vijoles spēli. Viņas gulta bija apklāta rozēm. Viņa pat bija lūgusi atnest šampanieti. 1903. gada 26. aprīlī viņa balta gulēja savā baltajā gultā, ietērpta baltās drānās, apsegta ar baltu nāves plīvuru, apbērtā baltām rozēm.

Viņa bija lūgusi, lai viņas pelnus aiznes ciprešu ēnā, Protestantu kapsētā Romā. Notika tā, kā viņa gribēja: viņu neizvadīja mācītājs, viņas pelnus aiznesa uz miera dārzu bez baznīcas ceremonijām un dziesmām. „Es nepiederu nevienai baznīcai, bet tai lielajai draudzei, kas vienmēr mīlējusi un gribējusi realizēt labo, cēlo un patieso“, tā viņa pati teikusi un to arī savā dzīvē piepildījusi.

Zeme, debess un jūra viņai skanēja vienā lielā visaptverošā harmonijā. Viņa mīlēja ziemeļu jūru un savos Memuāros stāsta, ka bieži jūras tuksnešainos krastos noietusies ceļos un pateikusies neredzamajai bezgalībai. Tur viņa skaitījusi savas lūgšanas, un lūgšanas skaitīt viņai nozīmēja: „Atmest savu individuāciju un ieiet visumā, būt vienotai ar visu, kas ir, noņemties ceļos kā iznīkstošai būtnei un pacelties kā neiznīkstošai“. Jo vairāk viņa cieta, jo vairāk sasniedza dzidro sirmumu, jo ilgāk viņa pati dzīvoja, jo skaidrāk jūta, ka ir vienota ar visiem dižgariem, kas jebkad dzīvojuši. Viņai likās, ka dzird šo dižgaru balsis: „Arī tu pieideri pārvarētāju saimei“ (M. III, 166. lpp.).

Mūža beigās viņa skaidri bija izveidojusi savu reliģiju, kuŗas pamats bija — cilvēka atbildības izjūta un kuŗas lūgšana skanēja: „Atpestī pats sevi!“

Līksmības testāments

v

Handwritten text, possibly a signature or name, appearing as a faint, mirrored impression.

„Aizpeld gondola lēna,
Paliek palaco tik sens,
Milas un gaviļu ēna
Līksmības testāments.„
Jānis Akurāters.

Maska, svece un spogulis — šie trīs vārdi, pēc Muratova domām, izsaka Venecijas būtību. Bet es, aizvērot acis un domājot par Venēciju, redzu zaļganus ūdeņus, kāpnēs un kāpnītes, tiltus un tiltiņus, un pāri tiem zaļganās debesīs dziest savādi dzeltānīgi iesarkani, fantastiski lieli tulpju ziedi.

Čalo ūdeņi, čalo laudis, viļņo ūdens un ļaužu bars. San Marko laukumā baloži ēd no rokas, ēd no mutes, draudzīgi glaužas klāt pie vaiga un kakla. Šķiet, svētā Frančesko sapnis šeit piepildās. Mazai meitenītei sauļā zirņi. Viņa staigā kā princesīte, aiz viņas vesels baložu bars. Šad tad viņa nomet pa graudiņam. Šeit arī baloži dzīvo no ārzemniekiem, kā lielākā veneciešu daļa. Nekur nav tādas bezrūpības kā sv. Marka laukumā. Mirdz aizplīvurota

saule, mirdz dārgakmeņi skatulogos, švirkst baložu spārni, čaukst zīds pārdevēju rokās, un dodžu palasta marmors zaļgani rožainajā vakara blāzmā pārvēršas mežģinēs. Smalki un trausli trokšņi. Klusa pilsēta, kur dzird savas domas un mūziku savā sirdī.

Staigā ārzemnieki dārgos kažokos, staigā sievietes no tautas lielos melnos lakatos, jo vakari arī vasarā šeit ir mitri. Bet, kad es tur biju, tad decembra miglas plīvuri tikai ap pusdienas laiku risa. Venecietes iemīlojušas melnu krāsu. Tās, kam nauda, uz pleciem uzmet zīda lakatu, strādniecei tas no vienkārša, rupja auduma, bet katrā ziņā arī melns un gaŗām bārkstīm. Pret rezēdas zaļajām debesīm šie melnie stāvi tik dekoratīvi atdalās, un pati šī pilsēta ir kā opera, nereāla un dekoratīva. Guldz gondola, melna un grāciōza. Visas sievietes ir krāsotas; nekrāsotas šeit atstātu nepieklājīgu iespaidu, varbūt tādu, kā ziemeļu pilsētās sievietē, kas iznāk uz ielas tikai pa pusei apģērbusies.

Ar savām simts astoņām saliņām, ar saviem trīs simts tiltiem Venecija izcelta no laikmeta, brīva no laikmeta zīmoga. Nav ne tramvaja, ne auto, ne zirga. Smalkiem, viegliem soliņiem cilvēki iet kājām vai arī brauc mazajā

„vaporetto“ un gondolās. Cik neērta ikdienas vajadzībām ir satiksme pāri šīm kāpnēm un kāpnītēm, tiltiem un tiltiņiem. Neviļus rodas jautājums — kādēļ šī pilsēta nav pamesta? Un atkal atbilde tā pati — pilsētas aug organiski, tām ir sava iekšēja likumība kā kokam un zvēram, un jo organiskākas tās aug, jo skaistākas.

Smagajam ziemeļniekam šī pilsēta savā ne-reālībā liekas spokaina. Vai tiešām šais mitrajās, zaļgani apsūbējušās pilis, kas no abām pusēm skaisti ieslēdz Lielo kanāli, dzīvo cilvēki? Es braucu ar mazu tvaikonīti vēlā vakara stundā pa lieliem un maziem kanāļiem. Mitrās pilis mēmajām loga acīm raudzījās uz mani. Tikai reti kur bija aizdegta uguns, tikai reti kur vērās durvis. Melni šauri stāvi izslīdēja no durvīm, iekāpa šaurā, melnā gondolā un pazuda tumsā. Likās, te nevar dzīvot cilvēki, kas abām kājām stāv uz zemes, te mīt tādi gari kā Edgars Allans Pō, E. T. A. Hofmanis un viņa radītās būtnes, varbūt arī Misē un mūsu Aleksandra Čaka pitoreskā mūza šeit labi justos.

Tā ir pilsēta, kas radījusi grāfu Karlo Goci. Es agrāk par viņu neesmu daudz interesējusies, jo man likās, viņš nav sarakstījis grāmatas, par

kuŗām varētu domāt. Bet tagad no smadzeņu sen aizliegtā kambara iznāk šis dīvainais jautrais sapņotājs, kas sevī nesa veneciešu mīlestību uz visu brīnumaino un izpauša to savās fantastiskajās komēdijās: Karalis Briedis, Turandota (ko Sudrabkalns tik veikli latviskojis), Sieviete Zalktis, Zaļais Putns. Lai saprastu Goci, jābūt drusku venecietim, vismaz dažus mirkļus: ir pasaule, kur dzīvo zilais putns, tur baloži runā un karaļi pārvēršas briežos, tur marmortēli smejas, kad sieviete apmelojas, tur kāptuvēm ir četrdesmit miljonu septiņdesmit divi tūkstoš kāpņu. Skaistule Barberina savā pilī nevar rast miera, visu zemes daļumu viņa ieguvusi bez pūlēm, bet viņai vēl trūkst zelta ūdens un dziedošā ābola. Tur no vēŗša ragiem un astes kāpj uguns, pūķis raud asaras rieksta lielumā. Tur līst tintes lietus, asins lietus, uguns lietus. Pastāvīgi notiek zemes trīces, virpuļi, burvības. Jo vairāk burvību, jo labāk. Nekas neko neattaisno un neizskaidro. Vācijā Šillers sajūsmināts pārtulkoja Turandotu, un Hofmanis rakstīja komentārus Goci lugām, Francijā Misē šai venecietī saskatīja romantisma pilnkrāsaināko izpaušumu. Arī paši venecieši uzgavilēja Goci, kā laikam gan nav gavilējuši nevienam savam māksliniekam, jo šiem bērniem patikās,

ka beidzot bija radies kāds, kas viņu bērnišķību ietvēra tēlā.

Īsi pirms savas nāves Goci uzrakstīja savu autobiografiju „*Memorie inutile*” — Nederīgas atmiņas. Viņš tur stāsta par savu bērību, par ierēdņa darbu, par mīlestības neveiksmēm un ģimenes ķildām, par savu sāncensi teātrālā pasaulē — Goldoni, par teātra trupas vadītāju Saki, par saviem piedzīvojumiem ar gariem un fejām, — un visur tā pati bērnišķīgā naīvitāte un sirdsšķīstība, filozofa smalkais humors un romantiķa irōnija. Pats sevi viņš apraksta tā: „Es nekad neesmu bijis resns. Mana gaita ir izklaidīga, es nekad nezinu, kurp mana kāja ies. Mana seja, tā man šķiet, nav ne skaista, ne arī riebīga, kaut gan es to maz pazīstu un labi iztiek bez spoguļa . . . Es domāju, ka es neesmu ne kuprains, ne klibs, ne greizs, ne arī manas acis šķielē. Bet ja man arī uzmāktos viena no šīm nelaimēm vai arī visas reizē, es tās panestu tā, lai mans labais garastāvoklis ar to netiktu traucēts.“ Tie ir vārdi, kuŗu dēļ Goci jāiemīl. Un vēl kādu vietu no viņa autobiografijas, kas tik nepretenciōzi nosaukta par nederīgu: „Ja jūs mani kādreiz esat redzējuši apģērbtu pēc modes, tad jūs varat būt droši, ka tā ir drēbnieka kļūda, mans matu sasukājums

nav mainījies laika sprīdī no 1735. līdz 1780. gadam, kaut gan cilvēki kopš tā laika simts reižu mainījušies. Es esmu jautrs, par to nav šaubu, un mani raksti to pierāda, kaut gan manā galvā, diezin kādēļ, vienmēr vesels domu mākonis. Tās ir visādas ģimenes lietas, prāvas, naudas trūkums un beidzot — panti un komēdijas, un tā allaž iznāk, ka es atgādinu ērmu un sapņotāju, kas klejo, galvu nodūris, nesakarīgus vārdus murminādams. Viss tas, ja tam vēl pievieno manu lēno gaitu, manu nerunīgumu, manu tieksmi uz vientuļām pastaigām, ir pamats, ka mani uzskata par nesabiedrisku cilvēku un varbūt pat par dūsmīgu. Ļaudis, redzēdami, ka es kļīstu pa mūsu pilsētas mazieliņām drūms, sevī ievilcies, nodurtu galvu, varēja nodomāt, ka es taisos kādu nogalināt, bet es tai laikā tikai sacerēju kādu daļu no manas komēdijas Zaļais Putns. —“

Nevajadzēja daudz, lai ietrīsinātu viņa mīlas stīgas. Atklāti un tieši viņš pats par to stāsta: trupā visas jaunās sievietes gribēja labi tēlot un alka panākumu, visām viņām vajadzēja palīdzēt, visas vajadzēja pamācīt. „Es viņām mācīju pareizu valodu un skaidru izteiksmi,“ — stāsta Goci, „viņas man rādīja vēstules, pilnas visneticamākām gramatikas kļū-

dām, un es pacietīgi tās laboju. Maldās, kas domā, ka var dzīvot aktrišu vidū un izvairīties no mīlestības. Lai vadītu šīs nabaga sievietes, nepieciešami viņas mīlēt, vai vismaz jādara tā, it kā viņas mīlētu... Viņas visas izceptas no mīlestības mīklas. Tikko viņas sasniedz divdesmito gadu, mīlestība viņas jau kaut kurp aizrauj, tālumā viņas redz tās liesmaino lāpu un seko tai cauri bērņības krēslai... Es esmu mīlējis visas jaunās aktrises, bet ne pie vienas neesmu bijis sevišķi saistīts...“ Nevienu no tām viņš nav apprecējis. Vienīgais, kas traucēja šā filozofa un komēdianta līdzsvaroto dzīvi, bija pārdabīgu spēku iejaukšanās. Savās lugās Goci vieglprātīgi viņus izaicināja, un viņi par to atriebās Goci personīgajā dzīvē — tā vismaz pats autors par to stāsta, apgalvodams, ka tas ir bijis iemesls, kāpēc viņš mūža beigās atmetis fantastisku lugu rakstīšanu, jo neviens, kas ar daimoniem un fejām rotaļājas, nepaliek nesodīts, no gara un spoku valstīm nevar tik viegli aiziet kā no cilvēku pilsētām. Kad galvenajai Zaļā Putna tēlotājai pēkšņi uzmācās stipras galvas sāpes, Goci nešaubās, ka tur viens no viņa citētiem spokiem atriebjas. Vai arī cits gadījums: izrāda Garu karali, pašam autoram ir gluži jau-

nas, gaišas bikses; lai uzturētu labu garastāvokli, viņš aiz kulisēm dzer melnu kafiju. Priekš-kars ceļas. Pārpildītais nams aiztur elpu. Aktieŗi sāk tēlot, un panākumi šķiet droši. Bet pēkšņi gluži nedibinātas trīsas pārņem autoru, viņa rokas izdara liekas, neveiklas kustības, kafijas tase apgāžas, un melnais šķidrums tek uz jaunajām zīda biksēm. Lai vēl līdz lugas beigām paspētu pārgērbties, viņš steidzas ģērbtuvē, bet kāja viņam paslīd, viņš pārplēš savas drēbes un ievaino kāju. — Nav šaubu, ka pats Garu karalis te ar viņu, kam cilvēki uzgavilēja, bija neapmierināts. Pats Goci raksta: „Ja es varētu izstāstīt visas neveiksmes un nepatikšanas, ko esmu izcietis no ļauniem gariem, ne tikai bieži, bet katrā savas dzīves minūtē, man būtu jāuzraksta biezs sējums...“ Vai tā bija ziema vai vasara, lietus lija tikai tad, kad slavenajam venecietim bija jāiziet, un sevišķi tad, kad viņš mājās bija aizmirsis lietussargu. Tais dienās, kad viņš mājās gribēja būt viens un strādāt, nāca apnicīgi apmeklētāji un pārtrauca iedvesmes plūsmu. Bet tais reizēs, kad viņš jutās noguris un labprāt ar kādu viesi būtu patērzējis, neviens nenāca. „Un tikko es sāku bārdi skūt, tūlīt atskanēja zvans, un tur bija kāds, kam nekavējoties ar mani personīgi bija

jārunā. Vislabākajā gada laikā, vissausākajās gada dienās, kad starp tilta akmeņiem bija paslēpusies tikai viena vientuļa pelķe, katru reizi ļauns gars manu izklaidīgo kāju ieģrūda taisni šai pelķē. Kad ielās pastaigājoties, viena no tām dabīgajām vajadzībām, ko daba mums uzlikusi, mani piespieda uzmeklēt tumšāku kaktiņu, tad katru reizi gadījās, ka naidīgi daimoni lika kādai skaistai dāmai man paiet garām, vai arī manis priekšā atvērās durvis un pa tām iznāca vesels ļaužu bars, novedams līdz izmīsumam manu kautrīgo dabu. Visu garu karali, vai tev nav kauna tik zemu krist savā naidā!“

Goci uzrakstīja savus memuārus 1780. g., bet iespiesti tie tika tikai pēc septiņpadsmit gadiem, kad Napolēons galīgi bija izpostījis Venēciju. Viņa pilsēta bija mirusi, viņa draugi bija aizgājuši, bet šis vecais bērns arvien vēl palika tas pats. Kādā tai laikā rakstītā vēstulē viņš saka: „Es skatos, klausos un ciešu klusu . . . Mana veneciāniskā sirds aptek asinīm un lūst pušu, kad es redzu, ka mana dzimtene aizgājusi bojā un zudis pat viņas vārds.“ Un dzimtene viņam bija nevis Itālija, bet Venēcija. Mazā ieliņā Skjavoni ir sols, kur viņš vislabprātāk sēdējis, un savā vēstulē viņš raksta: „Jūs neteiksit, ka mans pienākums būtu mīlēt

vīsu piekrasti tā, kā es mīlu šo solu; kādēļ tad jūs gribat, lai es paplašinātu sava patriotisma robežas? To lai dara mani radnieku bērni.“

Šauras ir šā patriotisma robežas, bet tais varēja dzīvot bezrūpīgi un jautri. Un otrs visveneciāniskākais venecietis ir Kazanova, kas visu mūžu nav strādājis un kuŗa leksikonā trūkst divu vārdu: ciešanas un pienākums. Viņā viņa iegriba un bauda kā ūdeņi šai vieglajā pilsētā. Tikai vienu reizi viņam uzmācās nožēla, kad viņš Pēterpilī trīspadsmit stundas no vietas bija nogulējis. Man agrāk bija aizspriedums pret šo baudkāro vīru, bet tagad es viņu vairs nenosodu, bet saprotu, ka šai raibi ņirbajā pilsētā tieši tādām vīram bija jāizaug. Varbūt vispār mēs pareizi saprotam cilvēku tikai tad, kad redzam, kādā rāmī viņa dzīves glezna iestiklota. Viņam bija dienvidnieka sejas krāsa, dienvidnieka kuplie melnie mati, ērgļa deguns lielām, viegli vibrējošām nāsīm, biezas uzacis, muskuļi un nervi no tērauda. Viņš prata labi ģērbties un savos memuāros ne vienreiz vien, tīksminādami ar skaistām krāsām, ir aprakstījis savu ģērbu: gaiši zils zīda tērps ar baltu sermulīšu rotājumu vai arī uzvalks no samta četrās krāsās, bet kreklis vienmēr ar īstām mežģinēm. Viņš bija aktrises dēls un sāka savu

dzīvi kā garīdznieks, bet jau pēc pirmā dievkalpojuma viņš kausiņā, kur mūki salasa naudu, atrada viņam veltītas mazas mīlestības vēstules. Un viņa sirds iedegās, un viņš nepazina vairs šaubu. Viņam bija daudz talantu, bet labākais no tiem bija spēja nekad neko nenozēlot, nekad nerūpēties par rītdienu. Daudzi raksta romānus, bet Kazanova dzīvoja romānus un vēlāk, kad to vairs nevarēja, uzrakstīja savas atmiņas, vēlreiz visu pārdzīvoto baudīdams. Šai ziņā viņš ir līdzīgs Stendālam, tikai viņa vītālītāte un tiešums, reizēm gandrīz animālistiskais tiešums viņu atšķir no Stendāla, trūkst viņam Stendāla ticksmes visu intelektuālizēt. Viņa dzīve bija kustība, kā vilnīši rit no krasta krastā, tā viņš klīda no pilsētas uz pilsētu, no viena piedzīvojuma uz otru. Viņš bija piedzīvojuma meklētājs par *excellence*, bet mūsdienu ūtilitāri noskaņotais cilvēks nevilus jautā: no kā tad viņš dzīvoja? Ir trīs cilvēku grupas attiecībā pret naudu:

- 1) cilvēki, kas domā, ka var tērēt tikai pašnopolnīto naudu,
- 2) cilvēki, kas domā, ka nauda nav jātērē, bet jāglabā,
- 3) cilvēki, kas domā, ka jātērē tas, ko citi nopelnījuši.

Pie šīs trešās grupas pieder Kazanova. Bet šur tur viņš tomēr strādāja par sekretāru, par vijolnieku, rīkoja loterijas, tirgojās ar apgleznotu zīdu. Šad tad viņš arī sēdēja cietumā, bet neviena atslēga nebija pietiekami droša, viņš vienmēr prata izbēgt, un šie apcietinājumi viņu nenomāca.

Kad Voltērs viņam dzēlīgā irōnijā pārmeta, ka Venecijā neviens nav brīvs, Kazanova atbildēja:

„Jāuzskata sevi par brīvu, lai būtu brīvs.“

Lai būtu kur būdams, vai ķeizarienes galmā vai jautrā čigānu barā, vienmēr viņš bija uzticīgs sev un piepildīja savas būtnes pašradīto likumu: „Kad cilvēks noteikti kaut ko grib, neatlaidīgi seko savam mērķim un citu neko nedara, kā tikai dzīvo šim mērķim, tad viņš, agri vai vēlu, to arī panāk.“ Kazanova arī panāca visu gribēto. Dzīvodot viņam nozīmēja to pašu kā būt laimīgam. Viņam bija varens dzīves apetīts. Viņš nepalaida gaŗām nevienu sievieti, kas viņam uzmeta skatu, un visas viņam labprāt uzmeta skatu, vienalga, vai tas bija Krievijas sniegainajos laukos vai Marseļas purvā. Šim cilvēkam bija apbrīnojami daudz laika. Viņam bija draugi visās Eiropas malās, un visiem viņš rakstīja gaŗas vēstules. Un šīs vēstules

nav tukša izrunāšanās, tās piebārstītas asprātīgām sentencēm, gudriem citējumiem, interesantiem vērojumiem.

Ka Kazanova savu dzīvi veltījis baudai, tas visiem zināms, mazāk pazīstama viņa gara rotaļība, viņa domu metalliskais spīdums. Viņa memuāros mani sevišķi valdzina tā vieta, kur viņš apraksta savu satikšanos ar Voltēru 1760. gadā. Voltērs, kas ar bezmiegu cīnījās kā ar savu lielāko ienaidnieku, un Kazanova, kas pret miegu cīnījās kā pret savu vienīgo ienaidnieku! Voltēram neciešams pazemojums likās, ka viņš, gluži kā pārējie mirstīgie, ir vēdera graižu upuris, bet Kazanova nepazīna slimības! Abi divi bija lieli smējēji ar neparasti asu intelekta asmeni, bet Voltērs par spīti visam sarkasmam cīnījās par cilvēcības tiesībām un Kazanova — tikai par savām. Ilgi un neatlaidīgi Kazanova bija centies satikt Voltēru, vairāk par daiļām sievietēm viņu kārdināja šis filozofu princis, karaļu draugs, pūļa elks. Kazanovu vilināt vilināja savas rētoriskās spējas izmēģināt divcīņā ar šo lielo polemīki, kas, lai saņemtu savu taisnību, atzina visus līdzekļus. Tīri personīgi Voltērs viņu saistīja kā aizspriedumu apkarotājs, bet kad viņi Fermē viens otram sēdēja pretim, Voltērs — skaisti sasukātā

parūkā, tievs un kaulains, gaŗš, smīnīgu muti, gaŗu degunu ar platām, drebošām nāsīm, augstu, bezkrunkainu pieri un viltīgu skatu visurezdošajās acīs, un viņam pretim Kazanova — prīmitīvs spēks, vītālā pašpaļāvība, — tad viņi jutās kā divi spēki, kas savus ūdeņus nekad neielies kopīgā gultnē. Abi bija labi komersanti, diplomāti un domu medinieki. Abi jutās labi tikai tad, kad varēja tēlot pirmo lomu un auditorija bija pietiekami atsaucīga. Tikko ieraudzījis Voltēru, Kazanova teica: „Šis ir manas dzīves laimīgākais brīdis. Jau divdesmit gadus es esmu jūsu skolnieks un priecājos, ka šodien jums varu pateikt, cik ļoti es jūs cienīju.“

Voltērs atbildēja: „Glabāriet man šo cieņību vēl divdesmit gadus un atnāciet tad man to pateikt.“

Kazanova: „Labprāt, ja jūs būsit tik laipns un tik ilgi vēl gaidīsīt.“

Voltēram toreiz bija 66 gadi.

Ļoti asprātīgi, ar gluži neticamu atmiņas precīzitāti Kazanova apraksta savas sarunas ar Voltēru 22., 23., 24. un 25. augustā, 1760. gadā. Viņi meta, ķēra domas un rotaļājās ar tām kā sportisti vieglām tenisa bumbām. Viņi runā par Voltēra visvairāk iemīļoto italiešu rakstnieku Ariosto, un asprātības nepietrūkst ne

vienam, ne otram. Voltērs no galvas, veselām dziesmām, citē Ariosto italiešu valodā, to pašu Ariosto, kuŗu viņš kādā rakstā tik ļoti bija izsmējis. Kazanova klausās aizmūrētu elpu, cerēdams, ka lielais smējējs kaut reizi kļūdīsies, un tad klausītājs varēs pasmierties. Bet viņš gaida velti, ne tekstā, ne valodā ne mazākās kļūdas. Viņi sacenšas Ariosto deklamēšanā. Kazanova tā aizraujas, ka asaras parādās ne tikai viņa, bet gandrīz arī visu citu klausītāju acīs. Voltērs izsaucas: „Es vienmēr esmu teicis, lai kādu saraudinātu, jāraud pašam, tas viss noslēpums. Bet vajag, lai asaras būtu neviltotas un lai dvēsele būtu dziļi aizkustināta.“ Apskaudams Kazanovu, viņš pateicas, piebilzdams: „Es jums apsolos rītā noskaidrot tās pašas dziesmas un raudāt tāpat kā jūs.“ Un Voltērs izpildīja savu solījumu.

Kad Voltērs Kazanovam jautāja, kādu literatūras žanru viņš piekopjot, Kazanova atbildēja: „Nekādu, pašreiz es savos ceļojumos studēju cilvēkus.“

Voltērs: „Tā labi ar cilvēkiem var iepazīties. Tikai grāmata ir pārāk liela. To pašu var vieglāk panākt, lasot vēsturi.“

Kazanova: „Jā, ja tikai tā nemelotu. Nekad nav pilnīgas drošības par faktiem. Bez

tam vēsture bieži gaŗlaiko, bet steigā veiktās pasaules studijas mani amizē.“

Un tā tas bija vienmēr: ass jautājums, asa atbilde. Ne viens, ne otrs nekad nepalika parādā, un labprāt abi gribēja spīdēt ar savu gara rotaļību.

Kazanova visai cildināja toreiz slaveno Hal-leru, viņa godkārība bija pazīt visus tā laikmeta izcilos garus.

Kazanova teica: „Es pavadīju pie viņa trīs ļoti skaistas dienas.“

Voltērs: „Man jūs par to jāuzslavē. Šā lielā cilvēka priekšā jāmetas uz ceļiem.“

Kazanova: „Es domāju tāpat kā jūs. Es priedājos par jūsu taisnīgo spriedumu un tikai nožēloju, ka viņš nav tādās pašās domās par jums,“ uz ko Voltērs aizkartā patmīlībā, promti atbildēja: „Ā, ā! Var jau būt, ka mēs abi maldāmies!“

Šai sarunai bija vairāki liecinieki, un visi, skaļi smiedamies, aplaudēja asprātīgā vārda dižmeistaram.

Viņi šķīrās vēsi un vairs neuzmeklēja viens otru.

Kad veneciānietis Kazanova vairs nevarēja dzīvi baudīt (bet vārds bauda jāsaprot visplašākā un arī vissmalkākā nozīmē), viņš uzrak-

stīja vienu no ievērojamākām astoņpadsmitā gadsimteņa grāmatām. Savu memuāru ievadā viņš saka: „Tagad, kur 1798. gadā es sasniedzu septiņdesmit otro dzīvības gadu un kad es jau varu par sevi sacīt „*vixi*“, kaut gan es pats vēl dzīvoju, man grūti iedomāties patīkamāku izklaidēšanās līdzekli, kā izstāstīt savu dzīvi . . . Jūs manos stāstījumos neatradīsiet nožēlnieka toni, jūs tur neatradīsiet apmulsuma, ko izjūt tas, kas sarkdams atzīstas savos darbos un nedarbos. Viss tas bija tikai jaunības ārprāts; jūs redzēsiet, ka es pats smējos par to, un ja jūs savā sirdī neesat ļauni, tad smeijieties kopā ar mani . . . Es ceru, ka patikšos jums, bet ja es maldos, tad, atklāti sakot, nebūšu tik lielā mērā noskumis, lai padarīto nožēlotu, nekas mani nevar traucēt mazliet izklaidēties!“ Tā Kazanova sāk savus memuārus, kas aizņem divpadsmit sējumus. Viņš neuzstāda ētiskas vai aistētiskas problēmas, viņa tema vienkārša — dzīve un dzīvība, cilvēki, pilsētas, sādžas, ceļi, tikšanās, šķiršanās. Pats viņš taču saka — „saprātīgai būtnei nav nekā dārgāka un nevar būt nekā dārgāka par dzīvi.“ Šai dārgumā Kazanovam nav nekā nenozīmīga vai pelēka, viņa fainomenālā atmiņa uzglabā visu, katru sarunu, katru lasītu grāmatu, katru rakstītu un saņemtu

vēstuli, cilvēku vārdus un apģērbus, viesnīcu nosaukumus, ēdienu kartes, sieviešu mīlas vārdus, kas viņu saistīja ne ilgāk par divām trim dienām. Nav viņa grāmatā psiholoģisku režģu, viņš neprata atskatīties, analizēt, apstāties, bijušo saistīt ar esošo, — kā vilnīši, gaismas rotaļas greznoti, nīrb no krasta uz krastu, tā viņš no pilsētas uz pilsētu, no vienas mītnes uz otru, un ja viņš visus savus piedzīvojumus uzskatīja par laimīgiem, tad par vislaimīgāko pašu pirmo, proti to, ka bija piedzimis.

* * *

*

Venecija ir Vāgnera pilsēta. Itālijas veselīgais un priecīgais pagānisms vienmēr saistīja viņu, kuŗa acis bija atvērtas skaistumam.

Vāgners Itālijā priecājās par tikai turienes cilvēkos un ainavās sastopamo grāciju, šai zemē viņš jutās mājās, viņam likās, ka Monsalvates pils varējusi atrasties vienīgi šai zemē; Itālijas saule viņu dziedēja labāk nekā zāles, bet no visām Itālijas pilsētām viņam visdārgākā bija Venecija, jo viņam likās, ka te apvienojušās viņa mūzikas divas lielās temas — mīlestība un nāve. Marka laukumā starp divām kolonnām

pie pašas Marka baznīcas vēl atrodas sols, kur Vāgners gribējis ar nāvi satikties. Marka laukumā Vāgners staigājis, par Budas Nirvanu domādams, bet es šeit rakstu vēstuli savam draugam Latvijā. Vai garam vispār ir robežas?

Venecijā Vāgners teicis atvadu vārdus Matildei Vēzendonk, te Tristāna kaps, te Meistardziedoņu šūpulis. Viņš mīlējis zvanu mūziku pāri klusajiem kanāliem un visu šo pilsētu, kas izskatās kā teātra dekorācija. 19. novembrī, 1883. gadā viņu šeit apciemojis Francis Lists, kas toreiz kļuva arvien tuvāks savam garīgajam patronam svētajam Frančesko no Asīzes. Te Venecijā Vāgners, kas neprata būt draugs, saņēmis Nīčses grāmatu „*Von der fröhlichen Wissenschaft*“ un ar nicinājumu to nolīcis sāņus.

Te viņš apraksta savu mīlestību uz Izoldi — Matildi Vēzendonk. Kad viņa jau sen bija atgriezusies pie sava vīra un bērniem, Vāgners vēl raksta: „Viņa ir un paliek man pirmā un vienīgā mīlestība. Viņa bija manas dzīves kulminācijas punkts. Baigi aizrautīgi, skaisti gadi, viņas tuvums, kas mani arvien vairāk apbūra, satur visu manu dzīves saldmi.“ — Venecija ir, vairāk kā jebkuŗa cita pilsēta, Vāgnera pilsēta, Vāgnera, kuŗa Parsifāls mums vistuvākā no visām viņa operām, jo dvēselē skaistākie latvieši

sevī nes Parsifāla mūziku, un katru Lielo Piektdienu mēs dzirdam vai nu faktiski, vai arī garā šo „šķīsto, bet dzeloņaini sāpīgo mūziku“, kā draugs no dzimtenes man rakstīja vēstulē: „Parsifāla skaudrā smeldze dara bagātas šīs atmiņu dienas...“ Šo mūziku es dzirdēju, kad gondolā braucu gar *palaco* Vendraminu, kur Vāgners miris. Vāgnera sieva Kozima ir teikusi, ja arī ziemēļos jādzīvo, tad vismaz Itālijā jāmirst. Vai šais vārdos slēpās kāda priekšnojauta? *Palaco* Vendramina augšējo stāvu — visas astoņpadsmit istabas — bija noīrējis Vāgners. Kāds hercogs apdzīvoja pārējo daļu. Vāgnera dzīvoklis bija iekārtots Ludviķa XVI stilā. Mēbeles — apvilktas ar spoži sarkanu zīdu. Kā karalis šeit mājāja cilvēks, kas īsti veneciāniski prata baudīt tagadni bez atlikuma, neskatīdamies daudz atpakaļ un nepazīdams šausmas lielā Nekā priekšā. 1833. gada 13. februārī viņš šeit mira savas sievas rokās. Kozima savus skaistos sirmos matus, kuņģus Vāgners tā bija mīlējis, nogrieza un apsedza ar tiem vīru zārkā, ko aizveda viegla gondola. Mums viss tas liekas kā teika, kā operas pēdējais cēliens.

* *

*

Šeit cilvēki vēl vecuma dienās deg kaislē, mīlas un slavas kaislē. Šeit astoņdesmit gadus vecais Verdi rakstīja savu Otello, un viņa kaislās mūzikas atbalss vēl aizķērusies māju rotājumos. Šeit sirmgalvis Ticiāns gleznoja miesās pilnīgās kairinātājas Veneras, smaidīt nepratējas. Te laimīgais, bagātais Ticiāns vēl vecuma dienās bija greizsirdīgs uz savu skolnieku Džordžoni (*Giorgine*), kas gleznai licis skanēt, kā es to jutu, aprīņojot viņa Koncertu Piti pilī un vēlāk Luvrā viņa Pastorāli. Skurbuma un nāves dievs bija iemīlējis šo gleznotāju, kam tik jaunam bija jāmirst. Mēris viņam bija pielipis no mīlākās un īsā laikā aizrāva nāvē, neļaudams viņam pierādīt, ka savās krāsu un formu mistiskās vīzijās viņš ne tikai dod solījumus, bet ir arī piepildītājs, kas, piederēdams agrajai renesansei, jau nojautis baroka iespējas. Ja ir kāds gleznotājs, kas nevis ar savu gleznu saturu, bet skurbuma toni tuvs Nīčsem, tad tas ir Džordžone.

Nīčše tik ļoti mīlējis Marka laukuma čalīgo bezrūpību, Venecijas brūno, skanīgo nakti:

*„An der Brücke stand
jüngst ich in brauner Nacht.
Fernher kam Gesang:*

*goldener Tropfen quoll's
über die zitternde Fläche weg.
Gondeln, Lichter, Musik —
„Tunken schwamm's in die
Dämmerung hinaus.“*)*

Niĉses rakstos Džordžone tieši nav piemi-
nēts, bet Džordžones pašportrejā, šai baigajā,
mistiskajā dzīvības izjūtā ģiedam Niĉses pār-
cilvēka priekšnojautu.

Kam nav iespējams ilgāk nodzīvot Venecijā,
tas ar spožo astoņpadsmito gadsimteni, Vene-
cijas pēdējo ziedu laiku, vislabāk iepazīstas, ska-
tīdamies Pjetro Longi gleznās Korrera gale-
rijā. Tur Venecijas kultūrvēsture žanru glez-
nās. Longi raksturīgāko tvēris it kā moment-
uzņēmumos, bet tikai poēts dvēselē spēja izrau-
dzīties tik jaukus sižetus. Maska un veneciešu
karnevals ir galvenais motīvs viņa gleznās, bet
mēs tur arī redzam astoņpadsmitā gadsimtena
mājas un ielas dzīvi. Tur dāma, pabeigusi vi-
sai sarežģīto rīta tualeti, uzmet sev dārgu ka-
žoku uz pleciem un, izstiepusies uz dīvēna,
dzer šokolādi (nekur šokolāde negaršo tik labi

*) Pie tilta es nesen stāvēju brūnajā naktī. Tālumā ska-
nēja dziesmas. Kā zelta lāses tās bira pār drebošu ūdens
virsmu. Gondolas, ugunis, mūzika — skurbuma vilnis aizpeldēja
krēslā.

kā Venecijā!) un klausās mājas drauga pēdējo sonetu. Citās glezņiņās redzam sievieti spoguļa priekšā kopā ar matu mākslinieku, venecietes labāko draugu, kopā ar drēbniekiem, kas nes jaunas dārgas drānas; drēbniekam piešķirta tik ievērojama loma, ka neviļus jādōmā par Nīcšes sarkastisko izteicienu: sievietes augstākā laime ir laba šuvēja. Tālāk skaistule sēž pie klavesīna, gaidīdama mūzikas skolotāju, kuprainu vecīti milzīgā parūkā. „Longi glezno balles skatus tā, ka mēs sajūtam pūdeņa smaržu un vaska sveču izgarojumus“ (Murātovs).

Reiz Venecija bijusi svētku, svinību un izšķērdības pilsēta. Tagad pār viņu nolaidies trūdu gaiss. Marka laukumā es ļāvos šūpoties bezrūpības viļņiem, bet tikko iegāju mazā strupielīnā, ne platākā par melnu zārku, es jutu miršanu un apstāju; bija jādōmā par Bellini nopietnajām madonnām ar apaļām klusām acīm, kas nekad nesmaida. Bellini — īsts venecietis, kas lielo no mazā ne vienmēr pratis atšķirt, tagad izkaisīts daudzos Eiropas mūzejos, ar viņu tuvāk iepazīties Venecijā nav iespējams, bet Karpāčo un patriarchāli cēlais Tintoreto arvien vēl mājō Venecijā. Kas skatījies Venecijas ūdeņos un Tintoreto gleznās, atbraucis dzimtenē, lāgā

vairs nezina, kur ūdens bija zaļganāks: vai Tintoreto gleznās, vai arī klusajos kanālos.

* *

*

Puķe ir visdekorātīvākā no visām Dieva radītām lietām. Lai cilvēks saprastu, kas ir skaists, Dievs viņa rokām ļāvis audzināt un plaucēt puķes, kuņģam nav nekādu citu mērķu un nolūku kā tikai sagādāt prieku redzei un ošai. Bet ja tas tā, kā lai venecietis iztiek bez puķēm? Pļavu, dārzu, zaļu mauriņu nav, bet aiz stikla logiem puķes zied un smaržo izšķērdīgā skaistumā, kā vispār šai pilsētā skaists ir tikai tas, kas izšķērdīgs un no zemes atrauts. Puķu logos lepojas izvaļīgās orchidejas, un rožu dzeltānīgums melōdiski saskaņots ar zilo veneciešu stiklu, brūni mazi kurvīši ir piebārstīti vijolītēm. Visuntumainākais no šiem stādiem ir kaktuss, šķiet, tas piedzimis nevis Dieva, bet Goci dārzos, un tā Venecijā ir daudzi veikalu logi pilni tikai kaktusiem. Tur sēž šie filozofi un burvji starp stādiem, sabozušies vecīši, cits sirmiņiem, izpurušiem matiem un tik īgni pesimistisku izteiksmi kā Šopenhaueram, un citi, kam nebija laika savu seju noskūt — tik svarīga

doma bija jādomā; bet tad šai teātrāliem šķēpiem, dzeloņiem un ērkšķiem bagātajā, ļoti vīrišķīgajā pasaulē izplaukst zieds: liels, smaržīgs, iedzeltāni balts, tik trausls, ka jau no mazākā pieskāriena tas vīst, tik smalks, ka cilvēka radītajā, rupjajā pasaulē tas spēj dzīvot tikai vienu otru dienu, tik smaržīgs, ka viņa tuvumā jāapreibst. Visspurainākajam kaktusam — visskaistākais zieds, un tādēļ kaktusa logi vajadzīgi Venecijai.

Es sēžu kafejnīcā „*Florian*“, kur Goci redzējis savus spokus, Kazanova sastapis jaunu mīļāko, Bairons mirkli atpūties no pārāk lieliem spraigumiem, Stendāls reģistrējis savu jūtu intensitāti, valdkārīgā Žorža Sanda šeit mocījusi nervozi Misē, Aleksandrs Dimā vērojis tipus, Ruso dusmojies par kultūras sapuvumu, bet pats ar lielu baudu dzēris labo kafiju. Es skatos pa logu uz Marka laukumu, rožainajā, zalganajā saules rietā dodžu pils mirdz krāsās, kas tik vieglas, ka tām nosaukumu atrast nevaru. Maza vilšanās man tomēr jāpiedzīvo šai ļoti slaveņajā kafejnīcā — kafija arōmatiska, stipra un dārga, bet krējuma nevar dabūt, arī tad nē, ja ir ar mieru gaidīt, arī tad nē, ja rītā atnāktu vēlreiz. Nepacietīgais ceļotājs prasa: kādēļ?

un laipnais viesmīlis atbild: visā Venecijā nav nevienas govš!

Aiz logiem plūst laudis. Marka laukums atgādina skatuvi. Cilvēkos te var noraudzīties kā uz skatuvē norīkotiem gājējiem, netraucē ne uzbāzīgās auto svilpes, ne nejaukie tramvaju zvani, ne motocikletu tarkšķēšana, klusi elegantā, savādi vienmērīgā ritmā plūst laudis, un visos veikalu logos, kas ieslēdz Marka laukumu, mirdz pērles, dārgakmeņi, zelta un sudraba izstrādājumi, un es saprotu Goci: cilvēkam vien visu šo spožumu notērēt nav iespējams, te gariem un spokiem jāpiedalās.

Sākumā šī pilsēta mani apbūra ar savu klušumu, sevišķi vakara stundās. Man likās, ka tādēļ viņa ir tuva latvieša sirdij. Bet jau nākamā rītā šī doma zuda. Šeit grūti noteikt gada laiku. Vai ir pavasaris vai rudens? nav zāļu laukumu, nav koku, kas to teiktu. Es pazinu kādu latvieti, filozofijas studentu. Kanta kategorijas, Huserļa fainomenoloģijas celtnie viņu ieslēdzta sevī, atrāva no dzimtās mājas, bet tad viņš šai šķidrajā gaisā vairs nevarēja elpot, viņam uzmācās smagas nervu lēkmes un savos murgos viņš atkārtoja tikai vienu: „Zāles man gribas, zaļas zāles...“ Bija pavasaris. Viņa draugs viņu aizveda Rīgas apstādījumos un rā-

dīja zaļojošos maurus, dzelzs stieplēm iežogotus. Viņš kratīja galvu, viņa bālajā, novītušajā sejā neatplaiksnījās smaids: „Man gribas zāles, zaļās zāles...“ Draugs ar viņu aizbrauca uz laukiem, kur purenes savu zeltu sniedza saulei. Viņš raudādams iekrita pļavā, noplūca dažus ziedus, spieda seju mīkstajā zālē, un murgi nokrita kā viņam nepiederīgas zvīņas.

Aizbraucot no Venecijas, es sapratu, ka šī pilsēta sveša latvietim, jo tur nav to triju lietu, bez kurām mēs nevaram dzīvot: nav zemes, nav koku, nav zaļās zāles. Ja man prasītu ko es pārvedusi no Venecijas, es teiktu: ilgas pēc glaudīgi zaļās zāles.

Kalni un cilvēks

„ . . . Bet sirds man atmet baili,
Jūt dziļu pateici un prieka drosmi:
Man dvēs'les dārzi mūžam nebūs kaili. »
Ardievas Kastaņolai.

Vai šo zemi jau tādēļ vien nevar mīlēt, ka tur tik daudz trimdinieku atraduši dzimteni? Rilke, Rainis, Romēns Rollāns, Vāgners, Nīcše, Rusō, Voltērs. Nekā kopēja viņiem nebija, un tomēr visiem viņiem šeit bija labi. Visskaidrāki to izteicis Vāgners, kas komplicētas jūtas prata tvert ne tikai skaņās, bet arī vārdos. Atcerēdamies Šveici, viņš raksta: „*Lasst mich noch die Werke schaffen, die ich dort empfang, im ruhigen, herrlichen Schweizerland, und es sind Wunderwerke, und nirgend hätte ich sie empfangen können.*“*)

Mēs izkāpjām tumšā, svešā stacijā, noguruši no mūzejiem, bibliotēkām un slavenām vietām. Nekā mēs par šo mazo pilsētu pie Lago Madžores nezinām. Ap ezeru sastājušies Alpi,

*) Atlaujiet man vēl radīt darbus, kurus esmu iecerējis mierīgajā, skaistajā Šveicē, tie bija brīnumdarbi, un nekur citur es tos nebūtu varējis iecerēt.

un mana sirds jau sen alka atkal reiz no augsta kalna noraudzīties uz pasauli. Lielas un skaistas ir lietas, ko cilvēks radījis, bet lielākā skaistuma apbrīnā mani pārņem doma par visu lietu iznīcību, un tādēļ arī skaistums nogurdina.

Maza, intima viesnīca. Palmas aiz loga runā savu uztraucošo, sauso valodu. Agrā rītā mēs izejam pret kalniem. Sāpīgi es pēc viņiem biju ilgojusies, un tagad viņi man balti mirdz pretim spožā, skaudrā decembra saulē. Zem baltā vainaga — violetas grēdas un tad — viegli rožains mirdzums kā Fra Andželiko gleznās, un kalnu pakājē ezers kā no zila stikla, un viņa vidū — skaistas salas. Mēs automašīnā braucam arvien augstāk un augstāk, kaut kas atkrīt, kaut kas lieks, sīks, mazs. Gribas te palikt, izstiept rokas kaut kam pretim, nomesties ceļos un pateikties. Kam? To es nevaru pateikt. Vai tie laudis, kas dzīvo mazajās mājās, ap ezeru, arī strīdas, nezticas, apvaino viens otru? Mēs braucām arvien augstāk, un, raugoties uz leju, kur koki, mājas un visas lietas atdalījās cita no citas tik nereāli skaistas un skaidras, es teicu to vārdu, ko mirstīgais nesodīts laikam gan nedrīkst teikt, ko tikai dievi drīkst dzīvot un cilvēks sapņos izjust.

Pretim nāk divas mūķenes. Rafinēti skais-
tās krokās ir sakārtots melnais ģērbs un arī
lielā baltā apkakle, un sniegaini baltais galvas
lakats. No svaiga gaisa viņu vaigi ir sārti, tum-
šās acis mirdz kā melnas, spožas, apaļas pogas.
Viena ir drusku vecāka, un tās sejas panti ir pa-
rupji. Jaunā ir eņģeliski gleznaina un vēsa. Vi-
ņas aptur šoferi un lūdz, vai nevarētu kādu
gabaliņu pabraukt, esot nupat apciemojušas
kādu slimnieku augsti kalnos. Viņas apsē-
žas mums līdzās. Jaunākā ne reizes nepacel
acis, bet vecākā ir runīga, stāsta par apkārtni,
par kalnu iedzīvotājiem. Jā, tā esot konta B.
pils, un visas trīs salas ezerā viņam piederot.
Viņš esot ļoti labs konts, pats viņš šurpu at-
braucot tikai uz īsu laiku, parasti dzīvojot Pa-
rīzē vai Romā. Arī šo klosteri un slimnīcu viņš
iekārtojis. Viņa rokās — liela nauda un liela
vara. Un mūķene aizraujas, stāstīdama par
viņa varu, naudu un labdarīgām iestādēm. „Vai
viņš ir laimīgs? “ es jautāju. Runīgā mūķene
apklust. Pēc īsa brīža viņa, it kā nesapraz-
dama, atkārto: „*Felice?*“ Un tad viņa nolaiž
acis, it kā es būtu pieskārusies tematam, par
ko viņai nepieklājas runāt. Es atkārtoju savu
jautājumu, un tagad atbild jaunā mūķene, vēsā,
oficiālā balsī, un viņas bālās, šaurās lūpas at-

gādina pārāk agri noplūktas ziedlapiņas: „Lai-
mīgs ir tas, kas tic mūsu Kungam Jēzum Kris-
tum.“ Viņa to izteic it kā pamācību un rā-
jienu. Un savādi, man likās, ka šie vārdi bija
vērsti visvairāk pret viņu pašu. Pēc šiem vār-
diem sarunas vairs nevedās. Mēs braucām klu-
sēdami. Drīz arī mēs bijām nonākuši līdz tai
vietai, kur mūķenēm bija jāizkāpj.

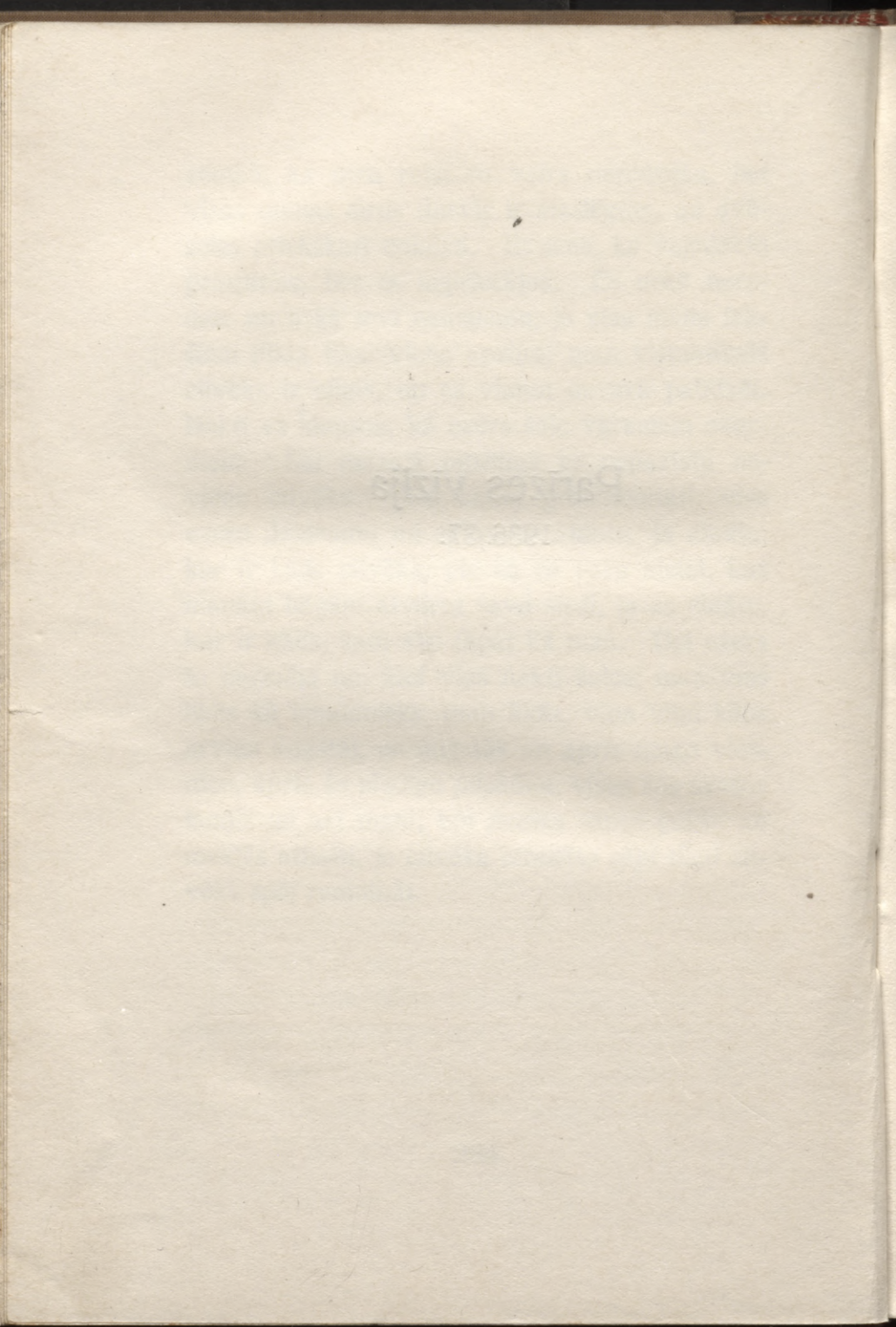
Vecākā mums sirsnīgi pateicās, visiem
mums roku sniegdama, „*Ciao, ciao*“, viņa vai-
rākkārt atkārtoja un aicināja atbraukt pava-
sarī, kad visi kalni ziedot. Bet jaunākā mūķene
tikai paklanījās, un no viņas nāca vēsums kā
no stiklaina ezera. Vecākā vēl pavadīja acīm
mūsu mašīnu, ceļmalā stāvēdama viņa māja ar
roku. Jaunākā tūlīt aizgāja augsti paceltu
galvu. Varēja manīt, ka viņa salst, bet negribo
atzīties.

Pie Lago Madžores es domāju, ja laudis zi-
nātu, cik te ir skaisti, viņiem vajadzētu būt lai-
mīgiem un labiem, bet tā es laikam tādēļ do-
māju, ka man pašai tai brīdī nebija sāpju. Tad
es aizbraucu uz Ženevas ezeru. Gigantiski
kalni, melni zilais ezers vētrainā decembra dienā
šalc kā jūra manā dzimtenē. Baltas kaijas kā
vētrā izrauti putu gabali tiek mētātas gaisā. Es
skatos un zinu, ka viss tas ir skaists savā va-

renībā, ka otru reizi to vairs neredzēšu, bet visas manas sirds durvis ir aizslēgtas, un dvēseles priekšdari nolaisti. Es zinu, ka vajadzētu priecāties, bet es nepriecājos. Es nekā neredzu un nekā sevī neuzņemu, jo visu manu iekšieni pilda tikai viena apziņa: man vistuvākais cilvēks ir slims, un es viņam nevaru palīdzēt. Naktī es klausos, kā ezers šalc vareniem akordiem. Šai mazajā pilsētiņā es nepazīstu neviena cilvēka. Visu kalnu grandiozitāti, visu ezeru dzidrumu un spēku es atdotu, ja zinātu, kur ir kāds cilvēks, pie kā es varu aiziet, kas manām bēdām atvērtu savu sirdi, ja es zinātu, kur ir kāds, kam sāp tāpat kā man. Bet ezers to nezināja un, kad viņš naktī šalca, man viņš likās kā ienaidnieks, man likās, viņa vilņi kāps arvien augstāk un augstāk un aprīs mazo viesnīcu, aprīs šoniecīgo pilsētiņu, visus šos svešos ļaudis un arī mani, bet manas sāpes paliks un meklēs atbalsi, jo cilvēka izraisīto sāpi tikai cilvēks spēj remdināt.

Parīzes vīzija

1936./37.

*Cette nuit je ne dors pas
Et toutes les cloches de Paris
Sonnent les heures
Pour me tenir compagnie
Et dire
Voici les quarts et les demies
Qui ouvrent la porte
Pour le jour à venir.)**
Raimond Duncan.

Ceļot ir uzdevums, kā viss skaistais un lielais. Lai ceļojums bagātinātu cilvēku, ne jau nauda ir galvenais, vispirms sevī jānoskaidro, pie kā brauc un kādēļ brauc. Jāzina, ko grib, tad ceļojums ir skaists. Tad arī dzīve, visgārākais ceļojums, ir skaista. Dodoties ceļojumā, ir jāzina, ka skaistums ir pasaulē, lai par to priedātos, un grūtums, lai to izturētu. Bet par katru skaistumu ir jāaizmaksā. Kas pārdzīvojis skaistuma augstsprieguma brīžus, zina, ka reizēm parāds jāmaksā visu atlikušo dzīvi.

*) Šai naktī es neguļu, visi Parīzes zvani nozvana stundas, lai mani turētu nomodā un sacītu: lūk, ceturtdaļas un pusstundas, kas atver durvis nākamajai dienai. (Je chante et je dis, poems par Raimond Duncan, Paris 1936)

Parīze ir bezgalīgu iespējamību pilsēta. Pārējās Eiropas pilsētas saistās ar vienu otru noteiktu priekšstatu: Florence ar Danti un Kvatročento, Roma — ar seno kristiānismu un romiešu vēsturi, bet Parīzes īpatnība ir tā, ka tā sevī apvieno visas īpatnības.

Sākumā Parīze ierauj cilvēku savā virpulī, nospiež ar savu ātrumu, nomāc ar savu vienaldzību. Viņa nenāk, kā Florence, skaista, lepna un smaidoša svešniekam pretī, viņa prasa, lai katrs pats sev iekarotu vietu. Ir vajadzīgs milzīgs gara spēks, lai nepazustu šai Eiropas domu virpulī. Parīze ir garīgu vērtību meklētāju pilsēta.

Tai dienā, kad es iebraucu, angļu rakstnieks Čarls Morgans Sorbonā teica runu: „*Il faut souffrir pour se comprendre*“, — ir kopīgi jācieš, lai varētu saprasties. Šie vārdi bija pirmais sveiciens svešajā pilsētā un palika par simbolu visām manām Parīzes dienām.

Morgans arī teica, ka pašreizējā sasprindzinātajā Eiropas stāvoklī Francijai un Anglijai ir kopīgi jāšazinās, lai apsargātu dārgāko cilvēces mantu — gara brīvību. Šī gara brīvība Parīzē skurbina vairāk nekā mūzeji un pārējās mākslas iestādes.

Ārzemnieku skaits Parīzē ir tik liels, ka

veido vai veselu pilsētu (1931. gadā Parīzē bija reģistrēti 300.000 ārzemnieki). Varētu rasties jautājums, vai franči nebaidās, ka no visām maļām saplūdušie svešinieki iznīcinās specifiski francisko? Bet gars nebaidās gara; gars caur garu aug, gars garā spārnojas. Garīgs spēks, savu suverēnitāti apzinādamies, neiznīcina otru garīgu spēku, tikai materiija apdraud materiiju un vara — varu. Daudzi ārzemnieki Parīzē ir atraduši mieru ne tikai *Père Lachaise* un citās kapsētās, bet līdzīgi Šopēnam te atraduši savu otru dzimteni. Kad es biju Parīzē, slavenie *Pasdeloup*'a koncerti, kas notiek bez vienas minūtes starpbrīža, bija veltīti Prokofjevam. Laikrasti slavēja viņa „brīnumaino dzidrumu un krāsu bagātību“, it kā viņš būtu francūzis. Un par Pirandello aiziešanu sēroja tā, it kā šis dziļais sicīlietis, šis skarbaiss intelektuālists piederētu Parīzei, kas savu mājvietu dod katram pietiekami spēcīgam garīgam lielumam. Parīzi kā garīguma valsts metropoli es sevišķi izjutu pirmajās 1936. g. janvāra dienās, kad sēroja par Unamuno nāvi, tagadnes un pagātnes Spānijas simbolu, vienu no lielākiem un gaišākiem tagadnes Eiropas cilvēkiem.

Ja man prasītu, kāda ir man pirmā asociācija izrunājot vārdu — Parīze, es teiktu —

iela. Parīzes ielu ritms fascinē. Ne tramvaju, ne velosipedistu. Tā ir automobiļu pilsēta. No viesnīcas loga vērojot ielu dienā un klausoties trokšņos naktī, šķiet, auto šeit tapis valdnieks. Šķiet, tās nav mašīnas, bet namu biežāk mītoši plēsīgi zvēri, ko cilvēku gudrā roka disciplinējusi. Tie kauc, rēc, blauj, šņāc, svilpj. Viņu skreja drebina namu sienas, bet reizēm tie izraujas no cilvēka rokas kundzības, izmet visus braucējus vai arī ieskrien Sēnā. Šo auto skreju vislabāk vērot naktī Konkordijas laukumā, uz kuriem mani aizveda Raimonds Dunkāns, šis gaišais dzīves filozofs, kas savas dzīves vienreizīgo ritmu un nekrāsoto būtību vislabāk var papildīt Parīzē. Kā zvaigžņu meteoru automašīnas spoži liesmodamas drāžas melnā jūrā, un savrupam vērotājam liekas, ka katra mašīna dara visu, lai sabrauktu pretimnācēju. Bet tas tā nenotiek, un šķiet, tāpat kā zvaigžņu gaitas vada neredzama roka, tā arī Konkordijas milzīgajā plašumā ir kāda neredzama vara, kas kārtu ātro skrējēju gaitu ar „nelīki sarkanu uz muguras” un divām gaišām tējas rošēm priekšā”, runājot Čaka valodā. Kā jūrmalā var stundām ilgi stāvēt un vērot viļņu vienmuļo gaitu, atdoties ritmu mūžīgajai kustībai, kurai nav ne sākuma, ne gala, ne arī tveramas

jēgas, tāpat nakts aina Konkordijas laukumā neatvairāmi saista.

Man patīk gleznu izstādes uz ielas, *Exposition eu plein air*, kuŗu atklāšana parasti nolikta divpadsmitos naktī, jo parīzietis nakti neatdala no dienas, pārāk īsa ir dzīve. Un ja mēs Parīzē varam visu atrast, ko vien smadzenes spēj izdomāt, tad miegainība gan nekur nav atrodamā. Vēl vēlā nakts stundā ielās ir tik daudz cilvēku kā pie mums svētku vakarā.

Parīzē dzīve no katra atsevišķa cilvēka prasa tik daudz, ka nevienam nav iespējams tā aiz gara laika aprunāt mīļo kaimiņu, brīnīties un sašust par viņa dīvainībām, interesēties par viņa vajadzībām. Šī atmosfaira iebraucējā izraisa neparastu brīves, bet reizēm arī pamestības izjūtu.

Es braucu gar Sēnas krastiem, ko jau pazinu no Luvrā apbrīnotām Renuāra un Korō sudrabainajām gleznām. Arī šai miglAINajā ziemas dienā Sēna gleznota impresionistiskā stilā: it kā zilā, it kā pelēkā krāsā ar vakarblāzmas rožaino atspīdumu. Savāda gaismas rotaļa, kas ēkām, tiltiem, kokiem un visām lietām laupa reālītāti. Šķiet, šeit izaudzis Korō, kas vilņus gleznojis glaudīgi maigus kā sievietes ādu un sievietes miesu — nīrbīgu, valgu kā ūdens vir-

smu. Un pati šī miglaini plīvurainā ziemaš diena, kuŗā mēs braucām gar Sēnas krastiem, bija kā Korō glezna *L'Eglise de Marissel*. Tur braucot, es atcerējos arī Markē (*Marquet*), ko apbūruši Venecijas un Parīzes ūdeņi — laivu, mākoņu un debess atspīdumi.

Parīzē katram kvartālam ir sava seja, katrs kvartāls ir it kā pilsēta pati par sevi. *Elysée*, *Opéra* mirdz luksā. Ejot pa šīm ielām, liekas, ka Parīzē dzīvo tikai bagāti cilvēki, kas piepilda citās valodās nepārtulkojamo franču eleganci. Es dzīvoju *Quartier Latin*, Sorbonas un grāmatu kvartālā. Tur meklēto itaļu vai vācu grāmatu var vieglāk atrast nekā Itālijā vai Vācijā. Ir veikali tikai ar itaļu grāmatām un atkal citi tikai ar spāņu, tikai vācu, tikai krievu. Un tā vispasaules gara devumi viegli pārskatāmi. Cilvēki šeit nāk pretī ļoti intelektuālām, vēsām, zinošām sejām. Miglainās, vēsās decembra un janvāra dienās ne tikai studenti, bet arī studentes staigā bez cepurēm, bez cimdiem. Tīkami ir vērot, kā šie jaunie cilvēki, kas jau ļoti agri iepazinušies ar neaizplīvuroto dzīvi, apstājas pie trotuāra malā izlikta grāmatu galdiņa. Jau no tā, kā viņi šķirsta grāmatas, var redzēt, ka viņi prot vērtēt un spriest. Es vēroju kādu sievieti bez cepures, gludi atsukātiem, īsiem ma-

tiem, kuŗos bija aizķērušās lietūs lāses. Viņai acīm redzot nebija bijis daudz laika domāt par apģērbu, bija jārisina citas domas, bija jāsa-sprindzina visi spēki, lai nenoslīktu šai jūrā, kur glābšanas riņķi nevienam neizsniedz. Viņa šķirsta vairākas grāmatas, ne jau lai pirktu, bet lai pamielotu acis. Viņas seja slēpj gaišu mir-dzumu, kaut gan novītušie sejas panti liecina, ka darba stundas bijušas pārāk garas.

Grāmatu veikali mani labākie draugi visās pilsētās. Un ja no vienas zemes uz otru va-rētu uzbūvēt drošu tiltu, tad vienīgi no grāma-tām. Es redzu tādu tiltu, kas velvējas pāri okeanam no Amerikas uz Eiropu, un tālāk — gaisa tilts uz Āziju, Indiju, Austrāliju. Tādus tiltus cels, kad visās zemēs zudīs daudzie anal-fabēti, bet viņu skaits vēl drausmi liels, sevišķi, ja domājam par analfabētiem garā.

Es klīstu pa Parīzes decembrīgi miglaina-jām ielām un brīnos, cik daudz veikalu, lai cil-vēks varētu apģērbties un paēst, un cik maz cilvēks rūpējies par to, lai atkal atraisītu smai-du. Darbs ir katra cilvēka vajadzība — to mēs visi zinām. Bet arī prieks ir tāds. Es pazīstu daudz vairāk cilvēku, kas prot strādāt, nekā tā-dus, kas prot vadīt savus atpūtas brīžus. Ir jāiemācās priecāties. Dzīve būtu jāreformē tā,

lai katrs cilvēks būtu pacelts tādā līmenī, ka spētu just prieku vai nu par labu grāmatu, melnā dziesmu, vai arī par kluso vakara mieru.

Ja mēs no *Champs Elysée* automašīnā dažās minūtēs pārceļamies uz Zonām, tad šķiet, Parīze ir pretstatu pilsēta, un neaptverami, ka šeit, kur cilvēce ir tapusi par reliģiju, kur par vienlīdzību cīnījušies jau gadsimteņiem, ir iespējama lielāka nabadzība nekā mūsu Rīgas Latgales priekšpilsētā. Gar Sēnas krastiem vecos apcietinājumos no dažiem dēļiem uzceltās greizās, mazās būdīnās starp gruvešiem un smilšu uzkalniņiem mitinās ne tikai visnabadzīgākie emigranti, bet arī paši francūži, mazas šuvējas, gadijuma strādnieki, mākslīgu puķu izgataivotājas.

* *

*

Lietus zīles sit pret logiem, auto aizņāc garām, šad tad iekliegdamies — cik neskaitāmas reizes esmu klausījusies šai ritmā, kas šķita Parīzes asiņu pulss. Vienā no daudzām bezmiedzīgām naktīm — un vai ir kāds, kas Parīzē gulējis cietu miegu? — mani apciemoja Parīzes gars. Viņš nokāpa no *Notre Dame* balustrādes un teica: „Vai tu redzēji, kā es cil-

vēkus trenkāju un trecu? Es esmu noguris viņus dzīt. Bet viņi paši vēl nav noguruši skriet. Tā kā arī tu piederi pie šīs sīksto radījumu sugas, varbūt tu man varēsi pateikt, kad reiz jūs metīsiet mieru?“

„Kam?“ es jautāju, un elpa man aizrāvās, jo es zināju, par ko viņš runā.

„Šai veltīgajai skrejai.“

Es gulēju gultā, viņš sēdēja uz manām krūtīm, un kad es neatbildēju, viņš kļuva tik smags; it kā gribētu izspiest no manis to, par ko es negribēju runāt. Tagad es viņu pazinu. Tā bija chimēra no *Notre Dame*, bet nakts tumsā, kuŗu pāršķēla tikai dažas ielu gaismekļu raidītās svītras, tas reizēm likās kā milzīgs krupis ar cilvēka lūpām un tad atkal kā mērkaķis, kam spalvas vietā gļotaini slapja āda.

„Vai tu esi filozofs no *Notre dame* balustrādes, kas raugās laukumā izbāzis mēli?“ es jautāju, lai sarunu pievērstu citai temai.

„Hi, hi, hi,“ viņš smējās, „nē, tas ir mans jaunākais brālis. Es esmu tas, kas kliedz. Vai tu atceries mani?“

„Jā, kā lai es neatceros.“

Man kļuva smagi elpot, bet viņš neatlaidās: „Kāpēc tu neatbildēji uz manu jautājumu? tas gluži aziātisks paradums — neatbildēt. Saki.

kādēļ tu esi šurpu atbraukusi? Arī tev nebija pietiekama miera, lai pretotos manam trenkājumam?“

„Es gribēju aizmirst,“ es teicu klusi.

„Sevi?“ viņš jautāja.

„Nē, to, kas sāp, to, kas iesūcies manā dvēselē un vienmēr grauž . . .“

„Hi, hi, hi,“ viņš nosmējās, un viņa nagi vēl ciešāk ieķērās manās krūtīs: „Un tu domā, ka šeit, kur gaisu pieelpojuši tādi, kam līdzīgi tev bija graužējs krūtīs, tu savu graužēju zaudēsi?“

„Es nevaru zaudēt to, kas ir daļa no manis pašas . . . Es tikai gribu aizmirst . . . vismaz uz kādu laiku aizmirst . . .“

„Tā tad tomēr sevi, ak, visi jūs esat vienādi.“

Pulkstenis tornī sīta trešo rīta stundu. Chimēra sakustējās: „No pulksten diviem līdz trim ir mana vienīgā brīvā stunda. Tagad atkal jāieņem savs postenis. Jāsāk atkal trenkāt visus tos, kas nezina sava ceļa. Ek, apnicis.“

„Viens zināja savu ceļu,“ es teicu, „un viņam arī pietika spēka to iet.“

„Jā. Bet jūs visi pārējie viņu vajājāt, un viņš aizgāja no šejienes uz svešo zemi un svešo māju.“

Smagās portjēras pakustējās. Kaut kas no-

grabēja. Uz ielas un viesnīcā sākās parastie rīta trokšņi. Es biju viena.

* * *

*

Divdesmit pirmā decembrī es biju Rodēna mūzejā. Auksta, miglaina diena. Spožos puķu logos zied ceriņi. Mazos rateļos vai uz katra ielas stūra lieli pušķi no gaŗkātānām vijolītēm un dzeltānām mimozām — saules plankumi decembrīgā pelēkumā. Turpat arī mazas, vāzē ielikamas Ziemsvētku eglītes, mūsu naudā Ls 3.— gabalā. Kaut kas iesāpas sirdī. Ceļot vajag vai nu vasarā, pavasarī vai rudenī. Pelēkas dienas ārzemēs var būt vēl grūtākas nekā dzimtenē.

Mūzeja dārzā es priecājos satikt Domātāju. Rodēna atziņa „Mums dzīve ir jāmīl jau vien tā darba dēļ, kuŗu mēs šeit varam veikt,“ ir visas manas dzīves pamats. Viņa svētajā darbnīcā es varēju atpūsties. Tur es remdināju nezināmas varas raisītas ilgas. Apmeklētāju nebija. Tikai pelēkais ziemas vakars un es. Divus cilvēkus pirmajā lielajā istabā es labi pazīstu no Dantes piektās dziesmas. Ir labi šeit klusi sēdēt un domāt, aci aci sarunāties ar dižmeistaru. Cik stipra ir bijusi šā vīra roka, un

cik labi, ja tādā var iekļaut savu grēku dzīvi. Es nemīlu lielus mūzejus, kur bezgalīgā svešinieku rindā jāsameklē viens otrs draugs. Luvers nogurdina. Bet mazie, tikai vienam dižgaram veltītie mūzeji ir divdesmitā gadsimtena svētnīcas. To es visvairāk jutu San Marko klosterī Florencē un arī šeit Rodēna svētnīcā, kur es dzirdēju marmoru dziedam un pirmo reizi redzēju, ka rokas tāpat var smaidīt kā lūpas un raudāt kā acis. Paradīzes svētmirdzums bija ap šiem tēliem, vienalga vai tie runāja par ciešanām, vai par prieku. Šai apskaidrotībā robeža starp prieku un ciešanām zūd, un tā tas ir visā lielā mākslā.

Tur Māte apņēmusi savu mazo bērnu. Vai tiešām viņš nomiris? Tāds miers un klusums ap šiem diviem tēliem. Dzīvība un nāve sasniedzas rokām. Tur ir tā saucamā Katedrāle — divas pielūgsmē saliktas rokas. Tādēļ jau Rodēns tik ļoti mīlējis Danti: abos viņos dega pielūgsmes uguns, kaut gan — viņi labi pazina velna varu. Skatoties šais Rokās jātic, ka gotiskās velves pirmideja nākusi nevis no augsti spraišļotiem meža zariem, bet no cilvēkam iedzimtās tieksmes pirkstus salikt pielūgsmē. Un tad visas pārējās Rodēna veidotās rokas — mīlētāju rokas, drausmā roka, kas iz-

stieejas no kapa, rokas, kas glabā svētumu. Es mīlu cilvēku rokas. Cik bieži es savā audītorijā esmu sekojusi klausītāju rakstošām, mierīgi gaidošām, nervozām, sensiblām, varmācīgām rokām. Un ja reizēm es cilvēku esmu sapratusi un atminējusi, tad teicējs un palīgs man bijusi roka. Šķiet, cilvēks pasauli saņem rokās, no mazām — tā viegli izslīd un sabirst drupās, lielas rokas droši tur pasauli kā noplūktu saules puķi. Es nezinu, vai rokas pasaulei piešķir skaistumu, vai arī pasaule to piešķir rokām. No krēsla man raugās pretī Dieva roka, kas no Nekā radīja Vīru un Sievu un iemeta tos Nekā. Dievs ir vistraģiskākais no visiem skulptoriem: viņš nevarēja neradīt un — nevarēja arī radīt kaut ko pilnīgāku. Drusku tālāk aiz Dieva rokas ir Velna roka, kas veido levu, sievieti, kas lejup velk. Dzīvē tā atbaidītu, marmorā tā saista ne mazāk par Madonnu. Māksla mūs izceļ no dzīves likumības, mākslā — citi kritēriji un cita patiesība. Dzīvē mēs jautājam: labs vai ļauns? Ētiski vērtīgais jāpieņem, ētiski mazvērtīgais jāatraida, jo mēs nedzīvojam lai būtu laimīgi, bet lai piepildītu augstākas vērtības. Bet lielie mākslas darbi taisni tādēļ atpestī, ka apklusina mūsu vēlmes un gribu. Mākslas diženumu mēs mērojam pēc izstarotā su-

ģestijas spēka, mākslas darbu pieņemam, ja tam ir ko teikt. No mākslas mēs prasām, lai tā vismaz uz brīdi apturētu dzīves lksiona ratu. Ja mākslas darbs ir radīts lielā intensitātē, ja tas ir raksturīgs, ja atklāj būtības noslēpumu, tad tas atpestī — kaut arī ir traģisks.

Lai nokļūtu Rodēna Kapellā, man jāiet caur Elles vārtiem, bet vai tos labāk nevarētu saukt par Dzīves vārtiem? Mazajā Kapellā es sasveicinos ar gigantu darba kalvē — Balzaku, un apbrīnoju parīziešus, kas šo, kaut ārējās dimensijās lielo, bet satvarā intimo statuju nav uzstādījuši laukumā, bet Kapellas slēgtajās telpās. Un tur mani arī gaida Septiņi pilsoņi. Labi, kad savas mazās bēdas var gremdēt lielajā sāpju jūrā. Angļu karalis Eduards III bija cilvēks, un tikai cilvēks var izdomāt tādu nežēlību. Viņš uzvarējis karā pret francūžiem 1437. gadā un solījis pilsētu Kalē tikai tad saudzēt, ja septiņi tās pilsoņi brīvprātīgi atnāks pie viņa ar pilsētas atslēgu rokā, tikai kreklu mugurā, ar virvi ap kaklu. Ja būs septiņi, kas brīvprātīgi pieteiksies nāvei, tad viņš nepārvērtīs pilsētu putekļos, neiznīcinās to līdz pamatu pamatiem. Nav tādas nežēlības, ko cilvēks nebūtu spējīgs izdarīt, bet nav arī tāda varoņdarba, ko cilvēks nespētu veikt, ja pats

tos izraugās. — Viņi aizgāja, šie septiņi Kalē pilsētas vīri, un šai pēdējā mirklī sakoncentrējās viss pārdzīvotais un viss tikai vēl sapņos auklētais, kā arī melnā Nekā baigais tuvums, kas ir katra dzīves ceļojuma pēdējais mērķis, bet viņu priekšā tas izauga pēkšņi un varmācīgi. Rodēns pats ir teicis, ka vēlējies, lai šo viņa grupu uzstādītu Kalē pilsētas valdes priekšā tieši uz akmens bruģa, bez postamenta kā dzīvu ķēdi, veidotu no cilvēku ciešanām un ziedošanās spēka.

Rodēns mīlējis Bodlēru. Abi viņi gribējuši tvert absolūto skaistumu — viens vārdā, otrs marmorā: „*Je suis belle, ô mortels, comme un rêve de pierre*“ — ak mirstīgais, es esmu skaista, kā akmenī kaltais sapnis skaists! Šos vārdus Rodēns labprāt citējis un izlietojis kā nosaukumu saviem ekstatiskā skurbumā aizrautiem cilvēkiem. No Rodēna mans ceļš ved uz Bodlēru, viņi abi man vistuvākie gari franču kultūrā.

Es mīlu svešās lielpilsētās aiziet uz kapsētām. Mūsu latviešu kapsētas ir zaļi miera dārzi, Vakareiropas un sevišķi Parīzes kapsētas — *Monmartre, Montparnasse, Pêre Lachaise* — ir mazas miroņu pilsētas dzīvo pilsētu vidū. Kapi aplāti ar marmoru vai akmens plāksnēm.

Gandrīz vai katram aizgājējam uzcelta sava maza mājiņa, sava kapellīte ar lukturīem un svētbildēm. Tur, gluži kā pilsētā, bruģēti ceļi, tornīši, un viss laukums sadalīts kvartālos. Tikai ļoti reti kam ir mazs dārzs. Agrāk šīs kapsētas ir bijušas ārpus pilsētas, bet Parīze tik strauji augusi, ka tagad cilvēku mājas un ielas no visām pusēm ieslēdz miroņu mājas un ielas.

Kā lai es neapciemoju to, kas, pilnīga svētuma alkdams, tika pārprasts no visiem burtu kalpiem un svētuļiem? Tik lielā un svešā pilsētā jāaiziet pie drauga, citādi vēl šī ātrskreja var samalt ceļotāju. Monmartras kapsētas lielās gatves galā ir Bodlēra dusas vieta — nē, tas ir nepareizs vārds, tādiem kā viņš taču dusas nevar būt! Viņa kaps ir atdalīts no visiem pārējiem kapiem, jo arī dzīvē viņu ieslēdza lieli vienpatības loki. Kapa kopas vietā ir veidots akmenī cirsts gulošs tēls, nāves autiem cieši satīts, bet, šķiet, viņa roka tūlīt sakustēsies, šie auti pārplīsīs, viņš celsies un steigsies meklēt arvien vēl neatrasto, nekur neesošo skaitumu. Bodlērs ir visfrancūziskākais rakstnieks. Viņš franču kultūrā ieņem to pašu vietu, ko Dostojevskis — krievu, Gōte — ģermāņu, Servantess — spāņu kultūrā. Ka viņu mazāk pazīst nekā citu zemju reprezentatīvos dižgarus,

izskaidrojams ar to, ka viņa māksla nepārtulkojama. Šogad Parīze atzīmēja Bodlēra 70. nāves dienu, un varētu runāt par Bodlēra renesansi, tagad viņu par savu sauc pat stingri katolīcīgo rakstnieku grupa, jo lielais pieder viņiem, tikai — ne jau visi to spēj saskatīt.

* *

*

Uz Versaļu aizved nebeidzamas koku alejas, tās saista kā visas Versaļas lielās, brīvās līnijas, kas nekad nepazūd sīkumos; bet ar Versaļas vēsturi un spožumu es nezināju ko iesākt: patmīlīgu despotu radīts, putekļiem lemts. Un gilotīna ir Versaļas likumīgā meita. Varbūt, ka Versaļas 600 daiļrunīgās strūklakas mani būtu atbrīvojušas no tik smagām domām, bet es tur biju ziemā, kad ūdens rotaļa klusēja un ūdens pilēja tikai no debesīm.

Uficijās katra glezna nozīmīga, katrai istabai savs intīmais šarms. Salīdzinot ar Uficijām, Luvrs šķiet oficiāls. Pēc Uficijām grūti viņu iemīlot. Kam visi šie bezgalīgie Ludviķi vajadzīgi? Šīs daudzās galma cilvēku gleznotās glītās, gludās gleznas? Cik daudz tukšuma slēpjas aiz tā, ko cilvēks aizklājis ar mākslas vārdu.

Akurātera smalko vārdu mākslu atgādina

Monē blondās gleznas. Viņās skatīdamās, es domāju par Draugu sejām un Elegiskiem momentiem. Šis vieglais mirklīgais mirdzums mani vēl vairāk tuvināja mūsu smalkākajam dzejniekam, kas Parīzi izraudzījis par savu otru dzimteni. Beidzot, nogurusi no daudzām tukšgleznām, es atradu divdesmit Rembrantus, kas šeit tikpat vientuļi sevī un ar savu Dievu kā Vīnē, Florencē un pārējos Eiropas un Amerikas mūzejos. Rembrants brūno tumsu pārvērta par valdnieci, un viņa gara spēks bija tik liels, ka viņš pat tumsai lika mirdzēt. Tās vairs nav portrejas, te dvēsele runā ar dvēseli. Bez žēlastības viņš atkailinājis dvēseli, katru šķiedriņu padarījis redzamu, kā vienīgi vēl Dostojevskis to drīkstējis un spējis darīt. Liels mākslas darbs, kaut arī sīzets irdens un neglīts, pauž aistētisku un ētisku vērtību. Rembranta un Dostojevskā radītos tēlos vēl noziedzniekā redzam cilvēku, pērkamā sievietē — nevainīgo meiteni, slimībā — zaudēto veselību, vecumā — aizslīdējušo jaunību. Miesu gleznojot, Rembrants atklāj dvēseli un visus tās ceļus.

Delakruā, krāsu don Huans, gara aristokrāts un filozofs, iejutīgais Šopēna portretists, uzvar ar savu mūzikālo suģestiju. Viņš, kas zīmēja ar otu, krāsām lika liesmot ārprātīgā

kaislībā; kur bads, izmisums, dusmas, noziegums raujas ārā kā ugunsgrēks (*Masacres de Scio, La barque de Don Juan*), viņš top par Dostojevskā līdzinieku. Gleznā „*Dante et Virgil*“ duļķaini zalganajos, brūnganajos Stigas vilņos Dantes spilgti sarkanā galvas sega kliez kā varens biedinājums. Laika biedri viņu sauca par „smērētāju“, par „gleznotāju ar iereibušo slotu“, bet mēs šodien zinām, ka viņš franču glezniecībā nozīmē apmēram to pašu, ko viņa laika un mūžības biedrs Bodlērs dzejā. Dažas nedēļas priekš savas nāves (1865. g.) viņš savā dienas grāmatā, kas kopā ar vēstulēm slēpj gandrīz tikpat daudz bagātības kā viņa gleznas, ierakstīja vārdus, kuŗos viņš pats sevi labāk raksturojis nekā tie, kas viņu gribējuši saprast: „Gleznu uzdevums ir — radīt svētkus acīm.“

Ar El Greko reprodukcijām es jau dzimtenē biju sīkāk iepazīsies, toreiz, kad rakstīju par statisku un dinamisku mākslu, Greko nosaukuma par vienu no spilgtākajiem dinamiskās mākslas pārstāvjiem. El Greko es iemīlēju, kad sv. Frančesko tapa mans patrons, jo El Greko tik vīzionāri gleznojis Frančesko acis, ka tā skats mani vēl šodien pavada. Bet El Greko dvēseli es nojaudu kādā Rīgas pavasara naktī,

kad nami meta nedabīgi melnas ēnas un mans draugs, man stāstīdams par Toledas tumši mistisko skaistumu, vēroja smailo mēness sirpi te zūdams, te parādāmies aiz zilgi zaļganajām nemierīgajām mākoņu driskām un teica: „Lūk, tādas debesis gleznojis Greko, kas Venecijā redzēto nekad nespēja aizmirst.“ Toreiz bija sāpīga, auksta pavasara nakts, bet pumpuri jau raisījās, un jau dienu iepriekš bija dzirdēta strazda dziesmas pirmā takts. Un tagad mēs abi stāvējām Luvrā divu El Greko gleznu priekšā: karalis Ferdinands un — Kristus krustā. Tās nav Greko raksturīgākās gleznas, bet tomēr arī tās pauž krāsu aukstumu un drūmas kaislības. El Greko nepazīst tīru, gaišu krāsu, viņa zilums ir zaļgani zils, viņa sarkanums — melni sarkans. El Greko, savādnieks, kā visi Spānijas reprezentanti ir zemes un debess plosītais cilvēks, un visi viņa tēli līdzinās viņam: tie stiepjas augšup tik trausli kā stādi, smalkas, iegarenas rokas, gotiski šauras sejas te izmisuma nomāktas, te ekstazes paceltas. El Greko savās gleznās ir izteicis spāniešu dvēseli, kaut gan pats nebija spānietis, bet grieķis, un viņa īstais vārds — Domeniko Teotokopuli; savās gleznās viņš, savu svešumu pasvītrodams, parakstījās grieķu burtiem, bet tomēr

pēc savas mentālītātes viņš spānietis, — un spānieti saista viss, kas ir neparasts, ārkārtīgs, viss, kas paceļas pāri caurmēram: varonis, moceklis, nerrs. Ortega ir Gasē rakstīdams ievadu Serža Rovinska darbam „*L' Espagne grandiose et fantastique*“ saka, ka spānietis nekad nešaubās, apzinādamies, ka šaubas un skepse ir garam viņš draudīgākās slimības. Mēs apskatām pārējos spāniešus Luvrā — Riberu, Zurbaranu, Goju, Velaskesu. Mans draugs, garā degdams, stāsta un stāsta par zemi, kur donkichotiskā cīņā iekaņojis sev otru dzimteni, un man šķiet, šeit redzamās spāniešu gleznas illūstrē viņa vārdus: „Spānietis dzīvo, lai ūtopiju pārvērstu īstenībā.“

* * *

*

Ziemassvētki Parīzē saistās ar mimožu un vijolīšu smaržu. Katru vakaru es lasu franču valodā no visbagātākās grāmatas, ko man uz ielas kāds svešs cilvēks iedāvinājis. Grāmatu grāmatā viss pateikts tik glezni, patiesi un dziļi, ka nav jābrīnās, ka cilvēki to divtūkstoš gadu laikā skaitījuši par svētu grāmatu. Bet tās satvars tik dziļš, ka šī gaŗā gadu virkne vēl nav pietiekami gaŗa, lai radītu kādu, kas to pilnīgi saprastu. Kad cilvēki dzīvos pēc šīs mācības, kuŗu līdz šim tikai pārpratuši, kad paze-

mīgi ieies šai mācībā, tad sāksies jaunā ēra. Jāaizmirst visi teologu tulkojumi, jāņem šī grāmata un jālasa, it kā to lasītu pirmo reizi. Bagāta ir Moriaka grāmata „*Jésus Christ*“, bet pārāk katoliska, tā saista, bet nelīdzina ceļu uz evaņģeliju.

Es aizeju uz *Notre Dame*, kur masas smagme akmenī iznīcināta, kur bēthoveniskā kaislībā dvēsele tiecas projām no zemes un bezgalība, ko Pitagors pieskaitījis negatīvām vērtībām, padarīta par visa esošā jēgu. Te mūzika skan, kaut arī neviens nespēlē. Labi ir šai puskrēslā klusi aizdedzināt sveci blakus daudzām citām jau degošām svecēm, ko nolikušas rokas, kas līdzīgi manējām gribējušas pateikties, ka briesmas pagājušas garām. Ir daudz prātots par to, kādēļ vissvētākā Parīzes vietā *Notre Dame* baznīcā noliktas chimēras, šie mazie nejaucēni, puscilvēki, pusvelniņi, kas ar savu izteiksmīgumu saista uzmanību vairāk nekā svētbildes. Arī šeit franču gars sapratis cilvēcīgo, pārāk cilvēcīgo: nav tādas vietas zemes virsū, kur tumsas nemaz nebūtu, arī vissvētākā cilvēkā mīt kaut kas no velna.

Es klausos mazā baznīcā *Etoile* Bacha oratoriju un skumstu, ka to neizpilda katoļu dievnamā. Šī protestantu baznīca ar savām kaila-

jām, tukšajām sienām atgādina tīrīgu kanceleju, bet Bacha oratōrijas spēks drīzi vien liek visu aizmirst: „*Comme un berceau, voici mon coeur qui sans partage t'appartient: à tout jamais habite en lui.*“ Tādas prieka gaviles var būt vēl tikai Bēthovena Devītā, bet tur tās paceltas traģiskā fonā. Bacham turpretim nav nekā traģiska. Tā gavilēt var tikai cilvēks, kas gan pazīst dzīves smagmi, bet kas, visu atmetis un aizmirsis, tic ar bērna sirdi. Arī Vāgnera Parsifālā ir šis atpestītājs prieks, bet tur tas ir spīrituālizēts, tur tas ir mokās izciests un mokās radīts, bet Bacha prieks ceļas pret debesīm kā viegli dūmi kristallzilā spalgā ziemas pusdienā. Tā gavilē tikai tas, kas savā bērna sirdī dzīli un patiesi tic.

* * *

Franči, kā visi katoļi, cildina madonnu, Parīzes patrone ir sieviete, gudrā un maigā Ženevjeva. Viena no spožākajām Francijas vēstures lapas pusēm ir stāsts par Žannu D'Ark. Luksemburgas dārzā sēž lielā drikstētāja Žorža Sanda. Velti viņa cīnījies. No viņas nāves dienas pagājuši sešdesmit gadi, bet viņas mērķi vēl nav sasniegti. Sieviete brīvajā Francijā ir gluži nebrīva un ne jau tikai tādēļ vien, ka ne-

drīkst balsot. Jābrīnās, ka šī brīvā tauta nesa-
prot, ka brīvais cilvēks var mīlēt tikai brīvo.
Šai zemē, kur cilvēcība pacelta par augstāko
principu, sievietē vēl nav iekarojusi cilvēka tie-
sības. Nesaprotu, kā var godināt madonnu, sie-
vieti, uzskatot to par otras šķiras radījumu?
Vai katrā sievietē nav kaut kas no madonnas?
Kā vīrietis var locīt celi tā priekšā, kas ir ze-
māks nekā viņš pats? „Parīze ir paradīze sie-
vietēm“, man teica kāda luksa salona īpaš-
niece. „Vai jūs vērojāt skatlogus garajos bul-
vāros, kāds krāšņums! Kādas sprādzes, puķes
un jostas! Īsti mākslas darbi! Un viss dari-
nāts tikai sievietes greznumam. Vai sieviete
nevar būt lepna?“ — „Jā, tā sieviete, kas grez-
nojas, lai patiktu vīrietim, un šai tieksmē no-
slēdz savu dzīves loku.“ „*A votre service*“ —
tā saka kalpotāji viesnīcās, un tā, šķiet, arī fran-
ču sieviete saka vīrietim. Viņa katru mirkli ir
gatava pakalpot vīrietim, pakairināt viņu, iejūs-
mināt viņu, atpūtināt, uzjautrināt. Franču vī-
rietis pārka, ja vien to spēj, savai izredzētai va-
sarnīcu, mašīnu, visu, ko vien tā vēlas, bet vi-
ņai ar savu dzīvi vīrietim jāsaņem — „*à votre
service*“. Tādēļ arī ziemēlu sievietei ar savas
patības un pašvērtības apziņu grūti iekļauties
šais prasībās. Parīzē es sapratu, ka franču

tauta bijusi tā, kurā Dantes Dievišķā dziesma, šī slavas dziesma sievietes augšuprāvējam spēkam, nav atradusi dziļus sapratējus un iztulko-tājus. Bet šo spriedumu par franču sievieti, protams, nedrīkst pārāk vispārināt. Jauno grā-matu virknē vilina un saista Margaritas Jurse-nares (*Yourcenar*, Ugunis (*Feux*) ar atziņas slā-pēm un vārdu mākslas pabeigtību. „*L'Amour est un châtiment, nous sommes punis de n'avoir pas pu rester seuls*“ — mīletstība ir sods par to, ka mēs nespējam palikt vieni. — Un pāri viņas daudzajām bagātajām atziņām paceļas šī: „Es sevi nenogalināšu, pārāk ātri aizmirst mi-rušos.“

* * *

Nāk dienas, kur mūzeji, mūzika un pat grā-mata tik bezgala tāla. Tādos brīžos cilvēks neziņā jautā: kam tas viss? Skaistas ir glez-nas, skaistas ir pilis, skaistāka par tām ir mū-zika, bet vēl skaistāks par visu ir siltais, dzī-vais cilvēks, kas sniedz roku tai brīdī, kad ir grūti, tai brīdī, kad nezina, kāpēc arvien jāpeld pret straumi. Skaistums neglābj, ja sirds ir izmisusi. Tā melnās stundās visu atdotu nevis par Lionardo gleznu, bet par tuvcilvēka rokas spiedienu, par cilvēku, kam atveras roka, lai

tanī varētu ielikt savu bēdu kamolu. Tādus cilvēkus esmu sastapusi Parīzē, un viņu attēlus novietojusi man visdārgākajā galerijā.

Caur daudziem vārtiem esmu gājusi, caur Kolizeja arkām Romas Forumā un Triumfa arku Parīzē, caur sapņu vārtiem un dzelžainiem pienākuma vārtiem, bet visbrīnišķīgākie man bija tie vārti, ko cēla drauga uzticīgās rokas un kas mani aizveda atpakaļ pie manis pašas. Uz šiem vārtiem bija rakstīts: „*Amor mi mosse che mi fa parlare*” — un mīlas aicināta runāju es.

Kosma pielūdzējs

1937.

Косма Пискупец

1881

Kad, Kaunā iebraucot, mani grāmatu logos sveicināja Raiņa kopotie raksti, brīnišķīgi skanīgā tulkojumā, un gleznu galerijā Tilberga gleznotā Raiņa potreja, dzimtenīgi silti tapa ap sirdi. Krievu valoda pašreiz ir tā, kuŗā vecākās un vidējās paaudzes latvieši un leiši var sarunāties, jo latvietis, kas speciāli nav mācījies leišu valodu, gan saprot vienu otru vārdu, bet nevar uztvert leišu valodā izteikto domu.

Es uz Kaunu aizbraucu no Parīzes janvāra beigās, kad Parīzes bulvāros garķātaino, lielo vijolišu pušķīši visos ielu stūros un maigā vēsma miglainsajā gaisā jau vēstīja pirmspavasari. Bet Kaunā sniga lielām pārslām, un termometrs rādīja — 18° R. Es sēdēju mazā, siltā istabīnā un klausījos ilgi nedzirdētā sniega dziesmā, kas tik labi saderēja ar šīs pilsētas klusumu, ko nesarauj elektrisko tramvaju troksnis. „Klusi kā Venecijā“, teica mans ceļojuma biedrs. Man patika šis izteiciens, kaut gan es tam nepievieņojos. Venecijā ir klusums, kas uzguļas mirējam, klusums, kur pagātne stiprāka par tagadni, bet Kaunā ir dīgļa klusums, te viss runā par nākotnes plaukumu. Venecijas būtībā ir iz-

šķērdība un rafinements, bet Kaunā ir tik lielā mērā kā neviena cita pilsēta abu šo jēdzienu pretstats.

Kauna, veca cietokšņa pilsēta, kur krievu laikā neatļāva celt augstākas kā divstāvu mājas, tagad var lepoties ar neparasti daudzām modernām gaumīgām jaunceltnēm, kas dīvaini kontrastē ar vecmodīgajām, zemajām, tipiski mazpilsētnieciskām būdiņām.

Nekur tik uzskatāmi neredzam, ka pagātne zūd un satrūd un pāri tai ceļas uzvarētāja tagadne.

Kauna apslēpusies dziļā katlveidīgā ielejā. No mazajiem uzkalniņiem atklājas jauks skats uz Nemunu un tās tiltiem. Pāri šai pilsētai gājušas tik daudz svešas un naidīgas varas; tur Vītauta baznīca, vecākā Kaunas celtnē (1400. g.), kur Napolēons, visudrīkstētājs, licis ierīkot zirgu stalli, bet kad nāca rūgtā atkāpšanās diena, devis pavēli to nodedzināt, un tā no veciem laikiem uzglabājies tikai īpatnējais tornis un altāra gals. Turpat netālu arī māja, kurā Napolēons dzīvojis, un priekšpilsētā — uzkalniņš, no kura viņš vērojis kauju. Kara mūzeja torņa zvani katru vakaru un rītu dzied mūžīgu piemiņu kritušiem, tiem, kuŗu roka un dzīvība paglāba tautu no svešām varām un bojāejas.

Dažas ielas asfaltētas, bet daudzas vēl nebrūģētas, un te atkal dīvaini tuvi jūtam pagātni un tagadni. Klīstot pa klusajām dziļi aizsnigušajām ielām, vērojot kārtībniekus un veclaicīgos ormaņus biezos aitādas kažokos, nosalušos zemnieciski ģērbusos skolniekus, ļabi domāt, ka šīs pilsētas vārds cēlies no mīlestības dieves Mildas dēla, kuŗa vārds bija Kaunas. Mildas pazemīgais maigums vēl neredzamiem karogiem plīvo šai pilsētā.

Kādā tējas vakarā es biju kopā ar filozofijas profesoriem, jauniem un veciem dzejniekiem, gleznotājiem, un mani pārsteidza viņu pazemība un kautrība, viņu siltā atsaucība un jūtīgums visos kultūras jautājumos. Kā vienmēr, kad salasās dažādu tautību pārstāvji, sarunu temats bija atsevišķu tautu īpatnības. Bet lietuvieši it kā kautrējās runāt par savām īpatnībām, šķitā, ka šīs īpatnības vēl nav apzinātas. Toreiz, kā arī citos vakaros man bija izdevība tuvāk iepazīties ar lietuvju intelligenci dzejnieka un profesora Sruogas vadībā, kuŗa brīnišķīgā lietuvju valoda skan kā mūzika. Viņa augsto kalnu ilgas, viņa sarežģītais individuālisms, viņa ārkārtīgā atturība, viņa iekšējais nemiers mani aicināt aicināja viņa pasaulē būt ne tikai garām-gājējam tūristam, bet pateicīgam viesim. Do-

mājot par Kaunu, manās ausīs zuz viņa melō-
diskās vārsmas:

*O, sopulingoji,
O, maloningoji,
O, gailestingoji
Motina Viešpaties
Melsis už mus*

(Ak, sājupilnā,
Ak, lēnīgā,
Ak, žēlīgā
Dievmāte,
Lūdzi par mums.)

Bieži mēs paši slavējam latviešu vienkār-
šību, bet, salīdzinot ar lietuviešiem, latviešus
gan nevar nosaukt par vienkāršiem. Protams,
nevar noliegt, ka mēs kultūrālā ziņā tālāk aizgā-
juši par viņiem, to sevišķi jūtam, salīdzinot
mūsu grāmatu pasauli ar mūsu brāļu tautas grā-
matu krātuvi. Un tas ir saprotami, ja atcera-
mies, ka pie mums dzimtbuve atcelta 1819. g.
Mums ar sešdesmitiem gadiem sākās nacionālā
atmoda, bet 1863. gadā notika beidzamā lielā
Polijas un Lietuvas sacelšanās pret Krieviju,

kas prasīja daudz asiņainu upuru un tika apspiesta mežonīgā varmācībā. No tā laika sākās Lietuvas vistumšākās dienas, aizliedza pat iespiest grāmatas lietuvju valodā latīņu burtiem. Lūgšanas grāmatas tika iespiestas Vācijā. Radās arī atsevišķi izcili lietuvieši, kas ārzemēs, sevišķi Amerikā, bēgdami no krievu varmācības, iespieda dažas laicīgas grāmatas, kalendārus un laikrakstus, kontrabandas ceļā tie tad tika nogādāti uz dzimteni. Šos grāmatnešus krievu policija ārkārtīgi vajāja, sēdināja cietumos un pat sūtīja trimdā Sibīrijā. Un tas bija tais gados, kad mums jau bija savs Pumpurs un Auseklis, un savi brāļi Kaudzītes. Tādā gara tumsībā Krievija noturēja Lietuvu līdz 1904. gadam, kad lietuvju tautai tika atkal dāvāta visdārgākā manta, cilvēcīgās dzīves sāls un maize — rakstu brīvība. Lietuvas nacionālās atmodas laikmets sākās tikai ar 1904. gadu, kad atkal sāka parādīties grāmatas un laikraksti, iespiesti lietuvju valodā latīņu burtiem.

No vēstures mēs zinām, ka lietuviešiem bija sava varena kunigaikšņu cilts, kas divi simts piecdesmit gadus valdīja Lietuvas lielvalstī. Šīs cilts dibinātājs bija Ģedimins (1316.—1341. g.), kas visu mūžu palika sentēvu ticībā un Lietuvas robežas paplašināja līdz Ķijevai. Bet es

lietuvju dzīvē un mākslā bravurīgā, pašapzi-
nīgā karotāja ietekmi nevarēju saskatīt. Rau-
dzīdamās lietuvju sejās, gleznās, baznīcās, dzīvē
un grāmatās, klausīdamās viņu valodā un dzies-
mās, mani pārsteidza viņu pazemība un klusā
tolerance. Es neesmu sastapusi nevienu lietu-
vieti, kas lielītos, un manī izveidojās pārlicība,
ka lielīgs lietuvietis ir *contradictio in adiecto*.
Vairāki lietuvieši, jautāti, kuŗu īpašību viņi uz-
skata par savu visraksturīgāko, man atbildēja
ar grūti pārtulkojamo vārdu: „*drovumas*“.
Latviskais vārds „pazemība“ gan neizsaka šā
vārda jēgu, tuvāks ir krievu vārds „*skrom-
nosť*“, franču „*modestie*“; paši lietuvieši man
paskaidroja, ka šis vārds izsaka atturību vie-
notu ar kautrību. Varbūt katrai tautai ir daži
raksturīgi, nepārtulkojami vārdi, kas visskaid-
rāk izsaka šīs tautas dvēseli, un kā franču
tautu raksturo vārds serenitāte, tā lietuvjus —
drovumas, bet izsakot šos apgalvojumus es ap-
zinos, ka tādi raksturojumi ļoti relatīvi un ne-
drīkst daudzkrāsaino tautas psīchi pārāk vien-
kāršot, reducējot tās struktūru uz vienu vai
otru īpašību.

Bet pārdzīvojums, ko lietuvju tauta līdz šim
visspilgtāki izpaudusi objektīvētās formās, ir
liriskais ideālisms, vienots ar panteismu un

lielu cieņu ētisku vērtību priekšā. Paši lietuvji zina stāstīt, ka poli no lietuvja vislabāk var atšķirt, vērojot, kā abu šo tautu pārstāvji savus mazos dēlus vada skolā. Polis mēdz stingri piekodināt: „*Buk mandagus!*“ (esi pieklājīgs) un te izpaužas poļu šlachtas rūpes par ārīgo gludumu. Lietuvietis savam dēlam piekodina: „*Buk geras!*“ (esi labs) — te jūtam mums latviešiem tik radniecīgas rūpes par iekšķīgo skaidrību.

* *

*

Arī pēc Uficijām un Luvra gleznām Čurļonīs nenobāl. Viņam veltītais baltais templis tik cēli paceļas pelēkajā apkārtņē. Snauž tauta ikdienas sīkgaitās, bet pēkšņi rodas viens, kas jūt vairāk, dziļāk un savu pasauli ceļ tik augstu, ka tā saredzama arī tāli pāri dzimtenes robežām. Kas mūžības ilgas grib redzēt krāsās ietvertas, grib tās dzirdēt skaņās izteiktas, kas kosma tuvības izjūtā meklē savu reliģiju, tam jābrauc uz Kaunu ciemos pie Čurļoņa. Viņš bija ērgelnieka dēls, un ērģeles šalc viņa gleznās: nāc, iesim Dievu lūgt, noausim savas kurpes, lai mūsu kājas drikstētu pieskarties mūžības pļavai. Būsim klusi, tik klusi, lai neviena

pieneses sēkliņa neraisītos no savas mājas un lai mēs spētu saklausīt zvaigžņu melodijas.

Liela ir mūžības doma, bet neviens to nav atrisinājis, kas viņai pārāk tuvojas, tas sadeg lielās mīklas ugunīs.

Čurļoņa pasaule nav prāta, bet ārprāta radīta. Kas viņā dzīvojis, tas zina: nevar darīt tikai to, kas prātīgs, un bojā aiziet savā ceļā ir vieglāk un saldāk nekā sastingt svešas rokas gludinātā tekā.

Dante ir teicis, ka gudrais ir tas, kas atmet mazas lietas, lai saskatītu mūžību. Čurļonim nemaz nav mazas lietas, viņš ar Dievu sarunājas bez starpniekiem, viņš nostājas tieši Dieva priekšā un saka: „Šeit es esmu, es esmu cilvēks, bet nevaru palikt viens, ja tu mani neņemsi aiz rokas, tad jāmetas vilņos.“ — Un viņa gleznās Dieva rokas tuvums tam liek ekstazē pielūgt un gaviļēt (glezna *Allegro* vai arī *Scherzo*), bet kad tā attālinās, tad jāklīst vienam, un tad ceļnieku pārņem izmisums (glezna „Krusts“).

Mēs dzīvojam, lai uzvarētu dzīvnieku sevī, bet Čurļonī dzīvnieka nemaz nebija, un tādēļ varbūt viņam, kas tik kaisli alka atbalsis un atbalsta, kas ar rokas uzlikšanu kā vecie māgi spēja atņemt sāpes, gandrīz neiespējami bija atrast domu biedru.

Mikalojs Konstantīns Čurļonis dzimis Varēnu pilsētīnā, Viļņas gubernā 1875. gadā. Vispirms viņš dzīvoja skaņās un jau trīspadsmit gadu vecumā komponēja. Viņš beidza Varšakas konservātoriju 1900. gadā. Visums viņam likās mūzikāls darbs, un katru cilvēku, katru lietu, katru stādu, katru lietus lāsi un pašu sauli viņš dzirdēja skanam. Tāda mūzika, kā Dante mums vēstī, debesu augstākās sfairās sagaidīs tos, kas no grēkiem šķīstījušies. Bet vai nevar gadīties, ka reizēm debesu sfairu iemītnieks uz īsu laiku apmaldās pie mums kā vienīgi dzirdīgais starp kurliem, kā gaišreģis starp akliem, lai arī nedzirdīgie un neredzīgie kaut ko nojaustu par pasauli, kuŗas vārti tiem vēl ilgi vai arī mūžam paliks aizslēgti.

Beidzis Varšavas konservātoriju, viņš 1901. gadā aizbrauca papildināties Leipcijas konservātorijā; viņš dzīvoja no nožēlojamām privātsundām, un līdzekļu ārzemju ceļojumam nebūtu pieticis, bet kņazs Michails bija dzirdējis viņu spēlējam un sapratis, ka šai gadījumā nedot naudu nozīmētu sev nodrošināt vietu vienā no Dantes elles riņķiem. Ar glezniecību Čurļonis sāka nodarboties, kad bija jau pazīstams kā pianists un komponists. No 1904. līdz 1905. gadam viņš apmeklēja Varšavas mākslas

skolu, bet tā viņu neapmierina. No 1906.—1907. gadam viņš dodas ceļojumā pa Eiropu un, kad apmetas uz dzīvi Viļņā, tad intensīvi nododas radošam darbam. Šais viņa dzīves pēdējos piecos gados uzgleznots lielākais viņa gleznu vairums (ap 220 gleznu). Viņš iedziļinās dabas un matemātikas zinātnēs, astronomijā, lasa biezas psiholoģiskas grāmatas, studē vēsturi, austrumu tautu reliģiju, un nav saprotams, kad viņš visu to veicis, jeb vai viņa diennaktij bija vairāk par divdesmit četrām stundām? Viņu saistīja Kanta domu asums, Nīčes saules kults un viņa ikdienai pieteiktais karš, Dostojevskas pazemība, Hofmaņa un Pō trakojošās fantazijas. Ja viņš būtu pazinis latviešus, viņš būtu iemīlējis Poruka ilgas pēc Nebijušā un Skalbes klušumu. Mīlāks par visiem rakstniekiem viņam bija Dante ar savām riņķojošām zvaigznēm, Dantes dievišķās kāpnes nekur tik skaidri nav saredzamas kā Čurļoņa gleznās, kaut gan viņš nekad nav domājis illūstrēt Danti. Bet kad es skatījos uz viņa Jaunavu no Zodiaka cikla, man likās, ka tā atnākusi no Dantes zemes paradīzes un viņa Strēlnieks — no Šķīstīšanās kalna.

Čurļonim māksla bija kalpojums Dievam un mākslinieks starpnieks starp Dievu un cilvēku. Viņa reliģija bija kosms. Saules un zvaigžņu

kults viņam tik nozīmīgs, cik tas nozīmīgs bijis vienīgi vēl Dantem. Bet lai pasvītrotu abu šo dižgaru starpību, atcerēsimies, ka Dante bija cīnītājs, bet Čurļonis — ekstatisks kosma pielūdzējs.

Draugi viņam ieteica atpūsties, tāpat to varētu teikt zibenim. Viņš pazina tikai darba pārmaiņu. Viņš organizē kori, harmonizē lietuvju tautas dziesmas, bet tās, chromatisma pārsātinātas, grūti dziedamas; sajuzdams savus robus lietuvju valodā, viņš studē tās likumus, ņem lietuvju valodas stundas pie valdonīgi skais-tās Sofijas Kimuntaites, kas vēl mūsdienās uzskatāma par vienu no labākajām lietuvju valo-das lietpratējām un iecienītākajām rakstniecēm. (Viņas Ausmas dēli ar labiem panākumiem iz-rādīti mūsu Nacionālā Teātrī). 1909. gadā viņi apprecas un aizbrauc uz Pēterpili, cerēdami lielpilsētā atrast plašāku atbalsi savam darbam. Bet liktenis nebija lēmis šiem abiem cilvēkiem izveidot savu dzīves stilu. Sofija Kimuntaite bija gan apgarota, apdāvināta un starojoši skais-ta, bet pārāk jauna, lai jau toreiz, divos īsos gados aptvertu Čurļoņa kosmiski mistisko pa-sauli. Pēterpilī Čurļonis iepazīstas ar ievēro-jamākiem krievu māksliniekiem un, kā agrāk iz-stādīja savas gleznas Varšavā un Viļņā, tā ta-

gad piedalās izstādēs Pēterpilī, Maskavā un Krakovā, iegūdamis visur lielu atzinību.

Daudz ir rakstīts par Čurļoņa gleznu idejām, bet viņa pa lielākai daļai tempera tehnikā izpildītās gleznas saista ne tikai ar to, kas tur teikts, bet arī, kā tas teikts. Es tur redzēju Lionardo gleznās apbrīnoto sfumato un sapratu, ka jaunaļiem lietuvju gleznotāļiem tagad liek studēt Čurļoņa smalkos zīmējumus. No Strēlnieka uzglabājušās daudzas skices, kur atstātums starp strēlnieku un putnu arvien cits, daudz viņš domājis par to, kā atrast pareizo attālumu, bet pati kompozicija jau uzreizi bijusi gatava. Viņa gleznu faktūra šur tur atgādina van Gogu, tikai Čurļoņa krāsas ir daudz smalkākas. Viņa gleznās lūkojoties, man likās, ka krāsas var šķīstīt cilvēku. Viņa kosmiskās temas varbūt kāds varētu salīdzināt ar Rērichu, bet Rērichs smagāks un šur tur atgādina iespaidīgas kulises, bet visās Čurļoņa gleznās ir tā pati bezgalīgā tāle. Viņa fantazija trakoja, gluži kā Dantem viņam šīs zemes robežas bija par šaurām, lai izteiktu savus pārdzīvojumus, ar jūru dzelmēm un zvaigžņu sfairām arī vēl nepietika, un tā nāca klāt visi tie fantastiski spārnotie zvēri un zivis, kas dzimuši viņa radītā Nekurienē. Un kad viņa fantazija bija iz-

trakojusies, viņš atgriezās lielā klusumā: kalnu galotnē sēž bērns, viņa priekšā aug piemenīte, tā noziedējusi, bet gaiss ir tik kluss, ka neviena sēkliņa neraisās no savas mājas. Bērns izstiepj rokas pēc zieda, aiz viņa veras bezgalīgi plašumi, šķiet, Dievs šim bērnam tikpat tuvs kā puķe, bet jāapklust, lai viņu sadzirdētu. Šo gleznu varētu nosaukt par Lietuvju tautas dvēseli.

Par savām gleznām viņš nerunāja daudz, viņam nebija laika tās vērtēt un novērtēt. Kad kādam glezna iepatikās, viņš, līdzīgi van Gogam, to atdāvināja, un tā daudzas viņa gleznas izkaisītas nezināmās rokās. Viņš bija it kā daimona apsēsts, daiļuma un bezgalības daimona. Savas dzīves pēdējos četros gados viņš cita nekā nedarīja, kā tikai gleznoja.

Mums, zemes rūķiem, debess no zemes ir šķirta, un jo ikdienišķāki mēs, jo asāk šī robeža izjūtama. Sešas dienas mēs dzīvojam zemei un septītā šad tad drusku domājam par debesīm. Bet Čurļonis pārkāpa šo robežu, kā puķes viņš no debesīm plūca zvaigznes un rotaļājās ar mums neredzamajām pērlēm jūras dibenā.

Tas, kas apbur Čurļoņa gleznās, ir ritms, tas pats ritms, kas riņķo un virpuļo Dantes pa-

radīzē. Visums viņam, gluži kā Dantem, bija kustība un mūzika. Čurloņa pasaules būtība izsakāma vārdos: viss skan un tek, mainās diena un nakts, siltums un aukstums, sausums un lietus, labums un ļaunums, viss noris ritmiski. — Te piepildās tas, ko sanskrita valodā sauc „*vivārtha*“ — mūžīgs virpulis.

Viņa jūtas skanēja, viņa skaņām bija krāsas, un viņa krāsas dzejoja. Katra skaņa viņam tēlojās atsevišķā krāsā, un šai ziņā kultūras pasaulē viņa tuvākais radnieks Skrjabins, kas arī skaņu akordus redzējis atsevišķās krāsās.

Lielus plašumus viņš tver gleznās, bet mūzikā, savās ezōteriskās prelūdēs, esējās (*Essais musicaux*), simfōnijā Jūra, simfōnijā Mežs viņš risina impresiōnistiskas domas, pielūdz un gaida, lai lielā atklāsme nolaistos pār viņu. Šalc mūžības viļņi, birst aprauti jautājumi kā zvaigžņotas lāses, raud disharmonija, jo atbildi nezina neviens: zelta tilts, vienā krastā sākts, paliek gaisā karājamies. Ārprāta mākoņi tuvojas.

Viņa melancholiski daimoniskā mūzika, kas par dažiem gadu desmitiem priekšā savam laikam, tuva Skrjabinam un Šopēnam, bet vēl tuvāka viņam pašam, viņa irracionālajai būtībai. Ir tādi cilvēki, kuriem Dievs pārāk maz ir de-

vis, šķiet, Dievs aizmirsis viņus apbalvot ar dzīves gaitā nepieciešamām spējām, bet ir arī tādi cilvēki, kuriem iedots pārāk daudz — tāds bija Čurļonis. Pārāk plašs bija tas, ko viņš gribēja izteikt, bet vāja ir cilvēka miesa. Šis trauks, ko sauc par cilvēka miesu, nespēj izturēt pārāk lielas spraiguma strāvas — tas lūst, kā lūza Čurļonis, tikko sasniedzis 35. dzīvības gadu. Ārprātīgs — teica ļaudis, bet mūžīgās sfairas — viņš pieder mums.

Kā savāda priekšnojauta liekas viņa pēdējais darbs — Kapsēta, kur nevis tradicionālie kristīgās baznīcas krusti, bet īpatnējie lietuvju krusti baltās vasaras nakts krēslā sauc gājēju pie sevis, bet apvāršņa malā blāvo rīta gaisma.

1910. gadā viņa galvas sāpes top nepanesamas, un skaņu un krāsu jūklis spēcīgāks nekā radītāja griba. 1911. gada 28. martā (tai pašā gadā kā Poruks) viņš mirst no asins izplūduma smadzenēs psihiatriskā slimnīcā. Viņu apbedī Viļņas kapos, un, šķiet, tādēļ vien jau ir saprotama lietuvju neapklusināmā tiekšanās atgūt atpakaļ šo pilsētu, jo Čurļonis savai tautai atvēris vārtus ne tikai uz Eiropu, bet arī uz mūžību. Taisnība Richardam Rudzītīm, Čurļoņa kosmiskā pasaules uzskata sapratējam: „Čurļonis...

atstājis arī mums dzīvajiem savu uguns garu,
neaizmirstamo liesmaino saucienu — meklēt
mūžīgi daiļo, ieiet pasaulē, sakust ar viņu un
pacelties garā“ (Atzinēji un cīnītāji, 207. lpp.).

Izskaņa

Vai jau pienākusi aizbraukšanas diena? Vai jau pagājusi karstā vasara kvēlajā Florencē? Aukstā ziema nemīlīgajā dzīvoklī, ko apgaismoja mazās sinjorinas vienmēr mīlīgais smaids? Vai jau pagājis lieluma brīdis Šveices kalnos, brīdis no kuŗa, šķiet, varēs dzīvot ilgus, garus, tukšus gadus? Vai jau pagājusi tā diena, kad es aizbraucu uz augsto kalnu un, raudzīdamās Lago Madzorē, teicu vārdus, ko mirstīgais nedrīkst teikt, vai jau pagājušas moksliņās naktsstundas, kad tikai pēc mēneša pirmo reizi uz-
ausa saule? Viss pāiet. Tas ir jāzina, lai katru mirkli bijīgi saņemtu savās rokās, tas ir jāzina, lai pietiktu spēka izturēt vissmagākās stundas.

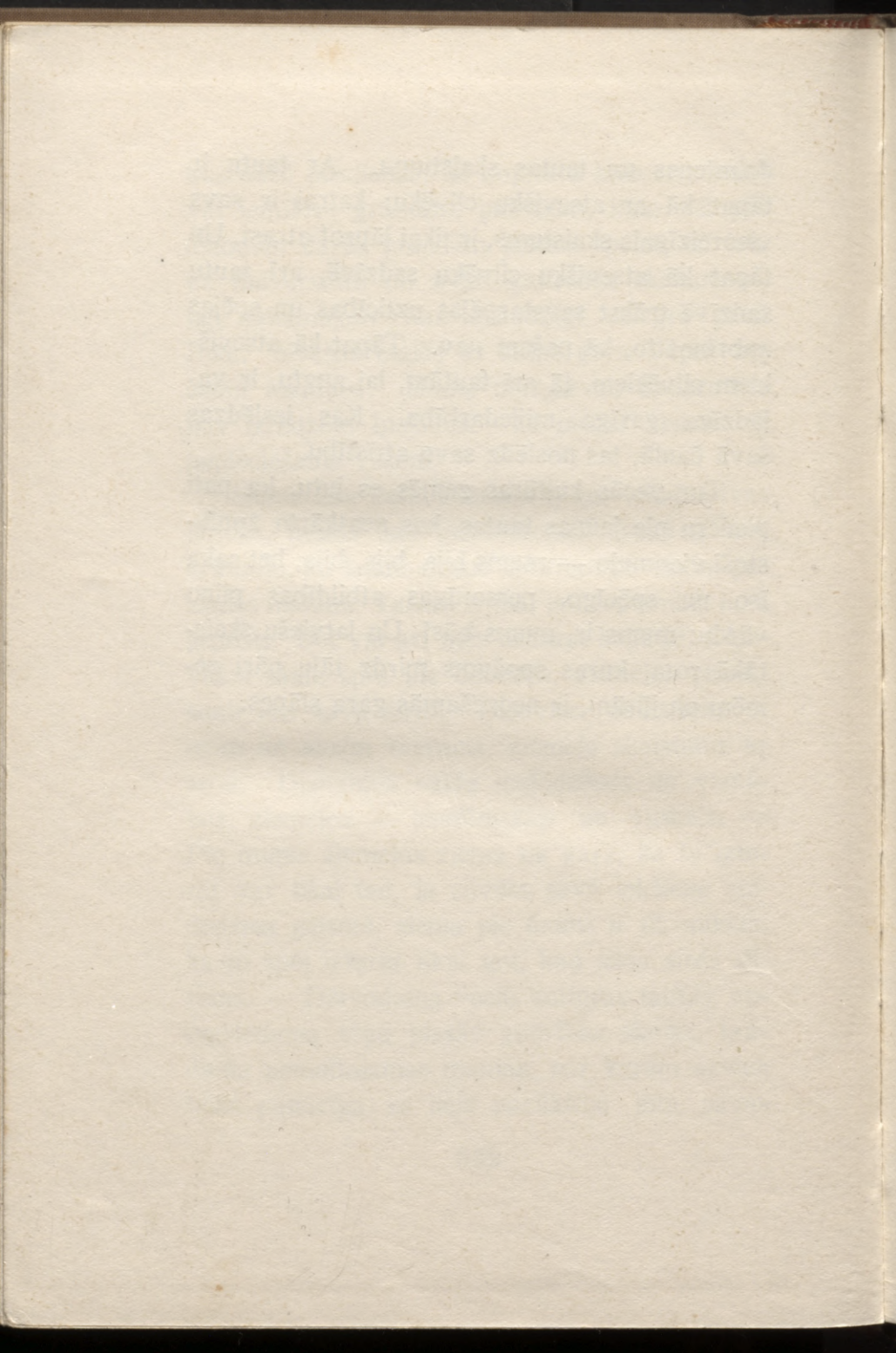
Jau skrien pretī latviešu lauki un apsnigušās mazās pelēkās mājas. Es garā viņas sveicinu. No šīm mājām tumsā un aukstumā pa dubļainu ceļu nāca jauni cilvēki, lai kopā ar Danti kāptu pilnības kalnā, lai kopā ar Skalbi klausītos klu-sumā, un tad atkal tumšā naktī viņi gāja atpakaļ, vējluktuŗi viņiem nebija vajadzīgi, viņi zināja savu ceļu. Es domāju par visiem tiem,

kas neēd pusdienas, lai nopirktu koncerta biļeti vai iemīļotu grāmatu, par tiem, kam vēl pēc astoņām darba stundām pietiek spēka, lai ietu uz universitāti un naktī gatavotu eksāmenus, bet nākamajam rītam draudzīgi sniegtu pretī roku. Svešās malās es tādas gara slāpes neesmu manījusi. Mums māksla un apgarotība nav izredzēto īpašums. Tā pieder visiem, tā nepieciešama visiem.

Mums nav balta marmora, kur iekalt savas domas, mums nav gadsimteņiem vecu gleznu krātuvju, ko ļaudis brauc apbrīnot no visām pasaules malām. Vasara ir īsa, jau septembrī lietū jāsalst. Bet vai arī mēs neesam bagāti? Dienvidos saule spīd pie debesīm, ziemeļos cilvēki sauli nes savā sirdī. Dienvidu skaistums ir acīm un ausīm tverams, ziemeļu skaistums ar sirdi. Dienvidos valda melōdiskais un vīzuālais, ziemeļos — simfōniskais un ētiskais. — Pie mums ziemeļos ziema tik gara, ka to izturēt var tikai tad, ja cilvēks savā iekšienē aizdedzina gaismu, ziema pie mums ir tik auksta, ka to spēj izturēt tikai tad, kad silda sirds silums. — Dzīvodama vecās kultūras tautās, apmeklēdama viņu plašās gudrības skolas, krādamā nemitojamas mantas, par kuŗām arvien būšu pateicīga, es lielā pacilātībā jutu savas

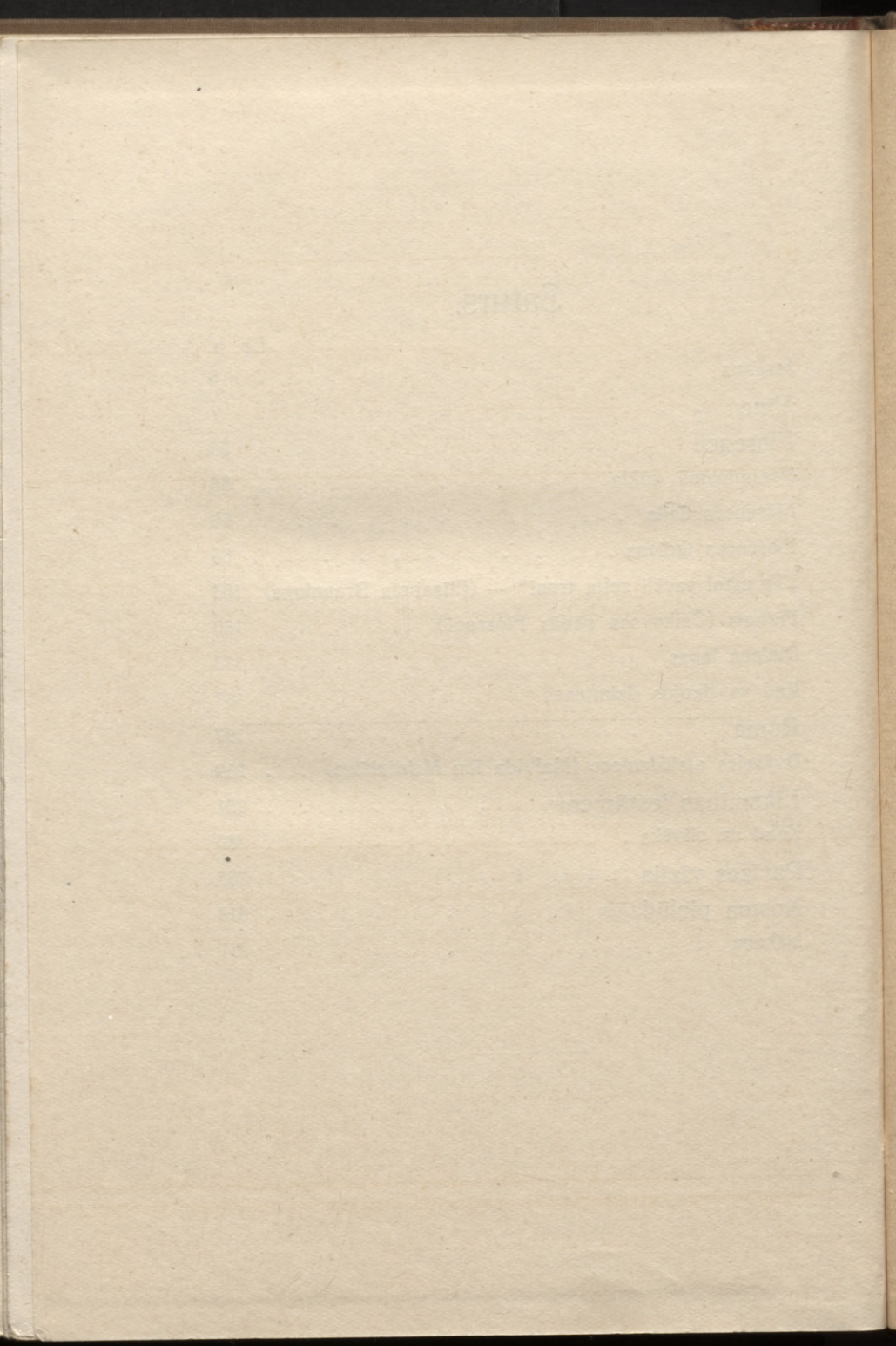
dzimtenes un tautas skaistumu. Ar tautu ir tāpat kā ar atsevišķu cilvēku: katrai ir savs vienreizīgais skaistums, ir tikai jāprot atrast. Un tāpat kā atsevišķu cilvēku sadzīvē, arī tautu sadzīvē trūkst savstarpējas uzticības un spējas apbrīnot to, kā pašam nav. Tāpat kā atsevišķiem cilvēkiem, tā arī tautām, lai augtu, ir vajadzīga garīga mijiedarbība. Kas ieslēdzas savā čaulā, tas noslēdz savu attīstību.

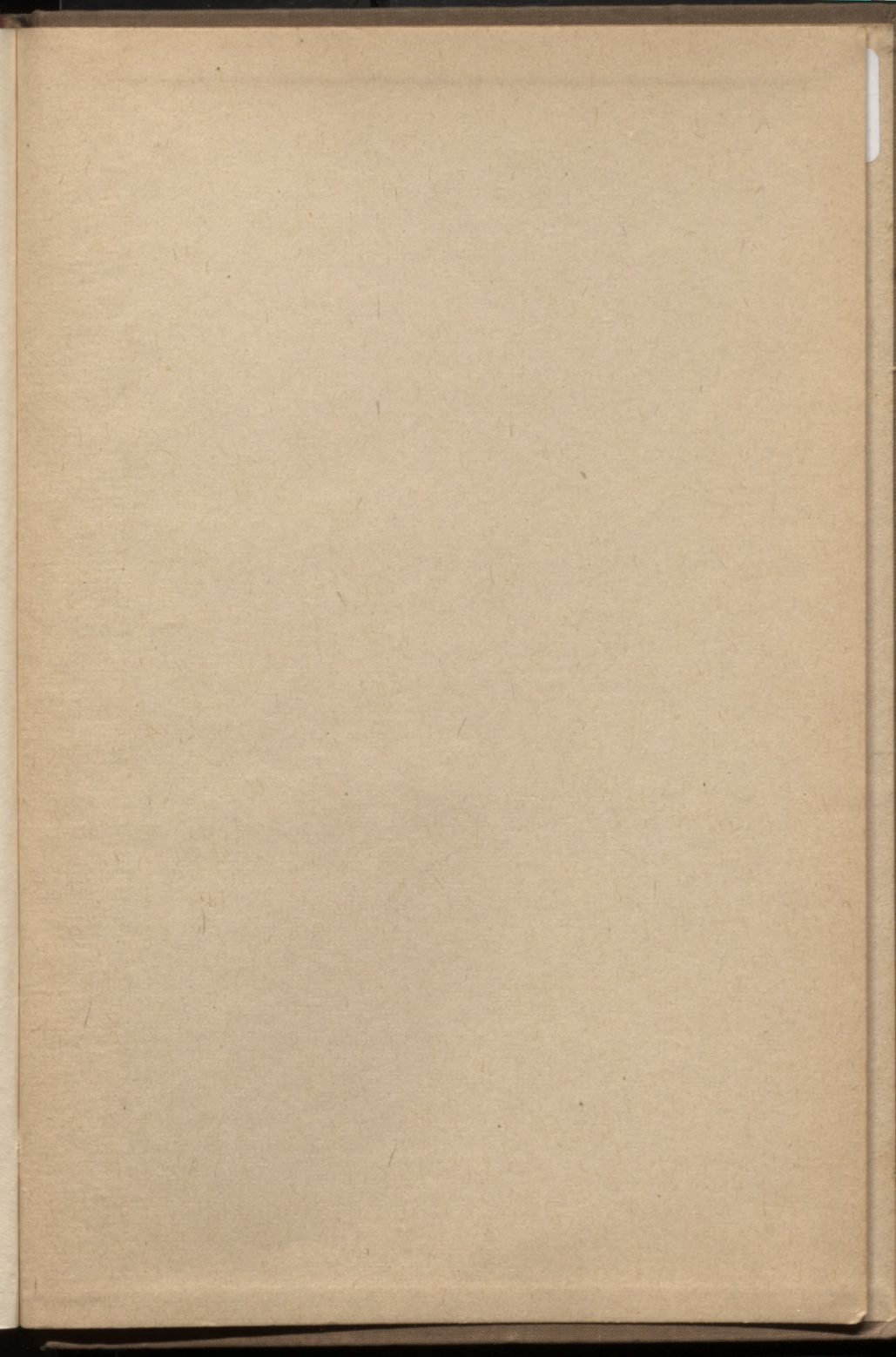
Tur vecās kultūras zemēs es jutu, ka pati piederu pie jaunas tautas, kas neatkārtoti apnīkstoši vienmuļo — mums bija, bija, bija, bet saka īso un spēcīgo, personīgas atbildības pilno vārdu: mums ir, mums būs! Un latviešu skaitākā rota, kuŗas spožums mirdz tālu pāri zemēm un jūrām, ir nedzēšamās gara slāpes.

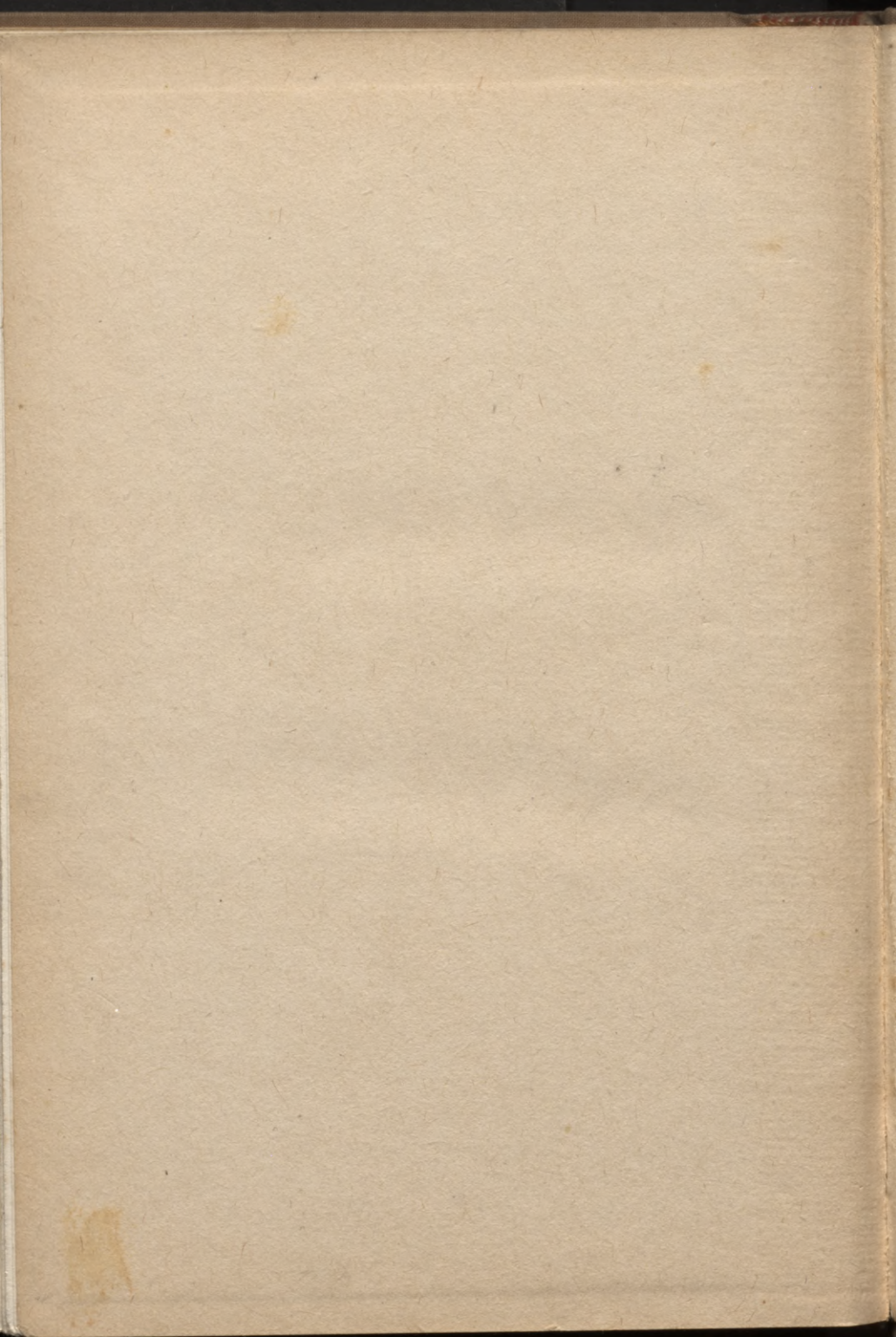

Saturs.

	Lp. p.
Ieskaņa	5
Vīne	7
Florence	53
Neatmināmā mīkla	55
Florences daile	60
Florences ikdiens	86
„Tu mani pacēli zelta tronī“ — (Elīzabeta Brauninga)	103
Fātums (Čaikovska pēdās Florencē)	150
Rudens lapas	173
Kad es ilgojos dzimtenes	187
Roma	197
Dvēseles atslēdzniece (Malvīda fon Meizenbūga)	219
Līksmības testaments	251
Kalni un cilvēks	280
Parīzes vīzija	285
Kosma pielūdzējs	313
Izskaņa	331

[37]

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0302049476

